

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας
Κατεύθυνση: Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας

Ηλίας Κ. Ελευθεριάδης
Αριθμός Μητρώου: 1115Μ029

Δ Ι Π Λ Ω Μ Α Τ Ι Κ Η Ε Ρ Γ Α Σ Ι Α

**«Ο Ναπολέων στον ελληνικό έντυπο λόγο της εποχής του
(1796-1815)»**

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Νάσια Γιακωβάκη
Χριστίνα Κουλούρη
Στέφανος Παπαγεωργίου

ΑΘΗΝΑ 2018.

Περιεχόμενα Εργασίας

Πρόλογος.....	4
---------------	---

Εισαγωγή.....	7
---------------	---

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Κεφάλαιο 1^ο: Ο Ναπολέων και ο κόσμος της εποχής του.....	12
1.1. Τα πρώτα χρόνια.....	13
1.2. Το πλαίσιο της ανόδου: οι επαναστατικοί πόλεμοι.....	14
<i>Οι απαρχές του μύθου.</i>	
<i>Ο Βοναπάρτης και η Οθωμανική Αυτοκρατορία.</i>	
1.3. Ο Ύπατος: η εδραίωση της εξουσίας.....	23
1.4. Ο Αυτοκράτωρ Ναπολέων Α΄ και η Αυτοκρατορία.....	27
<i>Πόλεμος και Ειρήνη (1805-1807).</i>	
<i>Το Τίλσιτ (1807).</i>	
<i>Το απόγειο της Αυτοκρατορίας (1807-1811).</i>	
1.5. Προς τη Ρωσία και πάλι πίσω: η εκστρατεία του 1812.....	34
1.6. Η κατάρρευση της Αυτοκρατορίας.....	35
1.7. Η τελική εξορία και ο θάνατος (1815-1821).....	37

Κεφάλαιο 2^ο: Το «φαινόμενο Ναπολέον Βοναπάρτης» στην ελληνική βιβλιοπααραγωγή έως το 1815: μια εισαγωγική επισκόπηση

39

2.1. Πρώιμη ευρωπαϊκή βιβλιοπααραγωγή για τον Ναπολέοντα (1797-1799) και ο ελληνικός συγχρονισμός του 1800.....	41
2.2. Τα χρόνια της «έκρηξης» της ευρωπαϊκής βιβλιοπααραγωγής και η τρίτομη <i>Ιστορία του Ναπολέοντα</i> (1806-1808).....	45
2.3. Οι «αυθαίρετες» προσθήκες για τη δράση του Ναπολέοντα στις <i>Γενικές Ιστορίες</i> (1808, 1812).....	48
2.4. Οι ανώνυμες ρωσικές εκδόσεις (1813-1814).....	50

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ο ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ

Κεφάλαιο 3^ο: Η Ιταλική εκστρατεία, ο Βοναπάρτης και η *Εφημερίς* (1796-1797).....

53

3.1. Μια πρώιμη αναφορά στα 1794.....	56
3.2. Οι πυκνές αναφορές του έτους 1797: στρατιωτικά κατορθώματα και πολιτικές πρωτοβουλίες.....	58
<i>«Ο Βοναπάρτης έχει όλο το λύνει και το δεσμεύει εις την Ιταλίαν».</i>	
<i>Οι «αδελφές Δημοκρατίες».</i>	
3.3. Προς τη ριζοσπαστικοποίηση: από το καλοκαίρι του 1797 έως και το κλείσιμο της <i>Εφημερίδος</i>	66

Κεφάλαιο 4^ο: Αναφορές στο Ναπολέοντα Βοναπάρτη σε ελληνικές εκδόσεις (1797-1799).....

71

4.1. Τα κείμενα του Ρήγα Βελεστινλή: μια απουσία αναφοράς.....	71
4.2. Ο Σπυρίδων Βλαντής και η κατάληψη της Βενετίας: μια σύντομη αναφορά (1797-1798).....	76
4.3. Οι εκδόσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου (1798).....	80

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Ο «ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ» ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ

Κεφάλαιο 5ο: Βιογραφίες και υμνητικά βιβλία για τον Ναπολέοντα (1800-1808).....84

5.1.Ο Κ. Γ. Κούτζικος και η *Βιογραφία του Μποναπάρτε* (1800).....84

5.2. Ο Σπυρίδων Βλαντής και η *Ιστορία του Ναπολέοντος* (1808).....92

Τα περιεχόμενα της έκδοσης και ο «μύθος» του Ναπολέοντα στην ελληνική γλώσσα.

5.3.Ο Πολυζώης Κοντός και η *Εποποιία εις τας αριστείας του ηρώος Ναπολέον Βοναπάρτε* (1802).....107

5.4.Συμπεράσματα.....113

Κεφάλαιο 6ο: Ο Ναπολέων Βοναπάρτης στις σελίδες των *Γενικών Ιστοριών* (1808-1818).....114

6.1.Η *Επιτομή Χρονολογική της Γενικής Ιστορίας* του Λάμπου Αντωνιάδη (1808).....117

6.2.Η *Επιτομή Ιστορίας Γενικής* του Αθανάσιου Σταγειρίτη (1812).....122

Κεφάλαιο 7ο: Οι εκδόσεις από τα ρωσικά των ετών 1813-1814.....129

7.1. Ο Μεταφραστής Σπυρίδων Δεστούνης.....131

7.2. Η εκστρατεία του 1812: τρεις εξιστορήσεις.....135

7.3. Μια ακόμα αποτυχία της αυτοκρατορίας: η Ισπανία.....140

Συμπεράσματα.....142

Παράρτημα.....146

Εικόνα.....147

Πηγές-Βιβλιογραφία.....148

Πρόλογος

Το δρομολόγιο που διέγραψε ο Ναπολέων Βοναπάρτης τόσο στο εσωτερικό της Γαλλίας όσο και πέρα από αυτήν αποτελεί ένα από τα θέματα που έχουν απασχολήσει -ίσως όσο κανένα άλλο- την ιστορική έρευνα, σύγχρονη και παλαιότερη. Κάθε χρόνο δεκάδες άρθρα, βιβλία και συλλογικοί τόμοι έρχονται να προστεθούν στην ήδη τεράστια βιβλιογραφία για τον Ναπολέοντα αποδεικνύοντας έτσι, τόσο από τις διαφορετικές όψεις της ανάλυσης που επιλέγονται, όσο και από τις διαφορετικές γλώσσες της σχετικής βιβλιοπαραγωγής, ότι το ζήτημα «Ναπολέον» καταλαμβάνει κεντρική θέση στην ιστορία της περιόδου. Βασική αφορμή φυσικά για αυτήν την πυκνή και πολυποίκιλη βιβλιογραφία προσφέρουν τα ίδια τα γεγονότα καθώς ο Ναπολέων υπήρξε εξίσου κομμάτι της ευρωπαϊκής ιστορίας όσο ήταν και της αντίστοιχης γαλλικής.¹ Η επιλογή έτσι να ασχοληθώ με τον Ναπολέοντα υπαγορεύτηκε ακριβώς από την επιθυμία μου να αντιληφθώ την κεντρική θέση που διαδραμάτισε τα πρώτα δεκαπέντε χρόνια του 19^{ου} αιώνα στην ιστορία της Ευρώπης. Παράλληλα με τα παραπάνω, συμβαδίζει και το ενδιαφέρον μου να κατανοήσω και τις σημαντικές εξελίξεις που χαρακτηρίζουν την ιστορία του νέου ελληνισμού για την ίδια περίοδο. Η διασύνδεση μάλιστα αυτών των τελευταίων από τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές -που έχει πολλές φορές επισημανθεί από την έρευνα²- γρήγορα κατέστησε φανερό το γεγονός ότι η εστίαση της εργασίας μου θα άξιζε να συνδυάσει τις δύο παραπάνω σκοπιές. Η ελληνική βιβλιοπαραγωγή της ίδιας περιόδου-χαρακτηριστικό παράδειγμα μίας ακόμη τέτοιας διασύνδεσης- προσέφερε το πεδίο πάνω στο οποίο θα αναπτύσσονταν αυτή η διπλή στόχευση: εάν η άνοδος του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην πολιτική εξουσία της Γαλλίας αναδιαμόρφωσε σε νέες βάσεις την ιστορία της Ευρώπης, τότε οι βιογραφίες και άλλα βιβλία που εκδόθηκαν στην ελληνική γλώσσα για αυτόν τη σύγχρονή του περίοδο θα αποτελούσαν μία μόνο από τις πηγές που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν προκειμένου να σταθμιστεί η «ελληνική ανταπόκριση σε ένα πανευρωπαϊκό παλιρροϊκό κύμα, που (...) πλημμυρίζει και αναδιατάσσει τις συνειδήσεις απ' άκρου σε άκρο της ηπείρου»³: το κύμα του Ναπολέοντα.

¹ Alexander Grab, *Napoleon and the transformation of Europe*, Palgrave Macmillan, Χαμπσάιρ-Νέα Υόρκη, 2003, σ. ix.

² Βλ. μεταξύ άλλων: Β. Παναγιωτόπουλος, «Η εμφάνιση της σύγχρονης πολιτικής σκέψης στη νεότερη Ελλάδα», *Τα Ιστορικά*, 6, 1989, σ.3-12 και Νάσια Γιακωβάκη, «Στον ορίζοντα της Ευρώπης: το ευρωπαϊκό υπόβαθρο της νεοελληνικής ταυτότητας» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ.2^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 55-74.

³ Γιακωβάκη, *ό.π.*, σ. 58.

Η ενασχόληση μου με το θέμα της παρούσας εργασίας (όπως και με τις άλλες στα πλαίσια των σεμιναρίων του μεταπτυχιακού) γρήγορα με έφερε αντιμέτωπο με το συναρπαστικό κόσμο της ιστορικής έρευνας: τόσο σε σχέση με τις σημαντικές βιβλιοθήκες, όπως η Γεννάδειος όσο και σε σχέση με τα σημαντικά εργαλεία της έρευνας, όπως η *Ελληνική Βιβλιογραφία* του Φίλιππου Ηλιού και του ομώνυμου Βιβλιολογικού Εργαστηρίου στο οποίο σε σημαντικό βαθμό βασίστηκα για την αναζήτηση των πηγών που εδώ χρησιμοποίησα. Στη συνέχεια, η «περιδιάβασή» μου στην ελληνική και τη ξένη βιβλιογραφία αποτέλεσε για εμένα εξίσου γόνιμη εμπειρία καθώς και μόνη η αναζήτηση των τίτλων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν με υποψία σε σχέση με το βάθος και τον πλούτο του θέματος: δεν χρειάζεται να αναφέρω άλλωστε ότι αμφότερα τα παραπάνω μόνο μερικώς προσεγγίστηκαν.

Η ολοκλήρωση ενός κύκλου μεταπτυχιακών σπουδών είναι, νομίζω, ένα σημαντικό βήμα προς την πνευματική συγκρότηση του κάθε ανθρώπου, βήμα που φυσικά κανείς δεν κάνει μόνος του. Νιώθω την ανάγκη έτσι να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές και τις καθηγήτριες μου. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Λίνα Λούβη, τον Ανδρέα Λυμπεράτο, τη Μαρία Ευθυμίου και τον Στέφανο Παπαγεωργίου για τα πολύ ενδιαφέροντα θέματα εργασιών που μου πρότειναν στα πλαίσια των μαθημάτων τους αλλά και για τη συνεργασία που είχαμε για αυτά. Τα σεμινάρια της Χριστίνας Κουλούρη στα πλαίσια του προγράμματος Erasmus για τις ευρωπαϊκές ταυτότητες -από κοινού με την Αθηνά Λεούση, και για τα Βαλκάνια με τη συνεργασία του Ανδρέα Λυμπεράτου και της Αλίκης Αγγελίδου, εκτός του ότι μου έδωσαν την ευκαιρία να εκτεθώ στον πλούτο και την αξία των διεπιστημονικών προσεγγίσεων, αποτέλεσαν για μένα έντονη διδακτική εμπειρία καθώς μου δόθηκε επιπλέον η δυνατότητα να παρακολουθήσω διαλέξεις καθηγητών από διάφορα πανεπιστήμια της Ευρώπης.

Η ιδέα της παρούσας εργασίας δεν μου ανήκει αλλά αντίθετα μου προτάθηκε από τη Νάσια Γιακωβάκη, καθηγήτριά μου από τα προπτυχιακά χρόνια. Η συνεργασία μας από τότε, τόσο στην πτυχιακή μου εργασία όσο και με τη συμμετοχή μου στην ερευνητική ομάδα φοιτητών και φοιτητριών, υπο την ακαδημαϊκή εποπτεία της, με αντικείμενο την ευρετηρίαση των εφημερίδων της ελληνικής επανάστασης αποτέλεσαν για εμένα καθοριστικά ερεθίσματα για τη μεταστροφή των ερευνητικών μου ενδιαφερόντων προς τη νεότερη ιστορία από τις πολιτικές και διοικητικές επιστήμες, έτσι ώστε να ήταν για μένα ιδιαίτερη χαρά η συνεργασία μας και στη διπλωματική. Ο χρόνος που μου διέθεσε με γενναιοδωρία, οι καίριες παρατηρήσεις της σε όλα τα

στάδια της εργασίας μου αλλά και η γενικότερη ενθάρρυνσή της βοήθησαν σημαντικά την προσπάθειά μου, ετσι ώστε το τελικό κείμενο να της οφείλει πολλά. Για όλους αυτούς τους λόγους θα ήθελα, και από αυτή τη θέση, να την ευχαριστήσω θερμά. Ολοκληρώνοντας, θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω το σύμβουλο σπουδών μου Στέφανο Παπαγεωργίου για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε καθώς και τη Χριστίνα Κουλούρη που δέχτηκε να συμμετέχει στην τριμελή συμβουλευτική επιτροπή.

Εισαγωγή

Στις 2 Ιουλίου 1822, λίγους μόνο μήνες μετά την έναρξη της ελληνικής επανάστασης, στάλθηκε προς «τον Υψηλότατο Πρίγκιπα και (τους) Εκλαμπρότατους Βουλευτές» ανώνυμη επιστολή με θέμα την «έκδοσιν προκηρύξεως διά στρατολογίαν ανάλογον της υπό του Ναπολέοντος Βοναπάρτου εκδοθείσης εν ώρα εσχάτου κινδύνου της Γαλλίας».⁴ Πιο συγκεκριμένα, ο συντάκτης της επιστολής ανέφερε χαρακτηριστικά:

«Οπόταν η Γαλλία ήλθεν εις την εσχάτην της απελπισίαν βλέπουσα ότι επαπειλείτο παρά πάντων των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων εις την επανάστασιν της, Ναπολέων ο Βοναπάρτης εξέδωκεν μίαν προκήρυξιν εις όλην την Γαλλίαν με τά ακόλουθα: (...).

Και αφού εξέδωσεν εις όλας τας επαρχίας της Γαλλίας και edióρiscen και τους κομισσαρίους διά να τους εξαποστέλλουν εις τον μέγαν κάμπον του πολέμου, χωρίς την καταγραφήν οπού η Διοίκησις έκαμεν με βίαν, μόνον οι αυτοπροαίρετοι esυνάχθησαν διακόσιες ογδοήκοντα χιλιάδες. και ποιά άλλη περίστασις ήθελεν βιάσει την Γραικίαν διά να ξεδώση ένα τοιούτον μανιφέστον; Ιδού η πατρίς επαπειλείται παρά ποτέ. Λοιπόν, as δοθή ομοία τοιαύτη προκήρυξις διά να ενθουσιασθή ο λαός μας, δια να φιλοτιμηθούν οι πατριώται και να συνάξη ο καθείς όσους δύναται.

Ούτω και η φρόνησις της εκλαμπρότητός σας as σκεφθή προς το συμφέρον της πατρίδος.

Εν Άργει την 2αν του Ιουλίου 1822.

Ο πατριώτης»⁵

Η παραπάνω επιστολή του ανώνυμου πατριώτη -η οποία έλαβε χώρα εν ώρα «εσχάτου κινδύνου της Γραικίας» και απευθύνονταν στο Δημήτριο Υψηλάντη και το Βουλευτικό, τον έναν πολιτικό θεσμό που προέκυψε από την Α' Εθνοσυνέλευση- επεδίωκε να υπενθυμίσει στους αποδέκτες της, την πολιτική στρατολόγησης που είχε ακολουθήσει ο Ναπολέων Βοναπάρτης προκειμένου να συγκεντρώσει γρήγορα στράτευμα πιθανότατα μετά τις συντριπτικές ήττες που υπέστη στη Ρωσία το 1812 και προκειμένου να αντιμετωπίσει τα επελαύνοντα στρατεύματα (1813-1814). Η επιστολή λοιπόν παρουσιάζεται ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα όχι μόνο γιατί σε αυτήν αποκρυσταλλώνονταν γλαφυρά μια συγκεκριμένη «τεχνολογία», βάση της οποίας ο συντάκτης της επιστολής θεωρούσε ότι μάλλον αντιμετωπίζεται σε κρίσιμες περιστάσεις η έλλειψη επαρκούς αριθμού στρατεύματος (σύσταση μανιφέστου «δια να ενθουσιασθή ο λαός μας, δια να φιλοτιμηθούν οι πατριώται και να συνάξη ο καθείς όσους δύναται»), όσο και κυρίως σε σχέση με τον βαθμό ενημέρωσης του ίδιου του

⁴ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 9^{ος}, έγγραφο 162, Αθήνα, 1976, σ. 194.

⁵ Στο ίδιο, σ. 194-195.

συντάκτη της επιστολής σχετικά με τους όρους και την τακτική της πολιτικής που είχε προκριθεί από τον Ναπολέοντα στο ειδικό ζήτημα της στρατολογίας («χωρίς την καταγραφήν οπού η Διοίκησης έκαμεν με βία»), το περιεχόμενο της προκήρυξης που είχε απευθύνει στο λαό του (το οποίο παραθέτει στην επιστολή⁶) καθώς επίσης και τον ακριβή αριθμό των στρατευμάτων που κατάφερε τελικώς να συγκεντρώσει («μόνον οι αυτοπροαίρετοι εσυνάχθησαν διακόσιες ογδοήκοντα χιλιάδες»).

Ένα περίπου χρόνο μετά τον θάνατο του Ναπολέοντα το Μάιο του 1821, και ενόψει της επανάστασης που είχε ξεσπάσει και στα 1822 έχει ήδη αναδείξει μια ορισμένη εδαφική επικράτεια, ο ανώνυμος πατριώτης που απευθύνθηκε στο Βουλευτικό θα ήταν μάλλον καλά ενημερωμένος σε σχέση με τις κινήσεις που είχε ακολουθήσει ο Βοναπάρτης για να συγκεντρώσει στράτευμα. Παράλληλα, και ως απόρροια αυτής του της πληροφόρησης, πρότεινε την εφαρμογή της ίδιας πολιτικής για την, αντίστοιχης κρισιμότητας, περίσταση στην οποία βρίσκονταν η επανάσταση του «λαού» του -μάλλον γιατί θα πρέπει να την θεωρούσε αποτελεσματική και χρήσιμη.

Το ζήτημα της πηγής της πληροφόρησης του συντάκτη της επιστολής παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον: από πού άντλησε την πληροφόρησή του ο ανώνυμος του Άργους σε σχέση με τα τεκταινόμενα στη Γαλλία τουλάχιστον μια δεκαετία νωρίτερα; Η πληροφόρηση αυτή προέρχονταν από κάποια έκδοση βιβλίου αφιερωμένη αποκλειστικά στον Ναπολέοντα, πχ. από κάποια βιογραφία της ζωής και της δράσης του ή αντλήθηκε από κάποιο ειδησεογραφικό έντυπο εκείνης της εποχής ή και μεταγενέστερης; Επιπλέον, εάν η πληροφόρησή του προέρχονταν όντως από κάποια έκδοση βιβλίου ή από κάποια εφημερίδα, τότε σε ποια γλώσσα αυτά είχαν παραχθεί; Σε κάποια ξένη ευρωπαϊκή ή στην αντίστοιχη ελληνική;

Τα ερωτήματα που εγείρονται από την επιστολή την οποία παραθέσαμε παραπάνω δεν μπορούν, φυσικά, να αντιμετωπιστούν εδώ με αξιώσεις. Ωστόσο, και με αφορμή την επιστολή αυτή, -η οποία αποδεικνύει με τον πιο έμπρακτο τρόπο ότι ο Ναπολέων εξακολουθούσε και μετά το θάνατό του να αποτελεί τόσο πηγή έμπνευσης και παραδειγματισμού όσο και πηγή πληροφόρησης για αυτούς που δεν γνώριζαν τις

⁶ «1^{ον}: Κάθε πατριώτης οπού θέλει να δουλεύση την πατρίδα αυτοπροαιρέτως εις το στρατιωτικόν, η πατρίς τον δέχεται ελευθέρως. (...)

4^{ον}: Μετά την εκθεώρησιν του εκθεωρητού της Διοικήσεως εξαποστέλλονται εις τον κομισσάριο του πολέμου διά να καταγραφθούν τα ονόματά των εις το βιβλίον της κομισσιόνος και ευθύς στέλλονται εις τον κάμπον του πολέμου και εις το σώμα οπού έχει ανάγκη.

5^{ον}: Ούτοι οι στρατιώται ορκώνονται και υπόσχονται διά να δουλεύσουν τέσσερεις χρόνους την Διοίκησιν. (...)» στο *ίδιο*.

λεπτομέρειες της δράσης του (και προς αυτήν την κατεύθυνση συμβάλλει ο ανώνυμος: να ενημερώσει)- μπορούμε, νομίζω, να αντιστρέψουμε τα ερωτήματα που αυτή προκαλεί, περιορίζοντάς τα παράλληλα προς μια συγκεκριμένη προβληματική, την οποία μπορούμε να πραγματευτούμε από ασφαλέστερη θέση: ποια βιβλία εκδίδονται αποκλειστικά για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη (βιογραφίες) στην ελληνική γλώσσα κατά την περίοδο εκείνη που πρωταγωνιστεί στο ευρωπαϊκό προσκήνιο είτε λόγω των στρατιωτικών του αρετών και κατορθωμάτων είτε λόγω της πολιτικής δράσης που ανέλαβε; Σε ποια άλλα μη βιογραφικά βιβλία περιέχονται αναφορές προς το πρόσωπό του; Με ποιόν τρόπο περιγράφεται σε αυτά τα βιβλία η πολιτική και στρατιωτική δραστηριότητα που ανέλαβε; Τι είδους χαρακτηρισμοί αποδίδονται προς το πρόσωπό του; Ποιοι είναι οι άνθρωποι που εμπλέκονται στις εκδόσεις αυτές;

Στα κεφάλαια που ακολουθούν θα επιχειρήσουμε -πότε αναλυτικότερα, πότε σε αδρότερες γραμμές- να προσεγγίσουμε τα παραπάνω ερωτήματα επιχειρώντας έτσι να σκιαγραφήσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο Ναπολέων Βοναπάρτης έγινε αντιληπτός σε αυτού του είδους τις ελληνικές πηγές από όσους αναγνώστες ήταν σε θέση να αποκτήσουν πρόσβαση και να τις διαβάσουν.

Η σκόπιμη απομόνωση των δύο πυλώνων της ανάλυσης, δηλαδή «Ναπολέον Βοναπάρτης» από την μία και «ελληνικά βιβλία» από την άλλη χρήζει μιας βασικής διευκρίνισης κυρίως λόγω των δεδομένων κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που χαρακτηρίζουν τους «Έλληνες» κατά την περίοδο που ζει και δρα ο Ναπολέων. Αφενός δηλαδή το πολιτικό πλαίσιο της οθωμανικής κυριαρχίας και αφετέρου τις δεδομένες πνευματικές και θρησκευτικές συνθήκες που επικρατούσαν στη Νότια Βαλκανική και οργανώνονταν γύρω από τη συνεκτική επικυριαρχία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.⁷ Αμφότερα τα παραπάνω αποτελούσαν κοινά χαρακτηριστικά ενός ιστορικού χώρου πολύ ευρύτερου από εκείνου που «συνοπτικά αποκαλούμε εδάφη της παρουσίας του Νέου Ελληνισμού, ό,τι σε λίγο θα αποκληθεί Νεότερη Ελλάδα»⁸ καθώς αυτός ακριβώς ο χώρος κατοικούνταν, μεταξύ άλλων εθνοτήτων, και από τους Έλληνες. Η αξιωματική απομόνωση έτσι της έννοιας του «ελληνικού» ως ξεχωριστής αναλυτικής κατηγορίας παρουσιάζεται, επί της αρχής, εσφαλμένη κυρίως επειδή φαίνεται να υπονοεί εθνικές

⁷ Βλ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Η Γαλλική Επανάσταση και η Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Πορεία, Αθήνα, 2000, σ. 23-27.

⁸ Βασίλης Παναγιωτόπουλος, «Προλογικό σημείωμα» στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1700-2000*, τ.1^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, σ. 10.

διαφοροποιήσεις που μάλλον δεν στοιχειοθετούνταν ακριβώς τα χρόνια εκείνα (1797-1815). Χωρίς να αγνοούμε την παραπάνω πραγματικότητα, διατηρούμε ωστόσο τον προσδιορισμό «ελληνικός-η» για να προσδιορίσουμε τα βιβλία κυρίως γιατί, εκτός από το αντικειμενικό γεγονός της ίδιας της γλώσσας συγγραφής τους, αυτά παράγονται και εκδίδονται, όπως θα δούμε, σε ένα διαφορετικό, από το οθωμανικό, περιβάλλον: τον ευρύτατο χώρο της «Διασποράς», όπου π.χ. στην περίπτωση της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας «από την τελευταία τριαντακονταετία του 18^{ου} αιώνα, τα στοιχεία της εθνικής συνειδητοποίησης και διαφοροποίησης» υπήρξαν περισσότερο διακριτά και «ωθούσαν σε διαχωριστικές τάσεις ανάμεσα στις εθνοτικές ομάδες»⁹ που παροικούσαν.

Η εργασία χωρίζεται σε τρία μέρη, ένα εισαγωγικό και δύο ακόμα που αντιστοιχούν στις δύο βασικές περιόδους της ζωής και της δράσης του Ναπολέοντα: τη στρατιωτική και την πολιτική. Ας ξεκινήσουμε από τα δύο τελευταία: το δεύτερο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει αναφορές σε βιβλία για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη που είδαν το φώς της δημοσιότητας την περίοδο που ο ίδιος υπηρετούσε ως αξιωματικός του γαλλικού στρατού (κεφάλαιο 4^ο) ενώ το τρίτο και κύριο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει βιβλία και αναφορές σε βιβλία για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη που εκδόθηκαν όταν ο τελευταίος είχε αναλάβει πλέον πολιτική δράση: αρχικά, ως Ύπατος (1799-1804) και στη συνέχεια ως Αυτοκράτωρ των Γάλλων (1804-1815). Το υλικό που αντιστοιχεί σε αυτή την περίοδο χωρίζεται σε τρεις επιμέρους κατηγορίες, καθεμία εκ των οποίων αντιστοιχεί σε ξεχωριστό κεφάλαιο: τα βιογραφικά υμνητικά βιβλία (κεφάλαιο 5^ο), τις αναφορές στις σελίδες των *Γενικών Ιστοριών* (κεφάλαιο 6^ο) καθώς επίσης και τις εκδόσεις που μεταφράζονται από τα ρωσικά τη διετία 1813-1814 και εξιστορούσαν την εκστρατεία του Ναπολέοντα στη Ρωσία το 1812 (κεφάλαιο 7^ο). Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητη μια ακόμα διευκρίνιση. Το πρωτογενές υλικό στο οποίο βασίζεται η παρούσα εργασία είναι βέβαια τα βιβλία της σύγχρονης με τον Ναπολέοντα εποχής. Ωστόσο και αποκλειστικά για το δεύτερο μέρος της εργασίας, λόγω των περιορισμένων αναφορών στη δράση του Βοναπάρτη σε βιβλία της περιόδου που εντοπίσαμε, κρίθηκε σκόπιμο το υλικό της έρευνας να διευρυνθεί για να συμπεριλάβει και τις αναφορές που καταγράφονται στο Ναπολέοντα στο ελληνικό ειδησεογραφικό έντυπο που εκδίδονταν παράλληλα, την εποχή που ο ίδιος εκτελούσε

⁹ Όλγα Κατσιαρδή-Hering, «Η ελληνική διασπορά. Το εμπόριο ως γενικευμένη εθνική εξειδίκευση» στο Β. Παναγιωτόπουλος, *ό.π.*, σ. 91.

χρέη αρχιστράτηγου της Ιταλικής στρατιάς: πρόκειται για την *Εφημερίδα των αδελφών Πούλιου* του έτους 1797 (3^ο κεφάλαιο).

Το εισαγωγικό μέρος της παρούσας εργασίας περιλαμβάνει δυο ακόμα κεφάλαια-τα πρώτα, καθένα από τα οποία αποπειράται να συνδέσει το κυρίως θέμα με το ευρωπαϊκό πλαίσιο του, από το οποίο και αναμφίβολα πηγάζει. Το πρώτο έτσι κεφάλαιο αναφέρεται στη ζωή του πρωταγωνιστή των βιβλίων με τα οποία καταπιαστήκαμε: του ίδιου του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, επιχειρώντας έτσι να αντιληφθεί και να αποτιμήσει με σύγχρονους ιστορικούς όρους τη δράση του. Το δεύτερο κεφάλαιο στη συνέχεια, αφού επισκοπήσει εισαγωγικά την κυρίως ελληνική βιβλιοπαραγωγή που εντοπίστηκε, επιχειρεί μια πρώτη προσπάθεια υπαγωγής της στην αντίστοιχη ευρωπαϊκή από την οποία άλλωστε και εξαρτήθηκε.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.

Κεφάλαιο 1^ο: Ο Ναπολέων Βοναπάρτης και η εποχή του.

«Οι μεγάλοι που συγκλόνισαν τον κόσμο είχαν αρχίσει ως βασιλείς, όπως ο Αλέξανδρος, ή πατρίκιοι, όπως ο Ιούλιος Καίσαρας, ενώ ο Ναπολέων ήταν ο «μικρός δεκανέας» που έφτασε να εξουσιάζει μια ήπειρο από καθαρά προσωπικό ταλέντο. (Αυτό δεν ήταν απόλυτα αληθινό, αλλά η άνοδος του ήταν αρκετά απότομη και μεγάλη ώστε να είναι λογική η περιγραφή αυτή.) Κάθε νέος διανοούμενος που καταβρόχθιζε τα βιβλία, όπως είχε κάνει ο νεαρός Βοναπάρτης, που έγραφε κακά ποιήματα και μυθιστορήματα και λάτρευε τον Rousseau, μπορούσε στο εξής να βλέπει όριο του τον ουρανό, και το μονόγραμμά του μέσα σε δάφνινο στεφάνι. (...) Όλοι οι κοινοί θνητοί ενθουσιάζονταν στην μοναδική τότε θέα ενός κοινού θνητού που ξεπέρασε σε φήμη και μεγαλείο και τους γαλαζοαίματους ακόμη. Ο Ναπολέων έδωσε στη φιλοδοξία ένα όνομα, τη στιγμή που η διττή επανάσταση είχε ανοίξει τον κόσμο στους φιλόδοξους».

E.J. Hobsbawm¹⁰

Ο μύθος του Ναπολέοντα και η δύναμη του μύθου αυτού τόσο κατά την περίοδο που έζησε και έδρασε όσο και μετά το θάνατό του δεν μπορούν να εξηγηθούν επαρκώς, σύμφωνα με τον Eric Hobsbawm, ούτε από τις σπουδαίες στρατιωτικές νίκες και τη ναπολεόντεια προπαγάνδα αλλά ούτε και από την αδιαμφισβήτητη ευφυΐα του: ο μύθος βασίζεται περισσότερο «στα μοναδικά τότε γεγονότα της σταδιοδρομίας του Ναπολέοντα παρά στα χαρίσματα του ανδρός».¹¹ Πράγματι, οι ιδιαίτερες συνθήκες κάτω από τις οποίες κατέστη δυνατό «ο μικρός δεκανέας» να εξουσιάζει μια ολόκληρη ήπειρο ήταν αυτές που κυρίως ενθουσίαζαν τους σύγχρονους με τη δράση του «κοινούς θνητούς» κυρίως γιατί μάλλον υποδείκνυαν καινούργιες και απρόσμενες δυνατότητες προς αξιοποίηση. Ποια όμως ήταν τα γεγονότα που χαρακτήριζαν τη σταδιοδρομία του και γιατί αυτά χαρακτηρίζονται μοναδικά;

Στο παρόν κεφάλαιο αντλώντας από μια πραγματικά ανεξάντλητη βιβλιογραφία για το Ναπολέοντα θα επιχειρήσουμε, μέσω της αναδρομής στο προσωπικό δρομολόγιό του να αντιληφθούμε την «απότομη και μεγάλη άνοδό του» κυρίως διότι αυτή συνιστά το αντικειμενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ο Ναπολέων έγινε αντιληπτός από τους σύγχρονούς του: τα χρόνια δηλαδή εκείνα που η εικόνα ενός άνδρα με το χέρι μέσα στο γιλέκο δεν προκαλούσε αυτόματους συνειρμούς που ανακαλούσαν την εικόνα του.

¹⁰ Eric Hobsbawm, *Η εποχή των επαναστάσεων, 1789-1848*, μτφ. Μαριέττα Οικονομοπούλου, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2008, σ. 114-115.

¹¹ Στο ίδιο, σ.114.

1.1. Τα πρώτα χρόνια.

Γεννημένος στο Ατζάκιο της Κορσικής στις 15 Αυγούστου 1769, ο άνθρωπος που έμελλε να πρωταγωνιστήσει στη στρατιωτική και πολιτική ιστορία της Γαλλίας δεν είχε καν γαλλική καταγωγή: η Κορσική μετά από αιώνες γενοατικής κατοχής παραχωρήθηκε το 1768 στη Γαλλία.¹² Ο ερχομός των ξένων-Γάλλων στην Κορσική σήμανε και την καταστολή του κινήματος -υπο την ηγεσία του Πασκουάλε Παόλι- για την ανεξαρτησία της, στο οποίο είχε εμπλακεί και ο Κάρολος Βοναπάρτης. Οι αρχικές ωστόσο αντιστάσεις που επέδειξε ο πατέρας και αρχηγός της οικογένειας των Βοναπάρτηδων (αποτελούμενης από πέντε αγόρια και τρία κορίτσια) στην νέα γαλλική εξουσία γρήγορα κάμφθηκαν, με αποτέλεσμα την τελική αξιοποίησή του στη νέα πολιτική πραγματικότητα του νησιού. Η ενεργή μάλιστα εμπλοκή του σε αυτήν άνοιξε το δρόμο για την καλλιέργεια μιας συστηματικότερης σχέσης με τη Γαλλία, καθώς αξιοποιώντας τη δυνατότητα της δωρεάν εκπαίδευσης σε βασιλικές στρατιωτικές ακαδημίες που παρέχονταν σε τέκνα ξεπεσμένων ευγενών από το 1776, η οικογένεια έστειλε τα δυο πρώτα παιδιά της (Ιωσήφ και Ναπολέοντα) να σπουδάσουν στη Γαλλία εξασφαλίζοντας τους έτσι, ένα διαφορετικό μέλλον: «από την (ζωή σε μια) αγροτική περιφέρεια ανάμεσα στη θάλασσα και τους θάμνους σε μια ζωή εξ' ολοκλήρου δημόσιας υπηρεσίας στην ήπειρο».¹³

Το 1778 ο Ναπολέον Βοναπάρτης ξεκίνησε τις σπουδές του στη στρατιωτική ακαδημία της Βριέννης όπου και τις περάτωσε το 1784. Στα χρόνια αυτά τελειοποίησε τα γαλλικά του χωρίς ωστόσο, σύμφωνα με τον Francois Furet, να αποβάλλει ποτέ την ιταλική του προφορά.¹⁴ Τον επόμενο χρόνο ολοκλήρωσε την στρατιωτική του εκπαίδευση αποφοιτώντας από το στρατιωτικό σχολείο (Ecole Militaire) του Παρισιού και διορίστηκε υπολοχαγός του πυροβολικού. Το ξέσπασμα της Γαλλικής Επανάστασης έδρασε καθοριστικά για την εξέλιξη της στρατιωτικής του καριέρας καθώς μέχρι το 1791 περίπου 6.000 αξιωματικοί αριστοκρατικής καταγωγής αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Γαλλία προσφέροντας έτσι σημαντικές ευκαιρίες ανέλιξης σε μια νέα γενιά κατώτερων αξιωματικών με αποκλειστικό κριτήριο τις στρατιωτικές ικανότητες και το ταλέντο σε αντίθεση με την καταγωγή.¹⁵ Παράλληλα, η έναρξη του παρατεταμένου -όπως αποδείχτηκε- πολέμου το 1792 μεταξύ της

¹² William Doyle, *Napoleon Bonaparte*, The History Press, (ηλεκτρονικό βιβλίο), 2015, σ. 23.

¹³ Francois Furet, "Napoleon Bonaparte" στο Gary Gates (επιμ.), *The French Revolution. Recent debates and new controversies*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 1998, σ. 338.

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 339.

¹⁵ Geoffrey Ellis, *The Napoleonic Empire*, Palgrave-Macmillan, 2^η έκδοση, Χαμπσάιρ- Νέα Υόρκη, 2003, σ. 12.

επαναστατικής Γαλλίας και των λοιπών ευρωπαϊκών δυνάμεων πολλαπλασίαζε έμπρακτα αυτές τις δυνατότητες με γνώμονα τις επιδόσεις στην ίδια την αρένα του πολέμου. Ο πόλεμος που ξεκινούσε ως επακόλουθος μιας επαναστατικής μεταβολής στηρίχθηκε αλλά και επιβράβευσε σε μεγάλο βαθμό όσους μπορούσαν να εξασφαλίσουν την επιτυχία του. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο γίνεται κατανοητή, επι της αρχής, η «μετεωρική άνοδος», όπως την χαρακτήρισε ο Michael Broers, του Ναπολέοντα από τις κατώτερες τάξεις του σώματος των αξιωματικών στις ανώτερες με την αναρρίχηση του στο αξίωμα του στρατηγού.¹⁶

1.2. Το πλαίσιο της ανόδου: οι επαναστατικοί πόλεμοι (1792-1799).

Στις 20 Απριλίου 1792, λίγους δηλαδή μήνες μετά την φυγή του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ στη Varennes (Ιούνης 1791) και σχεδόν τρία χρόνια μετά την πτώση της Βαστίλης, η Νομοθετική, το σώμα που αντικατέστησε την Εθνοσυνέλευση την 1^η Οκτωβρίου 1791, ψήφισε «χωρίς να σημειωθεί σοβαρή αντίδραση¹⁷, την κήρυξη πολέμου στον βασιλιά της Βοημίας και της Ουγγαρίας, δηλαδή μόνον στην Αυστρία και όχι σε ολόκληρη την Αυτοκρατορία». ¹⁸ Από τότε και για τις επόμενες δύο σχεδόν δεκαετίες, ο πόλεμος μαίνονταν με μικρά διαλείμματα αδιάκοπα ενώ αναμείχθηκαν σε αυτόν, ανά διαστήματα, όλες οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής: Αγγλία, Αυστρία, Πρωσία, Ρωσία αλλά και η Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Μια από τις πρώτες σημαντικές στρατιωτικές επιτυχίες του νεαρού αξιωματικού Βοναπάρτη υπήρξε η ανακατάληψη του λιμανιού της Τουλώνης τον Δεκέμβριο του 1793 από τους Άγγλους, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την προαγωγή του σε ταξίαρχο, ενώ στις αρχές του 1794 μετατέθηκε στο μέτωπο των γαλλο-ιταλικών συνόρων όπου και διορίστηκε διοικητής πυροβολικού. Οι πολεμικές επιχειρήσεις που ανέλαβε η Γαλλία στην Ιταλία ξεκίνησαν όταν η πρώτη προσάρτησε στην επικράτειά

¹⁶ Michael Broers, *Europe under Napoleon*, I.B. Tauris, Λονδίνο-Νέα Υόρκη, 2^η έκδοση, 2014, σ. 14.

¹⁷ Η κοινώς αποδεκτή απόφαση για την κήρυξη πολέμου, τόσο από τον Βασιλιά όσο και από τους υποστηρικτές του Μπρισσότ που κυριαρχούσε πολιτικά στην Νομοθετική Συνέλευση, δεν συνεπάγονταν βέβαια με κοινούς στόχους και κοινές επιδιώξεις. Αντίθετα, με την απόφαση για την κήρυξη πολέμου αφενός ο Λουδοβίκος ήλπιζε ότι «μια ανατριχιαστική στρατιωτική ήττα από τους Αψβούργους θα υπονόμει μια και καλή τους επαναστάτες» ενώ αφετέρου οι οπαδοί του Μπρισσότ ήλπισαν ότι ο πόλεμος «θα συσπείρωνε την χώρα υπό την εξουσία τους και θα στιγμάτιζε όλους τους αντεπαναστάτες σαν προδότες» στο *ίδιο*, σ. 13.

¹⁸ Georges Lefebvre, *Γαλλική Επανάσταση*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2012, σ. 252. Η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, αποτελούνταν από ένα πολυσύνθετο σύνολο, ο επικεφαλής του οποίου «δεν είχε έως το 1804 ούτε καν ένα τίτλο που να καθόριζε την κυριαρχία του σε όλα τα εδάφη του μαζί. Ήταν απλώς όλα μαζί: Δούκας της Αυστρίας, Βασιλεύς της Ουγγαρίας, Βασιλεύς της Βοημίας, Κόμης του Τυρόλου κλπ.» στο Hobsbawm, *ό.π.*, σ. 133 (η έμφαση δική μου).

της, την Σαβοΐα (1792) και την Νίκαια (1793)-είχε προηγηθεί και η προσάρτηση της Αβινιόν το 1791-, οι οποίες μέχρι πρότινος αποτελούσαν τμήματα του Βασιλείου της Σαρδηνίας-Πεδεμοντίου. Ο στρατηγικός στόχος των Γάλλων τα χρόνια αυτά για την περαιτέρω στρατιωτική επέκτασή τους στα εδάφη του βασιλείου απέτυχε. Στο μέτωπο όμως της Ιταλίας ο Βοναπάρτης γνώρισε και συνδέθηκε στενά με τον αδελφό του Ροβεσπιέρου Αυγουστίνο, ο οποίος υπηρετούσε εκεί ως στρατιωτικός απεσταλμένος της Δημοκρατίας (*Député en mission*). Η πτώση του καθεστώτος του Ροβεσπιέρου στο Παρίσι με το πραξικόπημα της 9^{ης} Θερμιδór του έτους II (27 Ιουλίου 1794) είχε ως αποτέλεσμα την σύλληψη του Βοναπάρτη ως απόρροια ακριβώς αυτών των δεσμών. Σε αντίθεση με τον Αυγουστίνο, ο οποίος ακολουθώντας την τύχη του μεγαλύτερου αδελφού του εκτελέστηκε στην γκιλοτίνα, ο Βοναπάρτης μετά από φυλάκιση δύο εβδομάδων αφέθηκε ελεύθερος (20 Αυγούστου 1794) έχοντας όμως στιγματιστεί ως Γιακωβίνος. Οι επόμενοι μήνες της ζωής του αποδείχτηκαν δύσκολοι, καθότι δεν κατάφερε να εξασφαλίσει την αξιοποίησή του σε κάποιο από τα ενεργά στρατιωτικά μέτωπα. Οι πολιτικές ωστόσο διασυνδέσεις του με τον Paul Barras ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικότατο πολιτικό ρόλο κατά την Θερμιδοριανή περίοδο¹⁹ (27/7/1794-26/10/1795) και με τον οποίο γνωρίζονταν από τα χρόνια της Τουλώνης, τον επανάφεραν στο προσκήνιο διορίζοντάς τον στο πυροβολικό της φρουράς των Παρισίων. Η αποτελεσματική προστασία της Εθνοσυνέλευσης από τον εχθρικό προς αυτήν όχλο στις 5 Οκτωβρίου 1795 (13^η Vendemiaire) του έδωσε την ευκαιρία για μια δυναμική επιστροφή στα πράγματα: εάν η Τουλώνη υπήρξε η πρώτη φάση της στενής συσχέτισης του με την επαναστατική Γαλλία, η συγκυρία της 13 Vendemiaire υπήρξε η δεύτερη καθότι του επέτρεψε να αναδυθεί εκ νέου ως ο «ένθερμος υποστηρικτής της Δημοκρατίας».²⁰ Στα τέλη του 1795 του ανατέθηκε η αρχηγία της στρατιάς της Ιταλίας.

Η ιταλική εκστρατεία των ετών 1796-1797 υπήρξε αναμφίβολα η σημαντικότερη περίοδος της μέχρι τότε πορείας του. Η επιτυχία του, που κατέστη δυνατή «συνδυάζοντας την ορθολογική και λεπτομερειακή μέριμνα στην εκτέλεση των σχεδίων με την ανεξάντλητη γονιμότητα της φαντασία του»²¹ ανέδειξε το Γάλλο στρατηγό σε κορυφαίο στρατιωτικό παράγοντα της ίδιας της επανάστασης. Αν και στρατιωτικά το Διευθυντήριο αντιμετώπισε τη στρατιά της Ιταλίας ως

¹⁹ Clive Emsley, *Napoleon. Conquest, reform, reorganization*, Routledge, 2^η έκδοση, Νέα Υόρκη, 2015, σ. xvii.

²⁰ Furet, *ό.π.*, σ. 340.

²¹ Lefebvre, *ό.π.*, σ. 525.

συμπληρωματικό παράγοντα αντιπερισπασμού για την κυρίως υποστήριξη των γαλλικών στρατευμάτων που επιχειρούσαν στο γερμανικό χώρο, οι καταγιριστικές νίκες του Βοναπάρτη ανέτρεψαν το αρχικό σχέδιο και κατέστησαν, εκ του αποτελέσματος, την βόρεια Ιταλία το κύριο στρατιωτικό μέτωπο.²² Πιο συγκεκριμένα, στις 10 Απριλίου 1796 τα γαλλικά στρατεύματα ξεκίνησαν την προέλασή τους στην Βόρεια Ιταλία αντιμετωπίζοντας ταυτόχρονα δυο -συμμαχικούς μεταξύ τους- αντιπάλους: από την μία τα στρατεύματα του βασιλείου της Σαρδηνίας-Πεδεμοντίου και από την άλλη τους Αυστριακούς.²³ Πριν ακόμα συμπληρωθεί ένας μήνας εχθροπραξιών σημειώνονται και οι πρώτες στρατιωτικές επιτυχίες: η έναρξη της εκστρατείας του Βοναπάρτη «με κατεύθυνση το κενό μεταξύ των δύο συμμαχικών στρατών» που είχαν αναπτυχθεί στις Λιγουριανές Άλπεις είχε ως αποτέλεσμα το διαχωρισμό των αριθμητικά ανώτερων εχθρικών δυνάμεων και την γρήγορη εξουδετέρωσή τους.²⁴ Μέχρι τα τέλη του 1796 ο Βοναπάρτης είχε εδραιώσει τη γαλλική στρατιωτική παρουσία σε όλο σχεδόν το βόρειο τμήμα του ιταλικού χώρου (Πεδεμόντιο και Λομβαρδία) -εκτός της Βενετίας- ενώ παράλληλα εξασφάλισε συνθήκες ειρήνης με τα υπόλοιπα ιταλικά κρατίδια που δεν αντιμετώπισε στρατιωτικά, απαιτώντας όμως από αυτά οικονομικά και στρατιωτικά ανταλλάγματα (Γένοβα, Νάπολη).

Το 1797 οι στρατοί του Βοναπάρτη επεκτάθηκαν στην κεντρική Ιταλία αποσπώντας σημαντικά εδάφη από τα Παπικά κράτη (Μπολόνια κ.ά) και έφτασαν σχεδόν έως τα πρόθυρα της Βιέννης αναγκάζοντας τους Αυστριακούς να συνάψουν ανακωχή τον Απρίλιο (Συνθήκη του Λέομπεν). Το Μάιο ο Γάλλος στρατηγός εισέβαλε στη Βενετία καταλύοντας την χιλιόχρονη Ενετική Δημοκρατία. Οι πρωτοφανείς στρατιωτικές επιτυχίες του ανάγκασαν τελικώς τους Αυστριακούς να διαπραγματευθούν μια σταθερότερη συνθήκη ειρήνης μαζί του προκειμένου να ανασχέσουν την προώθησή του. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1797 συνάφθηκε μεταξύ της Γαλλίας και της Αυστρίας η συνθήκη ειρήνης του Κάμποφόρμιο, την οποία διαπραγματεύτηκε προσωπικά ο Βοναπάρτης. Με την συνθήκη αυτή τερματίστηκε ο

²² Alexander Grab, *Napoleon and the Transformation of Europe*, Palgrave-Macmillan, Χαμπσάιρ-Νέα Υόρκη, 2003, σ. 154.

²³ Ο ιταλικός χώρος κατά την χρονική περίοδο στην οποία ξεκινά η εκστρατεία του Ναπολέοντα Βοναπάρτη αποτελούνταν από 10 συνολικά κρατίδια: το Βασίλειο της Σαρδηνίας-Πεδεμοντίου, το Δουκάτο του Μιλάνου (τμήμα της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας), τις Δημοκρατίες της Βενετίας, της Γένοβας και της Λούκα, τα Παπικά κράτη, τα Δουκάτα της Μοντένα και της Πάρμα, το μεγάλο Δουκάτο της Τοσκάνης και το βασίλειο της Νάπολη. Οι αντιθέσεις ανάμεσα στα κρατίδια αυτά σε μια σειρά τομείς (οικονομικούς, διοικητικούς, νομικούς κλπ.) ήταν πολύ σημαντικές στο *ίδιο.*, σ. 152.

²⁴ Angus Konstam, *Ιστορικός Άτλας των Ναπολεόντειων Χρόνων*, Σαββάλας, Αθήνα, 2006, σ. 25.

πόλεμος και μεταξύ άλλων (παραχώρηση της Βενετίας στην Αυστρία) η Γαλλία προσάρτησε τα Επτάνησα.

Εκτός από στρατιωτική δράση ο Βοναπάρτης επέδειξε το διάστημα αυτό (1796-1797) «μια αξιοσημείωτη ικανότητα για την πολιτική και τη διπλωματία» η οποία τον διαφοροποιούσε αισθητά από τους άλλους στρατηγούς της Δημοκρατίας που υπηρετούσαν στα άλλα μέτωπα: έτσι ενώ όλοι «οι κύριοι αντίπαλοί του (στρατηγοί) είχαν ερωτοτροπήσει με τη φιλοδοξία της δημιουργίας «αδελφών δημοκρατιών» στις περιοχές που κατακτήθηκαν από τη Γαλλία στο Ρήνο και τις Κάτω Χώρες»²⁵, ο Βοναπάρτης υπήρξε ο μοναδικός στρατηγός ο οποίος μπόρεσε να θεμελιώσει αντίστοιχες στον ιταλικό χώρο. Έτσι, σε αντίθεση με τις «αδελφές δημοκρατίες» της Ολλανδίας και του Βελγίου, οι οποίες διοικούνταν από πολιτικά πρόσωπα απεσταλμένα από το Διευθυντήριο, ο Βοναπάρτης ανέλαβε ο ίδιος πρωταγωνιστικό ρόλο στην πολιτική διοίκηση των «αδελφών δημοκρατιών» της Ιταλίας («Λιγουριανή Δημοκρατία», «εντός των Άλπεων Δημοκρατία κλπ.). Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό για τη μετέπειτα κατανόηση της πορείας του καθώς, σύμφωνα με τον Clive Emsley, του έδωσε μια πρώτη γεύση πολιτικής ηγεσίας τόσο στην διοίκηση των περιοχών όσο και στην εδραίωση κρατικών θεσμών, εμπειρίες που κανένας από τους αντίπαλούς του στρατηγούς δεν διέθετε στη Γαλλία.²⁶ Παράλληλα, η στρατιωτική και πολιτική εξουσία που αποκτήθηκε τα χρόνια αυτά γρήγορα κατέστησε φανερό το γεγονός ότι ο «στρατηγός Βοναπάρτης ολοένα περισσότερο αυτονομούνταν και ανέπτυσε την δική του προσωπική ατζέντα», ενώ πολλές από τις αποφάσεις του στην Ιταλία λαμβάνονταν χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με το Διευθυντήριο.²⁷

Οι απαρχές του «μύθου».

Σύμφωνα με τον Philip Dwyer, «σχεδόν οτιδήποτε έκανε ο Ναπολέων στην Ιταλία και αργότερα στην Αίγυπτο το έκανε έχοντας κατά νου, τη γαλλική κοινή γνώμη».²⁸ Πιο συγκεκριμένα, καθόλη τη διάρκεια της ιταλικής εκστρατείας ο Βοναπάρτης φρόντιζε οι στρατιωτικές επιτυχίες του να γνωστοποιούνται αμέσως στο Παρίσι τόσο με λεπτομερή (και συχνά υπερβολικά) υπομνήματα για τα κατορθώματά του όσο και -από τα μέσα του 1797- με τις εφημερίδες που ο ίδιος χρηματοδοτούσε και εξέδιδε στην Ιταλία (*Courrier de l' Armee d'Italie ou le Patriote francais a Milan, par*

²⁵ Broers, *ό.π.*, σ. 15.

²⁶ Emsley, *ό.π.*, σ. 10.

²⁷ Στο *ίδιο*.

²⁸ Philip G. Dwyer, "Napoleon Bonaparte as hero and savior. Image, rhetoric and behavior in the construction of a legend", *French History*, Oxford University Press, 2004, σ. 380.

une societe de republicains και *La France vue de l' Armee d'Italie*) οι οποίες αναδείκνυαν με αναλυτικό τρόπο τις προσωπικές του επιτυχίες, καλλιεργώντας συστηματικά την εικόνα ενός στρατιωτικού ήρωα.²⁹ Ο Βοναπάρτης όμως δεν υπήρξε ούτε ο μόνος στρατηγός που μετέρχονταν τέτοιες μεθόδους προκειμένου να προωθηθεί αλλά ούτε και ο μοναδικός «ήρωας» της εποχής. Το στοιχείο εκείνο, που ισχυροποίησε αναμφίβολα τη δημόσια εικόνα του Βοναπάρτη στην Γαλλία αφορούσε την επιτυχία του στο να επιβάλει την *ειρήνη* με τους Αυστριακούς μετά από πέντε χρόνια επαναστατικών πολέμων: η συνθήκη ειρήνης του Καμποφόρμιο παρουσιάζεται έτσι, σύμφωνα πάλι με τον Dwyer, ως σημείο καμπής «για την κατανόηση της εξέλιξης της εικόνας του Ναπολέοντα στην Γαλλία» καθώς «οι άνθρωποι στο Παρίσι φαίνεται ότι πραγματικά εντυπωσιάστηκαν περισσότερο από το γεγονός ότι ο Ναπολέων είχε θέσει τέλος στον πόλεμο παρά από την στρατιωτική του ανδρεία».³⁰

Η επιστροφή του στο Παρίσι στα τέλη του 1797 έθεσε ψηλά τον πήχη για τις επόμενες κινήσεις του, οι οποίες θα έπρεπε να παρουσιάζονταν τουλάχιστον αντίστοιχες με τον ιταλικό θρίαμβο: η «άχρηστη εισβολή» στην Αίγυπτο δεν εξυπηρετούσε κανέναν συγκεκριμένο στόχο παρά μόνο να μεγεθύνει τη δόξα που είχε αποκτηθεί στην Ιταλία και λειτούργησε στην πράξη, σύμφωνα με τον Furet, ως μια επιπλέον άσκηση για το χτίσιμο της προσωπικής του εικόνας.³¹ Οι πληροφορίες που έφταναν στην Γαλλία για τις σπουδαίες νίκες που πετύχαινε στην Αίγυπτο λειτουργούσαν αναμφίβολα προς αυτήν την κατεύθυνση: η γαλλική κοινή γνώμη γνώριζε έτσι για την κατάληψη της Μάλτας (Ιούνιος 1798), την επιτυχή αποβίβαση στην Αλεξάνδρεια τον επόμενο μήνα, τη μάχη των Πυραμίδων που οδήγησε στην κατάληψη του Καίρου καθώς επίσης και την προέλαση προς τη Συρία και την Παλαιστίνη το Φεβρουάριο του 1799.³² Η τελική αποτυχία των στρατιωτικών ενεργειών του Βοναπάρτη στην Αίγυπτο δεν υπονόμωσε ωστόσο τη φήμη του για δύο κυρίως λόγους: αφενός η αποτυχία κατέστη γνωστή πολύ μετά την επιστροφή του αρχιστράτηγου στο Παρίσι τον Αύγουστο του 1799³³ και αφετέρου, η στρατιωτική συγκυρία που συνόδευσε την εκεί επιστροφή παρουσιάζονταν εξαιρετικά αρνητική,

²⁹ Στο *ίδιο*, σ. 386.

³⁰ Στο *ίδιο*, σ. 387.

³¹ Furet, *ό.π.*, σ.344.

³² Dwyer, *ό.π.*, σ. 396.

³³ Emsley, *ό.π.*, σ. 11

όπως θα δούμε στη συνέχεια, έτσι ώστε όταν επέστρεψε στη Γαλλία, η κοινή γνώμη να τον αντιμετωπίζει όχι μόνο σαν ήρωα αλλά και σαν σωτήρα.³⁴

Συμπερασματικά, ήδη από τα χρόνια των πρώτων εκστρατειών του, ο Ναπολέον Βοναπάρτης «συνειδητοποίησε πλήρως, έστω και διαισθητικά, τη δύναμη της αναπαράστασης του εαυτού υπό ένα ιδιαίτερο φώς», μια δυνατότητα που αξιοποίησε σε μεγάλο βαθμό έτσι ώστε μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα «στα τρεισήμισι δηλαδή χρόνια που μεσολάβησαν από την άνοιξη του 1796 έως και το τέλος του 1799» να θέσει ο ίδιος τις βάσεις για την καλλιέργεια του προσωπικού του «θρύλου».³⁵

Ο «θρύλος» του Ναπολέοντα και οι ακριβείς συνθήκες κάτω από τις οποίες κατέστη δυνατή η εκκόλαψη και η ανάπτυξή του στη Γαλλία αλλά και στην Ευρώπη αποτελούν ένα σημαντικό κεφάλαιο στην ναπολεόντεια βιβλιογραφία. Το ζήτημα δεν μπορεί να μας απασχολήσει εδώ αναλυτικά αλλά σε κάθε περίπτωση, και σύμφωνα με τον Sudhir Hazareesingh, το γεγονός ότι ο Βοναπάρτης υπήρξε ένας «εξαιρετικά ικανός προπαγανδιστής» που καλλιεργούσε τον προσωπικό του «μύθο», επεξηγεί σε μεγάλο βαθμό την άνοδο του στην εξουσία.³⁶

Η διαφορά των όρων «θρύλος» (Dwyer) και «μύθος» (Hazareesingh) που χρησιμοποιήθηκαν παραπάνω αξίζει να επισημανθεί ειδικότερα. Το βιβλίο του Hazareesingh, το οποίο καταλαμβάνει κεντρική θέση στις ιστοριογραφικές αναζητήσεις γύρω από το «θρύλο» καταλήγει σε ένα κεντρικό συμπέρασμα που υπονομεύει τη χρήση αυτού του όρου κατά τη σύγχρονη με τη ζωή και τη δράση του Ναπολέοντα περίοδο, έτσι όπως τον χρησιμοποιεί ο Dwyer. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Hazareesingh, ένας διαχωρισμός ανάμεσα στο «μύθο» και το «θρύλο» του Ναπολέοντα παρουσιάζεται περισσότερο πραγματικός. Ο πρώτος αναφέρεται έτσι «στην προσπάθεια του ίδιου του Ναπολέοντα να ελέγξει τις “δημόσιες εικόνες του” από την περίοδο της πρώιμης στρατιωτικής προπαγάνδας, της Υπατικής και Αυτοκρατορικής του εξουσίας μέχρι και την έκδοση των Απομνημονευμάτων του στην Αγία Ελένη».³⁷ Αντίθετα, ο «θρύλος» αναπτύχθηκε στην Γαλλία στην μετά το 1815 εποχή και υπήρξε φαινόμενο πολύ πιο σύνθετο και ετερογενές ως προς τη διαμόρφωση του, διαδικασία όπου το βιβλίο αναλυτικά εξετάζει.³⁸

³⁴ Στο *ίδιο*, σ. 395.

³⁵ Στο *ίδιο*, σ. 402.

³⁶ Sudhir Hazareesingh, *The legend of Napoleon*, Granta Books, Λονδίνο, 2004, σ. 2.

³⁷ Στο *ίδιο*, σ. 4.

³⁸ Στο *ίδιο*.

Ο Βοναπάρτης και η Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η ιταλική εκστρατεία των ετών 1796-7 πέρα από την εικόνα του μύθου με την οποία περιένδυσε τον Ναπολέοντα υπήρξε εξαιρετικά σημαντική για τη μετέπειτα κατανόηση της δράσης του και για έναν ακόμη λόγο: τα χρόνια αυτά ο Ναπολέων διαμορφώνει -είτε εκούσια είτε ακούσια- τη σχέση του με τις άλλες εθνότητες και τους άλλους λαούς. Μια σχέση η οποία καλλιεργήθηκε συστηματικά καθόλη τη διάρκεια της στρατιωτικής και πολιτικής του δράσης. Πιο συγκεκριμένα, ο Βοναπάρτης υπήρξε στρατηγός της Γαλλίας σε μια περίοδο όπου η τελευταία γίνονταν αντιληπτή όχι μόνον ως κρατική οντότητα, αλλά και ως πρέσβειρα ενός συνόλου ιδεών και αξιών: η, κατά Eric Hobsbawm, «Γαλλία ως Επανάσταση» έκανε έτσι «έκκληση στους λαούς της γης να ανατρέψουν τη τυρρανία και να ασπασθούν την ελευθερία»³⁹ και ο Βοναπάρτης, όπως και οι άλλοι στρατηγοί, υπήρξε αναμφίβολα κομιστής αυτής της έκκλησης.

Στα εδάφη που κατέκτησε στη βόρεια και κεντρική Ιταλία, όπως είδαμε, προέκρινε μια σειρά αλλαγών προς αυτή την κατεύθυνση. Η προώθηση όμως των στρατευμάτων του στον ιταλικό χώρο γρήγορα απέδειξε ότι το μήνυμα που είχε να μεταφέρει θα διαχέονταν σε έναν χώρο πολύ ευρύτερο από τον ιταλικό. Πριν αναφερθούμε ειδικά στον γειτονικό χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κρίνουμε σκόπιμη την επισήμανση ενός στοιχείου αυτής ακριβώς της διάχυσης, προς την αντίθετη όμως γεωγραφική κατεύθυνση: ο πολωνός ποιητής Josef Wybicki, που πολεμούσε ως στρατηγός της Πολωνικής Λεγεώνας⁴⁰ στο πλευρό του Βοναπάρτη στο Ιταλικό μέτωπο, στο ποιήμα που συνέθεσε τον Ιούλιο του 1797 με τίτλο *Mazurek Dąbrowskiego* («Η Πολωνία δεν έχει ακόμα χαθεί») -δύο χρόνια μετά τον τρίτο διαμελισμό των εδαφών της Πολωνίας (1795) από την Αυστρία, τη Πρωσία και τη Ρωσία- αναφέρθηκε στο Βοναπάρτη ως εξής:

«(...) Ο Βοναπάρτης μας έδωσε το παράδειγμα
του πώς πρέπει να επικρατήσουμε.
Βαδίστε. Βαδίστε. (...)»⁴¹

³⁹ Hobsbawm, *ό.π.*, σ. 118.

⁴⁰ Σύμφωνα με τον Φίλιππο Οικονόμου ο όρος «λεγεώνα» χρησιμοποιήθηκε σποραδικά τον 18^ο αιώνα και αναφέρονταν σε εθελοντικά σώματα στρατού. Το Διευθυντήριο αξιοποίησε αυτήν την πρακτική προκειμένου να πετύχει «την αξιοποίηση του ξένου μισθοφορικού στοιχείου» που επιθυμούσε να πολεμήσει στο πλευρό των Γάλλων και το οποίο όμως «απαγορεύονταν από το Σύνταγμα να καταταχθεί στον τακτικό γαλλικό στρατό» στο Φ. Οικονόμου, *Ελληνες μισθοφόροι στην υπηρεσία της Επαναστατικής Γαλλίας 1789-1815*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2016, σ. 97.

⁴¹ Βλ. το σχετικό λήμμα «Poland is not yet Lost» στην Αγγλική «Βικιπαίδεια» όπου και περιέχεται η πλήρης αγγλική μετάφραση του ποιήματος. https://en.wikipedia.org/wiki/Poland_Is_Not_Yet_Lost (τελευταία ανάκτηση: 29/12/2017).

Το ποιήμα του Wybicki αξίζει επιπλέον να επισημανθεί ότι επιλέχθηκε αργότερα από τους Πολωνούς (1926) ως Εθνικός Ύμνος της Πολωνίας (για να παραμείνει ως σήμερα).

Οι παραδοσιακά καλές σχέσεις της Γαλλίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία λίγο πριν εξελιχθούν σε πολεμικές (1798-1802) υπονομεύτηκαν σοβαρά εξαιτίας των επαφών που είχαν αναπτυχθεί μεταξύ του Βοναπάρτη και τμημάτων των πληθυσμών που ζούσαν υπό την επικυριαρχία των Οθωμανών: τους λαούς της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Είχε προηγηθεί η προσάρτηση τον Ιούνιο του 1797 των Επτανήσων από τους Γάλλους καθώς με τη συνθήκη του Κάμποφόρμιο ενώ, όπως ήδη αναφέραμε, η Βενετία παραχωρήθηκε στην Αψβουργική Αυτοκρατορία, τα νησιά της πρώην Βενετικής Αυτοκρατορίας καθώς επίσης και τα ηπειρωτικά εξαρτήματά τους (Πάργα, Βουρθωτό κλπ.) πέρασαν υπο γαλλική κατοχή (1797-1799). Είναι η περίοδος που, σύμφωνα με τον Νίκο Καραπιδάκη, «όλοι μιλούν για ελευθερία, για εγκαθίδρυση τυπογραφείων, για σπουδές στη Γαλλία».⁴² Η διάλυση της Βενετικής Δημοκρατίας, η προσάρτηση των Επτανήσων στη Γαλλία (1797) και η γειτνίαση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία εγκαινίασαν έτσι «μια περίοδο γαλλικού επεκτατισμού στη ζώνη της ανατολικής Μεσογείου, η οποία γέννησε διαρκή αστάθεια στις τουρκο-γαλλικές σχέσεις».⁴³ Από τη μία πλευρά, οι ίδιες οι ενέργειες του Γάλλου στρατηγού: η διερευνητική αποστολή των αδελφών Στεφανόπολι στη Μάνη, οι συνεννοήσεις με τον Αλή Πασά και τον Πασβάνογλου έδιναν την εικόνα μιας ενδεχόμενης εισβολής στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.⁴⁴ Από την άλλη πλευρά, τα διαβήματα που στάλθηκαν, οι ύμνοι και τα ποιήματα⁴⁵ που γράφτηκαν προς το πρόσωπό του Γάλλου στρατηγού επιβεβαίωναν αυτήν την εικόνα: η ίδια άλλωστε ριζοσπαστική πολιτική πράξη του Ρήγα Βελεστινλή στα τέλη του 1797 δεν μπορεί να γίνει κατανοητή ανεξάρτητα από την προσδοκία του για την επέμβαση των Γάλλων στα εδάφη της Αυτοκρατορίας ενώ

⁴² Νίκος Καραπιδάκης, «Τα Επτάνησα: ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί μετά την πτώση της Βενετίας» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ.1^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ.158.

⁴³ Μιχάλης Κοκολάκης, «Οι Ναπολέοντειοι Πόλεμοι: Η Οθωμανική Αυτοκρατορία στα χρόνια του σωφρονισμού» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *ό.π.*, τ.2^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 202.

⁴⁴ Στο *ίδιο*, σ. 201-202.

⁴⁵ Βλ. σχετικά το αναλυτικό άρθρο του Γ. Ζώρα, «Ο Ναπολέον Βοναπάρτης και η σύγχρονη ελληνική ποίηση», *Νέα Εστία*, 1018, 1969, σ.1661-1667

αντίστοιχα και οι Σέρβοι από τότε-ως την πτώση σχεδόν του Ναπολέοντα- ήλπιζαν για τη βοήθειά του στην υπόθεσή της ανεξαρτησίας τους από τον οθωμανικό ζυγό.⁴⁶

Η έναρξη της εκστρατείας του Βοναπάρτη στην Αίγυπτο το καλοκαίρι του 1798 εκτός από την ανοικτή ρήξη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία προκάλεσε και την ενεργή εμπλοκή των ευρωπαϊκών δυνάμεων για την ανάσχεση του κινδύνου που είχε διαφανεί. Η Ρωσία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκαν έτσι να συμμαχήσουν εναντίον των Γάλλων με αποτέλεσμα ρωσικά πλοία -για πρώτη φορά στα χρονικά- να διασχίσουν τα Δαρδανέλια, υπό την ηγεσία του ναυάρχου Σουβαρόφ, και να κατευθυνθούν στα Επτάνησα -τα οποία και κατέλαβαν το Φεβρουάριο του 1799. Είχε προηγηθεί τον Αύγουστο του 1798 η καταστροφή του Γαλλικού στόλου στη ναυμαχία του Αμπουκίρ από το αγγλικό ναυτικό.

Οι καταγιστικές εξελίξεις που πυροδότησε η παρουσία των Γάλλων στην Ανατολική Μεσόγειο εκτός από διάφορους «φλογερούς νέους» ενέπνευσε και λόγιες προσωπικότητες της εποχής να πιστέψουν στη δυνατότητα της προώθησης καθεστωτικών αλλαγών στην Ανατολή εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ακόμα και μετά την αποχώρηση του Βοναπάρτη από την Αίγυπτο. Χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Αδαμάντιου Κοραή καθώς, σύμφωνα με τη γλαφυρή διαπίστωση του Φίλιππου Ηλιού, «η προώθηση των δημοκρατικών Γάλλων και του Βοναπάρτη στην Ανατολή οδήγησε σε ένα πλήρη αποπροσανατολισμό τη ζωή του».⁴⁷ Πράγματι, ο Κοραής με αφορμή την παρουσία των Γάλλων στην Αίγυπτο συνέγραψε δύο φυλλάδια: το *Άσμα Πολεμιστήριον των εν Αιγύπτω περί ελευθερίας μαχόμενων Γραικών* (1800) καθώς και τον επόμενο χρόνο το *Σάλπισμα Πολεμιστήριον* με το οποίο καλούσε τους «Γραικούς» που βρίσκονταν στην Αίγυπτο να συνδράμουν τις προσπάθειες των Γάλλων και να πολεμήσουν στο πλευρό τους.⁴⁸ Η θετική μάλιστα στάση του Κοραή έναντι του Ναπολέοντα την περίοδο 1798-1801 φαίνεται ότι διατηρήθηκε μέχρι και το 1805 όπου εξέδωσε στο Παρίσι το έργο *Τι πρέπει να κάμωσι οι Γραικοί εις τας*

⁴⁶ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Η Γαλλική Επανάσταση και η Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Πορεία, Αθήνα, 2000, σ. 58. Για μια γενική παρουσίαση των αντιδράσεων των λαών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης στην παρουσία του Βοναπάρτη στην περιοχή (διαβήματα, ύμνοι, ποιήματα κλπ., βλ. στο *ίδιο*, σ. 50-61.

⁴⁷ Φίλιππος Ηλιού, «Νεοελληνικός Διαφωτισμός: η νεωτερική πρόκληση» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *ό.π.*, τ.2^{ος}, σ.19. Αξίζει να επισημανθεί, σύμφωνα πάλι με τον Φίλιππο Ηλιού, ότι ο Κοραής είχε απευθυνθεί στον Βοναπάρτη «όταν ήταν έτι στρατηγός ελεύθερου έθνους εις την Ιταλίαν» για να του ζητήσει την «ελευθερίαν της Ελλάδος» στο Φ. Ηλιού, «Ανέκδοτα και ξεχασμένα γράμματα από την αλληλογραφία του Κοραή» στο *Έρανος εις Αδαμάντιον Κοραήν*, Αθήνα, 1965, σ. 77.

⁴⁸ Για τα ένοπλα ελληνικά μισθοφορικά σώματα που πολέμησαν στην Αίγυπτο στο πλευρό του Ναπολέοντα βλ. Α. Καλλιβετάκης, «Ένοπλα ελληνικά σώματα στη δίνη των ναπολεόντειων πολέμων (1798-1815)» στο Β. Παναγιωτόπουλος, *ό.π.*, τ.1^{ος}, σ.185-187 και τώρα Φ. Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 49-94.

παρούσας περιστάσεις. Οι «διακυμάνσεις ωστόσο της σταδιοδρομίας του Ναπολέοντα», μετά την ενθρόνισή του ως Αυτοκράτορα των Γάλλων το 1804 και «ιδίως η εγκατάλειψη των δημοκρατικών αρχών της επανάστασης» προκάλεσαν σύμφωνα με τον Πασχάλη Κιτρομηλίδη «την εξέγερση της γνήσιας φιλελεύθερης συνείδησης του Κοραή»⁴⁹ και οδήγησαν στην μεταστροφή της στάσης του.⁵⁰ Στη δεύτερη έτσι προσάρτηση των Επτανήσων στην Αυτοκρατορική πλέον Γαλλία (1807) «κανείς ενθουσιασμός, καμία προοπτική, καμία ελπίδα για συλλογική απελευθέρωση της Ελλάδας δεν θα διατυπωθεί πλέον δημόσια» από τον Κοραή.⁵¹

1.3. Ο Ύπατος: η εδραίωση της εξουσίας.

Το 1799, το έτος κατά το οποίο σημειώθηκε το πραξικόπημα της 18^{ης} Brumaire, όπως έχει επικρατήσει να χαρακτηρίζεται στη σχετική διεθνή βιβλιογραφία, κατέστησε τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη Πρώτο Ύπατο. Σύμφωνα με τον Furet ωστόσο, η άνοδος του Βοναπάρτη στην Υπατεία δεν είχε για τους σύγχρονους με τις εξελίξεις παρατηρητές το νόημα που εκ των υστέρων «η ιστορία έχει ανεξίτηλα καθορίσει: την σύσταση (δηλαδή) ενός δεσποτικού καθεστώτος το οποίο εδραιώθηκε πάνω στην εξουσία ενός μόνο ανθρώπου, εγκαινιάζοντας μια νέα περίοδο –την τελευταία– στην ιστορία της Επανάστασης».⁵² Αντίθετα και ειδικά για τον Βοναπάρτη, η ουσιαστική αποτυχία των στρατιωτικών ενεργειών που ανέλαβε στην Αίγυπτο και η συνεπαγόμενη επιστροφή του στα μέσα του 1799 στο Παρίσι συνιστούσαν ένα σημείο καμπής στην επαγγελματική του καριέρα. Αφενός ο Κορσικανός στρατηγός είχε μόλις απωλέσει τα στρατεύματά του. Αφετέρου βρίσκονταν για πρώτη φορά από το 1796 τόσο σε άμεση ανάγκη πολιτικής υποστήριξης όσο και απομακρυσμένος από τα κέντρα πολιτικής εξουσίας των Παρισίων.⁵³ Η γενικότερη στρατιωτική συγκυρία ωστόσο που χαρακτηρίζει την Γαλλία την επαύριον της επιστροφής του Βοναπάρτη στο Παρίσι προσδιορίζει και το βραχύβιο χαρακτήρα του μεταίχμιακού του status: η Δημοκρατία

⁴⁹ Κιτρομηλίδης, ό.π., σ.54.

⁵⁰ Το ζήτημα έχει απασχολήσει σημαντικά την έρευνα και δεν θα μας απασχολήσει ειδικά στην παρούσα εργασία. Βλ. ενδεικτικά Γ. Τόλιας, «Κοραΐς και Επτάνησα (1798-1814): Αποδοχή και ενδοιασμός των ιδεολόγων» στο Αλίκη Νικηφόρου (επιμ.), *Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807): τα μείζονα ιστορικά ζητήματα*, Πρακτικά διήμερης Συνάντησης, Κέρκυρα, 18-19 Νοεμβρίου 2000, ΓΑΚ-Αρχαία Νομού Κέρκυρας, Κέρκυρα, 2001, σ. 82-88 και 91-98, Εμμ. Φραγκίσκος, *Αδαμάντιος Κοραΐς*, Σειρά: Οι ιδρυτές της νεότερης Ελλάδας (επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος), Αθήνα, 2009, σ. 74-77 αλλά και Φ. Ηλιού, *Άσμα πολεμστήριον. Ανώνυμο έργο του Κοραή*, Αθήνα, 1982, σ. 30-33.

⁵¹ Τόλιας, ό.π., σ. 88.

⁵² Francois Furet, *The French Revolution: 1770-1814*, Blackwell Publishers, Οξφόρδη, 1996, σ. 211.

⁵³ Broers, ό.π., σ. 15.

είχε μόλις υποστεί μια σειρά συντριπτικές ήττες από τις στρατιές των συνασπισμένων εχθρών της, οι οποίες είχαν εκδιώξει τους Γάλλους από την Ιταλία και τη Γερμανία την άνοιξη του 1799 και απειλούσαν να μεταφέρουν τον πόλεμο, για πρώτη φορά από το 1793, στην ίδια τη Γαλλία.⁵⁴ Μέσα στο δυσμενές αυτό πλαίσιο, σημαντικοί πολιτικοί άντρες του Διευθυντηρίου, όπως ο Emmanuel Sieyès, θεώρησαν κατάλληλη τη συγκυρία για την προώθηση ευρύτερων πολιτικών αλλαγών προς την κατεύθυνση της συγκέντρωσης της εξουσίας σε λιγότερα χέρια με τη δημιουργία μιας «εκτελεστικής τριανδρίας με ευρύτερες εξουσίες σε σύγκριση με (εκείνες) του Διευθυντηρίου».⁵⁵ Η πιθανότητα μάλιστα επικείμενης ξένης εισβολής προσανατόλισε τους συνωμότες στην αναζήτηση ενός προσώπου από το στράτευμα, που θα προωθούνταν ως επικεφαλής, με αποτέλεσμα να προκριθεί τελικώς, ως γνωστόν, η λύση του Βοναπάρτη.⁵⁶

Η ανάδυση του Βοναπάρτη το 1799 στο αξίωμα του Πρώτου Υπάτου δεν συνεπάγονταν οριστικό καθησυχασμό σε σχέση με το ζήτημα της πολιτικής εξουσίας στη Γαλλία. Μεταξύ άλλων, τα πρώτα νέα που θα φθάσουν στο Παρίσι για την αρχική υποχώρηση των γαλλικών στρατιωτικών δυνάμεων στη μάχη του Μαρένγκο στο Πεδεμόντιο προς όφελος των Αυστριακών τον Ιούνιο του 1800 υπονόμεισαν προς στιγμήν την πολιτική θέση του Βοναπάρτη (που ήταν τότε επικεφαλής της Γαλλικής στρατιάς στο Μαρένγκο) και προξένησαν σειρά παρασκηνιακών διεργασιών σε σχέση με την ενδεχόμενη γρήγορη διαδοχή του.⁵⁷ Η τελική όμως επικράτηση του Βοναπάρτη στη μάχη έναντι των Αυστριακών, καθώς επίσης και η θριαμβευτική επιστροφή του στο Παρίσι στις 2 Ιουλίου του ίδιου έτους έθεσαν αυτομάτως τέρμα στις σχετικές συζητήσεις. Επιπλέον, οδήγησαν το Βοναπάρτη να συνειδητοποιήσει ότι «το Μαρένγκο, πολύ περισσότερο από την Brumaire, υπήρξε η πραγματική επικύρωση της εξουσίας και του καθεστώτος του» κυρίως γιατί «αυτή η επικύρωση, δεν πήγαζε πια ελέω θεού», αλλά ήταν το «αποτέλεσμα της πιο μονόπλευρης σύμβασης που ένα έθνος σύναψε ποτέ με τον ηγέτη του, ο οποίος ανέλαβε την υποχρέωση να μην νικηθεί ποτέ στο εξής».⁵⁸

⁵⁴ Στο *ίδιο*, σ. 23.

⁵⁵ Στο *ίδιο*, σ. 18.

⁵⁶ Στο *ίδιο*, σ. 19. Σύμφωνα μάλιστα με τον Broers, ο Ναπολέοντας δεν υπήρξε η πρώτη επιλογή των συνωμοτών για την θέση, αλλά αντίθετα από τη μία η συσχέτιση μερίδας των στρατηγών τόσο με τους Γιακωβίνους όσο και με τους βασιλικούς και η προγενέστερη από την άλλη αποδημία άλλων σημαντικών στρατηγών οδήγησε στην επιλογή του Βοναπάρτη (στο *ίδιο*).

⁵⁷ Furet, *ό.π.*, σ. 218.

⁵⁸ Στο *ίδιο*.

Η εκλογή του έτσι στην Υπατεία εγκαινιάζει αναμφίβολα, μια νέα περίοδο στην ιστορία της Γαλλίας που έμελλε να ταυτιστεί με το όνομά του. Πράγματι, τα χρόνια από τα μέσα του 1799 έως και το 1815 σηματοδεύονται από την ανάδυση και την πολιτική εδραίωση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη καθώς, σύμφωνα με τον Furet, «σε αντίθεση με την Αμερικανική Επανάσταση, της οποίας οι ηλικιωμένοι ηγέτες (...) μετεξελίσσονταν σε Πατέρες της χώρας» κατά την επαναστατική δεκαετία η Γαλλία δεν παρήγαγε αντίστοιχους με αυτή ήρωες αλλά «για λίγα χρόνια, ωστόσο, βρήκε τον αντίστοιχο Ουάσιγκτον της στο πρόσωπο του Βοναπάρτη-έναν Ουάσιγκτον ο οποίος ήταν τριάντα χρονών».⁵⁹ Η πρώτη δεκαπενταετία λοιπόν του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη σφραγίζεται από την στρατιωτική και πολιτική παρουσία του Κορσικανού στρατηγού καθώς επίσης και σηματοδοτεί μια λεπτή αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο γίνεται ευρέως γνωστός: από Βοναπάρτη σε Ναπολέον.

Εάν η στρατιωτική επιτυχία στο Μαρένγκο, με την οποία επανεδραιώθηκε η γαλλική κατοχή στη Βόρεια Ιταλία, επικύρωσε στην πράξη τη δυναμική της εξουσίας που είχε νομικά κατακτηθεί για τον Πρώτο Ύπατο, η μέριμνά του, μετά το Μαρένγκο, να επιτύχει την εξασφάλιση της ειρήνης με τους Αυστριακούς την εδραίωσε οριστικά από άλλο δρόμο: τον ειρηνικό δρόμο των μεταρρυθμίσεων. Πράγματι, με τη συνθήκη του Λουνεβίλ (Φεβρουάριος 1801) εγκαινιάστηκε μια νέα περίοδος στην ιστορία της Γαλλίας, κατά την οποία η τελευταία δεν αντιμετώπισε στρατιωτικά καμία άλλη ηπειρωτική δύναμη μέχρι το 1805. Παράλληλα, με την ανακωχή της Αμιένης τον Μάρτιο του 1802, η Γαλλία διέκοψε για έναν περίπου χρόνο τον πόλεμο και με την Αγγλία. Η γενικότερη πολεμική ανάπαυλα επέτρεψε στο Ναπολέοντα να επικεντρώσει τις προσπάθειες του αφενός στην παγίωση της εξουσίας του στη Γαλλία και αφετέρου στην προώθηση σημαντικών μεταρρυθμίσεων τόσο σε αυτή όσο και στις «αδελφές δημοκρατίες».

Σημαντική μεταρρύθμιση που έλαβε χώρα την περίοδο αυτή είναι, μεταξύ άλλων, η διοικητική αναδιάρθρωση με το διάταγμα της 18^{ης} Φεβρουαρίου 1800, όπου οι επιμέρους γεωγραφικές περιοχές της χώρας οργανώθηκαν σε Επαρχίες και απονεμήθηκαν σημαντικές εξουσίες στους πολιτικούς επικεφαλής τους (έπαρχους), οι οποίοι διορίζονταν απευθείας από τον ίδιο. Με την εφαρμογή του συστήματος αυτού επιτυγχάνονταν, σύμφωνα με τον Geoffrey Ellis, διοικητική «ομοιομορφία παντού,

⁵⁹ Furet, «Napoleon Bonaparte», ό.π., σ. 337.

μεταβίβαση της διοικητικής εξουσίας από το κέντρο και από την κορυφή, (και) μια καλά οργανωμένη ιεραρχία θέσεων»,⁶⁰ παράγοντες που ευνοούσαν σημαντικά την καλύτερη επιβολή και τον έλεγχο της κεντρικής εξουσίας στην περιφέρεια. Η συμφιλιοτική πολιτική που προέκρινε ο Ναπολέων στη συνέχεια, για μια σειρά από ζητήματα που προκαλούσαν τριβές (εκκλησιαστικά, αντιπολίτευση των βασιλικών κλπ.) ενίσχυσε έμπρακτα και αποφασιστικά την εξουσία του, καθώς περιόριζε δραστικά τις εστίες αντίστασης στο νέο καθεστώς: τον Απρίλιο του 1802 προσέφερε στους αντιφρονούντες εμικρέδες αμνηστία, καλώντας τους παράλληλα να επιστρέψουν στην Γαλλία⁶¹ ενώ αντίστοιχα, με το εκκλησιαστικό σύμφωνο (Concordat) που συμφώνησε από κοινού με τον Πάπα στις 18 Απριλίου 1802 τερματίστηκε η αντιπαλότητα με την Καθολική εκκλησία⁶². Παράλληλα με τα παραπάνω, η προσάρτηση του Πεδεμοντιού στη Γαλλία το ίδιο έτος αλλά και η σταθεροποίηση του ελέγχου και της επιρροής της Γαλλίας σε άλλες περιοχές όπως στη Βαταβική Δημοκρατία, το Βέλγιο και την Ελβετία κ.ά συνιστούσαν περαιτέρω πυλώνες υποστήριξης του καθεστώτος του.⁶³ Προς την ίδια κατεύθυνση και η εκλογή του ως Προέδρου της Ιταλικής Δημοκρατίας το 1801.

Για τη Γαλλία της περιόδου της Υπατείας, η προώθηση των αναγκαίων *μεταρρυθμίσεων*, μετά από μια δεκαετία πολέμων, που αφορούσαν «όλες τις πτυχές της ανθρώπινης ζωής: εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, (...), την ανακατασκευή των οικονομικών υποδομών» κλπ,⁶⁴ καθώς επίσης και η *παγίωση* της εξουσίας του Ναπολέοντα, αξίζει να επαναληφθεί ότι, βοηθήθηκε σημαντικά τόσο από την επαναπροσάρτηση των εδαφών που είχαν χαθεί την άνοιξη του 1799 όσο και από την εξασφάλιση ομαλών-ειρηνικών συνθηκών. Την επαύριον της Αμιένης εξασφαλίστηκε έτσι σταθερό πολιτικό κλίμα γεγονός που οδήγησε, μέσω δημοψηφίσματος τον Αύγουστο του 1802, στη μετατροπή της εκλογής του στην Υπατεία, σε ισόβια. Σε αντιδιαστολή ωστόσο με τη Γαλλία, οι λοιπές μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις (Αγγλία, Αψβουργική Αυτοκρατορία, Πρωσία) είχαν να αντιμετωπίσουν τη δυσμενή, για αυτούς, πραγματικότητα της Γαλλικής επέκτασης παράλληλα με την εξάντληση των

⁶⁰ Ellis, *ό.π.*, σ. 29.

⁶¹ Μέχρι τις αρχές του 1802, περίπου τέσσερις στους δέκα από όσους είχαν μεταναστεύσει κατά τους επαναστατικούς χρόνους είχαν επιστρέψει στην Γαλλία στο Emsley, *ό.π.*, σ. 15.

⁶² Το εκκλησιαστικό σύμφωνο παράλληλα «συνέτριψε την συμμαχία ανάμεσα στην Εκκλησία και τη δυναστεία των Βουρβόνων, η οποία είχε υποστηρίξει τόσο πολύ την αντεπαναστατική δράση» στο Doyle, *ό.π.*, σ. 33.

⁶³ Για τις μεταρρυθμίσεις που επέβαλε ο Ναπολέων στη Βαταβική Δημοκρατία, στην Ελβετία και στο Βέλγιο βλ. αντίστοιχα Grab, *ό.π.*, σ. 65-67, 79-83, 117-119,

⁶⁴ Broers, *ό.π.* σ. 77.

δικών τους οικονομικών πόρων και του έμψυχου στρατιωτικού δυναμικού. Η διπλή αυτή πρόκληση είχε σημαντικές πολιτικές και διπλωματικές επιπτώσεις, όπως την παραίτηση του William Pitt το 1801 στην Αγγλία ή τη διατήρηση, μέχρι το 1806, της ουδετερότητας της Πρωσίας. Κοντολογίς, και σύμφωνα με την διαπίστωση του Michael Broers, ενώ για τις αντιπάλους της Γαλλίας η διαχείριση της «περιπεπλεγμένης πολιτικής πραγματικότητας έπρεπε να συνδυαστεί με τη διαδικασία των μεταρρυθμίσεων, στη Γαλλία η μεταρρύθμιση υπήρξε τμήμα της διαδικασίας της πολιτικής παγίωσης (της νέας εξουσίας του Ναπολέοντα)», γεγονός που την έφερνε σε πλεονεκτικότερη θέση.⁶⁵

Παράλληλα και σε συνάρτηση με τις γενικότερες αλλαγές που επιχειρήθηκαν στη δομή του κράτους, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται και από την ανάδυση μιας νέας αριστοκρατίας -ναπολεόντειας υφής, της οποίας τα βασικά χαρακτηριστικά συνιστούσαν «η υπηρεσία στο κράτος, η συσσώρευση του πλούτου και η ικανότητα σε αντίθεση με το αντικειμενικό γεγονός της γέννησης».⁶⁶ Εδώ, εδράζονταν η νέα κοινωνική βάση του ναπολεόντειου καθεστώτος το οποίο, σε συνδυασμό με όλες τις παραπάνω πτυχές, εδραιώθηκε τελικώς σε γερές βάσεις, τόσο γερές μάλιστα ώστε τον Δεκέμβριο του 1804 ο Ναπολέων Βοναπάρτης έστεψε εαυτόν Αυτοκράτορα των Γάλλων.

Συμπερασματικά, τα χρόνια της Υπατείας συνιστούν σημείο καμπής στην στρατιωτική, οικονομική και διοικητική πραγματικότητα της Γαλλίας, ενώ στα κεκτημένα της περιόδου αυτής εδράζονται τόσο οι κατοπινές σπουδαίες στρατιωτικές επιτυχίες όσο και πολλά από τα μεταγενέστερα χαρακτηριστικά της, μετά το συνέδριο της Βιέννης, Γαλλίας καθώς, σύμφωνα με το Furet, «οτιδήποτε διατηρήθηκε -ή σχεδόν οτιδήποτε- στην εθνική ιστορία των Γάλλων από τις πολιτικές του Βοναπάρτη επιτεύχθηκε μεταξύ των ετών 1800-1804».⁶⁷

1.4. Ο Αυτοκράτωρ Ναπολέων Α' και η Αυτοκρατορία.

Η μετεξέλιξη της νομικής μορφής της εξουσίας του Ναπολέοντα από Έπατος σε Αυτοκράτορα έχει ερμηνευτεί στη σχετική βιβλιογραφία ως ένα σημείο τομής στην ιστορία της Γαλλίας και της επανάστασης καθώς τότε, ο Ναπολέων «εγκατέλειψε το σύμπαν του Ουάσιγκτον για να προσπαθήσει να επαναφέρει στην καθημερινή ζωή την

⁶⁵ Στο *ίδιο*, σ. 31.

⁶⁶ Grab, *ό.π.*, σ. 43.

⁶⁷ Furet, *ό.π.*, σ. 249.

παράδοση των βασιλέων», επιχειρώντας μάλιστα να δημιουργήσει δεσμούς ανάμεσα στο καθεστώς του και την Καρλομάγνεια βασιλική γενιά.⁶⁸ Ο Francois Furet έχει αναδείξει αυτούς τους δεσμούς κυρίως στο επίπεδο των συμβολισμών με αφορμή την περιγραφή της τελετής της ενθρόνισης του Ναπολέοντα στη Notre-Dame τον Δεκέμβριο του 1804 παρουσία του Πάπα -μια τελετή η οποία δεν είχε κανένα ιστορικό προηγούμενο αλλά ούτε και θα αποκτούσε ποτέ μιμητές.⁶⁹

Η τομή αυτή, που δεν πέρασε απαρατήρητη από τους σύγχρονους με τη δράση του Ναπολέοντα παρατηρητές, δεν μπορεί να μας απασχολήσει εδώ αναλυτικότερα. Χαρακτηριστικές όμως παρουσιάζονται δύο, από τις πολλές, αρνητικές αντιδράσεις στην νέα εξέλιξη και στις οποίες κρίνουμε σκόπιμο να αναφερθούμε προκειμένου να δώσουμε μια γενική εικόνα για το μέγεθος της τομής. Η πρώτη προέρχεται από το εσωτερικό της Γαλλίας και τους Ιδεολόγους, ένα μορφωτικό και πολιτικό κίνημα, του οποίου «η πίστη στη φιλελεύθερη αστική δημοκρατία» και στην Ιδεολογία «ως μεθοδολογία της επιστήμης του συνόλου»⁷⁰ συνιστούσαν βασικά χαρακτηριστικά. Η διάρρηξη των σχέσεων των Ιδεολόγων με τον Ναπολέοντα -που είχε διαφανεί ήδη από το 1802- επήλθε οριστικά το 1804 με την κατάργηση της Δημοκρατίας ενώ -και το στοιχείο αυτό είναι που κυρίως ενδιαφέρει- από το 1804 και μετά, για τους Ιδεολόγους (όπως και για τον Κοραή, στον πνευματικό κύκλο των οποίων άνηκε) ο Ναπολέων «θα είναι στο εξής “ο μέγιστος δημαγωγός”, “μεγαλουργός και ουχί μέγας ανήρ”».⁷¹ Η ρήξη μάλιστα των Ιδεολόγων με τον Ναπολέοντα και η εχθρική στάση με την οποία τους αντιμετώπισε είχε ως αποτέλεσμα ο τελευταίος να ευθύνεται «για τη σημασιολογική ολίσθηση του όρου *Ιδεολόγος*, επιβάλλοντας την απαξιωτική έννοια του ανεδαφικού ουτοπιστή, έννοια με την οποία περιβάλλεται συχνά ο όρος έως και τις μέρες μας».⁷² Η δεύτερη αντίδραση, περισσότερο συμβολική αλλά χαρακτηριστική προέρχεται από το εξωτερικό: την επαύριον της ενθρόνισης του Ναπολέοντα ως Αυτοκράτορα, ο Μπετόβεν αναίρεσε την αφιέρωση της «Ηρωικής Συμφωνίας» προς τον «ήρωα του γαλλικού ρεπουμπλικανισμού» προσθέτοντας παράλληλα, ότι επρόκειτο απλώς για έναν συνηθισμένο άνθρωπο.⁷³ Ωστόσο και παρά τις επιμέρους αντιδράσεις στην μετεξέλιξη του καθεστώτος της Γαλλίας από δημοκρατικό σε

⁶⁸ Στο *ίδιο*, σ. 240.

⁶⁹ Στο *ίδιο*, σ. 241. Για μια αναλυτική περιγραφή της τελετής ενθρόνισης του Ναπολέοντα βλ. στο *ίδιο*, σ. 240-248.

⁷⁰ Τόλιας, *ό.π.*, σ. 78.

⁷¹ Στο *ίδιο*, σ. 97 (Οι φράσεις ανήκουν στον Κοραή).

⁷² Στο *ίδιο*.

⁷³ Doyle, *ό.π.*, σ. 9.

αυτοκρατορικό, σύμφωνα με τον Πασχάλη Κιτρομηλίδη, «για πολλούς άλλους οι στρατιές του Βοναπάρτη εξακολουθούσαν να γκρεμίζουν τους θρόνους των τυράννων, ακόμα και όταν ο ίδιος είχε αναδεχθεί τον δεσποτισμό».⁷⁴

Αφού ο Ναπολέων ανακήρυξε εαυτόν Αυτοκράτορα επεδίωξε τώρα να συστήσει την Αυτοκρατορία του και αυτό μπορούσε να γίνει μόνο με έναν τρόπο: τον πόλεμο - στον οποίο και επιδόθηκε ακατάπαυστα σχεδόν μέχρι και την πτώση του.

Πόλεμος και Ειρήνη (1805-1807).

Οι ηπειρωτικοί πόλεμοι που ξανάρχισαν το 1805 (το εμπόλεμο status με την Αγγλία είχε επανέλθει ήδη από το 1803: έτος το οποίο και τυπικά ξεκινούν οι Ναπολεόντειοι Πόλεμοι) εγκαινίασαν μια νέα φάση στην ιστορία της Γαλλίας, της οποίας το κέντρο βάρους μέχρι και το 1814 δεν εντοπιζόνταν κυρίως στη διακυβέρνηση της χώρας αλλά αντίθετα στην επέκταση προς το εξωτερικό: είναι η περίοδος που ο Ναπολέων «διαμορφώνει τη σχέση του με την Ευρώπη»⁷⁵, μια σχέση η οποία, αναμφίβολα, υπήρξε πολεμική: τα επόμενα δέκα περίπου χρόνια και μέχρι την οριστική πτώση, οι πόλεμοι στην Ευρώπη υπήρξαν συνεχόμενοι και συνήθως νικηφόροι για τον Ναπολέοντα. Ειδικότερα, το διάστημα μεταξύ των ετών 1805 και 1807 η Γαλλία αντιμετώπισε στρατιωτικά τις σημαντικότερες ηπειρωτικές δυνάμεις της εποχής: την Αυστρία, την Πρωσία και τη Ρωσία. Και τις νίκησε όλες, προκαλώντας έτσι τον «μετασχηματισμό της από μια περιφερειακή σε μία ηπειρωτική υπερδύναμη».⁷⁶ Η προσωπική έτσι διαδρομή του Ναπολέοντα Βοναπάρτη τα χρόνια αυτά είναι άμεσα συνυφασμένη με τους πολέμους που διεξήγαγε, γεγονός που επεξηγεί και το γιατί οι πόλεμοι της περιόδου αυτής φέρουν το όνομά του.

Στις 23 Αυγούστου του 1805 η Grande Armée ξεκίνησε την προέλαση της στην Κεντρική Ευρώπη.⁷⁷ Στις 30 Σεπτεμβρίου, οι στρατοί του Ναπολέοντα είχαν κιάλας διαβεί τον Ρήνο για να φτάσουν στις 15 Νοεμβρίου στα περίχωρα της Βιέννης. Στις 2 Δεκεμβρίου οι δυο στρατοί συγκρούστηκαν στο Αούστερλιτς, όπου και οι Γάλλοι σημείωσαν την σημαντικότερη ίσως νίκη τους στους Ναπολεόντειους Πολέμους. Η επιτυχία στο Αούστερλιτς (στη σημερινή Τσεχία: δέκα χιλιόμετρα περίπου από το

⁷⁴ Κιτρομηλίδης, *ό.π.*

⁷⁵ Furet, *ό.π.*, σ. 250.

⁷⁶ Broers, *ό.π.*, σ. 42.

⁷⁷ Είχαν προηγηθεί οι πρώτες, έγκαιρες, διαπιστώσεις: η οδυνηρή ήττα που υπέστη η Γαλλία στη ναυμαχία του Trafalgar τον Οκτώβριο του 1805 από τους Άγγλους υποχρέωσε τον Βοναπάρτη να αναβάλει τους πολύμηνους σχεδιασμούς του για να τους επιτεθεί «καταδικάζοντας τον σε (ουσιαστική) αδυναμία να αντιμετωπίσει την Αγγλία παρά μόνο (έμμεσα) στην ηπειρωτική Ευρώπη» στο Furet, *ό.π.*, σ. 250.

Μπρνο) υποχρέωσε τους Αυστριακούς να διαπραγματευτούν συνθήκη ειρήνης, η οποία και συνάφτηκε τελικώς στις 26 Δεκεμβρίου του 1805 (Συνθήκη του Πρέσμπουργκ⁷⁸). Η επιρροή και ο έλεγχος του Ναπολέοντα στο γερμανικό χώρο στην μετά το Πρέσμπουργκ εποχή σφραγίστηκε οριστικά τον Ιούλιο του 1806 όταν τα νοτιοδυτικά γερμανικά κρατίδια της Βάδης, Βυρτεμβέργης και της Βαυαρίας σχημάτισαν την Συνομοσπονδία του Ρήνου. Το νέο κράτος, του οποίου «προστάτης» ορίστηκε ο ίδιος ο Ναπολέων, πρόσφερε στους Γάλλους έναν σταθερό και αφοσιωμένο σύμμαχο στην περιοχή.⁷⁹ Η Αυστρία γρήγορα αναγνώρισε αυτήν την πραγματικότητα: τον Αύγουστο του 1806 ο Φραγκίσκος Α΄ παραιτήθηκε του τίτλου του Αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, διατηρώντας απλώς τον τίτλο του Αυτοκράτορα της Αυστρίας.⁸⁰ Η χιλιόχρονη έτσι Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία έπαψε στο εξής να υφίσταται.

Το καλοκαίρι του 1806 ωστόσο σηματοδεύτηκε και από την αιφνιδιαστική είσοδο της Πρωσίας στον πόλεμο. Η Πρωσία, που από το 1795 διατηρούσε ουδέτερη στάση έναντι της Γαλλίας στους ευρωπαϊκούς πολέμους και συνασπισμούς που σχηματίζονταν, εισήλθε στον πόλεμο κάτω από δυσμενείς οικονομικές και στρατιωτικές συνθήκες γεγονός που αποκρυσταλλώθηκε στη γρήγορη και ταπεινωτική ήττα που υπέστησαν τα, φημισμένα καθ'όλο τον 18^ο αιώνα, στρατεύματά της: στις 27 Οκτωβρίου ο Ναπολέων εισέρχεται στο Βερολίνο ενώ στις αρχές Νοεμβρίου οι στρατοί του είχαν πλέον καταλάβει και τμήματα της Πρωσικής Πολωνίας αναγκάζοντας τους Πρώσους να συνάψουν συνθήκη ανακωχής και ειρήνης τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους (συνθήκη του Posen).

Η συντριπτική ήττα της Πρωσίας και η περαιτέρω προώθηση των στρατευμάτων του Ναπολέοντα στο γεωγραφικό χώρο υποχρέωσε τη Ρωσία τον Ιανουάριο του 1807 να αντιμετωπίσει τους Γάλλους, μόνη πλέον αντίπαλος τους μετα τις διαδοχικές συνθήκες με την Αυστρία και την Πρωσία. Ηττήθηκε και αυτή δύο φορές (Eylau, Friedland) -όχι ωστόσο εξίσου συντριπτικά- συνάπτοντας τελικώς, στις 23 Ιουνίου 1807 μια ακόμα συνθήκη ειρήνης: την περίφημη συνθήκη του Τίλσιτ.

⁷⁸ Με τη συνθήκη αυτή, την τρίτη κατά σειρά μετά το Καμποφόρμιο και το Λουνεβίλ, η Αυστρία αποχώρησε εντελώς από την Ιταλία (Βενετία, Ιστρία και Δαλματία παραχωρήθηκαν στους Γάλλους ενώ και οι Βουρβόνοι της Νεάπολης εξορίστηκαν στην Σικελία) καθώς επίσης και έχασε την επιρροή της σε ζωτικό γερμανικό χώρο.

⁷⁹ Broers, *ό.π.*, σ. 41.

⁸⁰ Grab, *ό.π.*, σ. 90.

Το Τίλσιτ (1807).

Στο Τίλσιτ ο Ναπολέων συναντά για πρώτη φορά αυτοπροσώπως τον Τσάρο Αλέξανδρο. Η ειρήνη που συμφωνήθηκε άλλαξε την εικόνα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Αρχικά, ο Τσάρος αναγνώρισε όλες τις εδαφικές αλλαγές που είχαν σημειωθεί προς όφελος της Γαλλίας από το 1805 (Γερμανία, Ιταλία κλπ.). Παράλληλα επικύρωσε την ανάδυση αφενός του Βασιλείου της Βεστφαλίας (το μεγαλύτερο από τα κράτη που σχηματίστηκαν στη Γερμανία⁸¹) και αφετέρου του Δουκάτου της Βαρσοβίας με το οποίο ο Ναπολέων ξεπλήρωσε το «χρέος» του προς τους Πολωνούς για την στρατιωτική βοήθεια που του είχαν παράσχει.⁸² Τέλος συναίνεσε στη, για δεύτερη φορά, παραχώρηση των Επτανήσων στους Γάλλους⁸³ εδραιώνοντας έτσι τη Γαλλική ηγεμονία σε όλη την ηπειρωτική Ευρώπη, με την εξαίρεση της Σκανδιναβίας και των οθωμανικών βαλκανικών επαρχιών.⁸⁴

Ειδικά σε αυτά τα τελευταία στόχευαν οι στρατηγικές παραχωρήσεις των Ρώσων καθώς σε αντάλλαγμα ο Τσάρος εξασφάλισε τη στήριξη του Ναπολέοντα στους πολέμους που διεξήγαγε εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήδη από το 1806, συζητώντας παράλληλα μαζί του και σχέδια διαμελισμού της. Ο καιρός άλλωστε μάλλον παρουσιάζονταν κατάλληλος καθώς, σύμφωνα με τον Μιχάλη Κοκολάκη, την περίοδο εκείνη «η Αυτοκρατορία έμοιαζε να διαλύεται. Ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων είχε γίνει ανεξέλεγκτος, η Σερβία ήταν σε αναβρασμό, οι πασάδες του Βιδινίου και της Σιλιστρίας συγκρούονταν μεταξύ τους και λαφυραγωγούσαν κατά διαστήματα τη Βλαχία».⁸⁵ Το ασφυκτικό κλίμα που είχε διαμορφωθεί την προηγούμενη περίοδο για τους Οθωμανούς⁸⁶ οδήγησε τελικώς στην καθαίρεση του Σουλτάνου Σελίμ στις 29 Μάϊου 1807, ενώ τον διαδέχτηκε στο θρόνο ο εξάδελφος του Μουσταφά ο Δ΄.⁸⁷ Η εναλλαγή αυτή στην πολιτική εξουσία επέτεινε ακόμα περισσότερο την κρίση στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας εγκαινιάζοντας μια ιδιαίτερα ταραγμένη πολιτικά περίοδο, η οποία κορυφώθηκε τον Ιούλιο του 1808 όπου στρατεύματα του Πασά της Σιλιστρίας εισέβαλαν στην Κωνσταντινούπολη με σκοπό την παλινόρθωση του

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 99.

⁸² Στο ίδιο, σ. 179.

⁸³ Οι Ρώσοι, ήδη από το 1799, είχαν αυξημένη στρατιωτική και πολιτική παρουσία στην ευρύτερη περιοχή των Επτανήσων: η Ιόνιος Πολιτεία (1800-1807) ενώ μεν τυπικά ήταν ανεξάρτητη, βρίσκονταν υπό Ρωσικό και Οθωμανικό έλεγχο. Πρβλ. σχετικά στο Ν. Καραπιδάκης, *ό.π.*, τ. 1^{ος} σ. 172-177.

⁸⁴ Hobsbawm, *ό.π.*, σ. 130.

⁸⁵ Κοκολάκης, *ό.π.*, σ. 207.

⁸⁶ Το Δεκέμβριο του 1806 οι Ρώσοι εισέβαλλαν στη Μολδαβία ενώ τον ίδιο μήνα το Βελιγράδι καταλήφθηκε από τους Σέρβους.

⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 210.

έκπτωτου Σελίμ.⁸⁸ Η παλινόρθωση τελικώς απετράπη αλλά είχε ωστόσο ως αποτέλεσμα την καθάρηση και του Μουσταφά Δ' και την άνοδο στο θρόνο του αδελφού του Μαχμούτ του Β'.

Συμπερασματικά, στο Τίλσιτ ο Ναπολέων εξασφάλισε για πρώτη φορά έναν σύμμαχο μεγάλης εμβέλειας εγκαινιάζοντας μια νέα εποχή κατά την οποία, η «γαλλορωσική συμμαχία αποτέλεσε τον άξονα και την εγγύηση της νέας ευρωπαϊκής ισορροπίας».⁸⁹ Παράλληλα, καθιέρωσε την ηγεμονική θέση της Γαλλίας στον ευρωπαϊκό χάρτη. Η ηγεμονία αυτή δεν εξαντλούνταν μόνο σε στρατιωτικούς όρους, αλλά επεκτείνονταν στην εδραίωση ενός ισχυρού πολιτικοδιοικητικού μηχανισμού στις περιοχές που είχαν κατακτηθεί το προηγούμενο διάστημα και ο οποίος του επέτρεψε να αξιοποιήσει προς όφελός του το έμπυχο υλικό και τους πόρους των πλουσιότερων και πιο ανεπτυγμένων τμημάτων της ηπείρου.⁹⁰ Πρόκειται δηλαδή για την παγίωση μιας, κατά Michal Broers, «εσωτερικής αυτοκρατορίας» («inner empire») η οποία μπόρεσε να δημιουργήσει με τη σειρά της τους όρους και τις κατάλληλες προϋποθέσεις για τις επόμενες στρατιωτικές κινήσεις του Ναπολέοντα (1808-1812).

Το απόγειο της Αυτοκρατορίας: 1807-1811.

Στη μετά το Τίλσιτ εποχή η Αγγλία παρουσιάζονταν η μοναδική ενεργή αντίπαλος της Γαλλίας. Η αντιμετώπισή της, όπως είχε αποδείξει η ναυμαχία του Τραφάλγκαρ το 1805, δεν μπορούσε να γίνει με όρους ευθείας στρατιωτικής σύρραξης. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού ο Ναπολέων εστίασε τις προσπάθειες του στην οικονομική αποδυνάμωσή της, με την επιβολή του συστήματος ηπειρωτικού αποκλεισμού. Το σύστημα αυτό απαγόρευε στα σύμμαχα και υποτελή στη Γαλλία κράτη να εισάγουν αγγλικά προϊόντα. Εγκαινιάστηκε το Νοέμβριο του 1806 με τα διατάγματα του Βερολίνου (Νοέμβρης 1806) ενώ το Δεκέμβριο του επόμενου έτους η απαγόρευση εισαγωγής επεκτάθηκε και στα λοιπά ουδέτερα ηπειρωτικά κράτη και αυτοκρατορίες (Διατάγματα Μιλάνου).⁹¹ Με τον τρόπο αυτό ο Ναπολέων πίστευε ότι θα προκαλούσε πληθωρισμό στην αγγλική οικονομία, γεγονός που θα περιόριζε «την ικανότητά της να χρηματοδοτεί ξένους συνασπισμούς δυνάμεων εις βάρος της Γαλλίας και θα την ανάγκαζε να συνάψει μια πρόωμη ειρήνη»⁹² με την τελευταία. Παράλληλα,

⁸⁸ Στο *ίδιο*, σ. 211.

⁸⁹ Furet, *ό.π.*, σ. 257.

⁹⁰ Broers, *ό.π.*, σ. 47.

⁹¹ Broers, *ό.π.*, σ. 95. Παράλληλα με τους Γάλλους και οι Άγγλοι είχαν απαγορέψει από τον Ιανουάριο του 1807 σε ουδέτερα πλοία το εμπόριο με την Γαλλία (στο *ίδιο*).

⁹² Ellis, *ό.π.*, σ. 111.

η εφαρμογή του ηπειρωτικού αποκλεισμού είχε ακόμα ένα φιλόδοξο στόχο, που αφορούσε την ίδια την Γαλλία: το κενό που θα δημιουργούνταν από την απαγόρευση εισαγωγής αγγλικών προϊόντων θα το αντικαθιστούσε η ανάδυση «μίας σχεδιασμένης αγοράς που θα στόχευε περισσότερο εποικοδομητικά στην εδραίωση της γαλλικής βιομηχανικής και εμπορικής ηγεμονίας στην ηπειρωτική χώρα».⁹³ Η διπλή έτσι στόχευση του αποκλεισμού, παρά το γεγονός ότι υπήρξε σημαντικά φιλόδοξη -και τελικά αδύνατη ως προς την εξολοκλήρου επιβολή της- παρέμεινε κεντρικό σημείο της πολιτικής του Ναπολέοντα από το 1807 μέχρι και πριν τους ρωσογαλλικούς πολέμους του 1812.⁹⁴ Οι κατοπινές μάλιστα στρατιωτικές κινήσεις του Γάλλου επικεφαλής στην (Πορτογαλία, 1807 / Ρωσία, 1812) υπαγορεύτηκαν ακριβώς από την ισχυρή επιθυμία του να επιβάλλει την αποτελεσματική εφαρμογή της πολιτικής του ηπειρωτικού αποκλεισμού.⁹⁵

Οι στρατιωτικές επιτυχίες στην Πορτογαλία και την Ισπανία το 1808 σε συνδυασμό με την, εκ νέου, επικύρωση της γαλλορωσικής συμμαχίας (συνθήκη του Ερφουρτ) τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, επέτρεψαν στο Ναπολέοντα να εστιάσει προς τα ανατολικά της Αυτοκρατορίας. Τον Απρίλιο του 1809 κηρύχθηκε, εκ νέου, πόλεμος με τους Αυστριακούς, ο οποίος τον έφερε για μία ακόμα φορά στα πρόθυρα της Βιέννης και κατέληξε στη σύναψη μιας ακόμα ειρήνης, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους (Συνθήκη της Βιέννης).

Το 1810 αποδείχτηκε κρίσιμο έτος για την Αυτοκρατορία. Η κρίση που δοκίμασαν τότε, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, οι γαλλορωσικές σχέσεις κορυφώθηκαν δυο χρόνια αργότερα με την εκστρατεία του Ναπολέοντα στη Ρωσία. Πριν γίνει αυτό, ο Ναπολέων φρόντισε να εξασφαλίσει ένα νέο στρατηγικό σύμμαχο: ο

⁹³ Στο *ίδιο*.

⁹⁴ Broers, *ό.π.*, σ. 141.

⁹⁵ Τον Αύγουστο του 1807 ο Ναπολέων απέστειλε τηλεγράφο στην Πορτογαλία με το οποίο αξίωνε από την τελευταία να κηρύξει πόλεμο στην Αγγλία, να εκδιώξει τον Άγγλο πρεσβευτή από την επικράτειά της, να συλλάβει όλους τους Άγγλους που διέμεναν εκεί, να κατασχέσει τα εμπορεύματά τους καθώς επίσης και να κλείσει όλα τα λιμάνια της στα αγγλικά πλοία (Grab, *ό.π.*, σ.146). Η άρνηση της Πορτογαλίας να εκπληρώσει όλους τους παραπάνω όρους είχε ως συνέπεια τη γαλλική εισβολή στα εδάφη της στα μέσα Νοεμβρίου ενώ τον Φεβρουάριο του επόμενου έτους σχηματίστηκε στη Λισαβόνα φιλογαλλική κυβέρνηση. Παράλληλα με τις εξελίξεις στην Πορτογαλία, την άνοιξη του 1808 εκδηλώνεται αντιγαλλική εξέγερση και στην Ισπανία, της οποίας η παραδοσιακή συμμαχία με τη Γαλλία είχε αρχίσει να υπονομεύεται ήδη από την ναυτική καταστροφή του γαλλοισπανικού στόλου στη ναυμαχία του Trafalgar τον Οκτώβριο του 1805 (στο *ίδιο*, σ.126). Η απροθυμία των Ισπανών να συμβιβαστούν με τις οικονομικές απαιτήσεις του Ναπολέοντα καθώς επίσης και οι εσωτερικές τριβές που σημειώθηκαν μεταξύ του Βασιλιά της Ισπανίας Κάρολου του 4^{ου} και του γιού και διαδόχου του είχαν ως αποτέλεσμα την εκδήλωση κρίσης, η οποία κατέληξε στην εισβολή των γαλλικών στρατευμάτων στη Μαδρίτη στις 23 Μαρτίου 1808 και στον ορισμό του αδελφού του Ναπολέοντα, Ιωσήφ ως βασιλέα της Ισπανίας τον Ιούλιο του ίδιου έτους.

γάμος του⁹⁶ με τη Μαρία-Λουΐζα, την κόρη του Αυτοκράτορα της Αυστρίας, Φραγκίσκου Β΄ στις 2 Απριλίου 1810 εγκαινίασε μια νέα εποχή στην ιστορία των πολέμων, κατά την οποία η Γαλλία συμμετάχισε, για πρώτη φορά, με τη παραδοσιακή αντίπαλό της Αυστρία. Ο καρπός της ένωσης αυτής μάλιστα, που γεννήθηκε στις 20 Μαρτίου 1811 -για να λάβει αμέσως τον τίτλο του Βασιλέα της Ιταλίας- συμβόλισε, από έναν ακόμα δρόμο, το στρατιωτικό και οικονομικό απόγειο στο οποίο βρίσκονταν η Γαλλία το 1811 καθώς και το μέγεθος της πραγματικής εξουσίας και δύναμης του Ναπολέοντα: η Αυτοκρατορία είχε πλέον διάδοχο. Έχοντας εξασφαλίσει για μια ακόμα φορά ειρήνη με τις σημαντικές ηπειρωτικές δυνάμεις και μια καινούργια συμμαχία με τους Αυστριακούς κατέστη πλέον φανερό ότι ο επόμενος στόχος του Ναπολέοντα θα ήταν η Ρωσία: και οι δύο πλευρές «ξόδεψαν» το 1811 προετοιμάζοντας και οικοδομώντας τις δυνάμεις τους.

1.5. Προς τη Ρωσία και πάλι πίσω: η εκστρατεία του 1812.

Με τη συνθήκη του Τίλσιτ το 1807, ανάμεσα στα άλλα που συμφωνήθηκαν, προβλέφθηκε και η συμμετοχή της Ρωσίας στον ηπειρωτικό αποκλεισμό με σκοπό, όπως αναφέραμε, να πληγεί οικονομικά η Αγγλία. Ωστόσο από το 1810, ο Τσάρος συνειδητοποίησε ότι η συμμετοχή της Ρωσίας στον αποκλεισμό μάλλον εξυπηρετούσε περισσότερο τα στρατηγικά συμφέροντα του Ναπολέοντα παρά τα αντίστοιχα ρωσικά με αποτέλεσμα αρχικά τη μονομερή χαλάρωση των όρων του αποκλεισμού και στη συνέχεια την οριστική αποχώρηση της Ρωσίας από το σύστημα στις 31 Δεκεμβρίου 1810.⁹⁷ Εκτός από τις οικονομικές-εμπορικές διαφορές, κεντρική εστία εντάσεων στις σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Γαλλίας αποτέλεσε και το Δουκάτο της Βαρσοβίας, το οποίο από το 1809 και με τη συνθήκη του Schonbrunn, γειτνίαζε πλέον με τα ρωσικά σύνορα. Η εδραίωση της εξουσίας του Ναπολέοντα στο Δουκάτο είχε ως αποτέλεσμα την μετεξέλιξη του σε σταθερό γαλλικό δορυφόρο⁹⁸ δημιουργώντας υποψίες στον Τσάρο ότι ο Ναπολέων επιθυμούσε να διεκδικήσει για να ενσωματώσει στο Δουκάτο και το, υπό ρωσική κατοχή, πολωνικό έδαφος.⁹⁹

Παράλληλα με τα παραπάνω, η αποχώρηση της Ρωσίας από τον ηπειρωτικό αποκλεισμό είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή βελτίωση των διπλωματικών σχέσεων

⁹⁶ Είχε προηγηθεί το διαζύγιο του με την Ιωσηφίνα το Δεκέμβριο του 1809.

⁹⁷ Grab, *ό.π.*, σ. 198.

⁹⁸ Emsley, *ό.π.*, σ. 21.

⁹⁹ Grab, *ό.π.*

της με την Αγγλία. Μάλιστα, το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τον τερματισμό των πολέμων της Ρωσίας τόσο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία (ρωσοτουρκικοί πόλεμοι 1806-1812) και την Περσία όσο και με την εξασφάλιση ειρήνης με τη, μέχρι πρότινος εχθρική, Σουηδία, έδωσε τη δυνατότητα στον Τσάρο Αλέξανδρο να συντονίσει τις προσπάθειές του αποκλειστικά στην αντιμετώπιση των Γάλλων.

Τον Ιούνιο του 1812, η *Grande Armée* του Ναπολέοντα– ο μεγαλύτερος στρατός που είχε ποτέ συγκεντρωθεί στα ευρωπαϊκά χρονικά και ο οποίος αριθμούσε περί τους 650.000 άνδρες που προέρχονταν βέβαια από διάφορες χώρες (Αυστρία, Πρωσία, Ιταλικές χώρες κλπ.¹⁰⁰) προωθήθηκε στα ρωσικά σύνορα εγκαινιάζοντας έτσι την αιματηρότερη εκστρατεία στην ιστορία των Ναπολεόντειων Πολέμων. Παρά τις πρόσκαιρες επιτυχίες (κατάληψη της Μόσχας το Σεπτέμβριο), η άρνηση του Τσάρου να αποδεχτεί τις προτάσεις ειρήνης του Ναπολέοντα σε συνδυασμό «με την αδυναμία του να εξασφαλίσει επαρκή εφοδιασμό για τη Μεγάλη Στρατιά του»¹⁰¹ οδήγησε την εκστρατεία σε πλήρη αποτυχία. Τον Οκτώβριο εγκαταλείφθηκε η Μόσχα για να εγκαταλειφθεί στη συνέχεια και η ίδια η Ρωσία. Στις 10 Δεκεμβρίου ο Ναπολέων εγκατέλειψε το στράτευμά του για να κατευθυνθεί, μέσω Βαρσοβίας, στο Παρίσι όπου και έφτασε στα τέλη του ίδιου μήνα. Ήταν η αρχή της πτώσης του.

1.6. Η κατάρρευση της Αυτοκρατορίας (1813-1814/15).

Την επαύριον της γαλλικής ήττας στη Ρωσία, η Αγγλία με σκοπό να «κεφαλαιοποιήσει τα αποτελέσματα της ρωσικής εκστρατείας καθώς και (να εκμεταλλευτεί) την αποστασία της Πρωσίας από το στρατόπεδο του Ναπολέοντα» συνεννοήθηκε με τον Τσάρο Αλέξανδρο για την εξακολούθηση του πολέμου εις βάρος των Γάλλων παρέχοντας στον τελευταίο οικονομική και στρατιωτική βοήθεια.¹⁰² Πράγματι, τον Φεβρουάριο του 1813 η Πρωσία σύναψε συμμαχία με τη Ρωσία και η συνεπαγόμενη είσοδος των ρωσικών στρατευμάτων στο Βερολίνο τον επόμενο μήνα εγκαίνιασε έτσι τον τελευταίο διεθνή συνασπισμό δυνάμεων που έμελλε να σχηματιστεί εις βάρος των Γάλλων. Η Αυστρία προς ώρας θα έμενε ουδέτερη. Η επιστροφή του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στο Παρίσι συνοδεύτηκε από σειρά αποφασιστικών ενεργειών του προκειμένου να αντιμετωπίσει τις συνέπειες του «μεγάλου λάθους» που αντιλαμβανόταν ότι μόλις είχε κάνει στη Ρωσία. Στις

¹⁰⁰ Broers, *ό.π.*, σ. 228, 229. Ο αμιγώς γαλλικός στρατός υπολογίζονταν περίπου σε 450.000 χιλιάδες.

¹⁰¹ Hobsbawm, *ό.π.*, σ. 131.

¹⁰² Broers, *ό.π.*, σ. 230.

καταιγιστικές εξελίξεις, η Αυτοκρατορία του Ναπολέοντα ανταποκρίθηκε με θαυμαστή ταχύτητα: στις αρχές του 1813 είχαν ήδη στρατολογηθεί και ήταν έτοιμοι να πολεμήσουν περίπου 400.000 χιλιάδες άνδρες, κατόρθωμα «τόσο θαυματικό όσο και η ηρωική αποχώρηση από τη Μόσχα».¹⁰³

Ο στρατός που είχε συγκεντρωθεί στη Γαλλία συμπληρώθηκε με άνδρες που συνέδραμαν τα σύμμαχα κρατίδια του Ρήνου¹⁰⁴ επιτρέποντας έτσι στον Ναπολέοντα να συμμετάσχει με αξιώσεις στον πόλεμο που, ολοένα και εντονότερα, διαφαίνονταν ότι θα ξεσπούσε την άνοιξη του 1813. Οι αρχικές επιτυχίες του Ναπολέοντα τον Μάιο στον γερμανικό χώρο ανάγκασαν τους συμμάχους να συνάψουν ανακωχή (μάχη της Δρέσδης). Η ειρήνη ωστόσο δεν διατηρήθηκε πολύ ενώ, όταν στα μέσα του καλοκαιριού ξανάρχισε ο πόλεμος, προσχώρησε σε αυτόν και η Αυστρία. Οι ενωμένες τώρα στρατιωτικές δυνάμεις της Ρωσίας, της Πρωσίας και της Αυστρίας πέτυχαν τον Οκτώβριο του 1813 καθοριστική νίκη στη Λειψία, (την περίφημη «μάχη των Εθνών») με την οποία οι Γάλλοι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν πίσω από το Ρήνο.

Παράλληλα με αυτές τις εξελίξεις, η Γαλλία απειλούνταν και από τα βόρεια σύνορά της: η εξασθένιση των δυνάμεών της στην Ιβηρική συνέπεσε με την ανάπτυξη αξιόμαχων αγγλοπορτογαλικών δυνάμεων, υπο την ηγεσία του ναυάρχου Ουέλινγκτον¹⁰⁵ τα οποία και προωθήθηκαν γρήγορα στην Ισπανία. Η σπουδαία μάλιστα νίκη που επέτυχε ο Ουέλινγκτον στη μάχη της Βιτόρια ενάντια στους Γάλλους (21 Ιουνίου 1813) ανάγκασε τον Ιωσήφ Βοναπάρτη να εγκαταλείψει την Ισπανία ανοίγοντας στον Άγγλο ναύαρχο τον δρόμο προς την Γαλλία. Η διπλή πίεση τόσο από τα ανατολικά όσο και από τα βόρεια γρήγορα κατέστησε φανερό το γεγονός ότι ο πόλεμος σύντομα θα μεταφέρονταν στην ίδια τη Γαλλία: στα τέλη του 1813 οι Γάλλοι είχαν ήδη εκδιωχθεί και από τις Ιλλυρικές επαρχίες ενώ «αγγλικά πλοία γεμάτα από Ρώσους στρατιώτες συνέρρεαν κατά μήκος των Ιταλικών ακτογραμμών».¹⁰⁶

Ο κλοιός είχε σφίξει ασφυκτικά: τον Ιανουάριο του 1814 οι σύμμαχες δυνάμεις εισέβαλαν στην Γαλλία ενώ στα τέλη Μαρτίου στο Παρίσι. Στις 4 Απριλίου ο Ναπολέων Βοναπάρτης παραιτήθηκε από Αυτοκράτορας για να ακολουθήσει τον δρόμο της πρώτης, όπως αποδείχτηκε, εξορίας του στη νήσο Έλβα. Η Γαλλία έμοιαζε να ξεκινάει ξανά από εκεί που σταμάτησε το 1792: ο αδελφός του Λουδοβίκου του

¹⁰³ Στο *ίδιο*, σ. 229.

¹⁰⁴ Doyle, *ό.π.*, σ.66.

¹⁰⁵ Broers, *ό.π.*, σ. 237.

¹⁰⁶ Στο *ίδιο*, σ. 242.

16^{ου}, μετά από πολύχρονη εξορία, επέστρεψε στο Παρίσι για να παλινорθώσει την δυναστεία ενώ τα σύνορα της Γαλλίας επανήλθαν στα αντίστοιχα του 1792. Τον Σεπτέμβριο του 1814 ξεκίνησε στη Βιέννη το ομώνυμο συνέδριο που θα επιχειρούσε να «τακτοποιήσει» τα ευρωπαϊκά πράγματα μετά από σχεδόν εικοσιπέντε χρόνια πολεμικών και άλλων αναστατώσεων.

1.7. Η τελική εξορία και ο θάνατος (1815-1821).

Μετά από σχεδόν ένα χρόνο στην απομόνωση, ο Ναπολέων Βοναπάρτης δεν είχε πει ακόμα την τελευταία του λέξη: τον Μάρτιο του 1815 δραπετεύσε από τον τόπο εξορίας του για να επιστρέψει στην Γαλλία επιχειρώντας να ανασυστήσει την εξουσία του. Καθόλη την παραμονή του στην Έλβα, ο Ναπολέων λάμβανε αναλυτική ενημέρωση για τα τεκταινόμενα στην Γαλλία και ήταν απολύτως πληροφορημένος, ανάμεσα στα άλλα, και για τις δυσμενείς οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν εκεί μετά την κατάρρευση του ηπειρωτικού συστήματος καθώς επίσης και τη δυσαρέσκεια στις τάξεις των αξιωματικών με την απαγόρευση της επαναστατικής τρίχρωμης κονκάρδας από τον Λουδοβίκο τον 17^ο, υπό την οποία ο αυτοκρατορικός στρατός είχε πετύχει σπουδαία και ένδοξα κατορθώματα.¹⁰⁷

Με την επιστροφή του στη Γαλλία επεδίωξε έτσι να εκμεταλλευτεί αυτές ακριβώς τις δυσαρέσκειες, πράγμα το οποίο προσωρινά μόνον πέτυχε: για περίπου τρεις μήνες, τις περιφημες «100 ημέρες», επανήλθε στην εξουσία, επιχειρώντας παράλληλα να τη διατηρήσει με «φιλελεύθερες παραχωρήσεις, προκειμένου να εξασφαλίσει υποστήριξη από κοινωνικές και πολιτικές ομάδες, τις οποίες στο παρελθόν είχε καταφανώς αγνοήσει».¹⁰⁸ Οι απέλπιδες αυτές προσπάθειες του από κοινού με την απόπειρα προώθησης ενός φιλελεύθερου Καταστατικού χάρτη «υπήρξαν κρίσιμες για τον σχηματισμό της μεταγενέστερης εικόνας του» καθώς πάνω από όλα «αποκατέστησαν (στη δημόσια μνήμη) τους πολιτικούς (και επαναστατικούς) δεσμούς του με τους ρεπουμπλικάνους Ιακωβίνους»¹⁰⁹, οι οποίες την προηγούμενη δεκαετία είχαν σαφώς υπονομευτεί. Στα τέλη Ιουνίου, και μετά από τη συντριπτική ήττα στο Βατερλό, παραιτήθηκε οριστικά θέτοντας εαυτόν στη διάθεση των εχθρών του.

Στις 4 Αυγούστου του 1815, ένα μήνα περίπου πριν τις οριστικές διευθετήσεις για την μετα-ναπολεόντεια Ευρώπη που συμφωνήθηκαν στο συνέδριο της Βιέννης, ο

¹⁰⁷ Doyle, *ό.π.*, σ.68.

¹⁰⁸ Emsley, *ό.π.*, σ.23.

¹⁰⁹ Hazareesingh, *ό.π.*, σ.9.

Ναπολέον ξεκίνησε το ταξίδι του με το πλοίο «Northumberland» προς την τελική του εξορία -ως αιχμάλωτος της Αγγλικής κυβέρνησης, σε έναν τόπο που έμελλε να είναι και ο τόπος θανάτου του: την νήσο Αγία Ελένη στο Νότιο Ατλαντικό Ωκεανό, στην οποία και θα φτάσει τελικώς στις 17 Οκτωβρίου 1815.¹¹⁰ Από τότε και μέχρι λίγο πριν το θάνατό του τον Μάιο του 1821 από καρκίνο του στομάχου, μαζί με το προσωπικό που τον ακολούθησε στον απομακρυσμένο τόπο (συνολικά τρεις στρατηγοί και ένας γραμματέας) επιδόθηκε σε μια συστηματική και συντονισμένη προσπάθεια συγγραφής των απομνημονευμάτων του, ο κύριος όγκος των οποίων είδε το φώς της δημοσιότητας μετά το θάνατό του.¹¹¹

Στις σελίδες που προηγήθηκαν επιχειρήσαμε να καταγράψουμε σημαντικές όψεις της πολυκύμαντης ζωής και δράσης του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, του οποίου η διαδρομή, σύμφωνα με τον Clive Emsley, προκάλεσε στους σύγχρονους του «ισχυρά συναισθήματα».¹¹² Θα επιχειρήσουμε τώρα και αφού αντιληφθήκαμε κάπως τον παράγοντα «Ναπολέον» να διερευνήσουμε το περιεχόμενο των αντιδράσεων γύρω από το πρόσωπο του έτσι όπως καταγράφεται σε μία μόνο κατηγορία πηγών της εποχής και σε μια μόνο γλώσσα: τα βιβλία που παρήχθησαν στην ελληνική γλώσσα. Ήταν οι γραπτές αντιδράσεις των συγχρόνων του Ναπολέοντα εξίσου «ισχυρές» όσο και τα «συναισθήματα»;

Πριν προχωρήσουμε στις αναλυτικές, επι μέρους, περιγραφές κρίνουμε σκόπιμη μια εισαγωγική επισκόπηση αυτού που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ελληνική βιβλιοπαραγωγή γύρω από τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη (1797-1815). Ποιο υπήρξε το μέγεθός της και ποια τα γενικά χαρακτηριστικά της;

¹¹⁰ Thierry Lentz, «A brief history of an oft-forgotten secondary source for the revolution and empire period: The Memoirs of Napoleon, *Napoleonica. La Revue*, 2012, σ. 56.

¹¹¹ Βλ. αναλυτικά στο *ίδιο*, σ.61-62.

¹¹² Emsley, *ό.π.*, σ. 4.

Κεφάλαιο 2^ο: Το «φαινόμενο» Ναπολέον Βοναπάρτης στην ελληνική βιβλιοπαραγωγή έως το 1815: μια εισαγωγική επισκόπηση.

«BUONAPARTE

This astonishing man, who in the short space of five years, (from a state of obscurity) has, by his skillful abilities as a Soldier, and judicious conduct as a Magistrate, raised himself to one of the most conspicuous and elevated situations on earth; (...) familiarized his name throughout the world, (...). With respect to his morals in private life, since he first came to be noticed, seems still to remain so unobserved, as to be out of the power of any one, even of the nicest discernment, to advert upon. But, as probably the general career of his character may not yet be finally ended, we cannot with propriety at present say more on that head, than fairly to state circumstances, as they have presented themselves before us, since he appeared publicly on the Grand Stage of Life. »

[An historical account of the transactions of Napoleone Buonaparte, First Consul of the French Republic, By G. Mackereth, Λονδίνο, Printed by Jones and Son, 1801, σ.5.]

Η «μετεωρική άνοδος» του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην στρατιωτική και πολιτική ζωή της Γαλλίας προκάλεσε αναμφίβολα το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των σύγχρονών του. Οι εξαιρετικές στρατιωτικές αρετές του, οι επιτυχημένες συνθήκες ειρήνης που διαπραγματεύονταν με τους εχθρούς του καθώς και εμπλοκή του στα πολιτικά πράγματα της Γαλλίας τον έφεραν στο ευρωπαϊκό προσκήνιο, καθιστώντας τον ξεχωριστό αντικείμενο παρατήρησης. Μια εκτεταμένη δημοσιότητα στήθηκε γρήγορα γύρω από το πρόσωπό του στην Ευρώπη που σκόπευε να ικανοποιήσει τις περιέργειες που προκαλούσε ο βίος του. Βιβλία και φυλλάδια εκδόθηκαν ενώ συστηματικές αναφορές καταγράφηκαν στα ειδησεογραφικά μέσα της εποχής σε σχέση με τη δραστηριότητα που ανέπτυξε και τον οδήγησε από «την αφάνεια» σε μια «από τις πιο προφανείς και ανοδικές καταστάσεις στη γη». Και όλα αυτά, όπως διαπίστωνε το 1801 ο συγγραφέας του παραπάνω αποσπάσματος, μέσα σε πέντε χρόνια καθώς κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου «όλος ο κόσμος εξοικειώθηκε με το όνομά του».

Εάν έτσι ο Ναπολέον Βοναπάρτης κατάφερε να καταστήσει το όνομα του γνωστό σε όλο τον κόσμο, ποιος τότε υπήρξε ο βαθμός «εξοικειώσής» του με ένα ορισμένο τμήμα του «κόσμου» -που δεν ταυτίζονταν μάλιστα με μια συγκεκριμένη εδαφική επικράτεια: αυτού των ορθόδοξων χριστιανών υπηκόων των ξένων Αυτοκρατοριών που έγραφαν και διάβαζαν στην ελληνική γλώσσα; Τι είδους εικόνα λοιπόν σχημάτισαν για την ζωή και τη δράση του άνθρωποι που ανήκαν ή προέρχονταν από αυτόν ακριβώς τον χώρο; Η ενασχόλησή μας με το κύριο, για αυτήν την εργασία,

ερώτημα γρήγορα μας έφερε αντιμέτωπους με κάποιες βασικές διαπιστώσεις αλλά και προβλήματα στα οποία τώρα θα αναφερθούμε.

Οι εκδόσεις βιβλίων ή οι αναφορές σε βιβλία για τη στρατιωτική και πολιτική δράση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην ελληνική γλώσσα δεν συνιστούν πρωτότυπα εκδοτικά εγχειρήματα καθώς από τις δέκα συνολικά εκδόσεις, που εντοπίσαμε για την περίοδο από το 1800 έως και το 1815¹¹³, οι εννέα αποτελούν εκδόσεις που μεταφράζονται στα ελληνικά από άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες: «από το γερμανικόν», «εκ της Ιταλικής», «εκ του γαλλικού» και από τα ρωσικά. Η εξάρτηση έτσι της ελληνικής βιβλιοπαραγωγής από την αντίστοιχη ευρωπαϊκή -στοιχείο φυσικά που δεν εκπλήσσει- υποχρεώνει τον μελετητή να ανατρέξει συμπληρωματικά στην τελευταία προκειμένου να σταθμίσει τόσο το βαθμό ανταπόκρισης της ελληνικής παραγωγής στην ευρωπαϊκή πληροφορία γύρω από τον Βοναπάρτη όσο και να αναγνωρίσει, όπου δεν αναφέρονται ρητά, τις πηγές στις οποίες βασίστηκαν οι ελληνικές εκδόσεις εξάγοντας παράλληλα συμπεράσματα σε σχέση με το τι ακριβώς επιλέχθηκε να μεταφραστεί στα ελληνικά.

Στην προσπάθεια μας να αποκτήσουμε μια γενική εικόνα γύρω από αυτήν την παραγωγή βιβλίων στις παραπάνω ευρωπαϊκές γλώσσες ήρθαμε αντιμέτωποι με ένα βασικό πρόβλημα (πέρα από το αντικειμενικό αλλά και περιοριστικό γεγονός της γλωσσομάθειας): το ζήτημα, σύμφωνα με τον Peter Hicks, δεν έχει ιδιαιτέρως μελετηθεί στην ευρωπαϊκή του διάσταση.¹¹⁴ Δεν διαθέτουμε, από όσο γνωρίζω, ειδικές μονογραφίες και άρθρα που να εξετάζουν κριτικά τα βιβλία που εκδόθηκαν αποκλειστικά για τον Ναπολέοντα (1797-1815) στις διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες, και τα οποία θα μας παρείχαν χρήσιμες και συγκεντρωτικές πληροφορίες σε σχέση με

¹¹³ Για τον εντοπισμό των σχετικών με τον Ναπολέοντα βιβλίων βασιστήκαμε σε σημαντικότερο βαθμό στο κεφαλαίωδες έργο του Φίλιππου Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19^{ου} αιώνα. Βιβλία-φυλλάδια*, τ.1^{ος} (1801-1818), Βιβλιολογικό Εργαστήρι-ΕΛΙΑ, Αθήνα, 1997. Περιττό να σημειωθεί ότι χωρίς την συγκεντρωτική αυτή δουλειά ή αλλιώς το «καλό εργαλείο» κατά Κ.Θ. Δημαρά, η διαπραγμάτευση του θέματος της εργασίας θα ήταν σημαντικά δυσχερέστερη. Για την «πρώιμη» περίοδο βασιστήκαμε στα έργα του Λαδά-Χατζηδήμου, *Ελληνική Βιβλιογραφία των ετών 1796-1799*, χωρίς ωστόσο να εντοπίζουμε αποκλειστική έκδοση ή σημαντικές αναφορές σε άλλες εκδόσεις για τον Βοναπάρτη και τη δράση του -εντοπίζουμε ωστόσο, όπως θα δούμε, μια ενδιαφέρουσα απουσία αναφοράς. Το έτος 1800 καλύφτηκε από την εργασία του Γκίνη-Μέξα, *Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. Α', Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών.

¹¹⁴ Peter Hicks, «Late 18th century and very early 19th century British writings on Napoleon: myth and history», *Napoleonica. La Revue*, 2010 σ. 106.

την διεθνή βιβλιοπαραγωγή προκειμένου να είμαστε σε θέση να προβούμε στις απαραίτητες συγκρίσεις.¹¹⁵

Παρά την σημαντική αυτή έλλειψη που, εκ των πραγμάτων, στερεί την παρούσα εργασία από οποιαδήποτε αξίωση ολοκληρωμένων απαντήσεων στα ιστορικά ερωτήματα που ανακύπτουν από τις ελληνικές εκδόσεις, θα επιχειρήσουμε να συνοψίσουμε εδώ την εικόνα που μπορέσαμε να σχηματίσουμε για την ευρωπαϊκή παραγωγή βιβλίων για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη την περίοδο που μας απασχολεί, βασιζόμενοι σε σημαντικό βαθμό στο άρθρο του Peter Hicks¹¹⁶ ενώ παράλληλα, θα επιχειρήσουμε μια πρώτη, απολύτως εισαγωγική, προσπάθεια υπαγωγής της ελληνικής περίπτωσης στην αντίστοιχη ευρωπαϊκή, αξιοποιώντας εκτός από το παραπάνω άρθρο και τα στοιχεία που παρέχει η *Βιβλιογραφία* του Ηλιού αλλά και τα «Προλεγόμενα» των ίδιων των μεταφραστών.

2.1. Πρώιμη ευρωπαϊκή βιβλιοπαραγωγή για τον Ναπολέοντα (1797-1799) και ο ελληνικός συγχρονισμός του 1800.

Οι πρώτες εκδόσεις βιβλίων για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην Ευρώπη, προς έκπληξη του ερευνητή, εκδίδονται στην αγγλική γλώσσα: το πρώτο γνωστό βιβλίο για τον Ναπολέοντα (συνολικά 46 σελίδων) που αφορά τη σπουδαστική του ζωή έχει τίτλο *Some account of the early years of Buonaparte, at the military school of Brienne, and of his conduct at the commencement of the French revolution* και εκδίδεται στο Λονδίνο το 1797 ενώ μεταφράζεται «σχεδόν αμέσως στα γαλλικά» (1797).¹¹⁷ Επιπλέον, και σχεδόν ταυτόχρονα με την έκδοση του *Some account* εμφανίζεται σε μια άλλη αγγλική έκδοση ένα βιογραφικό σχεδιάσμα για τη ζωή και τη δράση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη: το βιβλίο έχει τίτλο *Biographical anecdotes of the founders*

¹¹⁵ Διαθέτουμε ωστόσο συγκεντρωτικές καταγραφές βιβλίων: βλ. χαρακτηριστικά Wayne Hanley, *The genesis of Napoleonic propaganda*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη, 2003 όπου στην βιβλιογραφία περιλαμβάνεται αναλυτικός κατάλογος σχετικών γαλλικών βιβλίων που καλύπτουν κυρίως την περίοδο 1796-1800.

¹¹⁶ Το άρθρο επιπλέον έχει διαφορετική στόχευση: επιδιώκει, μέσω της αναδρομής σε (κάποια) βιβλία που εκδόθηκαν για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη αυτήν την περίοδο να αποτιμήσει κριτικά το κατά πόσο οι πληροφορίες που περιέχονται εκεί «μπορούν να αποβούν χρήσιμες στους σημερινούς ιστορικούς» ως αξιόπιστες βιογραφικές πληροφορίες για αυτόν στο Hicks, *ό.π.*

¹¹⁷ Στο *ίδιο*, σ. 107. Αναλυτικά τα στοιχεία της πρώτης αγγλικής έκδοσης του 1797: *Some account of the early years of Buonaparte, at the Military School of Brienne; and of his conduct at the commencement of the French Revolution. By Mr C. H. one of his schoolfellow*, 1797, printed for the author; and sold by Hookham and Carpenter (London) καθώς και της αντίστοιχης γαλλικής μετάφρασης: *Quelques notices sur les premières années de Buonaparte: recueillies et publiées en Anglais par un de ses condisciples/mises en français par le C[itoyen]. B.[ourgoing]*, Paris: Dupont, An VI and Basel: Decker, 1797.

of the French Republic: and of the other eminent characters, who have distinguished themselves in the progress of the Revolution (πρώτη έκδοση: μετά το Σεπτέμβριο του 1797, και μετά δεύτερη επαυξημένη το 1799).¹¹⁸ Μάλιστα, και σύμφωνα με τον Peter Hicks, τα περιεχόμενα αυτής έκδοσης εκπλήσσουν ως προς την ευνοϊκή στάση τους προς τους βιογραφούμενους ειδικά μάλιστα, εάν λάβει κανείς υπόψιν του ότι η έκδοση λαμβάνει χώρα στη Βρετανία κατά την εισβολή της Γαλλίας στην Ιρλανδία και άρα υπό ασφυκτική αντιγαλλική πολιτική.¹¹⁹

Τόσο, το *Some account* όσο και τα *Biographical anecdotes* μεταφράστηκαν γρήγορα σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο έργο μεταφράστηκε, σύμφωνα με τον Friedrich Max Kircheisen, πέντε συνολικά φορές στα γαλλικά (μέχρι το 1824) ενώ το 1800 το βιβλίο μεταφράζεται στα γερμανικά και στα ολλανδικά -είχε προηγηθεί το 1797 η μετάφραση του και στα ιταλικά.¹²⁰ Το δεύτερο βιβλίο όπως δηλώνεται χαρακτηριστικά στον πρόλογο της δεύτερης του έκδοσης (1799) είχε και αυτό μεταφραστεί σε άλλες γλώσσες, χωρίς ωστόσο γνωρίζουμε ποιες ήταν ακριβώς:

«A very large Impression of the First Edition of this Volume was sold in the course of a few months. Translations of it have appeared on the Continent, in several different languages, and it has been reprinted in Ireland and America».¹²¹

Με τα δύο αυτά έργα εγκαινιάζεται¹²² η ευρωπαϊκή βιβλιοπαραγωγή για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη, η οποία για την πρώτη δεκαπενταετία του 19^{ου} αιώνα «κατακλύστηκε» από πολλές βρετανικές συμβολές καθώς, σύμφωνα πάλι με τον Hicks, «καμία άλλη βιβλιοπαραγωγή δεν μπόρεσε να συναγωνιστεί τα σημαντικά σύγχρονα βιογραφικά έργα (για τον Ναπολέοντα) που παρήχθησαν στα αγγλικά».¹²³ Η συστηματική μάλιστα δημοσίευση βιβλίων και πληροφοριών για τον Ναπολέοντα στην

¹¹⁸ Hicks, *ό.π.*, σ. 108.

¹¹⁹ Στο *ίδιο*, σ. 110

¹²⁰ Friedrich Max Kircheisen, *Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters einschließlich der Vereinigten Staaten von Nordamerika*, Εκδόσεις Georges Olms Verlag, Χίλντεσχαϊμ-Νέα Υόρκη, 1977, σ. 32. (πρώτη έκδοση: Βερολίνο 1908).

¹²¹ *Biographical anecdotes of the founders of the French Republic and of other eminent characters, who have distinguished themselves during the progress of the Revolution, A new edition with corrections and additions*, Λονδίνο, 1799, σ. iii.

¹²² Από τον πρόλογο της πρώτης έκδοσης των *Biographical anecdotes*, 1797, *ό.π.*, σ. iii. :

«No work, embracing the same object, has yet appeared either in this country, or on the Continent: it is therefore obvious, that the collector can have been little indebted to the labours of contemporaries, and may, without presumption, lay claim to public attention on account of the originality of his information. »

¹²³ Hicks, *ό.π.*, σ. 106.

Βρετανία διαμόρφωσε ποικίλες «προσλήψεις» της δράσης του στο εσωτερικό της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, για μια μερίδα Άγγλων ριζοσπαστών -οι οποίοι κάποτε υπήρξαν θετικά διακείμενοι στη Γαλλική επανάσταση- το γεγονός της ενθρόνισης του Ναπολέοντα το 1804 έδωσε το έναυσμα «για την ιδεολογική τους μετατόπιση» και αποτέλεσε την γέφυρα «δια μέσου της οποίας τα άτομα (αυτά) θα στρέφονταν προς τον συντηρητισμό».¹²⁴ Για μια άλλη ωστόσο μερίδα ριζοσπαστών, η επαινετική στάση που υιοθέτησαν έναντι επιμέρους στοιχείων του καθεστώτος του Ναπολέοντα στόχευε ευθέως στη συγκριτική ανάδειξη τόσο των βρετανικών αδρανειών (π.χ. στο ζήτημα του Αστικού Κώδικα)¹²⁵ όσο και στο να καυτηριάσει «τις αποτυχίες της βρετανικής κυβέρνησης- (λειτουργώντας ως το) ρόπαλο με το οποίο θα την νικούσε».¹²⁶ Παράλληλα με τους ριζοσπάστες, πρώην και νυν, «κυριολεκτικά κανείς δεν δαιμονοποίησε περισσότερο το Γάλλο εξουσιαστή από τους πιστούς χιλιαστές (loyalist millenarians) οι οποίοι ταύτιζαν τον Ναπολέοντα με το «θηρίο» ή τον «αντίχριστο».¹²⁷ Κοντολογίς, και σύμφωνα με τον Stuart Semmel, η «πρόσληψη» του Ναπολέοντα στη Βρετανία διαμόρφωσε ένα «μοντέλο κυβερνήτη» το οποίο «είτε θα επαινούνταν είτε θα αποκηρύσσονταν μετα βδελυγμίας»,¹²⁸ αμφότερες επιλογές που εξυπηρετούνταν και προωθούνταν είτε μέσα από την έκδοση βιβλίων και φυλλαδίων είτε σχετικών άρθρων σε εφημερίδες και περιοδικά.

Εάν λοιπόν «η γραπτή καταγραφή της ζωής του Napoleone Buonaparte ξεκινάει το 1797 παράλληλα με την έναρξη της καριέρας του»¹²⁹, τότε η μετάφραση της πρώτης γνωστής βιογραφίας του στα ελληνικά το 1800 μάλλον θα πρέπει να θεωρηθεί έγκαιρος εκδοτικός συγχρονισμός με τη διεθνή βιβλιοπαραγωγή. Μέσα λοιπόν στην γενικότερη ρευστότητα των πρώτων πολιτικών βηματισμών του Βοναπάρτη και πριν την συνθήκη του Λουνεβίλ τον Φεβρουάριο του 1801 από την Πέστη της εμπόλεμης ακόμα

¹²⁴ Stuart Semmel, «British uses for Napoleon», *MLN*, 120, The Johns Hopkins University Press, 2005, σ. 736.

¹²⁵ Στο *ίδιο*, σ. 737.

¹²⁶ Στο *ίδιο*, σ. 735.

¹²⁷ Στο *ίδιο*, σ. 737. Βλ. και εδώ, υποσημείωση 139.

¹²⁸ Στο *ίδιο*, σ. 740. Το ζήτημα δεν μπορεί να μας απασχολήσει πλήρως εδώ. Για μια πιο αναλυτική διαπραγμάτευση του εκτός από το παραπάνω άρθρο βλ. επίσης τη μονογραφία του ίδιου, *Napoleon and the British*, Yale University Press, Νιου Χέβεν, 2004 αλλά και τη συνοπτική βιβλιοκριτική του Philip Dwyer για το βιβλίο του Semmel: www.history.ac.uk/reviews/review/490 (τελευταία ανάκτηση 8/12/2017).

¹²⁹ Hicks, *ό.π.*

Αψβουργικής Αυτοκρατορίας, ο Κωνσταντίνος Γεωργιάδης Κούτζικος μετέφρασε το 1800 την *Βιογραφία του Μποναπάρτε*.¹³⁰

Η νέα πραγματικότητα που είχε μόλις διαμορφωθεί με τον ορισμό του Βοναπάρτη ως πολιτικού επικεφαλής, τόσο για αυτόν όσο και για τη γυναίκα του, προκαλούσε αναμφίβολα ιδιαίτερη εντύπωση στους σύγχρονούς του καθώς, σύμφωνα με τον Francois Furet, «αυτοί οι δύο περιθωριακοί της Επανάστασης» με την κοινωνική και πολιτική τους άνοδο «πρόσφεραν ένα καλό παράδειγμα των ευκαιριών που ενυπήρχαν στην νέα κοινωνία».¹³¹ Το ενδιαφέρον, η περιέργεια αλλά και ο στοχασμός γύρω από τη νέα αυτή εξέλιξη αποκρυσταλλώθηκε έγκαιρα στα ελληνικά καθώς στον πρόλογο της έκδοσης του έργου του, ο Κούτζικος αναλαμβάνει, με την μετάφραση της Βιογραφίας, να επεξηγήσει «εις το περίεργον μέρος του γένους (του) (...) ποια παράξενος τύχη, και τι λογής περιστατικά ύψωσαν αυτό το υποκείμενο (τον Μποναπάρτε) από το μηδέν εις ένα τοιούτον βαθμόν»¹³². Παράλληλα, επειδή τα περιεχόμενα της Βιογραφίας, που μεταφράστηκε «από το γερμανικόν», εκτείνονταν μέχρι και την διήγηση της καταστροφής του γαλλικού στόλου από τους Άγγλους στη ναυμαχία του Αμπουκίρ το 1798, ο Κούτζικος αντιλαμβανόμενος το κενό που καταλείπει στους αναγνώστες του σε σχέση με την νεότερη πληροφόρηση γύρω από τη δράση του Ναπολέοντα (1798-1800) ενσωμάτωσε στο κυρίως κείμενο την εξής, δική του, παράγραφο

« *Εως εδώ έχωμεν, φιλομαθείς αναγνώσται, την ιστορίαν αυτού του ανδρός. βλέπωντας δε δι'αυτήν τώρα την καλήν προθυμίαν σας, δεν θέλω λείψει από το να ευχαριστήσω την περιέργειάν σας, και δια το επίλοιπον της ζωής του έως την σήμερον, *ευθύς οπού φανεί εις φώς εις άλλην διάλεκτον, ή αν ευκαιρήσω να τα συλλέξω μόνος μου*, τόσον τας κακοπαθείας οπού εδοκίμασεν εις την αίγυπτον μετά τον χαλασμόν του στόλου, όσον την ατυχή εκστρατείαν του εις συρίαν, την κρυφίον φυγήν του απ'εκεί, τον ερχομόν του εις την γαλλίαν οπίσον, την ύψωσίν του τέλος πάντων δια πρώτος Ύπατος (Κόνσουλός) της τωρινής Γαλλικής διοικήσεως, και τα επίλοιπα.
*Ομιλά ο Μεταφραστής».¹³³

Από όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω, ο Κούτζικος δεν εξέδωσε, μετά το 1800, τίποτα σχετικό με την κατοπινή δραστηριότητα του Ναπολέοντα Βοναπάρτη με αποτέλεσμα η «περιέργεια» των αναγνωστών για τις νεότερες εξελίξεις γύρω από τη δράση του να

¹³⁰ Κ.Γ. Κούτζικος, *Βιογραφία του Μποναπάρτε*, από το Γερμανικόν στην ημετέραν απλήν διάλεκτον, Εν Βούδα, Τύποις του Καισαροβασιλικού πανδιδακτηρίου, 1800.

¹³¹ Francois Furet, *The French Revolution:1770-1814*, Blackwell Publishers, Οξφόρδη, 1996, σ. 219.

¹³² Κούτζικος, *ό.π.*, σ. 3.

¹³³ Στο *ίδιο*, σ. 38 (η έμφαση δική μου).

μην ικανοποιηθεί στην ελληνική γλώσσα μέχρι και την έκδοση της επόμενης γνωστής βιογραφίας του: πρόκειται για την τρίτομη *Ιστορία του Ναπολέοντος* που εκδόθηκε στη Βενετία το 1808 με μεταφραστή τον Σπυρίδωνα Βλαντή.¹³⁴ Πριν προχωρήσουμε στη σημαντική έκδοση του Βλαντή (είχε μεσολαβήσει το 1802 η -πρωτότυπη σύλληψη- έκδοση *Εποποιίας εις τας αριστείας του Ηρώος Ναπολέον Βοναπάρτε*¹³⁵ από τον Πολυζώη Κοντό στο Παρίσι) αναφέρουμε εδώ προεξαγγελτικά ότι σοβαρές ενδείξεις, τις οποίες θα παρουσιάσουμε στην οικεία ενότητα, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι κάποιες από τις πληροφορίες που περιέχει η *Βιογραφία* έχουν ερανιστεί, πιθανότατα μέσω της γερμανικής της μετάφρασης, από τα δύο πρώτα αγγλικά κείμενα του 1797 που παρουσιάσαμε παραπάνω συνδέοντας έτσι ευθέως την πρώτη ελληνική βιογραφία για τον Ναπολέοντα με τις αντίστοιχες πρώτες δύο ευρωπαϊκές.

2.2. Τα χρόνια της «έκρηξης» της ευρωπαϊκής βιβλιοπαραγωγής και η τρίτομη *Ιστορία του Ναπολέοντα* (1806-1808).

Στον πρόλογο της *Ιστορίας του Ναπολέοντος*, που μετέφρασε το 1808 ο Σπυρίδων Βλαντής, περιέχεται η εξής ενδιαφέρουσα -για όσα εδώ επιχειρούμε- πληροφορία:

«Διάφορα Συγγράμματα προέκυψαν εις φώς περί του Βίου του ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ ΒΟΝΑΠΑΡΤΟΥ. Τούτων μερικά είναι αξιόλογα, άλλα όμως και δια την ευτέλειαν του ύφους, και δια τα παιδαριώδη πράγματα, τα οποία εμπεριέχουσιν, είναι τη αληθεία ανάξια και του Μεγάλου Ανδρός, ούτινος άλλο τι δεν μας προσφέρουσιν παρά μιαν ψευδή ιστορίαν, ανάξια δε και του λαμπρού γένους των Γάλλων, οίτινες έκλεξαν αυτόν Ηγεμόνα και Βασιλέα των».¹³⁶

Η παραπάνω διαπίστωση αντανακλά με γλαφυρό τρόπο τις αλλαγές που έχουν εντωμεταξύ σημειωθεί στην σχετική ευρωπαϊκή βιβλιοπαραγωγή: εάν ο Κωνσταντίνος Γεωργιάδης Κούτζικος στα 1800, αντιλαμβανόμενος την εκκρεμότητα που καταλείπει προς τους αναγνώστες του σε σχέση με την νεότερη πληροφόρηση γύρω από τον Βοναπάρτη, υπόσχεται να την άρει «ευθύς όπου φανή εις φώς εις άλλην διάλεκτον»

¹³⁴ Σ. Βλαντής, *Ιστορία του Ναπολέοντος πρώτου, Αυτοκράτορος των Γάλλων, Βασιλέως της Ιταλίας, Υπερασπιστού της του Ρήνου Συμμαχίας*, Νυν πρώτον μετενεχθείσα εκ της Ιταλικής εις την των Γραικών γλώσσαν, Παρά Σπυρίδωνος Βλαντή, τ.1-3^{ος}, Εν Βενετία, 1808, Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.

¹³⁵ *Εποποιία εις τας αριστείας του Ηρώος Ναπολέον Βοναπάρτε, Πρώτου Κονσόλου της Γαλλικής Πολιτείας*. Συντεθείσα παρά του εν ιερέυσι Πολυζώη Κοντού του εξ Ιωαννίνων, και αφιερωθείσα τη μεγαλοπρεπεστάτη συζυγί του αυτού Βοναπάρτε, Εν Παρισίοις, Παρά τωι Τυογραφωι Εβερχαρρτ. ΑΩΒ (1802).

¹³⁶ Βλαντής, *ό.π.*, τ.1^{ος}, σ. 11.

σχετικό σύγγραμμα, ο Ιταλός συγγραφέας στα 1807 (όπως θα δούμε) επεδίωξε να προφυλάξει το δικό του αναγνωστικό κοινό από την πληθώρα των χαμηλού επιπέδου –κατά τη κρίση του- σχετικών συγγραμμάτων, καθώς «ούτος ο στοχασμός μας επαρακίνησε να δώσωμεν εις το φώς το νέον τούτο πόνημα».¹³⁷ Η αξιοπιστία μάλιστα του «νέου πονήματος» δεν φαίνεται να υπονομεύεται, στην αντίληψη του συγγραφέα, από την εξαρχής διατυπωμένη θέση του περί «του λαμπρού γένους των Γάλλων» καθώς και από την επεξήγηση του στόχου της έκδοσής του ως εξής:

«επειδή τοιούτω τρόπω θέλουσιν έχη (οι αναγνώστες) προ οφθαλμών ωσάν μίαν εικόνα όλων των συμβεβηκότων στρατιωτικών τε και πολιτικών, όσα αναφέρονται εις τον Μέγαν ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ Α΄»¹³⁸

Κεντρική αφορμή για αυτήν την ποσοτική και ποιοτική διαφοροποίηση στην παραγωγή των βιβλίων, φυσικά, υπήρξε η ίδια η δράση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη: ενώ το 1800 έφερε μια μόνο ιδιότητα καθότι είχε μόλις υψωθεί «τέλος πάντων δια πρώτος Ύπατος (Κόνσουλός) της τωρινής Γαλλικής διοικήσεως», το 1807 έφερε τρεις ιδιότητες παράλληλα: *Αυτοκράτορας των Γάλλων, Βασιλεύς της Ιταλίας, Υπερασπιστής της του Ρήνου Συμμαχίας*. Το γεγονός αυτό είναι που επεξηγεί και «τα παιδαριώδη πράγματα» και την «ευτέλεια του ύφους» καθώς επίσης και τα «ψεύδη» γύρω από την δράση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη: η περίοδος της θετικής σύγκλισης όλων των απόψεων γύρω από τα πράγματι σπουδαία στρατιωτικά επιτεύγματα είχε πλέον παρέλθει, ο Ναπολέων ήταν, από καιρό, ο Αυτοκράτορας των Γάλλων ενώ, υπό την ηγεσία του, η Γαλλία είχε κατακτήσει ένα σημαντικό τμήμα της ευρωπαϊκής Ηπείρου.¹³⁹ Από το 1800 έως και το 1808 -την χρονιά που μεταφράζει ο Βλαντής, η ευρωπαϊκή βιβλιοπαραγωγή για τον Ναπολέοντα αναπτύχθηκε με εξαιρετικά γοργούς ρυθμούς, χωρίς ωστόσο να είμαστε σε θέση εδώ να παραθέσουμε ακριβή ποσοτικά στοιχεία.¹⁴⁰

¹³⁷ Στο ίδιο.

¹³⁸ Στο ίδιο, σ. 12.

¹³⁹ Άραγε οι δύο εκδόσεις που ενδεικτικά σταχυολογούμε παρακάτω δεν θα μπορούσαν με βάση τα κριτήρια του συγγραφέα να παρουσιάζονται εξίσου «ευτελείς»; -εάν βέβαια γνώριζε την ύπαρξή τους: *A hint to England; Or, a prophetic Mirror; Containing an explanation of prophecy that relates to the French Nation, and the Threatened Invasion; Proving Bonaparte to be the BEAST than arose out of the Earth, with Two Horns like a Lamb, and spake as a Dragon, whose Number is 666...*, By L. Mayer, London, Printed for PARSONS and SON... 1803, καθώς και του ίδιου συγγραφέα: *Bonaparte the Emperor of the French, considered as the Lucifer and Gog of Isaiah and Ezekiel: and the issue of the Present Contest between Great Britain and France, representing according to DIVINE REVELATION...*, Third edition, with additions, By L. Mayer..., Λονδίνο, Printed by W. Nicholson, Warner-street, 1806.

¹⁴⁰ Μια πρόχειρη ηλεκτρονική αναζήτηση στον κατάλογο της British Library με τον όρο «Napoleon Bonaparte» για τα χρόνια 1800-1808 απέδωσε συνολικά 77 καταχωρίσεις του όρου αποκλειστικά σε κύριους τίτλους εκδόσεων στις διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες: ιταλικά, ισπανικά, γερμανικά, γαλλικά,

Από τη γαλλοκρατούμενη Βενετία λοιπόν, ο Σπυρίδων Βλαντής έκρινε σκόπιμη στα 1808 την μετάφραση μιας πολύτομης *Ιστορίας* για τον Ναπολέοντα. Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι από τα πολλά «παιδαριώδη συγγράμματα», ο Βλαντής επιλέγει να μεταφράσει μια ευνοϊκή, προς τον Ναπολέοντα, βιογραφία (όπως θα δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια) την οποία μάλιστα αφιέρωσε, στο Μάρμونت, τον αρχιστράτηγο της Δαλματικής γαλλικής στρατιάς που είχε προφανώς στρατοπεδεύσει στην ευρύτερη περιοχή:

«Την εις οκτώ Τόμους διηρημένην Ιστορίαν ταύτην ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ του ΜΕΓΑΛΟΥ, την οποίαν μετέφρασα εκ της Ιταλικής εις την των Γραικών γλώσσαν, αποτολμώ, Κύριε να σοι προσφέρω ...»¹⁴¹

Ο Βλαντής ωστόσο δεν ανέφερε στα «Προλεγόμενά» του ούτε ποιο είναι το έργο που μεταφράζει ούτε και ποιος είναι ο συγγραφέας του: το μόνο που αναφέρει είναι ότι μετέφρασε «εκ της Ιταλικής». Στην σχετική καταχώριση της *Ελληνικής Βιβλιογραφίας* του Φίλιππου Ηλιού πληροφορούμαστε ότι το έργο «είναι μετάφραση από δεκαεξάτομη ιταλική έκδοση της ιστορίας του Ναπολέοντα (Βενετία, τυπ. Graziosi, 1806-1807) »¹⁴² χωρίς ωστόσο να καταγράφονται επιπλέον πληροφορίες ως προς τον τίτλο και τον συγγραφέα. Μετά από σχετική έρευνά μας με εναρκτήριο σημείο τις πληροφορίες για τη χρονολογία, τον τόπο και το τυπογραφείο της έκδοσης -που παρέθεσε ο Ηλιού- παρουσιάζουμε εδώ τον τίτλο της πρωτότυπης ιταλικής έκδοσης: *Istoria di Napoleone Primo Imperator de' Francesi, Re d'Italia, Protettore della Confederazione Renana*.¹⁴³ Δεν εντοπίσαμε το συγγραφέα καθώς αυτός δεν αναγράφεται στην ιταλική έκδοση στην οποία και αποκτήσαμε ηλεκτρονική πρόσβαση ενώ, και σύμφωνα με τον βιβλιογραφικό κατάλογο της Ιταλικής Εθνικής Βιβλιοθήκης, η *Istoria di Napoleone* είναι τελικώς δεκαπεντάτομη.¹⁴⁴ Η αντιπαραβολή των τριών πρώτων τόμων της *Istoria* με τους αντίστοιχους τρεις του Βλαντή¹⁴⁵ απέδειξε μέσω της σύγκρισης των πινάκων περιεχομένων των «Βιβλίων»-«Libro» που περιλαμβάνονται

αγγλικά (οι περισσότερες ωστόσο αγγλικές). Ο αριθμός είναι απολύτως ενδεικτικός: κάποιες εκδόσεις περιέχονται στον κατάλογο δύο φορές ενώ φυσικά, η βιβλιοθήκη δεν διαθέτει όλα τα βιβλία.

¹⁴¹ Βλαντής, *ό.π.*, σ. 10.

¹⁴² Ηλιού, *ό.π.*, καταχώριση 1807.17, σ. 236.

¹⁴³ *Istoria di Napoleone Primo Imperator de' Francesi, Re d'Italia, Protettore della Confederazione Renana*, In Venezia, 1807, Nella Stamperia Graziosi a S. Apollinare, Tomo I-XV.

¹⁴⁴ http://opac.sbn.it/opacsbn/opaccli3?db=solr_iccu&resultForward=opac/iccu/full.jsp&from=1&nentries=10&searchForm=opac/iccu/error.jsp&do_cmd=search_show_cmd&fname=none&item:1032:BID=T00E088256 (Τελευταία ανάκτηση: 4/12/2017).

¹⁴⁵ Από τους οκτώ τόμους που αναγγέλθηκαν από τον Βλαντή τελικώς μόνο οι τρεις εκδόθηκαν βλ. Ηλιού, *ό.π.*.

στο τέλος του κάθε τόμου¹⁴⁶ ότι ταυτίζονται πλήρως. Η μόνη διαφοροποίηση στην έκδοση του Βλαντή σε σχέση με την ιταλική είναι η προσθήκη στο τέλος του κάθε τόμου μιας διακριτής ενότητας με τίτλο «Εξήγισις τινών λέξεων» καθώς και των παροραμάτων του κάθε τόμου.

Η δεκαπεντάτομη (αμιγώς ιταλική;) ιστορία για το Ναπολέοντα αποτελεί μια ακόμα -και από άλλο δρόμο¹⁴⁷- εικόνα της «έκρηξης» της ευρωπαϊκής βιβλιοπαραγωγής της περιόδου. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, αξίζει να επισημανθεί το γεγονός ότι η έκδοση της *Ιστορίας του Ναπολέοντα* φαίνεται να συγχρονίζεται με το ευρωπαϊκό φαινόμενο παραγωγής πολύτομων εκδόσεων για τον Ναπολέοντα την περίοδο αυτή (1806-1808).

2.3. Οι προσθήκες για τη δράση του Ναπολέοντα στις *Γενικές Ιστορίες* (1808, 1812).

Παράλληλα με την έκδοση της *Ιστορίας του Ναπολέοντος* του Σπυρίδωνα Βλαντή εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη η *Επιτομή Χρονολογική της Γενικής Ιστορίας*.¹⁴⁸ Το έργο μεταφράστηκε στα ελληνικά από τα γαλλικά «υπό του Φιλογενούς Λάμπρου Αντωνιάδου» και εκδόθηκε «εν τω του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως Τυπογραφείω». Η πρωτότυπη πηγή στην οποία βασίστηκε ο Αντωνιάδης ήταν, σύμφωνα με τον Φίλιππο Ηλιού, το βιβλίο του Mathurin Veyssier de Lacroze, *Abrege chronologique de l'histoire universelle*, έργο το οποίο κάλυπτε την περίοδο έως και το 1765.¹⁴⁹ Ο Αντωνιάδης ωστόσο δεν περιορίστηκε σε μια πιστή

¹⁴⁶ Βλ. Βλαντής, *ό.π.*, (τ.1^{ος}: σ. 129-132, τ.2^{ος}: 122-124 και τ.3^{ος}: 178-181) και αντίστοιχα *Istoria*, *ό.π.*, (τ. 1^{ος}: σ. 134-136, τ.2^{ος}: 125-126 και τ.3^{ος}: 157-160).

¹⁴⁷ Η ίδια ενδεικτική αναζήτηση στους καταλόγους της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ιταλίας (βλ. εδώ, υποσημείωση 140) απέφερε 24 αποκλειστικές καταχωρίσεις, οι περισσότερες από τις οποίες (ξεχωριστή καταγραφή ανά τόμο) αφορούν σε μια δεκάτομη ισπανική έκδοση: *Vida de Napoleon Bonaparte emperador de los franceses. La compilaba D.P. de A., en la imprenta de Alban*, Μαδρίτη, 1807-1808, τ.1-10. (Τόσο η ισπανική όσο και η ιταλική έκδοση δεν περιλαμβάνονται στις καταχωρίσεις του ηλεκτρονικού καταλόγου της Βρετανικής Βιβλιοθήκης). Αναφέρουμε επίσης εδώ και την οκτάτομη ιστορία για τον Ναπολέοντα που εκδίδεται στην Αγγλία: Willem Lodewyk Van-Ess, *The life of Napoleon Buonaparte... with a concise history of the events, that have occasioned his unparalleled elevation, and a philosophical review of his manners and policy as a soldier, a statesman, and a sovereign: including memoirs and original anecdotes of the imperial family, and the most celebrated characters that have appeared in France during the revolution*, Λονδίνο, Printed by W.Day for E. Bumford, (1806-1813). Για την έκδοση αυτή βλ. πρόχειρα Hicks, *ό.π.*, σ. 114.

¹⁴⁸ *Επιτομή Χρονολογική της Γενικής Ιστορίας*. Εκ της Γαλλικής εις την ημετέραν μετενεχθείσα Διάλεκτον, και μετά πλείστων σημειωμάτων επαυξηνηθείσα. Υπο του Φιλογενούς Λάμπρου Αντωνιάδου του εκ Μοισίας. Προς χρήσιν των Φιλομαθών νέων Ελλήνων. Σπουδή και επιμελεία του λογιωτάτου Κυρ Παναγιωτάκη Κωνσταντινίδου. Νυν το πρώτον τύποις εκδοθείσα διά συνδρομής των φιλοτίμων του Γένους, ων τα ονόματα εν τω τέλει του παρόντος καταγράφονται. Αδεία και προτροπή του Παναγιωτάτου ημών Δεσπότη Κυρίου Κυρίου Γρηγορίου του Οικουμενικού Πατριάρχου. Εν τω του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως Τυπογραφείω. Έτει 1808.

¹⁴⁹ Ηλιού, *ό.π.*, καταχώριση 1808.13, σ. 234.

μετάφραση του έργου καθώς επέκτεινε την *Επιτομή* προκειμένου να συμπεριλάβει στην ύλη της και σύγχρονες με αυτόν εξελίξεις: στον πρόλογο («Τοις εντευξομένοις») του βιβλίου του ανέφερε χαρακτηριστικά:

«Προς δε επειδή και ο συγγραφέας του παρόντος (...) παύεται εν τω αψξε ετει από Χριστού, *επρόσθεσα* μίαν επανάληψιν των παραλειπομένων (...) αναπληρώσας την χρονολογικήν ταύτην ιστορίαν μέχρι του παρόντος αωή.»¹⁵⁰

Σε εκείνο το τμήμα του έργου που αναφέρεται στις σύγχρονες εξελίξεις («Αιών ΙΗ΄ και αρχή του ΙΘ΄»¹⁵¹) ο Αντωνιάδης πρόσθεσε στη χρονολογική ιστορία κάποιων κρατών διάφορες «ναπολεόντειες» ημερομηνίες. Επιπρόσθετα, στην ιστορία της Γαλλίας ο Αντωνιάδης και προκειμένου να επεξηγήσει την έννοια της «μεταβολής» που χρονολόγησε στο έτος 1789 παρέπεμψε στις σημειώσεις του έργου (σ.240-253), όπου και περιέγραψε με συντομία τα όσα συνέβησαν στη Γαλλία από το 1789 μέχρι και το 1801, λίγο μετά την άνοδο του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην Υπατεία.

Με παρόμοιο τρόπο και ο Αθανάσιος Σταγειρίτης πέντε χρόνια αργότερα επέκτεινε το χρονολογικό εύρος και της δικής του *Επιτομής*: πρόκειται για το έργο *Δομαιρών Επιτομή Ιστορίας Γενικής* που μετέφρασε το 1812 «εκ του γαλλικού».¹⁵² Πιο συγκεκριμένα, ο Σταγειρίτης, σύμφωνα και πάλι με τον Ηλιού, μετέφρασε το έργο του Louis Domairon, *Les fondemens de l'histoire*, ίσως από την τρίτομη παρισινή έκδοση του 1804 που κάλυπτε την περίοδο μέχρι και το 1760.¹⁵³ Στον πρόλογο του πρώτου από τους συνολικά τρεις τόμους της *Επιτομής* του προς «Τοις αναγιγνώσκουσι» ο μεταφραστής ανέφερε:

«επειδή δε ο συγγραφεύς έγραψε μέχρι του 1760, *ανεπλήρωσα* τα μετά ταύτα εκάστω έθνει συμβεβηκότα, μέχρι τέλους του 1811. αν δεν συμβώσι και τινά νεώτερα μέχρι της εκδόσεως του τρίτου τόμου αξιόλογα, προσαρμόσω και ταύτα εν τω οικείω τόπω».¹⁵⁴

Στο εύλογο (αλλά και δύσκολο) ερώτημα από ποιες πηγές αντλούν οι δύο συγγραφείς προκειμένου να «προσθέσουν» ή να «αναπληρώσουν» στα συγγράμματά τους τις πληροφορίες, για τα σύγχρονα με αυτούς γεγονότα, δεν είμαστε σε θέση να απαντήσουμε. Στην περίπτωση του Σταγειρίτη σε ένα σημείο μόνο της αφήγησης του

¹⁵⁰ *Επιτομή*..., ό.π., «Τοις εντευξομένοις», χ.σ.

¹⁵¹ Στο *ίδιο*, σ.146-159.

¹⁵² *Δομαιρών Επιτομή Ιστορίας Γενικής* Κριθείσα υπό της εν Παρισίοις Εφορίας των Κλασικών βιβλίων, και δεχθείσα προς χρήσιν των Λυκείων και των λοιπών σχολείων. Μεταφρασθείσα δε εκ της τρίτης και νεωτέρας εκδόσεως του Γαλλικού, εις την ημετέραν Ελληνικήν Γλώσσαν, και επαυξηθείσα προς χρήσιν των ημετέρων σχολείων, και πάντων των φιλομαθών. Υπό Αθανάσιου Σταγειρίτου. Τόμοι 1^{ος}-3^{ος}, Εν Βιέννη της Αουστρίας, εν τη Τυπογραφία Σχρέμβλ. 1812.

¹⁵³ Ηλιού, ό.π., σ. 327.

¹⁵⁴ Στο *ίδιο*, τ.1^{ος}, σ. viii.

ο μεταφραστής κατονόμασε μια πηγή από την οποία άντλησε: πρόκειται για τη μάχη του «Δουρνσταίν» (1805) μεταξύ των Ρώσων και των Γάλλων για την περιγραφή της οποίας έγραψε σχετικά:

«Αυτή η σκληρότατη μάχη, την οποίαν οικειοποιήθησαν αμφοτέρωτα τα μέρη, έμεινεν τόσον αμφίβολος, ώστε τα χρονικά της Ευρώπης, τομ.β΄, σελ. 182, 1806, άφηκαν άκριτον»¹⁵⁵

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπίσουμε την πηγή στην οποία παρέπεμψε ο μεταφραστής (περιοδικό ή βιβλίο;). Το γεγονός ωστόσο, ότι η τελευταία χρονολογική καταχώριση στην ιστορία της Γαλλίας ήταν το «1812», δηλαδή το έτος κατά το οποίο εκδόθηκε η *Επιτομή Ιστορίας Γενικής* και αφορούσε κάποιες «υποψίες» για την επικείμενη γαλλορωσική σύρραξη¹⁵⁶ μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Σταγειρίτης μάλλον αντλεί (και) από ειδησεογραφικά έντυπα τις εποχές.

2.4. Οι «ανώνυμες» ρωσικές εκδόσεις (1813-1814).

Ο πόλεμος του Ναπολέοντα εις βάρος του Τσάρου Αλέξανδρου το δεύτερο εξάμηνο του 1812 καθώς και η νίκη του τελευταίου έναντι του πρώτου προκάλεσαν την έκδοση στη ρωσική γλώσσα σειράς βιβλίων με αποκλειστικό περιεχόμενο την εξιστόρηση των γεγονότων του πολέμου που είχε μόλις διεξαχθεί. Ακριβή εικόνα για το μέγεθος αυτής της βιβλιοπαραγωγής δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να έχουμε παρά μόνο στο μέτρο που αυτή «περνάει» και στην ελληνική γλώσσα. Από το 1813, λίγους μήνες μετά τη λήξη της εκστρατείας και μέχρι το 1814 μεταφράστηκαν από τα ρωσικά στα ελληνικά 4 συνολικά βιβλία με αποκλειστικό θέμα την εξιστόρηση της εκστρατείας του 1812. Οι πρωτότυπες ρωσικές πηγές των έργων αυτών δεν υποδεικνύονται στην *Ελληνική Βιβλιογραφία* ενώ στις 3 από τις 4 εκδόσεις ο μεταφραστής καλύπτεται επιπλέον και από ανωνυμία: μόνο στην περίπτωση της *Εκστρατείας των Φραντζέζων εις την Ρωσσίαν κατά το 1812 έτος*¹⁵⁷ από το αφιερωτικό της έκδοσης «Προς τον Ευγενέστατον κύριον Δημήτριον Ιγγλέσην» εξάγουμε το συμπέρασμα, χωρίς να αναφέρεται ρητά, ότι ο μεταφραστής ήταν ο Σπυρίδων Δεστούνης. Παράλληλα με τα παραπάνω, το 1814 μεταφράστηκε στα ελληνικά και ένα δίτομο έργο με θέμα την εξιστόρηση της γαλλικής επίθεσης στην Ισπανία το 1807

¹⁵⁵ Στο *ίδιο*, τ.3^{ος}, σ.88-89.

¹⁵⁶ «Εφαίνετο δε εν τούτοις μεταξύ της Γαλλίας και Ρωσίας τις διαφωνία, και πολέμου υποψία, ήν και εβεβαίωσεν η κατά την άνοιξιν τω 1812 κίνησις των Γαλλικών στρατευμάτων προς την Πολωνίαν» στο *ίδιο*, σ. 130.

¹⁵⁷ *Εκστρατεία των Φραντζέζων εις την Ρωσσίαν κατά το 1812 προσετέθησαν ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΤΙΝΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ εν καιρώ του πολέμου εκδοθείσαι*. ΕΝ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΙ. Εν τη Αυτοκρατορική Τυπογραφία παρά τω πολιτικώ Συμβούλῳ Ιωακείμ Δανιλόσβκη. 1813.

(τ.1^{ος}) καθώς και των ζημιών που υπέστησαν οι Γάλλοι εκεί μέχρι το 1811 (τ.2^{ος}).¹⁵⁸ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον μάλιστα παρουσιάζει το γεγονός ότι ο πρώτος τόμος του έργου μεταφράστηκε μάλλον από τα ισπανικά στα ρωσικά και από εκεί στα ελληνικά καθώς, σύμφωνα με τον Φίλιππο Ηλιού, η πρωτότυπη πηγή ήταν το έργο του Cevallos, *Exposicion de los hechos y maquinaciones que han preparado la usurpacion de la corona de Espana*, το οποίο εκδόθηκε στο Λονδίνο το 1808.¹⁵⁹ Δυστυχώς δεν καταφέραμε να συγκεντρώσουμε καμία ειδικότερη πληροφορία για την παραγωγή αυτή των ετών 1813-1814 στην κατεύθυνση των όσων εδώ εξετάζουμε.

Στις προηγούμενες σελίδες επισκοπήσαμε εισαγωγικά τις εκδόσεις που θα μας απασχολήσουν στο κύριο μέρος της εργασίας όσο και, στον βαθμό που μπορέσαμε, αποπειραθήκαμε μια πρώτη συσχέτιση της ελληνικής βιβλιοπαραγωγής γύρω από τον Ναπολέοντα με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή. Με βάση τις πληροφορίες που παραθέσαμε καθίσταται φανερό ότι η *Βιογραφία* του Κ.Γ. Κούτζικου το 1800 και η τρίτομη *Ιστορία του Ναπολέοντος* του Σπυρίδωνα Βλαντή το 1808 συνιστούν την κύρια βιβλιοπαραγωγή για τη ζωή και τη δράση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στα ελληνικά την περίοδο που εδώ εξετάζουμε. Αμφότερες οι εκδόσεις μάλλον συντονίζονται, όπως είδαμε, με τις εξελίξεις της ευρωπαϊκής βιβλιοπαραγωγής για την ίδια περίοδο. Οι αναφορές στις *Ιστορίες* το 1808 και το 1812 παρότι περιέχουν, όπως θα δούμε, ενδιαφέρουσες αναφορές στη δράση του Ναπολέοντα χαρακτηρίζονται μάλλον ως δευτερεύουσας σημασίας ενώ και η πυκνή παραγωγή των ετών 1813-1814 παρότι αναφέρεται συστηματικά σε αυτόν δεν είχε ως πρωταρχικό σκοπό την εξιστόρηση της δράσης του.

Η παραγωγή έτσι βιβλίων για το Ναπολέοντα στα ελληνικά κρίνεται μάλλον φτωχή. Επιπρόσθετα, το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από την μία έκδοση στην άλλη καταδεικνύει και ένα άλλο χαρακτηριστικό της: υπήρξε αποσπασματική καθώς ιδιαίτερα μετά το 1808 και έως την πτώση του Ναπολέοντα δεν σημειώνεται καμία

¹⁵⁸ ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΕΝ ΤΗ ΙΣΠΑΝΙΑ ή ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΥΠΕΡΟΠΤΟΥ ΠΛΕΟΝΕΞΙΑΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΟΣ ΙΜΠΕΡΑΤΟΡΟΣ ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΥΤΟΥ ΟΜΟΦΡΟΝΩΝ, Μετάφρασις Διηρημένη εις Μέρη δύο..., Τύπω εκδοθείσα χάριν των φιλοϊστορων Γραικών. Μέρος Πρώτον. Εν Πετρούπολει. Έτει Σωτηρίω 1814. Εν τη Ιμπερατορική Τυπογραφεία. Παρά τω πολιτικώ Συμβούλῳ Ιωακείμ Δανιλόβση. (τ.1^{ος}), ΖΗΜΙΑΙ ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ ΕΝ ΤΗ ΙΣΠΑΝΙΑ ήτοι ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΙΣΠΑΝΙΑ ΖΗΜΙΩΝ ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ και ΣΚΕΨΙΣ επί τα κυριώτερα αποτελέσματα του πολέμου εν ταύτη τη Χερσονήσῳ, από του 1807. Έτους, μέχρι τέλους του 1811 έτους. Τύπω εκδοθείσα φιλοτίμῳ συνδρομή του Ευγενεστάτου Ευπατρίδου και Καβαλέρου Κυρίου Ζώη Ζωσιμά χάριν των φιλοϊστορων και φιλοπατρίδων Γραικών. Μέρος Δεύτερον. Εν Πετρούπολει, έτει Σωτηρίῳ 1814. Εν τη Ιμπερατορική Τυπογραφεία. Παρά τω πολιτικώ Συμβούλῳ Ιωακείμ Δανιλόβσκη (τ.2^{ος}).

¹⁵⁹ Ηλιού, *ό.π.*, καταχώριση 1814.56, σ. 403.

άλλη βιογραφική έκδοση, καταλείποντας σημαντικό κενό στην πληροφόρηση του ελληνικού αναγνωστικού κοινού.¹⁶⁰

Ούσα φτωχή και αποσπασματική η ελληνική βιβλιοπαραγωγή παρά τους επιμέρους (τυχαίους;) συντονισμούς της δεν μπόρεσε, επι της αρχής, να παρακολουθήσει τις εξελίξεις της αντίστοιχής της ευρωπαϊκής. Χαρακτηριστικό (αντιθετικό) παράδειγμα προς αυτήν την κατεύθυνση: η βρετανική βιβλιοπαραγωγή για τον Ναπολέοντα, η οποία όχι μόνο υπήρξε η πλουσιότερη της Ευρώπης για την, υπο εξέταση, περίοδο αλλά και με τις πληροφορίες που προσέφερε για τη δραστηριότητα του Βοναπάρτη στην αγγλική κοινή γνώμη πυροδότησε μια σειρά από ετερόκλητες, όπως είδαμε, αντιδράσεις γύρω από το πρόσωπο του.

Εάν η ελληνική βιβλιοπαραγωγή για τον Ναπολέοντα την περίοδο 1800-1815 υπήρξε περιορισμένη, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η αντίστοιχη της «πρώιμης» στρατιωτικής δράσης του (1797-1799) υπήρξε μάλλον ανύπαρκτη καθώς χαρακτηρίζεται από μία απουσία αναφοράς στο πρόσωπό του στα κείμενα του Ρήγα Βελεστινλή (1797) και δύο συνολικά μικρές αναφορές, η μία εκ των οποίων, όπως θα δούμε, έμμεση. Στην πρώιμη ωστόσο αυτή περίοδο, εντοπίζουμε συστηματικές και ενδιαφέρουσες αναφορές στη δράση του στην *Εφημερίδα*, το ειδησεογραφικό έντυπο των αδελφών Πούλιου που εκδίδονταν στην Βιέννη από την πρωτοχρονιά του 1791 και μέχρι τα τέλη του 1797. Από εκεί θα ξεκινήσουμε την αναζήτηση αναφορών/πληροφοριών για την δράση του «Κορσικανού» στην ελληνική γλώσσα όταν ακόμα ο τελευταίος ήταν αρχιστράτηγος του ιταλικού μετώπου.

¹⁶⁰ Ωστόσο, από το δεύτερο εξάμηνο του 1811 μέχρι και το 1815 το ελληνικό αναγνωστικό κοινό απέκτησε συστηματικότερη πληροφόρηση σε σχέση με τη δραστηριότητα του Ναπολέοντα και αυτό γιατί εκδόθηκαν στην Βιέννη δύο ειδησεογραφικά έντυπα που αποκατέστησαν σε ικανοποιητικό βαθμό την ενημέρωση για τις τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις. Πρόκειται για τις *Ειδήσεις δια τα Ανατολικά μέρη* (Ιουν-Δεκ. 1811) και για τον *Ελληνικό Τηλέγραφο* (1812-1836). Για το πρώτο έντυπο μάλιστα, σύμφωνα με την Αικατερίνη Κουμαριανού, «είναι πιθανόν, ότι η σχεδόν συνεχής αναφορά στο πρόσωπο του Γάλλου αυτοκράτορα, (να) παρακίνησε τον τελευταίο να ζητήσει να αποκτήσει φύλλα της εφημερίδας, σύμφωνα με πληροφορίες που παρέχουν αυστριακές αρχειακές πηγές» (στο Α. Κουμαριανού, «Προεπαναστατικός Τύπος. Η ώρα των εφημερίδων και των περιοδικών, 1784-1821» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *ό.π.*, σ.112-113). Η συστηματική αποδελτίωση των αναφορών στον Ναπολέοντα στα δύο αυτά ειδησεογραφικά έντυπα θα συνέβαλε στην πληρέστερη εικόνα σε σχέση τον ακριβή βαθμό των πληροφοριών που υπήρχαν διαθέσιμες για τον Ναπολέοντα στα ελληνικά την περίοδο της δράσης του. Πρακτικοί λόγοι δεν επέτρεψαν την επέκταση των ερευνών και προς αυτήν την κατεύθυνση.

ΜΕΡΟΣ Β΄: Ο ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ.

Κεφάλαιο 3ο: Η Ιταλική εκστρατεία, ο Βοναπάρτης και η *Εφημερίς* (1796-1797).

Στις 10 Ιουλίου 1797 ο πρεσβευτής της Αυστρίας στην Κωνσταντινούπολη βαρώνος Herbert Rathkeal στη διπλωματική αναφορά του προς τον Υπουργό Εξωτερικών της Αυστρίας (καγκελλάριον) Thugut ενημέρωσε σχετικά με «την επιθυμία της Υψηλής Πύλης δια την παύσιν της ελληνικής εφημερίδος της Βιέννης».¹⁶¹ Στο αίτημα της Υψηλής Πύλης, όπως αυτό εκφράστηκε μέσω του πρίγκιπα Κωνσταντίνου Υψηλάντη Μέγα Δραγουμάνου, ο Rathkeal και προκειμένου η υπόθεση να μην «καταστή υπουργικόν-διπλωματικό ζήτημα» υπενθύμισε στον Κ. Υψηλάντη «τας καταχρήσεις των ενταύθα γαλλικών φύλλων, τας δι'αυτών διαδιδόμενας ύβρεις εναντίον των φίλων της Πύλης μοναρχών και των υπουργών των» και έτσι μέσω αυτού του διπλωματικού ελιγμού πέτυχε να περιορίσει «το υπουργικόν διάβημα της Πύλης εις τούτον μόνον, να μην εισάγονται τα φύλλα αυτής της εφημερίδος εις την Οθωμανικήν Αυτοκρατορίαν δια του ταχυδρομείου της Βιέννης» κυρίως γιατί, όπως παρατηρούσε ο Υψηλάντης,

«τα φύλλα αυτά, αναγιγνωσκόμενα από τους ιερείς, τους εμπόρους, τους αργόσχολους, και γενικώς από όλας τας τάξεις των Ελλήνων, παρέχουν ύλην δια τας πλέον παραλόγους συζητήσεις επί της πολιτικής (...)»¹⁶².

Οι παραπάνω διπλωματικές ζυμώσεις μεταξύ της Αυστρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σκιαγραφούσαν με χαρακτηριστικό τρόπο το τεταμένο ευρωπαϊκό κλίμα της εποχής. Οι πόλεμοι που είχαν ξεκινήσει τον Απρίλιο του 1792 ως απόρροια των κοσμοϊστορικών εξελίξεων του 1789 και ενέπλεξαν τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής σε έναν διεθνή πολεμικό συνασπισμό εις βάρος των Γάλλων βρίσκονταν, μετά από πέντε περίπου χρόνια συρράξεων, στην κορύφωσή τους. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπως είναι γνωστό, δεν είχε εμπλακεί στους πολέμους ωστόσο, όπως θα δούμε, σημαντικές εξελίξεις που είχαν επισυμβεί στην ευρύτερη περιοχή την ενέπλεκαν στις ευρωπαϊκές εξελίξεις.

Η ελληνική εφημερίδα στην οποία αναφέρεται ο πρέσβης δεν είναι βέβαια άλλη από την *Εφημερίδα*, το πρώτο σωζόμενο ειδησεογραφικό φύλλο στην ελληνική γλώσσα που εκδίδεται στην Βιέννη από τους αδελφούς Μαρκίδες Πούλιου,¹⁶³ ενώ και η

¹⁶¹ Γεώργιος Λαΐος, «Οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου, ο Γεώργιος Θεοχάρης και άλλοι σύντροφοι του Ρήγα», *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*, 12, 1957, έγγραφο 19, σ. 248 όπου και η μετάφραση στα ελληνικά από τα γερμανικά.

¹⁶² Στο ίδιο.

¹⁶³ Η *Εφημερίς* εκδίδεται στην Βιέννη από τους αδελφούς Πούλιου από την πρωτοχρονιά του 1791 μέχρι και τις 11 Δεκεμβρίου (22 Δεκεμβρίου) 1797. Τον Δεκέμβρη του 1797 η έκδοση της εφημερίδας θα

χρονική στιγμή κατά την οποία διατυπώνεται το αίτημα της διακοπής της έκδοσης της από την πλευρά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν ήταν τυχαία: στις 28/29 Ιουνίου 1797 οι γαλλικές εκστρατευτικές δυνάμεις που αποτελούνταν από περίπου 2000 Ιταλούς και Γάλλους στρατιώτες υπό τις εντολές του στρατηγού Γεντίλη αποβιβάστηκαν στην Κέρκυρα εγκαθιστώντας έτσι την πρώτη φάση της Γαλλικής κατοχής των Ιονίων Νήσων (1797-1799).¹⁶⁴ Η παραπάνω αναφορά του αυστριακού πρέσβη θα μπορούσε έτσι να περιγράφει μια από τις πρώτες αντιδράσεις της Υψηλής Πύλης στην νέα πραγματικότητα που μόλις είχε δημιουργηθεί και παγιώθηκε αργότερα με τη συνθήκη του Καμποφόρμιο (Οκτώβρης 1797) όπου ανάμεσα στις άλλες εδαφικές διευθετήσεις μεταξύ των εμπόλεμων, οι Γάλλοι προσάρτησαν επισήμως τα Επτάνησα ως ξεχωριστό διαμέρισμα με τρεις επιμέρους διοικήσεις. Όταν στις 25 Σεπτεμβρίου σε συνέχεια προηγούμενης αναπάντητης επιστολής του προς τον Υπουργό Εξωτερικών Thygut, ο Αυστριακός πρέσβης επανήλθε στο θέμα, περιέγραψε τις αντιδράσεις της Πύλης εναντίον της ελληνικής εφημερίδας με ακόμα πιο δυσμενή τρόπο: οι «παράλογες συζητήσεις επί της πολιτικής» της 10^{ης} Ιουλίου που προκαλούσε η ανάγνωση της *Εφημερίδος* έδωσαν τη θέση τους στη διαπίστωση ότι:

«η ανάγνωσης προξενεί πραγματική βλάβην, διαδίδουσα μεταξύ των Ελλήνων τα διαγγέλματα του Βοναπάρτου και του Γεντίλη μαζί με άλλας παρατηρήσεις και σχόλια λιαν επιζήμια».¹⁶⁵

Η δημοσίευση των διαγγελλμάτων που απευθύνει λοιπόν ο Βοναπάρτης προς τους Επτανήσιους και τους Μανιάτες το καλοκαίρι του 1797¹⁶⁶, ο αντίκτυπος που αυτά προκαλούν στους πληθυσμούς σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τα φύλλα της

παυθεί καθώς οι αυστριακές αρχές θα συλλάβουν τον Γεώργιο Πούλιο, με την κατηγορία ότι στην τυπογραφία του εκδόθηκαν προκηρύξεις με επαναστατικό περιεχόμενο που εντοπίστηκαν στις αποσκευές του Ρήγα Βελεστινλή κατά την σύλληψη του στην Τεργέστη νωρίτερα τον ίδιο μήνα. Για την *Εφημερίδα* βλ. γενικά το σχετικό λήμμα που συνέταξε η Αικατερίνη Κουμαριανού στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974*, τ.2^{ος}, ΙΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα, 2008, σ. 295-297 αλλά και της ίδιας, «Προεπαναστατικός Τύπος. Η ώρα των εφημερίδων και των περιοδικών, 1784-1821» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 2^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ.107-111. Ειδικότερα και κυρίως βλ. Α. Βρανούση, *Εφημερίς: η αρχαιότερα ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθεί. Βιέννη 1791-1797. Εκδότες: οι αδελφοί Πούλιοι*, τ.1-6^{ος}, Ακαδημία Αθηνών-KEMNE, Αθήνα, 1995-2000, όπου και η ανασυγκρότηση όλων των σωζόμενων φύλλων της εφημερίδας σε φωτοτυπική επανέκδοση, καθώς και κατατοπιστικά προλεγόμενα ανα έτος.

¹⁶⁴ Φοίβος Οικονόμου, *Ελληνες μισθοφόροι στην υπηρεσία της επαναστατικής Γαλλίας (1789-1815)*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2016, σ. 41.

¹⁶⁵ Λαΐος, *ό.π.*, έγγραφο 24, σ. 253. Για την αλληλογραφία μεταξύ Herbert-Thygut σε σχέση με την παύση της *Εφημερίδος*, τις αντιδράσεις της Υψηλής Πύλης καθώς και την στάση του Υπουργού Εξωτερικών της Αυστρίας βλ. συνολικά τα έγγραφα 18-32 και 34 στο *ίδιο*, σ. 247-260 καθώς και Βρανούσης, *ό.π.*, τ.5^{ος}, σ. 35-60.

¹⁶⁶ Βλ. χαρακτηριστικά τα εξής φύλλα: *Εφημερίς* (12/6/1797), (3/7/1797), (14/8/1797), (4/9/1797). Στο ακριβές περιεχόμενο των φύλλων αυτών θα επανέλθουμε στη συνέχεια.

Εφημερίδος κυκλοφορούσαν εντός και εκτός Αυστρίας μέσω του ειδικού Κρατικού ταχυδρομείου *Εφημερίδων* της Βιέννης¹⁶⁷ δηλαδή με τρόπο νόμιμο είναι που προκαλούν την αντίδραση της Υψηλής Πύλης και διαμορφώνουν το αίτημα για την απαγόρευση της κυκλοφορίας της εφημερίδας στα εδάφη της. Παράλληλα, από την αλληλογραφία μεταξύ των δύο ανώτατων κρατικών αξιωματούχων αναδεικνύεται ακόμα μια πραγματικότητα που είχε παγιωθεί τουλάχιστον από τα μέσα του 1797 και αφορά τον ίδιο τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Η επίκληση του ονόματός του στις διπλωματικές συνεννοήσεις μεταξύ των εκπροσώπων δυο εχθρικών προς την Γαλλία δυνάμεων μοιάζει να συνεπάγεται με αυτονόητες συνδηλώσεις και να θεμελιώνει προφανείς κατηγορίες («δημοσίευση διαγγελμάτων του Βοναπάρτη και του Γεντίλη»). Από τον Απρίλιο του 1796 -που ξεκίνησε η ιταλική εκστρατεία- μέχρι και το Ιούνιο του 1797 μεσολάβησαν 15 περίπου μήνες κατά τους οποίους οι εντυπωσιακές στρατιωτικές νίκες του Βοναπάρτη εδραιώσαν τόσο την φήμη του όσο και την απειλή που συνιστούσαν οι στρατοί του, σε έναν γεωγραφικό χώρο ευρύτερο από αυτόν της φυσικής του δράσης.

Η *Εφημερίς* όμως δεν δημοσιεύει για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1797 πληροφορίες για τις κινήσεις και τη δραστηριότητα που αναπτύσσει ο Βοναπάρτης. Αντίθετα, το ειδησεογραφικό φύλλο των αδελφών Πούλιου, του οποίου «κύριο έργο ήταν να παρακολουθεί και να συνοψίζει τα καθημερινά δημοσιεύματα του ευρωπαϊκού τύπου- του οποίου οι περισσότεροι των ομογενών δεν ήταν σε θέση να τον διαβάζουν στην ξένη γλώσσα»¹⁶⁸- ήδη από τις αρχές του 1797 περιέχει συστηματική και λεπτομερή ενημέρωση για τις δραστηριότητες και τις κινήσεις του Βοναπάρτη, πληροφόρηση βεβαίως αντλημένη από τον ευρωπαϊκό τύπο της εποχής όχι μόνον αυστριακό αλλά και γαλλικό. Η επιλογή μάλιστα των εκδοτών της *Εφημερίδος* για το τι ακριβώς θα δημοσιευτεί και από πού σταθμίζεται και από τα καθαρά προσωπικά και ιδεολογικά τους κριτήρια καθώς όπως υπενθυμίζει η παρατήρηση του Λεάνδρου Βρανούση, η *Εφημερίς* δεν λειτουργούσε ως «περίληψη του αυστριακού τύπου (...) αλλά ξεκίνησε και εξακολουθούσε να είναι ως το τέλος, ένα ειδησεογραφικό δελτίο αδέσμευτο».¹⁶⁹ Η αναδρομή λοιπόν στο ακριβές περιεχόμενο των αναφορών στον

¹⁶⁷ Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 509. Άλλωστε ο πρέσβης κυρίως μεταφέρει την διαμαρτυρία του Υψηλάντη κυρίως για την ίδια τη στάση της Αυστρίας ως προς την άδεια κυκλοφορίας της *Εφημερίδος* και τα «παράπονα δια το γεγονός (... ότι), ούχ ήττον επετράπη (από τους Αυστριακούς) να αποσταλούν πλείστα αντίτυπα της κακοήθους αυτής εφημερίδας» στο Λάϊος, *ό.π.*.

¹⁶⁸ Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 94.

¹⁶⁹ Στο *ίδιο*, σ. 88.

Βοναπάρτη που περιέχονται στην *Εφημερίδα* κρίνεται σκόπιμη καθώς έτσι μπορούμε να καταγράψουμε τόσο τον τρόπο με τον οποίο οι εκδότες αρχικά αντιλαμβάνονται και στη συνέχεια σκιαγραφούν με την σειρά τους το «προφίλ» του Βοναπάρτη όσο και να αντιληφθούμε καλύτερα τις αντιδράσεις που προκάλεσε σε μια σειρά ανθρώπους (ελληνικού ενδιαφέροντος) η προώθηση των στρατευμάτων του στον ιταλικό χώρο και η κατ'επέκταση γειτνίαση του με τον αντίστοιχο οθωμανικό: καθώς για αυτούς τους ανθρώπους ο Βοναπάρτης θα πρέπει να ήταν γνώριμη προσωπικότητα από *πρίν και μέσω της Εφημερίδος*.

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση αυτών των αναφορών κρίνουμε σκόπιμη μια διευκρίνιση. Οι πληροφορίες που δημοσίευσε η *Εφημερίς* για τη δράση του Βοναπάρτη προέρχονταν, όπως είπαμε, από ξένα ειδησεογραφικά έντυπα της εποχής. Στις περισσότερες αναδημοσιεύσεις των πληροφοριών στην *Εφημερίδα* δεν έχουμε ένδειξη για την πρωτότυπη προέλευση της πληροφορίας, π.χ. από ποια ευρωπαϊκή εφημερίδα αντλείται. Επιπρόσθετα, σε αρκετά σημεία οι πληροφορίες που δημοσιεύονταν για τον Βοναπάρτη καταχωρούνταν στην γενική στήλη «Ιταλία» χωρίς να αναφέρεται πάντα ο τύπος ανταπόκρισης της πληροφορίας που δημοσιεύεται. Στην παρουσίαση των αναφορών που ακολουθεί όπου δεν αναφέρουμε στοιχεία για τον τόπο αλλά και την πηγή της ανταπόκρισης σημαίνει ότι δεν καταγράφονται στα σχετικά φύλλα της *Εφημερίδος* και άρα δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε από πού αντλούνται.¹⁷⁰

3.1. Μια πρόωγη αναφορά στα 1794.¹⁷¹

Μια από τις πρώτες αναφορές στην ελληνική γλώσσα στο πρόσωπο του Ναπολέοντα Βοναπάρτη εντοπίζεται, από όσο είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, στην *Εφημερίδα*, ήδη από το 1794. Στο φύλλο λοιπόν της 15^{ης} Αυγούστου του 1794 από μια ανταπόκριση «από την Νίσσαν» (Νίκαια) πληροφορούμαστε αρχικά ότι από τις 31 Ιουλίου:

«ο μαζί με τον νεώτερον Ροβεσπέρε εκεί ευρισκόμενος τοποτηρητής Ρεκόρδ κατά την προσταγήν παρά της του Παρισίου κοινού καλού επιστασίας

¹⁷⁰ Η αναζήτηση των ονομαστικών αναφορών στον Ναπολέοντα βοηθήθηκε σημαντικά από το ευρετήριο κύριων ονομάτων της *Εφημερίδος* το οποίο εξέδωσε το Κέντρο Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού. Βλ. σχετικά το λήμμα «Μποναπάρτε, Μπουόνα-Πάρτε, Βοναπάρτε» στο ΚΕΜΝΕ, *Εφημερίς: η αρχαιότερη Ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθεί. Ευρετήρια: Κύρια ονόματα και γλωσσάριο*, Αθήνα, 2000, σ. 116.

¹⁷¹ Για το 1795 αλλά και για το 1796, το πρώτο δηλαδή έτος της εκστρατείας του Βοναπάρτη στην Ιταλία, δυστυχώς λανθάνουν τα φύλλα της *Εφημερίδος* και άρα δεν μπορούμε να έχουμε γνώση των σχετικών με τον Βοναπάρτη αναφορών-δημοσιεύσεων.

εφυλακώθη, εις του οποίου τον τόπον ήλθε κάποιος Αλβτε οπού έστεκε κοντά του στρατεύματος οπού πολεμεί την Σαβοΐαν.»¹⁷²

Η πληροφορία παρουσιάζεται ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα κυρίως γιατί συντονίζεται έγκαιρα με τις ανακατατάξεις που έλαβαν χώρα σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο στο ιταλικό μέτωπο ως απόρροια των σημαντικότερων πολιτικών εξελίξεων που σημειώθηκαν στο Παρίσι και εγκαινίασαν μια νέα περίοδο, την Θερμιδοριανή: την περίοδο δηλαδή «που ξεκινάει με το πραξικόπημα της 9^{ης} Θερμιδोर του Έτους II της Γαλλικής Δημοκρατίας (27 Ιουλίου 1794) και την ανατροπή του Ροβεσπιέρου, και ολοκληρώνεται την 4^η Brumaire του Έτους IV (26 Οκτωβρίου 1795) με την διάλυση της Συμβατικής Εθνοσυνέλευσης και την εγκαθίδρυση του Διευθυντηρίου».¹⁷³ Αφού η ανταπόκριση λοιπόν ενημέρωσε για την σύλληψη του νεότερου αδελφού του Ροβεσπιέρου το δημοσίευμα συμπληρώθηκε με τον εξής τρόπο:

«Μετά τον ερχομόν του Αλβίτε εφυλακώθησαν εν τω αναμεταξύ οι γενεράλοι Δυμέβιον και Μποναπάρτε και άλλοι πολλοί μεγάλοι διοικηταί, οίτινες εγκαλέσθησαν ωσάν να ήθελαν να παραιτήσουν της της Προβεντζ παραθαλάσσιους τόπους, και τούτου ένεκα έγιναν ευθύς νέαι προετοιμασίαι προς διαφέντευσιν εκείνων. Αυτός ο νέος τοποτηρητής μαζί με τον Σαλιτζέτη ήτον εις τον πανήγυριν εις τας 30 Ιουλίου, και έβαλλεν ύστερα λόγον δια να φανερώση εις τον Λαόν περί της του Ροβεσπιέρ προδοσίας».¹⁷⁴

Πρόκειται για την «μετάδοση» σε πραγματικό χρόνο της σύλληψης του Ναπολέοντα Βοναπάρτη λόγω των φιλικών σχέσεων που, όπως αναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο, είχε αναπτύξει με τον Αυγουστίνο Ροβεσπιέρο. Ωστόσο, και σε αντίθεση με τον Αυγουστίνο, ο οποίος ακολουθώντας την τύχη του μεγαλύτερου αδελφού του εκτελέστηκε στην γκιλοτίνα, ο Βοναπάρτης μετά από φυλάκιση δυο εβδομάδων αφέθηκε ελεύθερος στις 20 Αυγούστου 1794. Στην νέα διοικητική και πολιτική πραγματικότητα που διαμορφώθηκε στην μετά τον Ροβεσπιέρο εποχή, ο Βοναπάρτης μπόρεσε, όπως πληροφορεί ξανά η *Εφημερίς* λίγους μήνες μετά, να ενταχθεί ομαλά, διατηρώντας παράλληλα και το προηγούμενο στρατιωτικό του αξίωμα:

«Οι δύο νέοι Τοποτηρηταί του Λαού εις τα φραντζέζικα στρατεύματα, ο

¹⁷² *Εφημερίς*, αρ. φύλλον 68 (15/8/1794), σ. 743.

¹⁷³ Θανάσης Γάλλος, «Ο πόλεμος των πατριωτών ενάντια στους πλούσιους χάθηκε; ...». *Η ανατροπή των Γιακωβίνων: Από την παντοδυναμία, στην πτώση του Ροβεσπιέρου και το σφράγισμα της Παρισινής Λέσχης (Απρίλιος-Νοέμβριος 1794)*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2016, σ. 9, όπου και διατυπώνεται ο προβληματισμός σε σχέση με το κατά πόσο η ιστορική αυτή περίοδος μπορεί να θεωρηθεί ως ενιαία.

¹⁷⁴ *Εφημερίς*, ό.π. .

Τυρόλ, και Ριτιέρ ήλθαν τη 29 Σεπτεμ. υπό την συνοδίαν των αρχιστρατήγων Μπουόνα-Πάρτε, και Κάζα-Μπιάνκα (...)).¹⁷⁵ Το «πρώιμο» αυτό περιστατικό της δράσης του, σχετικώς άγνωστου τότε, Βοναπάρτη, το οποίο με εντυπωσιακή ταχύτητα «περνάει» και καθίσταται γνωστό στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό προϋδεάζει για τις πυκνές αναφορές που καταγράφονται στο πρόσωπό του στην *Εφημερίδα* λίγα χρόνια αργότερα, όταν όλος ο κόσμος «εξοικειώθηκε» με το όνομά του και τις στρατιωτικές επιτυχίες του.

3.2. Οι πυκνές αναφορές του έτους 1797: στρατιωτικά κατορθώματα και πολιτικές πρωτοβουλίες.

Οι εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην Ιταλία το 1797 καθώς επίσης και η δραστηριότητα που ανέπτυξε στην περιοχή ο Βοναπάρτης καλύπτουν συνολικά ένα μεγάλο μέρος της ειδησεογραφικής ύλης της *Εφημερίδος* των αδελφών Πούλιου ιδιαίτερα σε μια χρονική συγκυρία, κατά την οποία η αυλή της Βιέννης αντιμετωπίζει εκεί σε ανοικτά στρατιωτικά μέτωπα τους επαναστάτες Γάλλους. Από τα πρώτα κιόλας φύλλα της *Εφημερίδος* του 1797 και μέχρι και την παύση της λειτουργίας της στα μέσα Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου, η εφημερίδα δημοσιεύει σχεδόν σε κάθε της φύλλο, με τρόπο αναλυτικό και συστηματικό, πληροφορίες, τόσο για τις στρατιωτικές ή άλλες κινήσεις του Βοναπάρτη (πόλεμος με την Αυστρία, επέκταση προς τη Βενετία, πόλεμος με τα Παπικά κράτη, κλπ.) όσο και για τις πολιτικοδιοικητικές μεταβολές που σημειώνονταν στα ιταλικά εδάφη που είχαν κατακτηθεί (μέρος των οποίων είτε είχε ενσωματωθεί στην Γαλλική Δημοκρατία είτε συναποτελούσε τμήμα των νέων κρατικών σχηματισμών που αναδύθηκαν: τις «αδελφές δημοκρατίες»). Η πραγματικότητα συνεπώς της πολεμικής σύρραξης μεταξύ της Αυστρίας και της Γαλλίας καθώς και οι δεσμεύσεις που απέρρεαν από αυτήν από την μία πλευρά, και οι πυκνές και ραγδαίες εξελίξεις στην Ιταλία και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για αυτές από την άλλη, συνέθεταν το αντικειμενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οι εκδότες της *Εφημερίδος* οργανώνουν τις πληροφορίες που δημοσιεύουν για την Ιταλία και κατ'επέκταση για τον Βοναπάρτη.¹⁷⁶

¹⁷⁵ *Εφημερίς*, αρ. φύλλου 87 (31/10/1794), σ. 952. Η «πρώιμη» αυτή περίοδος της δράσης του Βοναπάρτη, η οποία καταγράφεται στην *Εφημερίδα* υπενθυμίζει, για την δική μας αντίληψη του Βοναπάρτη, ένα σύντομο αλλά και κομβικής σημασίας επεισόδιο για την μετέπειτα πορεία του Γάλλου στρατηγού. Ο άνθρωπος του «Διευθυντηρίου» και των σπουδαίων κατοπινών νικών του 1796, υπήρξε νωρίτερα και ο άνθρωπος του «Ροβεσπιέρου» καθώς ήδη από το καλοκαίρι του 1793 θα γίνει ένθερμος Γιακωβίνος.

¹⁷⁶ Ένα παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο οι εκδότες προσπαθούν να δημοσιεύσουν πληροφορίες για την επαναστατική Γαλλία στην αυτοκρατορική Βιέννη χωρίς να προκαλέσουν αντιδράσεις προσφέρει το φύλλο της 9^{ης} Ιανουαρίου 1797, όπου στην «ενότητα» «Γαλλία» αναδημοσιεύονται πληροφορίες από

«Ο Βοναπάρτης έχει όλο το λύειν και το δεσμεύν εις την Ιταλίαν».

Δέκα μήνες σχεδόν μετά την έναρξη της ιταλικής εκστρατείας, ο ηγετικός ρόλος του Βοναπάρτη στην Ιταλία αρχίζει σταδιακά να επισημαίνεται: «ο Μποναπάρτε έχει όλον το λύειν και το δεσμεύν εις την Ιταλίαν, και προστάζει ως αυτεξούσιος κυβερνήτης».¹⁷⁷ Εκτενείς πληροφορίες δημοσιεύονται σχετικά με τις λεπτομέρειες της άφιξης και αναχώρησής του από διάφορες ιταλικές περιοχές ενώ παράλληλα με τα στρατιωτικά του καθήκοντα, από τα σχετικά δημοσιεύματα της *Εφημερίδος*, ο αναγνώστης πληροφορείται και για μια σειρά από συμφωνίες που διαπραγματεύτηκε προσωπικά με γειτονικά ιταλικά κρατίδια τόσο πολιτικής όσο και οικονομικής φύσης:

«ο μινίστρος του μεγάλου Δουκός της Τοσκάνας ο μαρκέζος Μανφρεδίνι εσυμφώνησεν εν ονόματι του μεγάλου Δουκός μετά του Μπόννα πάρτε, δια να αναχωρήσουν οι Φραντζέζοι από την Λιβόρννον, και ο Λιμένας να είναι ως και πρώτα ουδέτερος και ανοικτός διά κάθε έθνος. ο δε μέγας Δούξ να δώση τη Φραντζέζικη Ρεπούμπλικα 2 μιλλιούνια λίρες»¹⁷⁸

Το γεγονός της απόλυτης εξουσίας του Βοναπάρτη στην Ιταλία («όλο το λύειν») καθώς και η επέκταση της εξουσίας και σε άλλους, μη-στρατιωτικούς, τομείς («προστάζει ως αυτεξούσιος κυβερνήτης») φαίνεται ότι προκάλεσαν υποψίες στο Παρίσι :

«Η παρουσία του Φραντζέζικου γενεράλ Κλάρκε εις το στρατόπεδον του Μπόννα-πάρτε, δεν ήτον τόσον δια άλλην τινά αιτίαν, όσον διά την κατασκόπευσιν των επιχειρημάτων και των κινήματων του αυτού Μποναπάρτε. διότι προ μερικού καιρού έλαβε το Διοικητήριον κάποιας υποψίας κατ' αυτού, το να εργάζεται δηλαδή περισσότερο υπέρ αυτού, παρά υπέρ της Ρεπούμπλικας».¹⁷⁹

Η *Εφημερίς* ωστόσο δεν επανήλθε ξανά στο ζήτημα της αντίληψης του Διοικητηρίου για την ακριβή φύση των δραστηριοτήτων του Βοναπάρτη στην Ιταλία και άρα δεν μπορούμε να σταθμίσουμε περαιτέρω την πληροφορία που δημοσιεύτηκε. Διαπιστώνουμε ωστόσο από τα σχετικά δημοσιεύματα, ότι ήδη από τις αρχές

την «μινιστεριακή Γαζέτα» σε σχέση με τις επαφές μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας για τις προσπάθειες σύναψης ειρήνης. Η αυτοτελής δημοσίευση πληροφοριών από μια γαλλική εφημερίδα η οποία, όπως είναι φυσικό, επιρρίπτει αποκλειστικά τις ευθύνες για την αποτυχία σύναψης ειρήνης στην Αγγλία («τα πλαστά μέσα όπου η εγγλητέρα εμεταχειρίσθη εως τώρα καθ' ημών, οι ταραχαί και συγχύσεις, όπου επροξένησεν εις τα έσω της Ρεπούμπλικας, και ο γνωστός απατηλός χαρακτήρ του ανδρός, όπου έστειλεν εις πολίτευσιν της ειρήνης, έκαμαν κατ' αρχάς την απόλαυσιν μιας ειρήνης απείθανον. Η αγάπη όμως του Διοικητηρίου προς την ειρήνην, το εκατάπεισε να δεχθή ταύτην την πρεσβείαν») ενώ καταγγέλλεται προκαταβολικά από τους εκδότες ως ευθέως σχετιζόμενη με την ηγεσία των Γάλλων («Η μινιστεριακή γαζέτα, ήτις είναι πάντοτε η ηχώ του Διοικητηρίου, ανέφερε ...») και παρά τη δυσμενή συσχέτιση, αφιερώνονται σχεδόν πέντε σελίδες από τις συνολικά οκτώ του φύλλου για την εκτενή αναδημοσίευση του αρνητικού για τους Αγγλούς δημοσιεύματος. βλ. *Εφημερίδα*, αρ. 3 (9/1/1797), σ. 28 κ.εξ..

¹⁷⁷ *Εφημερίδα*, αρ. φύλλου 9 (30/1/1797), σ. 75.

¹⁷⁸ Στο ίδιο, αρ. φύλλου 12 (10/2/1797), σ. 109.

¹⁷⁹ Στο ίδιο, αρ. φύλλου 3 (9/1/1797), σ. 26.

Ιανουαρίου η θέση του στο ιταλικό μέτωπο έχει ήδη θεμελιωθεί σε γερές βάσεις. Οι πολεμικές επιχειρήσεις που ανέλαβε καθ'όλο το 1797 και η επιτυχία του σε αυτές διέδυναν *ακόμα* περισσότερο τον πρωταγωνιστικό του ρόλο στην Ιταλία.

Στα μέσα Ιανουαρίου του 1797, η ανακωχή που είχε υπογράψει ο Βοναπάρτης με τα Παπικά κράτη τον Ιούνιο του προηγούμενου έτους διαλύθηκε με αποτέλεσμα την έναρξη του πολέμου:

«τη 18 το λοιπόν άρχισεν ο πόλεμος κατά της κεφαλής της δυτικής εκκλησίας από μέρος της ασεβούς ταύτης Ρεπούμπλικας. Τη αυτή ημέρα κινήσαντα τα φραντζέζικα στρατεύματα, μετά των στρατιωτών της νέας ιταλικής Ρεπούμπλικας της εδόθεν του Πό καλουμένης, εμβήκαν εις την επαρχίαν Ρωμανίαν».¹⁸⁰

Ο πόλεμος ήταν σύντομος κυρίως λόγω των γρήγορων στρατιωτικών επιτυχιών του Βοναπάρτη. Στις 17 Φεβρουαρίου, λίγες μέρες μετά την έναρξη των εχθροπραξιών διαβάζουμε σχετικά στην *Εφημερίδα* ότι «ο αρχιστράτηγος Μπόνα-παρτε προβαίνει στα Ιερά χώματα με ολίγον αγώνα, και τα στρατεύματα του υπόταξαν σχεδόν όλην την εις το αδριατικόν πέλαγον Ρωμανίαν».¹⁸¹ Παράλληλα, οι εκδότες της *Εφημερίδος* στο ίδιο φύλλο δημοσίευσαν και

«το μανιφέστον οπού ο Μποναπάρτε τη 20 Ιανουαρίου έδωκεν, (επειδή) είναι δια το ύφος του μόνον *άξιον περιέργειας*, και είναι το ακόλουθον: τα φραντζέζικα στρατεύματα είναι έτοιμα να έμβουν εις τα χώματα του Πάπα. (...) ο Φραντζέζικος στρατιώτης βαστά μεν εις το ένα χέρι το Μπαγιονέτον, το αλάνθαστο εργαλείον των νικών του, και εις το άλλον προσφέρει εις τας πόλεις και χώρας ειρήνην, σκέπην και ασφάλειαν. Ουαί εις εκείνους οπού ήθελαν το καταφρονήση (...)».¹⁸²

Η συμμετοχή Ιταλών στρατιωτών από την νεοσύστατη νοτίως του Πάδου Δημοκρατία στο γαλλικό επαναστατικό στρατό (συστήθηκε τον Οκτώβριο του 1796), η γρήγορη προώθηση του Βοναπάρτη στα εδάφη του Πάπα (στις 9 Φεβρουαρίου καταλήφθηκε η Αγκώνα) καθώς επίσης και το «άξιον περιέργειας μανιφέστο» του Βοναπάρτη προς τους υπηκόους του Πάπα, όπου παράλληλα με τον πόλεμο που εξαγγέλλει υπόσχεται ειρήνη και ασφάλεια στους πληθυσμούς, προκάλεσαν τις γρήγορες ενέργειες του Πάπα προκειμένου να ανασχέσει τις, πιθανώς ευνοϊκές προς τον Βοναπάρτη, αντιδράσεις των πληθυσμών του καθώς και να εξασφαλίσει ειρήνη μαζί του. Η κρισιμότητα μάλιστα της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει ο Πάπας περιγράφεται με γλαφυρό τρόπο σε σχετικό δημοσίευμα της 24^{ης} Φεβρουαρίου:

¹⁸⁰ Στο *ίδιο*, αρ. φύλλου (6/2/1797), σ. 99.

¹⁸¹ Στο *ίδιο*, αρ. φύλλου (17/2/1797), σ. 123.

¹⁸² Στο *ίδιο* (η έμφαση δική μου).

«ο πάπας βλέπωντας τον τόσον μεγάλον κίνδυνον εις τον οποίον ευρίσκετο, εκυριεύθη από έναν τοιούτον φόβον και πόνον, οπού μετά το τέλος του συνεδρίου έπεσεν εις ολιγοθυμίαν, από την οποίαν όμως πάλιν ανέλαβεν».¹⁸³ Στις 19 Φεβρουαρίου, ένα μήνα σχεδόν μετά την έναρξη του πολέμου, υπογράφηκε η συνθήκη ειρήνης στο Τολεντίνο, όπου πέρα από τις άλλες ρυθμίσεις συμφωνήθηκε και η μεταφορά σημαντικού αριθμού έργων τέχνης από την Ρώμη και το Βατικανό στο Παρίσι.

Ο ρόλος του Βοναπάρτη ως επικεφαλής του ιταλικού στρατού, ο οποίος ως «παντοτινά τροπαιούχος (...) προσφέρει πάντοτε νέα μνημόσυνα της φήμης του»¹⁸⁴ επισημάνθηκε ιδιαίτερος. Πιο συγκεκριμένα, στο φύλλο της 3^{ης} Μαρτίου, η *Εφημερίς* αναδημοσίευσε από μία ανταπόκριση από το Παρίσι, τον λόγο που απεύθυνε ο υπουργός πολέμου της Γαλλίας προς το Διοικητήριο με αφορμή τις πρόσφατες στρατιωτικές επιτυχίες εις βάρος του Πάπα αλλά και της Αυστρίας όπου και περιέχεται υμνητική αναφορά προς τον Γάλλο αρχιστράτηγο:

«(...) εξάντλησεν η Αούστρια όλες της τας δυνάμεις δια να ξαναεξουσιάση, τας μεσημβρινάς, ή ιταλικάς επαρχίας της. αυτή ήφερε με ταχύτητα στρατεύματα από τα έσχατα του Βασιλείου της και άναπτε τον ενθουσιασμό των νέων της Βιέννας. Πλήν ούτοι οι νέοι εσυναπάντησαν τους φραντζέζικους νέους, οι οποίοι είναι εμψυχούμενοι από τον ενθουσιασμό της ελευθερίας. αυτοί εσυναπάντησαν εκείνον τον ανίκητον Ήρωαν, τον οποίον μια και μόνη εκστρατεία έταξεν εις τον σύλλογον των περιφήμων και μεγαλωτάτων πολεμάρχων, και ο οποίος επαριθμεί τας μάχας με τον αριθμόν των νικών του».¹⁸⁵

Παράλληλα, ο νεαρός Βοναπάρτης, -το 1797 ήταν μόλις 28 χρονών- εκτός από εμπνευστής και καθοδηγητής των «φραντζέζικων νέων» και λόγω των στρατιωτικών του επιτυχιών ήταν και προσωπικός αποδέκτης γραμμάτων από τον Πάπα Πίο Στ', ο οποίος αντίστοιχα το 1797 διατελούσε «εις τον 22 χρόνον του ποντιφικάτου»¹⁸⁶ του. Πιο συγκεκριμένα, στο φύλλο της 13^{ης} Μαρτίου δημοσιεύτηκε αυτούσια μια επιστολή που απηύθυνε ο Πάπας προς τον Βοναπάρτη, η οποία έλαβε χώρα πριν την οριστική επίτευξη της ειρήνης στο Τολεντίνο. Ανάμεσα στα άλλα ο Πάπας ενημέρωσε τον Βοναπάρτη τα εξής:

«(...) βεβαιωμένοι δια μέσου της ευνοϊκής σας γνώμης, οπού εφανερώσεταν, αποφασίσαμεν δια να μην αναχωρήσωμεν από την Ρώμην και τούτο θέλει σας είναι μια απόδειξις, οπόσον θάρρος έχομεν. Τελευταίον σας βεβαιώνωμεν περι

¹⁸³ Στο *ίδιο*, (24/2/1797) σ. 164.

¹⁸⁴ Στο *ίδιο*, (3/3/1797), σ. 191.

¹⁸⁵ Στο *ίδιο*, σ. 192.

¹⁸⁶ Στο *ίδιο*, 13/3/1797, σ. 236.

του μεγαλωτάτου, ημών σέβας και σας δίδομεν την αποστολικήν ημών ευλογίαν».¹⁸⁷

Στο ίδιο φύλλο και σε αντίθεση με τον πανηγυρικό χαρακτήρα των δημοσιευμάτων που προηγήθηκαν αναδημοσιεύτηκε αυτούσιο από τη γαλλική εφημερίδα Quotidien το εξής στοχαστικό ως προς τον Βοναπάρτη άρθρο, δείγμα ενδεχομένως προβληματισμών που αρχίζουν να εκκολάπτονται στο Παρίσι λόγω του φαινομένου «Βοναπάρτης»:

«Η Εφημερίς του Παρισίου Κβοτιδιένε γράφει περι του Μποναπάρτε ούτος: “Επειδή η φωνή των νικών σου την ημέραν διακόπτει την εργασίαν μου. επειδή ο πολεμικός αλλαλαγμός μου ταραττει τον ύπνον μου, κράζω αναμεταξύ φόβου και δυσπιστίας κρεμάμενος: *Μποναπάρτε είσαι ένας άγγελος εξ Ουρανού, ή ένας δαίμων του Άδου*. εγγενήθης δια να ερημώσης την Γήν ή να είσαι ποτέ η παρηγορία της; *ένας 25 χρονών νέος υψώνεται εκ μιας υπέρ όλων των κεφαλών δια να κλονήση τους θρύλους της Ευρώπης*. Οπότεν τον ακούσω λυπούμενον τον γέροντα Βούρμζερ, τότε εγνωρίζω τον αισθαντικόν Ήρωαν, και κλαίω από χαράν δια την δάφνην του. Οπότεν δε ακούσω πως γράφει προς τον Καρδινάλην Ματθαίον, τότε φαντάζομαι ίσως είναι ένας άγγελος, όστις θέλει ευτυχήσει την θρησκείαν και την Γήν. και μετά ολίγου πάλιν καλεί ο Μποναπάρτε εις βοήθειάν του τον τρόπον και τον θάνατον. εγώ βλέπω τα πεφωτισμένα Έθνη να φεύγουσι ακούοντες την προς αυτούς πλησίασίν του. έμπροσθεν και όπισθεν του είναι η παμφάγος καταστροφήν των Στάτων. και τότε δεν βλέπω άλλο τι εις τον Μποναπάρτε, ειμή τον ηγεμόνα του σκότους, ο οποίος υψώνει το αχωρήτον σώμα του επ’άπειρον. Μποναπάρτε! θέλεις μας χαρίσει την ειρήνην; ανάμεσα εις τας ερημώσεις σου; να χαρούμεν επάνω εις τας αποκτήσεις σου, ή να χύσωμεν δάκρυα; εσύ εκστρατεύεις κατά της Ρώμης. και αυτή η πόλις δεν έχει πλέον τους παλαιούς της στρατιώτας, αλλά μόνον πεφωτισμένας παρθένους αι οποίαι υψώνουν τας χείρας των προς τον Ουρανόν ζητούσαι εξ ύψους βοήθειαν.

Ο Αρχιδούκ Κάρολος τρέχει εις βοήθειαν της στεναχωρημένης Ιταλίας όρα ότι ο πόλεμος έχει μεγαλήτερον, πρέπει να πολεμήση εις την Ιταλίαν. εις αυτήν το λοιπόν είναι όλα τα ομάτια της Ευρώπης προσηλωμένα. ογλίγωρα θέλουν επιχειρησθεί μάχην αναμεταξύ τους οι δύο πρώτοι αρχιστράτηγοι του καιρού μας. και ποιος θέλει είναι νικητής ο Έκτωρ ή ο Αχιλλεύς; πλην πόσον αίμα πρέπει να χυθή ακόμι, πόσοι πρέπει να πέσουν, προ του να φανή ποιος είναι ο μεγαλήτερος, ο Αρχιδούξ ή ο Μποναπάρτε;”¹⁸⁸

Μετά την συμφωνία ειρήνης με τον Πάπα, ο Βοναπάρτης έστρεψε τους στρατούς του προς την Αυστρία. Πιο συγκεκριμένα από τον Μάρτιο μέχρι και τα μέσα Απριλίου, οι Γάλλοι αντιμετώπισαν τον αυστριακό στρατό σε μία σειρά από μέτωπα (στις 23 Μαρτίου καταλήφθηκε η Τεργέστη) προχωρώντας βαθιά στα εδάφη της Αυτοκρατορίας. Μάλιστα, σε μια αναδημοσίευση από το Παρίσι που φέρει ημερομηνία «28 Μαρτίου» και δημοσιεύεται στο φύλλο της 17^{ης} Απριλίου διαβάζουμε χαρακτηριστικά:

«Ο Μποναπάρτε προχώρεσε τόσον εις τα πολεμικά του επιχειρήματα, όπου επλησίασε εις την Βιέναν, και βάνει όλα του τα δυνατά διά να φθάση έως εκεί».¹⁸⁹

¹⁸⁷ Στο *ίδιο*. Για τη συγκεκριμένη επιστολή βλ. και στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, σ.

¹⁸⁸ Στο *ίδιο*, σ. 238-239 (η έμφαση δική μου). Στο φύλλο της 17^{ης} Μαρτίου επιπλέον δημοσιεύεται η ακόλουθη πληροφορία: «Εις ένα συγγραμμάτιον οπού εξέδωκεν ο Τοποτηρητής και γενεράλ Δούμας ονειδίζει τον Μποναπάρτε εις τα επιχειρήματά του, με το να μην εφύλαξε τους γενικούς κανόνες της πολεμικής» στο *ίδιο*, αρ. φύλλου 22 (17/3/1797), σ. 248.

¹⁸⁹ Στο *ίδιο*, αρ. φύλλου 31 (17/4/1797), σ. 359.

Ωστόσο, με τη συνθήκη ειρήνης του Λέομπεν (18 Απριλίου) τερματίστηκαν οι εχθροπραξίες μεταξύ των Γάλλων και των Αυστριακών και έτσι ανακόπηκε η πορεία του Βοναπάρτη προς την Βιέννη. Στον απόηχο των νέων νικών του Βοναπάρτη στην Αυστρία, η *Εφημερίς* αναδημοσίευσε στο φύλλο της 1^{ης} Μαΐου τον νέο πανηγυρικό λόγο του υπουργού στρατιωτικών της Γαλλίας προς το Διοικητήριο. Μάλιστα,

«μετά τον λόγον του μινίστρου έβαλεν ο γενεράλ αγιουτάντος (του Βοναπάρτη) Κέλλερμανν έναν λόγον, εις τον οποίον ανάμεσα εις τα άλλα (αναφέρει) “αι σημαίαι οπού σας παραδίδω είναι, πολίται-διοικηταί, οι καρποί της νεάς εκστρατείας, την οποίαν ο περίφημος αρχιστράτηγος του ιταλικού στρατού ήνοιξε με τόσην φήμην (...), και ποιόν πράγμα δεν ηθέλαμεν ελπίση πλέον από την επιτηδειότητα του Ήρωος οπού μας κυβερνεί, και από τας σοφώς διατιθεμένας προπαρασκευάσεις (plans)!».¹⁹⁰

Στο μεταξύ μεσολάβησαν καινούργιες καταγιστικές νίκες: στις 15 Μαΐου 1797 ο «Ήρωας» εισέβαλε στη Βενετία καταλύοντας παράλληλα την χιλιόχρονη Ενετική Δημοκρατία:

«αφου ο προκουρατόρος της Βενετίας Πεζάρο έβαλε έναν λόγο εις την Γερουσίαν, και οι Γερουσιασταί εταράχθησαν τόσον, οπού έπρεπε να χύσουν δάκρυα, και αφού η Γερουσία έμαθε και την κοινήν γνώμην του Λαού, εσυγκρότησεν ένα μεγάλο συμβούλιον, εις το οποίον αποφάσισεν να παραδώση την Βενετίαν εις την διάκρισιν του Μποναπάρτε.(...) ο δε Μποναπάρτε αφ’ου edιέλυσε την Γερουσίαν και απόλυσε τους πρώην γερουσιαστάς, εκλέξεν άλλους βουλευτάς (...) οίτινες έχουν να κυβερνήσουν το στατό της Βενετίας κατά νέους κανόνας».¹⁹¹

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι καθ’ όλο το πρώτο εξάμηνο της έκδοσης της *Εφημερίδος* του έτους 1797 οι αναφορές στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη εκτός από πυκνές και αναλυτικές –η *Εφημερίς* παρακολουθεί προσεκτικά, όπως είδαμε, την πορεία του στο χώρο-, διαμορφώνουν και μια ορισμένη «εικόνα» για τον Βοναπάρτη στον αναγνώστη της *Εφημερίδος*: ο Ναπολέων είναι ο «ανίκητος» και ο «αισθαντικός Ήρωας», ο «περίφημος και μεγαλώτατος πολέμαρχος». Ο αναγνώστης του εντύπου πληροφορείται επιπλέον και τις ριζικές αλλαγές που προκαλεί η δράση του στο status quo της περιοχής: την πτώση της Βενετικής Δημοκρατίας και την παρ’ ολίγον εισβολή του Βοναπάρτη στην πρωτεύουσα της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο και κατά την διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου, ο Βοναπάρτης δεν αποτελούσε τον μοναδικό ικανό και ταλαντούχο αξιωματικό της Γαλλικής Δημοκρατίας, αντιθέτως, «πάντα είχε αντίπαλους στρατηγούς, οι οποίοι ήταν σχεδόν

¹⁹⁰ Στο *ίδιο*, αρ. φύλλου 35 (1/5/1797), σ. 405.

¹⁹¹ Στο *ίδιο*, αρ. φύλλου 39 (15/5/1797), σ. 445.

τόσο νέοι, δυναμικοί και επιτυχημένοι, όσο αυτός»¹⁹² ενώ η θέση του ως επικεφαλής της Ιταλικής στρατιάς ήταν μεν σημαντική, αλλά δε, όπως ήδη αναφέραμε, το μέτωπο της Ιταλίας δεν έπαυε να είναι δευτερεύουσας σημασίας. Το στοιχείο εκείνο ωστόσο που τον διαφοροποιεί σε σχέση με τους υπόλοιπους στρατηγούς της «Ρεπούμπλικας» - για τη δραστηριότητα κάποιων εξ'αυτών η *Εφημερίς* σποραδικά περιέχει πληροφορίες- είναι αυτό της πολιτικής εμπλοκής του στις, υπό κατάκτηση, ιταλικές περιοχές. Για αυτού του είδους την δραστηριότητα, που ανέπτυξε ο Ναπολέων Βοναπάρτης, το ειδησεογραφικό φύλλο των αδελφών Πούλιου περιέχει αναλυτικές αναφορές, όπως θα δούμε στη συνέχεια, και οι οποίες σε συνδυασμό με τις πληροφορίες για τις στρατιωτικές του επιτυχίες, στις οποίες ήδη αναφερθήκαμε, ολοκληρώνουν «την εικόνα» που ο αναγνώστης της *Εφημερίδος* πιθανόν σχημάτιζε για τον Γάλλο αρχιστράτηγο.

«Οι αδελφές Δημοκρατίες»: η πολιτική δράση.

Η *Εφημερίς* δημοσίευσε ένα πλήθος πληροφοριών σε σχέση με τις πολιτικοδιοικητικές διεργασίες και μεταβολές που σημειώνονταν στα εδάφη που είχαν κατακτηθεί από τον Βοναπάρτη από την εκστρατεία του προηγούμενου χρόνου (1796). Χαρακτηριστικό παράδειγμα προσφέρει το φύλλο της 20^{ης} Ιανουαρίου που δημοσιεύει πληροφορίες από το Μιλάνο και την Λομβαρδική Δημοκρατία που είχε συσταθεί:

«Η Γερουσία του Μιλάνου εδημοσίευσε δι' ενός γράμματος ότι η ευγένεια, και η αρχοντία σηκώνεται, και κανένας μήτε να δίδη, μήτε να δέχεται άλλον τινά τίτουλα, ειμή το, πολίτα. όθεν όλα τα σύμβολα και παράσημα της Αυθεντείας και της δουλείας σβύνονται παντάπασι». ¹⁹³

Παράλληλα με την διαδικασία κατάργησης «παντάπασι» των συμβόλων της «δουλείας» εκκίνησε και η διαδικασία εφαρμογής των νέων πολιτικών θεσμών: η νοτίως του Πάδου Δημοκρατία, η οποία σχηματίστηκε τον Οκτώβριο του 1796 από τον Βοναπάρτη, τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου εξέλεξε εκπροσώπους από όλες τις περιοχές που την συναποτελούσαν προκειμένου να ψηφίσει τον καταστατικό χάρτη που θα ρύθμιζε την λειτουργία της. Στο φύλλο της 16^{ης} Ιανουαρίου από μια σχετική ανταπόκριση από την Ιταλία, διαβάζουμε την περιγραφή της διαδικασίας αυτής:

«οι Τοποτηρηταί της νέας Ρεπούμπλικας των στατών των εδώθεν του Πό ποταμού, εσυνάχθησαν εκ δευτέρου τη 16 Δεκεμβρίου εις την Ρέγιο υπό την προστασίαν του πολίτου Μαρμόντε, αγιουτάντου του Μποναπάρτε». ¹⁹⁴

¹⁹² M. Broers, *ό.π.*, σ. 15.

¹⁹³ *Εφημερίς*, αρ. φ. 6 (20/1/1797), σ. 53.

¹⁹⁴ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 5 (16/1/1797), σ. 45.

Η κατάκτηση νέων περιοχών καθ'όλο το 1797 χάριν στις ενέργειες του Ναπολέοντα Βοναπάρτη πυροδοτούσε παράλληλα με το αντικειμενικό γεγονός της κατάκτησης και μια σειρά πολιτικοδιοικητικών εξελίξεων:

«τας του πάπα επαρχίας οπού πίπτουν εις τα χέρια των Φραντζέζων, τας μετασχηματίζουν ευθύς εις την δημοκρατικήν διοίκησιν ώστε η νέα ιταλική Ρεπούμπλικα αυξάνουσα καθεκάστην κατά την έκτασίν της, θέλει μεταβάλει ογλίγωρα το όνομά της».¹⁹⁵

Οι γενικότερες έτσι μεταβολές που προκρίθηκαν στα εδάφη που κατέλαβαν οι Γάλλοι στην Ιταλία φαίνεται ότι έγιναν σε μεγάλο βαθμό αισθητές εάν όχι σε πανευρωπαϊκή κλίμακα τότε σε αντίστοιχη περιφερειακή:

«έστρεψε σχεδόν όλη η Ευρώπη την περιέργειαν και προσοχήν της προς τούτο το συγκεκριασμένον κλίμα της Οικουμένης, τον παράδεισον δηλαδή της Ευρώπης. δεν είναι βέβαια ολίγον αξιόλογον να ιδή τινάς εις μιαν σχεδόν ροπήν μίαν τόσην μεταβολήν των πραγμάτων, οι οποία όσον προβαίνει προς όφελος των εχθρών (Γάλλων), τόσον μεγαλητέρας δυσκολίας βάζει εις μιαν ογλίγωρον ειρήνην. διότι κατ' αρχάς μεν ήτον το Βέλγιον η πέτρα σκανδάλου, έπειτα δε η Ολλάνδα, και τώρα η Ιταλία. η οποία χάσασα τους νομίμους αυτής εξουσιαστάς, πρέπει να αναστενάζη υπο τον ζυγόν της νεομανίας».¹⁹⁶

Επιπρόσθετα, οι πληροφορίες που μάλλον διαχέονται στον ιταλικό χώρο για το μέγεθος και το περιεχόμενο της πολιτικής μεταβολής που χαρακτήριζε τη «νέαν Ρεπούμπλικα» φαίνεται ότι προκαλούσαν σε μια σειρά πληθυσμών την επιθυμία οικειοθελούς ένταξης σε αυτήν:

«η πόλις Ίμολα (επαρχία της Μπολόνια) εξήτησε να επαριθμηθή και αυτή εις την νέαν ιταλικήν Ρεπούμπλικαν, την εδώθεν του Πό καλουμένην. όθεν και η γερουσία της Μπολόνιας έστειλε 4 επιτρόπους δια να την οργανίσουν»¹⁹⁷

«Αγκόνα, τη 20 Φεβρουαρίου. το Πέζαρο, Γούβιο Φασσομβρόνε, Πιτζένο και το δουκάτον Ουρμπίνο έστειλαν τη 14 επιτρόπους προς την εδώ Μουνιτσιπαλιτάν παρακαλούντες ίνα ήθελε μεσιτεύση προς τον Μποναπάρτε, και αυτός εις το Διοικητήριον, δια να κηρύξη τας ρηθείσας επαρχίας ελευθέρας»¹⁹⁸.

«το πνεύμα του νεωτερισμού άρχισε να φαίνεται και εις το στατό της Βενετίας. διάφοραι πολιτεΐαι ωσάν η Πέργαμο, η Μπρέσια, η Βερόνα και άλλαι επρόβαλαν να ενωθούν μετά της λομβαρδικής Ρεπούμπλικας, η Βιντζένζα λέγουν να επρόβαλε το αυτό».¹⁹⁹

¹⁹⁵ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 15 (20/2/ 1797), σ.130.

¹⁹⁶ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 17 (27/2/1797), σ.171.

¹⁹⁷ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 14 (17/2/ 1797), σ.123.

¹⁹⁸ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 21 (13/3/ 1797), σ.231.

¹⁹⁹ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 24 (23/3/ 1797), σ.282.

Η προσάρτηση ολοένα και περισσότερων εδαφών και πληθυσμών στις «αδελφές δημοκρατίες» υπο την στρατιωτική και πολιτική προστασία του Βοναπάρτη από κοινού με την σημαντική προώθηση του τελευταίου στον ιταλικό χώρο κατέστησε απαραίτητη την αναδιαμόρφωση των κρατικών δομών/δημοκρατιών που είχαν προκύψει προς μια κατεύθυνση ενοποίησης:

«εις το εξής δεν θέλει είναι πλέον εδώθεν και εκείθεν του Πό, αλλ' η νέα η μία και αδιαίρετος Ρεπούμπλικα της Ιταλίας. (...) προσμένοντας εν όσω να κατορθώση και η Ρώμη την μεταβολήν της, επειδή και η καταστροφή δεν θέλει μένει μόνον έως εις τας όχθας του Πό ποταμού».²⁰⁰

Η πτώση της Βενετίας τον Μάιο του 1797 προσέφερε το αποφασιστικό έναυσμα για την δημιουργία μιας ευρύτερης πλέον πολιτικής δομής, η οποία θα ενσωμάτωνε από κοινού με τα «παλαιά» εδάφη και τα αντίστοιχα καινούργια που είχαν κατακτηθεί από την εκστρατεία του 97'. Το καλοκαίρι του ίδιου έτους ο Ναπολέων Βοναπάρτης σχημάτισε την εντός των Άλπεων Δημοκρατία.

3.3. Προς την ριζοσπαστικοποίηση: από το καλοκαίρι του 1797 έως και το κλείσιμο της *Εφημερίδας*.

Στο φύλλο της 5^{ης} Ιουνίου 1797, οι εκδότες της *Εφημερίδος* πέρα από την συνηθισμένη ειδησεογραφία ειδοποίησαν για την επικείμενη έναρξη του δεύτερου εξαμήνου κυκλοφορίας του ειδησεογραφικού φύλλου (Ιούλιος-Δεκέμβριος) καλώντας έτσι τους αναγνώστες της εφημερίδας να ανανεώσουν την συνδρομή τους. Η ανανέωση της συνδρομής των «φυλαναγνωστών» κρίθηκε από τους εκδότες της *Εφημερίδος*, αδελφούς Πούλιου ως απαραίτητη κυρίως γιατί

«αι περιστάσεις του καιρού εις τον οποίον ευρισκόμεθα είναι κατά παντοίους τρόπους άξιαι γνώσεως. μήτε στοχαζόμεθα να είναι τινάς πουθενά, όστις ήθελεν να αναισθητεί τόσον εις πράγματα και συμβεβηκότα του καιρού του, όπου κάμνουσι εκστατικά και τα βάρβαρα Έθνη».²⁰¹

Στη δεύτερη καταχώριση για την ανανέωση των συνδρομών οι εκδότες επανέρχονται στην αναγκαιότητα της έγκαιρης προμήθευσης και ανάγνωσης της *Εφημερίδος*, προβάλλοντας το ειδησεογραφικό φύλλο τους ως εκείνο το αναγκαίο γνωστικό εργαλείο για την εξοικείωση των «ομογενών» με τα σημαντικά γεγονότα που λαμβάνουν χώρα:

²⁰⁰ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 30 (14/4/1797), σ.336.

²⁰¹ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 45 (5/6/1797), σ. 530.

«πλην η περιστάσεις του καιρού μας είναι τοιαύται, οπού εις όλα τα γένη, κατά το μάλλον και ήττον έχουσι κάποιαν συγγένειαν, και τα αυτών αποτελέσματα θέλουν γένει μετά πολύ ή ολίγου, εις όλους σχεδόν αισθητά. και όλα αυτά, τα οποία οι μεταγενέστεροι θέλουν τα αναγινώσκει με μεγάλην περιέργειαν, διατί να μη τα αναγινώσκουν οι σύγχρονοι αυτών;».²⁰²

Οι παραπάνω αναφορές, οι οποίες συμπληρώνουν τη συνηθισμένη ειδησεογραφική ροή του φύλλου είναι εξαιρετικά σημαντικές, τόσο επειδή αποτελούν προϊόν αυτοδύναμης γραπτής παραγωγής των εκδοτών -δεν αποτελούν δηλαδή προϊόν μετάφρασης και υπό αυτή την έννοια η επιλογή των λέξεων που χρησιμοποιούνται αποκτά ειδικό βάρος-, όσο και κυρίως επειδή αποδεσμεύουν μια σειρά από πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο *οι ίδιοι* οι εκδότες αντιλαμβάνονται την εποχή στην οποία ζουν και εργάζονται –και εδώ το ζήτημα της πρωτοτυπίας ή μη της αντίληψης τους για τα πράγματα δεν έχει τόση σημασία όση έχει, νομίζω, το μείζον: ότι οι αντιλήψεις αυτές ακόμα και αν δεν είναι πρωτότυπες, υιοθετούνται. Έτσι, για τους εκδότες είναι απολύτως σαφές ότι η χρονική συγκυρία στα μέσα του 1797 προσφέρει ένα σημείο καμπής σε σχέση με το παρελθόν, το μέγεθος μάλιστα της οποίας είναι τέτοιο ώστε προεξοφλείται ότι θα αποτελέσει αντικείμενο «μεγάλης περιέργειας» όχι μόνο για τους σύγχρονους με τις εξελίξεις ανθρώπους αλλά και για τους «μεταγενέστερους». Παράλληλα, είναι εξίσου καθαρό ότι οι «περιστάσεις» δεν προσφέρονται για αδράνειες: επειδή ακριβώς τα γεγονότα είναι φοβερά, στην αντίληψη των εκδοτών κανείς δεν θα πρέπει να «αναισθητεί», ιδιαίτερα μάλιστα όταν αυτές οι ίδιες περιστάσεις «κάμνουσι εκστατικά (ακόμη) και τα βάρβαρα έθνη». Για τους εκδότες της *Εφημερίδος*, οι οποίοι σαφώς και επιθυμούν να προσδιορίζονται αντιθετικά προς τα «βάρβαρα έθνη»²⁰³, οι πολιτικοστρατιωτικές εξελίξεις στην Ιταλία επιδιώκεται σαφώς να αξιοποιηθούν προκειμένου να δημιουργηθούν αναγωγές, να αναδυθούν συσχετίσεις ή για να χρησιμοποιήσουμε τα ακριβή λόγια των εκδοτών, να υποδειχθούν «συγγένειες», ο καιρός άλλωστε είναι απολύτως κατάλληλος:

«τούταις της ημέραις εδιδόθη λόγος, το να αποκρίθησαν οι εγκατοικοι εις τους Κορφούς (οι ορθόδοξοι) ότι αυτοί δεν στέργουν να είναι πλέον υπό την διοίκησιν αλλογενών Εθνών, αλλά θέλουν να συστήσουν αυτοί μιαν

²⁰² Στο *ίδιο*, αρ. φ. 50 (23/6/1797), σ. 583-584.

²⁰³ Παράλληλα αλλά και ωριότερα από τις εξελίξεις του 1789, την βασιλοκτονία του 1793 και τις εκστρατείες του Βοναπάρτη στην Ιταλία, ακριβώς δηλαδή «στο κρίσιμο διάστημα ανάμεσα στην Αμερικάνικη Ανεξαρτησία και στους Ναπολεόντειους Πολέμους, με το τέλος δηλαδή του ancien regime, εμφανίζεται και σύντομα θριαμβεύει μια νέα λέξη που γρήγορα «σαν έτοιμη από καιρό», συνδέεται αναπόσπαστα, γίνεται σχεδόν συνώνυμη με την «Ευρώπη» (...) είναι η λέξη πολιτισμός» στο Νάσια Γιακωβάκη, *Ευρώπη μέσω Ελλάδας: μια καμπή στην ευρωπαϊκή αυτοσυνείδηση, 17^{ος}-18^{ος} αιώνας*, Εστία, Αθήνα, 2011, σ. 50.

δημοκρατίαν γράϊκαν (ελληνικήν) καθώς δηλαδή εις τους χρυσούς αιώνας της Ελλάδος και εις τον καιρόν των περιφήμων προγόνων των. εις ταύτην την ελληνικήν Δημοκρατίαν να εμπεριέχονται και όλα τα νησία.-οποίαν απόκρισιν έλαβον παρά του Μποναπάρτε περί τούτου, δεν είναι ακόμι γνωστόν».²⁰⁴

Στην εξέλιξη της παραπάνω διαδικασίας ήταν, νομίζω, εύλογο στο πρόσωπο του Ναπολέοντα Βοναπάρτη να αποδοθεί κεντρικός ρόλος και να επενδυθούν ελπίδες από τους εκδότες της *Εφημερίδος*, οι οποίοι προσδοκούσαν από τον γάλλο αρχιστράτηγο την ανάληψη και στον οθωμανικό χώρο μιας εκστρατείας αντίστοιχης με την Ιταλική. Παράλληλα με την ειδοποίηση προς τους αναγνώστες για την ανανέωση των συνδρομών του δεύτερου εξαμήνου, οι εκδότες ανήγγειλαν έτσι και την πρόθεση τους να προσφέρουν στους αναγνώστες τους το πορτραίτο του Βοναπάρτη:

«Με την αρχήν του εμβαίνοντος δευτέρου εξαμήνου έχομεν να δώσωμεν εις τους συνδρομητάς της εφημερίδος μας την εικόνα ενός όχι μικρού ανδρός. κατά την γνώμην μας, στοχαζόμεθα, ότι οι συνδρομηταί όχι μόνον πως δεν θέλουν θεωρήσει το ρηθέν δωρον ως περιττόν, αλλά μάλλον θέλουν αισθανθή ανάπαυσιν εις την περιέργειάν τους λαμβάνοντες τον τρόπον να συγκρίνωσι τα κατορθώματα με την φυσιογνωμίαν ενός ανδρός του οποίου η φήμη εδιαπέρασε σχεδόν την οικουμένην.»²⁰⁵

Η «περιέργεια» μάλιστα θα πρέπει να κορυφώθηκε αισθητά (και ενδεχομένως να μετεξελίχθηκε σε έξαψη) όταν στο φύλλο της 3^{ης} Ιουλίου οι «συνδρομηταί» διάβασαν στην *Εφημερίδα* την δημηγορία «του ανδρός» που η φήμη του «εδιαπέρασε σχεδόν την οικουμένην» προς τους αξιωματικούς του. Εκεί ανάμεσα στα άλλα ανέγνωσαν και την εξής αναφορά του «Μποναπάρτε» για ένα ζήτημα απολύτως εντός των ενδιαφερόντων τους:

«Εφάνησαν ακόμι εις διαφόρων χείρας μανιφέστα ρωμαϊκά προς τους Κορφιάτας, και τους εγκατοίκους άλλων νησιών, τους οποίους, ανακαλούντες εις μνήμην τους προγόνους των Έλληνας, οίτινες έλαμπον εις τον καιρόν τους ανάμεσα εις τα άλλα Έθνη, καθώς ο Ήλιος ανάμεσα των αστέρων, παρακινούσιν ινα εγνωρίσουσι την γλυκύτητα της ελευθερίας, και να εξυπνήσουσιν από τον Λήθαργον, οπού τους επιφορτίζει τας κεφαλάς. Οι δε Γάλλοι, οι υπερασπισταί της ελευθερίας θέλουν δώσει χείρα βοηθείας εις ανάστασιν των πεπτωκότων. από τότε εδέχθειςαν οι Κορφιάται τους ελευθεροδοτας με ανοικτάς αγκάλας»²⁰⁶

Οι Γάλλοι θα βοηθούσαν! Όταν στο φύλλο της 14^{ης} Αυγούστου, οι αδελφοί Πούλιου αναδημοσίευσαν «αντίγραφον της γαζέτας ονομαζομένης ημερολόγιον του

²⁰⁴ *Εφημερίς*, αρ. φ. 47 (12/6/1797), σ. 540.

²⁰⁵ Στο ίδιο, αρ.φ. 50 (23/6/1797), σ. 583.

²⁰⁶ Στο ίδιο, αρ.φ. 53 (3/7/1797), σ. 611.

Φρανκφόρτ Nro 226» με θέμα «Επιστολή του γενεράλ Μποναπάρτε προς το εκτελεστικόν διοικητήριον»²⁰⁷ το αναγνωστικό κοινό πληροφορήθηκε επιπλέον ότι:

«(...) μετά δεκαπέντε ημέρας μιας αποχρώντως ευτυχούς θαλασσοπορίας, ο μισεύσας από την Βενετία στόλος (...) άραξεν εις τον λιμένα των Κορφων (...) εν άπειρον πλήθος λαού ήτον εις το παραθαλάσσιον διά να δεχθούν τα στρατεύματά μας με κραυγάς αγαλλιάσεως και του ενθουσιασμού ός τις εμπυχώνει τα γένη, όταν επαναλαμβάνουν την ελευθερίαν των. (...) το δένδρον της ελευθερίας είναι εις όλα τα χωριά, δήμαρχαι διοικούντες όλες τας κοινότητας, και αυτά τα πλήθη ελπίζουν ότι με την υπεράσπισιν του μεγάλου έθνους, θέλουν εκκαλύψει τας επιστήμας, τας τέχνας, και το εμπόριον οπού έχασαν υπό την τυραννίαν της Ολιγαρχίας »²⁰⁸

Παράλληλα στο ίδιο φύλλο, η *Εφημερίς* δημοσίευσε και την «Επιστολή του γενεράλ Μποναπάρτε προς τον αρχηγόν των Μανιατών», όπου ανάμεσα στα άλλα αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ναπολέοντας:

«Οι φραντζέζοι έχουν εις υπόληψιν το μικρόν, όμως ανδρείον γένος των μανιώτων, όπερ, μόνον από την παλαιάν Ελλάδα, ημπούρεσε να διατηρήση την ελευθερίαν του. εις όλες τας περιστάσεις οπού ήθελε παραστηθούν (...). Παρακαλώ την Κυριαρχίαν της να δεχθή ευπροσηγορως τους επιφέροντας την παρούσαν μου, οίτινες έχουν την πλέον μεγάλην επιθυμίαν να ιδούν από πλέον κοντά, και τους αξίους απογόνους της Σπάρτης, εις τους οποίους δεν έλειψε, του να είναι τόσον περίφημοι ως οι προπάτορές ήτων (...). Την πρώτην φοράν οπού τινές των συγγενών της κυριαρχίας της ήθελε λάβουν αφορμήν να έλθουν εις την Ιταλίαν (...) θέλω έχη μίαν αληθή ηδονήν να τοις δώσω σημεία της υπολήψεως οπού έχω δια το υποκείμενον της και τους συμπατριώτας της. Υπογεγραμμένος Μποναπάρτε.»²⁰⁹

Είναι, νομίζω, σαφές με βάση τα παραπάνω ότι το καλοκαίρι του 1797²¹⁰ αποτέλεσε σημείο καμπής τόσο για τους εκδότες της *Εφημερίδος*, όσο και για τους πληθυσμούς της ευρύτερης περιοχής. Αρχικά, σύμφωνα με το Λεάνδρο Βρανούση, «οι ιδεολογικοί και πολιτικοί προσανατολισμοί των εκδοτών άργησαν να αποκρυσταλλωθούν σε συγκεκριμένες πεποιθήσεις και σε συγκεκριμένη πολιτική

²⁰⁷ Στο ίδιο, αρ.φ. 65 (14/8/1797), σ. 734.

²⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 734-735.

²⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 737.

²¹⁰ Βλ. εδώ προς αυτήν την κατεύθυνση και την αναφορά του Διευθυντή της Αστυνομίας της Τεργέστης προς τον Διοικητή της Τεργέστης Conte Pompeo de Brigido με ημερομηνία 5 Ιουλίου 1797 και με την οποία ενημερώνεται ο διοικητής ότι «από πρόσωπα πλήρους εμπιστοσύνης και από πληροφοριοδότες μας έμαθα ότι ένας με τ' όνομα Ανδρέας Μωραΐτης (...) και (...) ένας κάποιος Παλατίνος (...) εκδήλωσαν την πρόθεση στον εδώ πρόξενο της Γαλλίας ότι όλος ο Μοριάς προτίθεται να επαναστατήσει και για να προχωρήσουν με ασφάλεια σ' αυτόν τον στόχο θα συνέφερε να καταλάβει η Γαλλία τα Βενετικά νησιά της Ανατολής (...). Ο πρόξενος στις προηγούμενες προτάσεις αρνήθηκε να αναμειχθεί και να βοηθήσει τέτοια υπόθεση. Τελικά υποχώρησε στη φορτικότητα των προτεινόντων και έδωσε στους ίδιους επιστολές για τον επικεφαλής Στρατηγό Βοναπάρτη, που τις πήραν και έφυγαν» στο Όλγα Κατσιαρδή, «Ελληνικά διαβήματα στον Βοναπάρτη. Η περίπτωση του Γεώργιου Παλατίνου», *Ερανιστής*, 14, σ. 41 όπου και παρατίθεται μεταφρασμένη η επιστολή.

τοποθέτηση»,²¹¹ ωστόσο η παρουσία των Γάλλων στα Επτάνησα, οι πληροφορίες για τα διαβήματα που απευθύνει ο Βοναπάρτης εκεί, οι σημαντικές στρατιωτικές εξελίξεις στις οποίες είχε πρωταγωνιστήσει ο Βοναπάρτης στην Ιταλία το προηγούμενο διάστημα αλλά και οι πολιτικές διεργασίες που λαμβάναν χώρα για την δημιουργία της, ενιαίας πια, εντός των Άλπεων Δημοκρατίας τον Ιούλιο –πάλι με τον ρόλο του Βοναπάρτη εκεί πρωταγωνιστικό-, προσέφεραν, νομίζω, στους εκδότες του ειδησεογραφικού φύλλου εκείνες τις αποφασιστικές αφορμές για την οριστική «αποκρυστάλλωση» της πολιτικής τους τοποθέτησης και την εδραίωση της πεποίθησης τους ότι αντίστοιχες με την Ιταλία αλλαγές μπορούν να προωθηθούν και στον οθωμανικό χώρο. Η αρχική απαίτηση λοιπόν του Μέγα Δραγουμάνου της Υψηλής Πύλης Κωνσταντίνου Υψηλάντη για την διακοπή της έκδοσης της «ελληνικής εφημερίδας», η οποία μετεξελίχθηκε στην απαίτηση να μην εισάγεται το ειδησεογραφικό φύλλο στην επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας απορρέει ως λογική συνέπεια αυτής ακριβώς της στάσης των εκδοτών. Όταν μάλιστα, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους συνάφθηκε η συνθήκη ειρήνης του Καμποφόρμιο με την οποία επικυρώθηκαν οριστικά εκτός από την επίσημη αναγνώριση της γαλλικής κατοχής στα Ιόνια και όλες οι άλλες πολιτικές αλλαγές που είχαν συντελεστεί στη Ιταλία από την αντίπαλο Αυστρία και εμπεδώθηκε έτσι η αίσθηση της έναρξης μιας νέας εποχής όπου η ειρήνη με την Αυστρία εξασφαλίστηκε παράλληλα με τα στρατιωτικά και πολιτικά κεκτημένα της προηγούμενης περιόδου, ο καιρός προσφέρονταν εκτός από την ριζοσπαστικοποίηση των πεποιθήσεων και για ριζοσπαστικές πολιτικές πράξεις: είναι η ώρα του Ρήγα Βελεστινλή, η σύλληψη του οποίου στην Τεργέστη τον Δεκέμβριο οδήγησε στην αλυσιδωτή σύλληψη ανάμεσα σε άλλους και του Γεωργίου Πούλιου, στου οποίου το τυπογραφείο είχαν τυπωθεί οι επαναστατικές προκηρύξεις του Ρήγα με συνέπεια το κλείσιμο της τυπογραφίας του και άρα την διακοπή της έκδοσης της *Εφημερίδος*.

²¹¹ Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 87.

Κεφάλαιο 4^ο: Αναφορές στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη σε ελληνικά βιβλία την περίοδο 1797-1798.

4.1. Τα κείμενα του Ρήγα Βελεστινλή: μια απουσία αναφοράς.

Ο Ρήγας Βελεστινλής (1757²¹²-1798) -η ιστορική αυτή μορφή της τελευταίας δεκαετίας του 18^{ου} αιώνα την οποία η εθνική-ρομαντική ιστοριογραφία του 19^{ου} περιένδυσε με μυθικές διαστάσεις- αποτελεί το σημείο εκκίνησης των εδώ αναζητήσεών μας για σχετικές με τον Βοναπάρτη αναφορές κυρίως γιατί παράλληλα με τα χρόνια της εξέλιξης της Ιταλικής εκστρατείας, δηλαδή «μέσα στο κλίμα των συγκινήσεων της επαναστατικής εποχής» ο πόθος του Ρήγα για την ελευθερία «μεταβάλλεται σε οραματισμό και ο οραματισμός μορφοποιείται σε πρόγραμμα πολιτικής δράσης».²¹³ Η πολιτική σκέψη του Ρήγα, βασικά σημεία της οποίας συνθέτουν «η πατριωτική έξαρση, ο οραματισμός της ελευθερίας και ιδίως η ιδέα του δημοκρατικού πολίτη που εμπνέεται από τα ιδεώδη της κλασικής αρχαιότητας»,²¹⁴ δεν είναι δυνατόν και ούτε είναι απαραίτητο να μας απασχολήσει εδώ με αξιώσεις ως προς τις ιδιαίτερες συνθήκες και τους όρους κάτω από τους οποίους διαμορφώθηκε ιστορικά. Το στοιχείο της πολιτικής σκέψης του Ρήγα ενδιαφέρει εδώ σε συνάρτηση με την δράση του: την επαναστατική πολιτική του πράξη ιδίως όταν, σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Σβολόπουλο, «η εσωτερική αυτή δυναμική λειτουργία της πολιτικής του πρότασης συναρμολογούν με μια δεύτερη, παράλληλη μέριμνα: τη δυναμική ένταξη (της) στο σύστημα της νέας ισορροπίας στο χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Εγγύς Ανατολής, όπως έτεινε να διαμορφωθεί μετά την εισβολή του Βοναπάρτη στην Ιταλία και ενόψει των τολμηρών επεκτατικών σχεδίων του σε βάρος της

²¹² Η ημερομηνία γέννησης του Ρήγα Βελεστινλή εξάγεται από τη μαρτυρία του ίδιου κατά την ανάκριση του από τις αυστριακές αρχές (E. Legrand, «Ανέκδοτα έργα περί Ρήγα Βελεστινλή», μετάφραση Σπ. Λάμπρου, ΔΙΕΕ, 1891, σ. 651) και δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί από άλλη πηγή. Ωστόσο, και σύμφωνα με τον Λέανδρο Βρανούση, «όσο λοιπόν κι αν είναι πιθανόν ότι κάπως χοντρικά μπορεί να καθόρισε ο ίδιος την ηλικία του μπροστά στον ανακριτή, είναι βέβαιο πως δεν απέχουμε πολύ από την αλήθεια, αν πούμε ότι γεννήθηκε γύρω στα 1757» στο Λ. Βρανούσης, *Ρήγας*, Βασική Βιβλιοθήκη αρ.10- Αετός, Αθήνα, 1953, σ. 8. Για ένα πλήρες χρονολόγιο της ζωής και του έργου του Ρήγα βλ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής: ο οραματιστής της «Ελληνικής Δημοκρατίας»*, Αθήνα, 2009, σ. 8-9 ενώ στο ίδιο, σ. 13-14 βλ. σε σχέση με το ιστορικό της λαθεμένης χρήσης του προσδιορισμού «Φερραίος», την οποία πρώτος επισήμανε, ήδη από το 1891, ο E. Legrand: «Η ευχή μου αυτή είναι να ιδώ καταργουμένην την εις το όνομα του Ρήγα προσάρτησιν του εθνικού Φεραίου. Αυτός εκείνος ουδέποτε προσέλαβεν εκείνο το όνομα» στο E. Legrand, *ό.π.*, σ. 591.

²¹³ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Ρήγας Βελεστινλής: Το όραμα και η πολιτική του πράξη» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ.1^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 219.

²¹⁴ Ρήγας Βελεστινλής, *Άπαντα τα σωζόμενα*, τ.5^{ος}, Εισαγωγή-επιμέλεια-σχόλια Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2000, σ.9.

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας».²¹⁵ Έτσι, η ριζοσπαστική πολιτική πράξη του Ρήγα δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή εκτός αυτού του πλαισίου ενώ ακριβώς στην διαπλοκή αυτών των δύο στοιχείων πηγάζει και το εδώ ενδιαφέρον μας να αναζητήσουμε πιθανές αναφορές σχετικές με Βοναπάρτη στα βιβλία και τα φυλλάδια που εξέδωσε ο Ρήγας Βελεστινλής στη Βιέννη, στην οποία βρέθηκε για δεύτερη φορά από τον Αύγουστο του 1796 μέχρι και τον Δεκέμβριο του 1797 λίγο πριν αναχωρήσει για την Τεργέστη. Υπάρχουν λοιπόν στα βιβλία, φυλλάδια και τραγούδια που εξέδωσε ο Ρήγας Βελεστινλής αναφορές στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη και τη δράση του στην Ιταλία; Το ερώτημα, νομίζω, παρουσιάζει ενδιαφέρον ιδιαίτερα μάλιστα αν λάβει κανείς υπόψιν του ότι, σύμφωνα με τον Πασχάλη Κιτρομηλίδη «ο στρατηγικός σχεδιασμός του Ρήγα διαφαίνεται στον συγχρονισμό των δικών του κινήσεων με τη στρατιωτική παρουσία της επαναστατικής Γαλλίας στην Ιταλία και την Αδριατική και από εκεί στην Επτάνησο και την Ανατολική Μεσόγειο».²¹⁶

Αρχικά, το εκδοτικό πρόγραμμα του Ρήγα τα έτη 1796-1797²¹⁷ περιλαμβάνει αφενός τα χαρτογραφικά εγχειρήματά του (1796-1797), την έκδοση δύο βιβλίων το 1797 καθώς επίσης και την έκδοση δυο επαναστατικών φυλλαδίων το φθινόπωρο του ίδιου έτους. Τα βιβλία τα οποία μεταφράζει και εκδίδει το 1797 είναι τα εξής: 1) *Ο Ηθικούς Τρίπους*²¹⁸, το οποίο, όπως αναφέρει και ο τίτλος του αποτελείται από τρία επιμέρους έργα που μεταφράζονται: το *Ολυμπία* του Pietro Metastasio, *Η Βοσκοπούλα των Άλπεων* του Marmontel καθώς επίσης και ο *Πρώτος Ναύτης* του Salomon von Gessner που μετέφρασε και απέστειλε προς έκδοση από τη Τεργέστη στη Βιέννη ο Αντώνιος Κορωνιός και 2) ο *Νέος Αναχάρσις* το οποίο «υπήρξε στα χρόνια της κορύφωσης του Διαφωτισμού το ουσιαστικό εγχειρίδιο της αρχαιογνωσίας, βάσει του οποίου διαμορφώνονταν οι αντιλήψεις των νεότερων Ευρωπαίων για τον χαρακτήρα του πολιτισμού και των πολιτευμάτων της κλασικής αρχαιότητας».²¹⁹ Σε αμφότερες τις μεταφράσεις των βιβλίων δεν εντοπίζονται σχετικές με τον Βοναπάρτη αναφορές, όπως μάλλον ήταν αναμενόμενο λόγω της φύσης των έργων που μεταφράζονται: στη μεν πρώτη, η σύντομη αφιέρωση της μετάφρασης του έργου «τω τιμιώτατο και

²¹⁵ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Ο Βοναπάρτης, ο Πασβάνογλου και τα επαναστατικά σχέδια του Ρήγα. Αποκαλυπτικές μαρτυρίες από τα γαλλικά και βρετανικά αρχεία», *Νέα Εστία*, τχ. 1747, 2002, σ. 123.

²¹⁶ Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής: ο οραματιστής*, ό.π., σ. 53.

²¹⁷ Ο Ρήγας Βελεστινλής στην πρώτη του επίσκεψη στην Βιέννη το 1790 τύπωσε στο τυπογραφείο του Baumeister τα πρώτα δυο έργα του: το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, και το *Φυσικής απάνθισμα δια τους αγχίνους και φιλομαθείς Έλληνας*.

²¹⁸ Για μια πραγμάτευση των περιεχομένων και της ιστορικής πλαισίωσης του *Ηθικού Τρίποδα* βλ. την εισαγωγή της Άννας Ταμπάκη στο Ρήγα Βελεστινλή, ό.π., τ. 3^{ος}, επιμ. Ines di Salvo, σ. 9-46.

²¹⁹ Κιτρομηλίδης, ό.π., σ. 38.

χρησιμωτάτω κυρίω Στεργίω Χατζή-Κώνστα Ολυμπιώτη» δεν συνοδεύτηκε με κάποιο επιπλέον σχόλιο από τον Ρήγα πέρα από τη διαπίστωση ότι:

«λέγω μόνον πως εκ ψυχής αγαπάς το έθνος σου. Θέλεις την προκοπήν του, το καλόν του, την δόξαν του, την ..., αλλά τι να περιττολογώ; Δεν είναι καμμία εις τούτο απορία, ότι ένας καθαρός απόγονος των Ελλήνων (...) να μη νομίζει πρώτην και τελευταίαν ευδαιμονίαν του την ευεξίαν του έθνους του»²²⁰

ενώ αντίστοιχα στον *Νέο Αναχάρση*, στα ενδιαφέροντα, σύμφωνα με την Άννα Ταμπάκη, σχόλια «στα οποία επιχειρούνται συγκρίσεις και παραλληλισμοί με τη σύγχρονη πραγματικότητα»²²¹ από τον Ρήγα, ο Βοναπάρτης και η δράση του στην Ιταλία δεν θα αποτελέσει ξεχωριστό θέμα προς σχολιασμό.

Τα επαναστατικά φυλλάδια του φθινοπώρου του 1797 από την άλλη παρουσιάζουν ειδικότερο ενδιαφέρον τόσο επειδή εκδίδονται από τον Ρήγα στην αμέσως μετά το Campoformio εποχή –πιθανότατα τον Νοέμβριο του 1797²²²– όσο και γιατί εκδίδονται μυστικά από το Τυπογραφείο των αδελφών Πούλιου με τους οποίους ο Ρήγας είχε αναπτύξει στενότερη –τουλάχιστον– εκδοτική σχέση²²³. Αρχικά, και σύμφωνα με τον Πασχάλη Κιτρομηλίδη, τα επαναστατικά φυλλάδια *Νέα Πολιτική Διοίκησης των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας* και το *Εγκόλπιον [Στρατιωτικόν] ή ο Στρατάρχης Κεβενχύλλερ* «απαρτίζουν το επαναστατικό δίπτυχο του Ρήγα και σε οποιαδήποτε έκδοση των *Απάντων* τα δυο κείμενα θα συνιστούσαν ενότητα».²²⁴ Το πρώτο κείμενο περιλαμβάνει συνολικά τρία μέρη: το προοίμιο, δηλαδή την «διακήρυξη της ελληνικής ανεξαρτησίας», η οποία παρά τις προφανείς συνδέσεις του περιεχομένου της με το αντίστοιχο γαλλικό προοίμιο της «Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη», χαρακτηρίζεται ως πρωτότυπη σύνθεση του Ρήγα²²⁵, το κυρίως μέρος όπου περιλαμβάνει «Τα Δίκαια του Ανθρώπου» υπό μορφή άρθρων και τον «Θούριο», ο οποίος αποτελεί τραγούδι-«έκκληση για επανάσταση κατά της τυραννίας» και εμφανίζεται «ως συγκεκριμένη και απτή αναφορά στις ιστορικές και πολιτικές

²²⁰ Ρήγα Βελεστινλή, *ό.π.*, σ. 49.

²²¹ Στο *ίδιο*, τ.4^{ος}, επιμ. Άννα Ταμπάκη, σ. 79. Για το ακριβές περιεχόμενο αυτών των παραλληλισμών του Ρήγα υπό μορφή σχολίων βλ. σχετικά σ. 79-82.

²²² Στο *ίδιο*, τ.5^{ος}, επιμ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, σ. 21.

²²³ Η έκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος* του Ρήγα Βελεστινλή αναγγέλθηκε με πολύ ευνοϊκά σχόλια στα φύλλα της *Εφημερίδας* τρεις συνολικά φορές, αντίστοιχη αναγγελία και για τη *Χάρτα της Μολδαβίας* ενώ και η έκδοση του *Νέου Αναχάρσι* αναγγέλθηκε αντίστοιχα τέσσερις φορές. Για το ζήτημα βλ. συνολικά Λ. Βρανούσης, *Εφημερίς*, *ό.π.*, σ. 406-460.

²²⁴ Ρήγας Βελεστινλής, *ό.π.*, σ. 8.

²²⁵ Στο *ίδιο*, σ. 79.

συνθήκες της κοινωνίας την οποία αποβλέπει να εξεγείρει σε επανάσταση ο Ρήγας».²²⁶ Τόσο στα πρώτα δύο μέρη του έργου όσο και στον «Θούριο» δεν εντοπίζεται καμία σχετική προς τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη αναφορά. Το δεύτερο κείμενο του Ρήγα μας είναι γνωστό μόνο από τα ανακριτικά έγγραφα των αυστριακών αρχών και πρόκειται για ένα εγχειρίδιο στρατιωτικής τακτικής το οποίο βασίζεται και αντλεί από το αντίστοιχο του Αυστριακού Στρατάρχη L.A. von Khevenhuller.²²⁷ Το *Εγκόλπιον* τυπώθηκε σε 1.000 συνολικά αντίτυπα τα οποία ωστόσο κατασχέθηκαν στην ολότητα τους από τις αυστριακές αρχές πριν προλάβουν να κυκλοφορήσουν -βρίσκονταν στο τυπογραφείο- ως απόρροια της σύλληψης του Ρήγα στην Τεργέστη. Η έκδοση αυτή ωστόσο εκτός από το κύριο σώμα της μετάφρασης του εγχειριδίου περιείχε επιπλέον δυο επαναστατικά τραγούδια, τα οποία παρότι και αυτά κατασχέθηκαν από τις αυστριακές αρχές, το ένα από τα δύο διασώθηκε προφορικά από τον Χριστόφορο Περραιβό, σύντροφο του Ρήγα, ο οποίος καταφεύγοντας στις αρχές του 1798 στη γαλλοκρατούμενη Κέρκυρα κατά πάσα πιθανότητα το δευτεροτύπωσε τον Ιούνιο του ίδιου έτους μαζί με το «Θούριο» και με ένα δικό του τραγούδι.²²⁸ Το τραγούδι αυτό είναι το εξής: «Ύμνος Πατριωτικός της Ελλάδας και όλης της Γραικίας προς ξαναπόκτησιν της αὐτῶ Ελευθερίας», το οποίο δεν περιέχει καμία αναφορά στον Βοναπάρτη. Το δεύτερο τραγούδι που περιείχε το *Εγκόλπιον* είναι το «Τι καρτερείτε φίλοι και αδελφοί»²²⁹, το οποίο ταυτίζεται με ασφάλεια από την έρευνα ως τραγούδι αποδιδόμενο στον Ρήγα, ύστερα από την ομοιότητα της μουσικής του με τη μουσική του *Freut euch des Lebens*²³⁰ για το οποίο γίνονταν λόγος στα αυστριακά έγγραφα της ανάκρισης ενώ και σε αυτό δεν περιέχεται καμία ονομαστική αναφορά στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Στο πρώτο μόνον τραγούδι εντοπίζουμε την εξής αναφορά για τις εξελίξεις στην Ιταλία χωρίς ωστόσο να αναφέρεται ή να σχολιάζεται ξεχωριστά, όπως είπαμε, ο ρόλος του Βοναπάρτη:

«(...) διέτε την Ιταλίαν,
πως πήρ' ελευθερίαν
και τρέχει για την δόξαν,
με χαρά στη φωτιά.

²²⁶ Στο ίδιο, σ. 106.

²²⁷ Στο ίδιο, σ. 140.

²²⁸ ΚΕΜΝΕ, *Επαναστατικά τραγούδια του Ρήγα και ο ύμνος στον Μποναπάρτε του Περραιβού. Η έκδοση της Κέρκυρας (1798)*. Εισαγωγή-επιμ. Κώστα Λάππα, Αθήνα, 1998, σ.2

²²⁹ Ρήγας Βελεστινλής, *ό.π.*, σ. 149-159 (πρώτο τραγούδι), 161-166 (δεύτερο τραγούδι).

²³⁰ Το θέμα έχει εξετάσει εξαντλητικά ο Λεάνδρος Βρανούσης όπου και προβαίνει στην σχετική ταύτιση στο άρθρο του «Ο “πατριωτικός ύμνος του Ρήγα και η Ελληνική καρμανιόλα», *Εις μνήμην Κ. Αμαντου*, Αθήνα, 1960, πρβλ. επίσης και Παναγιώτης Πίστας, «Τα τραγούδια του «Εγκολπίου» του Ρήγα», *Ελληνικά*, 21, 1969, σ. 199.

Έτσι κι ημεῖς, ὦ ἀδελφοί
να σηκωθούμε με ορμή,
εκδίκησιν ζητούντες,
τυρράνους απολούντες,
για την ελευθερίαν
με χαρά μπρε παιδιά (...)»²³¹

Το γεγονός του μη εντοπισμού ειδικών αναφορών στο Βοναπάρτη στα επαναστατικά φυλλάδια του Ρήγα, νομίζω, έχει ενδιαφέρον ιδίως αν λάβει κανείς υπόψιν του τις προηγούμενες ενέργειες του ίδιου του Ρήγα να έλθει σε επαφή με τον Γάλλο αρχιστράτηγο, ενέργειες τις οποίες πληροφορούμαστε από τα αυστριακά ανακριτικά έγγραφα τα οποία δημοσίευσε ο E. Legrand και ο Κωνσταντίνος Άμαντος. Πιο συγκεκριμένα, στο έγγραφο 58 που δημοσίευσε και μετέφρασε ο Άμαντος και στην μακροσκελέστατη αναφορά «Προς το Σεβαστόν Υπουργείον της Αστυνομίας» όπου συνοψίζεται η όλη υπόθεση του Βελεστινλή με ημερομηνία 18 Απριλίου 1798, διαβάζουμε σχετικά: «Εκ της πορείας της ανακρίσεως των φυλακισθέντων απεδείχθη κατ'ουσίαν, ότι ο Ρήγας Βελεστινλής εσκόπευε πράγματι να παρασκευάση επανάστασιν εν Ελλάδι προς αποκατάστασιν της αρχαίας ελευθερίας, καθόσον οι συνένοχοι του κατέθεσαν εις βάρος του τα εξής: (...) 5) Ότι απηυθύνθη εν ονόματι όλων των φίλων του Ελλήνων προς τον εν Τεργέστη Γάλλον πρόξενον δια να επιτύχη μεσολάβησιν παρά τω στρατηγώ τω διοικούντι τα γαλλικά στρατεύματα εις Ιταλίαν και ζητήση παρ' αυτού βοήθειαν προς απελευθέρωσιν της Ελλάδας».²³² Ειδικότερες πληροφορίες για την επιστολή αυτή και τα κίνητρα της παρέχει το έγγραφο 15 («Περίληψις εκ των πρακτικών της διεξαχθείσης ανακρίσεως ...») που δημοσίευσε ο Λεγκράντ: «Ταύτα σκοπών και ιδία επ'ευκαιρία της υπό των Γάλλων δημοσία κοινοποιηθείσης προκηρύξεως, ότι ήθελον ναπελευθερώσει το υπό τον τυρρανικόν ζυγόν κατατηκόμενον έθνος εκείνο (πρόκειται για την δημηγορία του Βοναπάρτη που δημοσίευσε η *Εφημερίς*), ο Ρήγας λέγει, ότι χωρίς να λάβει παρ' οιουδήποτε εντολήν τινα έγραψεν ως εξ ονόματος πάντων των Ελλήνων κατά τον Ιούλιον παρελθόντος έτους την ενταύθα υπο στοιχείων Ε συνημένην (...) προς τον εν Τεργέστη πρόξενον της Γαλλίας, ην απέστειλε προς τον Κορωνιόν, όπως εγχειρισθή εις τον προς ον ορόν. Λέγει δε, ότι το ουσιώδες περιεχόμενον της επιστολής ταύτης προς τον πρόξενον

²³¹ Στο ίδιο, σ. 149.

²³² Κ. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Βιβλιοπωλείον Ι. Ν. Σιδέρη, Εν Αθήναις, 1930, σ. 153, 155.

ενέχει την παράκλησιν παντών των Ελλήνων προς αυτόν, όπως ενεργήση παρά τω στρατηγώ τω εχόντι την διοίκησιν της εν Ιταλία γαλλικής στρατιάς και παρακαλέσει αυτόν να παράσχη βοήθειαν προς απελευθέρωσιν αυτών (...).²³³

Ενώ λοιπόν ο Ρήγας Βελεστινλής τον Ιούλιο του 1797 μέσα στο φορτισμένο κλίμα που, όπως είδαμε, είχε διαμορφωθεί απευθύνεται στον Βοναπάρτη ζητώντας την συνδρομή του για την προώθηση των δικών του επαναστατικών σχεδίων, λίγους μήνες αργότερα, στα επαναστατικά φυλλάδια και τραγούδια που εκδίδει, δεν αναφέρεται ονομαστικά στη δράση και την παρουσία του στον ιταλικό χώρο, γεγονός που νομίζω ότι θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μελλοντικής και αναλυτικότερης, ως προς τις πιθανές αιτίες, έρευνας απ'ότι θα μπορούσε να επιχειρηθεί εδώ.

4.2. Ο Σπυρίδων Βλαντής και η κατάληψη της Βενετίας: μια σύντομη αναφορά (1797-1798).

Ο Σπυρίδων Βλαντής (1765-1830) αποτέλεσε μια από τις σημαντικές πνευματικές προσωπικότητες της Βενετίας, στην οποία γεννήθηκε και πέθανε, καθώς υπήρξε δάσκαλος και διευθυντής της Φλαγγινείου Σχολής ενώ παράλληλα παρέδιδε και ιδιωτικά μαθήματα.²³⁴ Εκτός από τις διδακτικές του δραστηριότητες, σύμφωνα με τον Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη, «για περισσότερο από σαράντα χρόνια συνέγραψε, μετέφρασε, εξέδωσε κείμενα, επιμελήθηκε, διασκεύασε και συμπλήρωσε, διόρθωσε φιλολογικά και τυπογραφικά, πολλά βιβλία» καθώς αποτέλεσε τον βασικό συνεργάτη του τυπογραφείου του Νικολάου Γλυκή ήδη από το 1788 μέχρι και τον θάνατο του με αποτέλεσμα συνολικά ο αριθμός των βιβλίων «που αναγράφουν το όνομά του (να) φθάνει τα 145, χωρίς να υπολογίσουμε τις μετά θάνατον ανατυπώσεις».²³⁵ Μαθητής και ο ίδιος της Φλαγγινείου Σχολής (1776-1782) από το 1788 έως και το 1793 μεταφράσε και εξέδωσε σε τέσσερεις συνολικά τόμους την *Αποθήκη των Παίδων, ήτοι Διάλογοι μεταξύ σοφού διδασκάλου και διαφόρων ευγενών αυτού μαθητών* ενώ τα ίδια χρόνια εξέδωσε στο τυπογραφείο του Γλυκή και άλλα δικά του βιβλία «που εκφράζουν τις απόψεις που διαμόρφωσε για ένα σύστημα αγωγής με μεταρρυθμιστικά

²³³ Legrand, ο.π., σ. 657. Η επιστολή δυστυχώς λανθάνει.

²³⁴ Για μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας γύρω από τα βιογραφικά στοιχεία του Σπυρίδωνα Βλαντή βλ. Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, «Ο Σπυρίδων Βλαντής και η ιδιωτική διδασκαλία *Piano di Studi/ Εκθεσις Μαθημάτων*», Βενετία 1794», *Θησαυρίσματα*, 34, 2004, σ. 421, υποσημ. 1, όπου μεταξύ άλλων διαπιστώνεται ότι «κύρια πηγή για τη βιογραφία του παραμένει το άρθρο του μαθητή του Αιμίλιου Τυπάλδου-Πρετεντέρη (Emilio de Tipaldo, 1798-1878) στο συλλογικό έργο που επιμελήθηκε, *Biografia degli Italiani illustri*, τ.5^{ος}, Βενετία 1837, (...). Η Βιογραφία μεταφράστηκε από τον Δ. Λ. *Εν Κερκύρα* και δημοσιεύτηκε: «Σπυρίδων Βλαντής», *Πανδώρα* 8 (1857-1858), 145-150 (...).».

²³⁵ Τ. Σκλαβενίτης, ο.π., σ. 442.

προτάγματα, στο πλαίσιο των ιδεών ενός ήπιου Διαφωτισμού, που φτάνει και στην Βενετία, μέσω των βιβλίων που γράφονται και μεταφράζονται και του περιοδικού τύπου που τις προβάλλει».²³⁶ Μετά τον θάνατο του δασκάλου τού Αγάπιου Λοβέρδου (1794) «οι αναμορφωταί της εν Παταυῖω Παιδείας, αντ' αυτού προσωρινός εξελέξαντο τον Βλαντίν, ευρόντες αυτόν αρίστων και χριστιανικών ηθών, και εν ταις επιστήμαις και τη φιλολογία δεδιδασμένον (...) οίτινες την 16 Σεπτεμβρίου του 1796 επεκύρωσαν αυτόν εν τη αυτή θέσει».²³⁷

Η εξέλιξη της εκστρατείας του Ναπολέοντα Βοναπάρτη βρίσκει συνεπώς τον Σπυρίδωνα Βλαντίν μόνιμο διευθυντή της Σχολής ενώ τον επόμενο χρόνο «η είσοδος των Γάλλων στη Βενετία και η αρπαγή των κεφαλαίων της (Ελληνικής) Αδελφότητας σήμαινε και το κλείσιμο της σχολής»²³⁸. Οι σημαντικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην Ιταλία και ειδικότερα στην Βενετία δεν τον άφησαν αδιάφορο: αρχικά, το 1797 στον πρόλογο της μετάφρασής του με έργα του Βοκκάκιου *-Διηγήματα δύο προς τοις είκοσιν Ιωάννου του Βοκκάκιου*, η οποία περιλάμβανε την αναδημοσίευση της επιστολής που ο ίδιος απεύθυνε προς τον «Χ.Κ.», εκτός από τις πληροφορίες που παρέθεσε σε σχέση με αυτή καθεαυτή την έκδοση των διηγημάτων και ανταποκρινόμενος στο ειδικό ενδιαφέρον του φίλου του, ιστόρησε με συντομία τα γεγονότα της κατάληψης της Βενετίας από τους Γάλλους:

«Υπεσχέθην εις την αρχήν να αποκριθώ εις την επιστολήν σου. Δίκαιον έχεις να εκπλήττεσαι δια τα μεγάλα συμβάντα του ΙΗ' Αιώνος. Ημείς μάρτυρες ήμεν μεγάλων μεταβολών. Η τύχη της κλεινής Ιταλίας αγνοείται ακόμι. η δε σωτηρία της κρεμάται από την Ένωσιν. Είθε να κηρυχθή η εθνική ειρήνη, δια να ελευθερωθώμεν από μίαν τοιαύτην άγνοιαν, και να καταλάβωμεν τα τόσα μυστήρια. Μου ζητείς την περιγραφήν των, όσων εδώ συνέβησαν τη ιβ' Μαΐου κατά το Νέον. Ιδού εγώ έτοιμος να σε ευχαριστήσω, και ούτω θέλω τελειώσει και την επιστολήν μου».²³⁹

Ο Σπυρίδων Βλαντίν περιέγραψε έτσι τις εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στην Βενετία τις πρώτες τρεις μέρες από όταν «η Μείζων Βουλή είχε αποφασίσει να επιστρέψη του λαού την παρακαταθήκην της υπέρτατης εξουσίας, ήγουν αντί της Αριστοκρατίας να συστήση Δημοκρατίαν. και ούτως εψήφισαν με 500 καταφατικάς ψήφους».²⁴⁰ Η

²³⁶ Στο ίδιο, σ. 425.

²³⁷ E. D. Típaldo, «Σπυρίδων Βλαντίν», ό.π., σ. 146.

²³⁸ T. Σκλαβενίτης, ό.π., σ. 441.

²³⁹ Ολόκληρη η επιστολή παρατίθεται στο Γ. Λαδάς-Α. Χατζηδήμος, *Ελληνική Βιβλιογραφία των ετών 1796-1799*, Αθήνα, 1973, σ.58-61, το συγκεκριμένο απόσπασμα στη σ. 59. Τα αναλυτικά στοιχεία της έκδοσης: *Διηγήματα δύο προς τοις είκοσιν Ιωάννου του Βοκκάκιου*, Εκλεχθέντα μέν εκ της Δεκαημέρου αυτού. Νυν δε πρώτον μεταγλωττισθέντα παρά Σ.Β.Δ. του Φ.Φ. (Σπ. Βλαντίν Διδάσκαλου του Φλαγγίνειου Φροντιστηρίου). Προς χρήσιν των εν τη Ιταλική Διαλέκτω γυμναζομένων. ΕΝΕΤΙΗΣΙ.- α'ψ' γ' ζ' 1797.

²⁴⁰ Στο ίδιο.

χρονική στιγμή κατά την οποία συγγράφεται η επιστολή σίγουρα λαμβάνει χώρα πριν την σύναψη και την δημοσίευση της ειρήνης του Campoformio μεταξύ της Αυστρίας και της Γαλλίας τον Οκτώβριο του 1797, η οποία άλλωστε προσδοκάται από τον συντάκτη («είθε να κηρυχθή η εθνική ειρήνη»), ενώ δεν γνωρίζουμε αν και η έκδοση του βιβλίου -στο οποίο περιλαμβάνεται η επιστολή- έλαβε χώρα πριν ή μετά από αυτήν καθώς επίσης και αν το περιεχόμενο της αφήγησης του Βλαντή αποτελεί καταγραφή προσωπικών του απόψεων γύρω από τα γεγονότα της κατάληψης της Βενετίας, ή αν ο συγγραφέας αντλεί από σύγχρονές του ειδησεογραφικές ή άλλες πηγές προκειμένου να τα περιγράψει. Ωστόσο, η έλλειψη πληροφόρησης που προκύπτει από την «άγνοια» καθώς επίσης και τα «τόσα μυστήρια» που επικρατούν κατά τη στιγμή που γράφει προς τον φίλο του, προβλήματα τα οποία συσκοτίζουν τις όποιες εκτιμήσεις του για την παρούσα και μελλοντική τύχη της «κλεινής Ιταλίας» δεν παρέμειναν σε «εκκρεμότητα» για πολύ καιρό: το 1798 ο Σπυρίδων Βλαντής επανήλθε με την *Διήγηση* των συμβάντων της Βενετίας σε ξεχωριστή και αυτή τη φορά αποκλειστική -ως προς το ζήτημα- μικρή έκδοση συνολικά δεκαέξι σελίδων, επεκτείνοντας παράλληλα και το χρονικό διάστημα της αφήγησης: «Από την Ιβ' του Μαρτίου 1797, μέχρι της ιη'. Ιανουαρίου 1798».²⁴¹

Ήδη από την αρχή της δεύτερης αυτής εκτενέστερης αναφοράς στα γεγονότα της κατάληψης της Βενετίας από τους Γάλλους, ο Βλαντής αναφέρθηκε στον Βοναπάρτη, όπου και του απέδωσε συγκεκριμένους χαρακτηρισμούς:

«Ως τέ άλλοτε, ούτω τε κατά τους ημετέρους καιρούς είδον εις τον κόλπον της η Ιταλία τους Γάλλους. Εν Έτει 1796, κατά τον Μάρτιον μήνα, ο Αρχιστράτηγος Βοναπάρτη, νέος εύτολμος τε αγχίνους, με 80.000 Γάλλους, κατέβη ως χείμαρρος, φέρων τον πόλεμον κατά πάσης της Ιταλίας, εξαιρέτως δε κατά του νυν σεβαστού Αυτοκράτορος ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ του Β'».²⁴²

Οι πόλεμοι που είχαν προηγηθεί της εισβολής στην Βενετία ωστόσο δεν απασχόλησαν τον Βλαντή στην έκδοση αυτή:

«Οι Γάλλοι συνεκρότησαν διαφόρους πολέμους, ων την περιγραφήν, η μεν Ιστορία θέλει παραδώσει τοις μεταγενεστέροις. εγω δε εν τη παρούση Σκιαγραφία άλλο δεν βούλομαι να εκθέσω, ει μη τινά αξιόλογα των, όσων μέχρι τούδε συνέβησαν εν τη κλεινή Βενετία».²⁴³

²⁴¹ *Διήγησις της πανευτυχούς παρούσης καταστάσεως ΤΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΜΕΓΟΥΛΟΠΟΛΕΩΣ, ήτοι ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ Τινών αξιόλογων των, όσων συνέβησαν εν τη κλεινή Βενετία.* Από την Ιβ' του Μαρτίου 1797, μέχρι της ιη'. Ιανουαρίου 1798. κατά το Ν.Ε. Συγγραφέϊσα Παρά ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΝΤΙ-ΤΥΠΟΙΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΛΥΚΥ ΤΩΝ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. (1798). Για τις λεπτομέρειες της έκδοσης βλ. Λαδάς-Χατζηδήμος, ό.π., σ. 131.

²⁴² *Διήγησις, ό.π., σ. 3.*

²⁴³ Στο ίδιο.

Τόσο η περιγραφή των γεγονότων της κατάληψης της Βενετίας από τους Γάλλους, όσο και η καταγραφή συγκεκριμένων ενεργειών που αυτοί ανέλαβαν εκεί καθ'όλο το διάστημα της παραμονής τους στην Βενετία γενικώς αναπτύσσεται χωρίς ιδιαίτερη φόρτιση καθώς ο συγγραφέας αποφεύγει να σχολιάσει είτε αρνητικά είτε θετικά τις επιμέρους πτυχές που συνθέτουν την αφήγησή του. Άλλωστε, έχει επίγνωση ότι:

«εν τη περιόδω των οκτώ μηνών της Δημοκρατικής εκείνης προσκαίρου Διοικήσεως, ημείς (...) ηκούσαμεν και είδαμεν πράγματα, ων η ακριβής περιγραφή ήθελεν υπερέβη τους όρους μιας συντόμου Σκιαγραφίας».²⁴⁴ Ωστόσο, από ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία, νομίζω, ότι μπορούμε να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα σε σχέση με την τοποθέτηση της έκδοσης του Βλαντή έναντι των συμβάντων που εξιστορεί. Αρχικά, η έκδοση λαμβάνει χώρα μετά την «ιη' Ιανουαρίου 1798», χρονική περίοδο δηλαδή κατά την οποία η Βενετία με βάση τους όρους της συνθήκης του Κάμποφόρμιο έχει περιέλθει πλέον στην Αυστρία. Ακριβώς αυτή την αυστριακή κατοχή της Βενετίας, δηλαδή την «παρούσα κατάσταση ταύτης της Μεγαλουπόλεως» ο συγγραφέας στο τίτλο της έκδοσης του την χαρακτήρισε «πανευτυχή».²⁴⁵ Επιπρόσθετα, ο συγγραφέας επέλεξε ως «motto» για την έκδοση του, το εξής χαρακτηριστικό απόσπασμα από τον Ισοκράτη («Ισοκρ. Συμμαχ.»):

«...Οι μὲν ἐν τοῖς ὀλιγαρχίαις, καὶ ταῖς δημοκρατίαις, λυμαίνονται τοῖς κοινοῖς. οἱ δ' ἐν ταῖς μοναρχίαις ὄντες, οὐκ ἔχοντες ὅτῳ φθονήσωσι, περὶ πάντων, ὡς οἷον τ' ἐστί, τα βέλτιστα πράττουσιν».

Λογική απόρροια της επιλογής του αυτής συνεπώς είναι να θεωρηθεί και η «Δημοκρατική πρόσκαιρος διοίκησης» ως διοίκηση που λυμαίνεται τα κοινά σε αντίθεση με την μοναρχική διοίκηση του «σεβαστού Φραγκίσκου Β'». Το τελευταίο στοιχείο αφορά το περιεχόμενο της *Διήγησις*: ο συγγραφέας επιλέγει να περιγράψει εκτενώς αντί για γεγονότα ευνοϊκά προς τους επαναστάτες Γάλλους (ενδεχόμενες θετικές αντιδράσεις του πληθυσμού προς την Γαλλική κατοχή, φύτευση δέντρων της ελευθερίας, πολιτικό-διοικητικές εξελίξεις κλπ.), ένα συγκεκριμένο γεγονός αντίστασης «δύο Ιλλύριων» στην γαλλική εξουσία και τις αντιδράσεις και την αναταραχή που προκάλεσε η αντίσταση αυτή στην πόλη²⁴⁶.

²⁴⁴ Στο *ίδιο*, σ.11.

²⁴⁵ Η εναλλαγή από την Γαλλική στην Αυστριακή κατοχή της Βενετίας συνεπάγεται και με την επανέναρξη της λειτουργίας της Φλαγγινείου Σχολής στην οποία ο Βλαντής υπήρξε, όπως είδαμε, διευθυντής.

²⁴⁶ Ενδιαφέρον, νομίζω, παρουσιάζει εδώ ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται τα ίδια γεγονότα της κατάληψης της Βενετίας από τον Σπυρίδωνα Βλαντή και το ειδησεογραφικό φύλλο της

Από τα παραπάνω, νομίζω, ότι εξάγεται με ασφάλεια το συμπέρασμα ότι παρότι συνολικά η στάση του Σπυρίδωνα Βλαντή έναντι των γεγονότων της κατάληψης της Βενετίας από τους Γάλλους μπορεί να χαρακτηριστεί μάλλον ως εχθρική, ο ίδιος ωστόσο αναγνωρίζει τις ιδιαίτερες ικανότητές που μέχρι τότε είχε επιδείξει ο Ναπολέων Βοναπάρτης. Η επισήμανση αυτή, κρίνεται σημαντική ιδίως αν αναλογιστεί κανείς το γεγονός ότι μερικά χρόνια αργότερα, στα 1808 ο Σπυρίδων Βλαντής μετέφρασε και εξέδωσε από το τυπογραφείο του Νικόλαου Γλυκή την *Ιστορία Ναπολέοντος πρώτου Αυτοκράτορος των Γάλλων, Βασιλέως της Ιταλίας, Υπερασπιστού της του Ρήνου Συμμαχίας*, στην οποία θα αναφερθούμε ξεχωριστά σε επόμενο κεφάλαιο.

4.3. Οι εκδόσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου (1798).

Μετά την κατάληψη της Βενετίας και τη σύναψη της ειρήνης του Καμποφόρμιο τον Οκτώβριο του 1797, ο Βοναπάρτης στα τέλη του ίδιου χρόνου επέστρεψε στο Παρίσι όπου και του ανατέθηκε η επόμενη μεγάλη αποστολή: η εκστρατεία της Αιγύπτου, η οποία προκάλεσε τον πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πιο συγκεκριμένα, τον Μάιο του 1798 ο Βοναπάρτης εγκατέλειψε το Παρίσι με κατεύθυνση την Τουλώνη από όπου και αναχώρησε με τις στρατιωτικές δυνάμεις του για την Αίγυπτο. Ενδιάμεση στάση η Μάλτα την οποία και κατέλαβε τον Ιούνιο του 1798. Τον επόμενο μήνα αποβιβάστηκε στην Αίγυπτο στην οποία και παρέμεινε μέχρι και τον Αύγουστο του 1799 όπου και επέστρεψε στο Παρίσι.

Οι πολεμικές επιχειρήσεις στην Αίγυπτο σε συνδυασμό με την κατάληψη των Ιονίων νήσων από τους Γάλλους το προηγούμενο έτος δημιούργησαν έντονο κλίμα αναταραχής για τους πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο γεωγραφικό χώρο της Νότιας Βαλκανικής. Ακριβώς αυτό το κλίμα επιχείρησε να ανασχέσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο καθώς ανάμεσα στις άλλες ενέργειες τις οποίες ανέλαβε, «το έτος 1798 σημειώνει την κορύφωση της πολεμικής της Ορθόδοξης Εκκλησίας κατά της Γαλλικής Επανάστασης», αναπτύσσοντας έτσι ένα σχετικά πυκνό εκδοτικό πρόγραμμα «με την υποκίνηση οπωσδήποτε της Υψηλής Πύλης, η οποία είχε πανικοβληθεί από την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο».²⁴⁷ Πιο

Εφημερίδος των αδελφών Πούλιου. Οι Πούλιοι, σε αντίθεση με τον Βλαντή, περιέχουν ενθουσιώδεις αναφορές στα φύλλα της εφημερίδας των μηνών Μαΐου-Ιουνίου για την κατοχή της Βενετίας από τον Βοναπάρτη και τους Γάλλους. Η αναλυτικότερη ανάδειξη αυτής της αντίθεσης, καθώς επίσης και οι ιδιαίτεροι όροι κάτω από τους οποίους σημειώνεται θα μπορούσαν, νομίζω, να αποτελέσουν αντικείμενο μελλοντικής έρευνας.

²⁴⁷ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Η Γαλλική Επανάσταση και η Νοτιοανατολική Ευρώπη*, ό.π., σ. 76, 77.

συγκεκριμένα, το νεοσύστατο Πατριαρχικό Τυπογραφείο εξέδωσε αυτόν τον χρόνο την *Πατρική Διδασκαλία*, την *Χριστιανική Απολογία* καθώς επίσης και την Εγκύκλιο του Πατριάρχη προς τους Επτανήσιους. Η καταδίκη των νέων ιδεών υπήρξε απερίφραστη ενώ παράλληλα οι Χριστιανοί κλήθηκαν να μείνουν αμέτοχοι και απαθείς στις ραγδαίες εξελίξεις:

«Αδελφοί μη πλανηθήτε εκ της προς σωτηρίαν οδού, αλλά (...) κατεπατήσατε τας μηχανάς του διαβόλου, (...) κλείσατε τα αυτίσας, και μη δώσετε καμμίαν ακρόασιν εις ταύτας τας νεοφανείς ελπίδας της ελευθερίας»²⁴⁸.

Εκτός από τις «νεοφανείς ελπίδας της ελευθερίας» που προκάλεσε η επέκταση των γαλλικών στρατευμάτων, η προϋπάρχουσα παρουσία τους στον ιταλικό χώρο έχει ήδη προκαλέσει, σύμφωνα με τον συγγραφέα της *Διδασκαλίας*, μια σειρά δυσμενών συνεπειών:

«πού η ένδοξος και χαριεστάτη θέα της παρά πάσι φθονουμένης περικαλλούς ιταλίας; πού ο αδαπάνητος θησαυρός της των βενετών αρχαιοτάτης και γαληνοτάτης εξουσίας; παντού το φαντασιώδες αυτό της ελευθερίας σύστημα του πονηρού επροξένησεν πτωχείαν, φόνους, ζημίας, αρπαγάς, ασέβειαν τελείαν (...). Απατηλαί είναι αδελφοί χριστιανοί αι διδασκαλίας των νέων αυτών ελευθέρων και προσέχετε.»²⁴⁹

Στο ίδιο πνεύμα και ο συγγραφέας της *Χριστιανικής Απολογίας*, Αθανάσιος Πάριος, ο οποίος αντιπαρατέθηκε εντονότερα με τις αρχές και τις αξίες της Γαλλικής Επανάστασης ενώ και ο ίδιος επεσήμανε τη δυσμενή κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η Βενετία:

«Εκατάλαβε δε περισσότερον από κάθε άλλο μέρος αυτήν την απάτην η παρα πάσαν ελπίδαν γυμνή, δυστυχής και ελεεινή αποκατασταθείσα Βενετία. Βενετία η ποτέ λαμπροτάτη, και απανταχού της γης εξακουστός (...). Βενετία η δια πολλούς αιώνας πολλών μεν άρχουσαν Πόλεων Πόλις, νυν δε άνευ πολέμου, άνευ μάχης, με μόνον το κήρυγμα αυτών των Ιεροκηρύκων, δούλη (φευ) γενομένη, η μέχρι τούδε καυχωμένη το αδούλωτον. Ω των παραδόξων κριμάτων της υπερσόφου προνοίας του Θεού».²⁵⁰

²⁴⁸ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΑΤΡΙΚΗ Συντεθείσα Παρά του Μακαριωτάτου Πατριάρχου της αγίας πόλεως Ιερουσαλήμ κυρ ΑΝΘΙΜΟΥ εις ωφελείαν των ορθοδόξων χριστιανών νυν πρώτον τυπωθείσα δι' ιδίας δαπάνης του Παναγίου Τάφου. ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ. Παρά τω Τυπογράφω Πογώς Ιωάννου εξ Αρμενίων. α' ψ' γ' η' (1798), σ. 14.

²⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 15.

²⁵⁰ (Αθανάσιου Πάριου), ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΠΟΛΟΓΙΑ συντεθείσα μεν υπό τινος Φιλαδέλφου Χριστιανού προς ωφέλειαν των ευσεβών, αζιώσει ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, Εν τω του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως τυπογραφείω, Έτει αψηη', σ. 33-34.

Ο ρόλος του Βοναπάρτη στην «άνευ πολέμου» υποδούλωση της Βενετίας δεν σχολιάστηκε ξεχωριστά καθώς ο κίνδυνος στην αντίληψη του Αθανάσιου Πάριου ακόμα περιστρέφεται γύρω από τον Βολταίρο²⁵¹:

«επειδή όχι ο δείνα, ή ο δείνα αιρεσιάρχης βλασφημεί εις την Πίστην, και ταραττει την Εκκλησίαν του Θεού, αλλ' έθνος μέγα, γένος σχεδόν ολόκληρο κατά τη δύσιν, απεκήρυξαν τον Χριστιανισμό, απεσκοράκισαν το Ιερόν Ευαγγέλιον και πάσαν απλώς αγίαν γραφήν, (...)»,²⁵² «εσύνθεσα το βραχύ τούτο Βιβλιάριον κατά των άθεων αυτών (...) ωσάν προφυλακτικόν ιατρικόν, εις εκείνους οπού θείω ελέει ακόμη δεν έπιον το Βολταιρικόν φαρμάκι».²⁵³

Αντίστοιχου περιεχομένου αναφορές σημειώθηκαν και στην Εγκύκλιο του Πατριάρχη προς τους Επτανήσιους, όπου επιπλέον στιγματίζεται η παρουσία των Γάλλων στην Αίγυπτο:

«και ύστερα από τόσας δολιότητας εποίησαν προφανώς και την ληστρικήν αυτών εφόδον εις Αίγυπτον, όθεν και δια τούτο η Κραταιά βασιλεία αυτή δικαίως εκήρυξε πόλεμον δια ξηράς και θαλάσσης κατ'αυτών, δια να εκδικηθή, τη θεία συνάρσει, αυτούς τους ολετήρας της ανθρωπότητος, τους αντάρτας του Θεού και τους λυμεώνας της κοινής ειρήνης και ευταξίας».²⁵⁴

Η σφοδρή επίθεση του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς τις ιδέες και τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης και οι συχνές επανεκδόσεις των κειμένων αυτών, σε συνδυασμό με «το ειδικό βάρος της βαλκανικής κοινωνίας» όπου απευθύνονταν τα κείμενα, υπενθυμίζουν παράλληλα, σύμφωνα με τον Πασχάλη Κιτρομηλίδη, ότι «η αντεπαναστατική άποψη μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά αυθεντικότερη έκφραση απ' ότι η επαναστατική στράτευση των ριζοσπαστών και οι προσδοκίες των φιλελεύθερων»²⁵⁵ για την ευρύτερη περιοχή της «Ορθόδοξης Κοινοπολιτείας» υπό την επικυριαρχία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

²⁵¹ Πρβλ. την καίρια διαπίστωση του Κ.Θ. Δημαρά για τη χρήση του ονόματος του Βολταίρου από διάφορα βιβλία προκειμένου να αποκρουστούν οι νέες επαναστατικές ιδέες: «Αν όλα (τα αντιδραστικά βιβλία) χτυπάνε τις καινούργιες ιδέες, αν όλα καταδικάζουν ρητά την Γαλλική Επανάσταση, δεν συναντούμε πάντα το ίδιο το όνομα του Βολταίρου. Ωστόσο, τα βιβλία όπου ο φιλόσοφος κατονομάζεται αφθονούν (...) αφού μάλιστα αυτό το όνομα χάνει βαθμιαία μεγάλο μέρος από την πραγματικότητα του και γίνεται το σύμβολο μιας φιλοσοφίας ή ενός καθεστώτος που και τα δύο είναι εξίσου μισητά». στο Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, 4^η έκδοση, Ερμής, Αθήνα, 1985, σ. 156.

²⁵² *Χριστιανική Απολογία*, ό.π., σ. 9-10.

²⁵³ Στο *ίδιο*, σ.13.

²⁵⁴ (Εγκύκλιος προς τους κατοίκους των Ιονίων Νήσων, τυπωμένη στο Πατριαρχικό Τυπογραφείο της Κωνσταντινούπολης, τον Σεπτέμβριο του 1798) παρατίθεται στο Χατζηδήμος-Λαδάς, *ό.π.*, σ. 137. Οι συγγραφείς αντιγράφουν την «Εγκύκλιο» από το χειρόγραφο του Μητροπολίτου Παροναξίας (1780-1811) Νεόφυτου Λαχობάρη, ο οποίος γράφει χαρακτηριστικά πριν την παραθέσει:

«α'ψ'γ'η': Ιουλλίου: ια': οι γάλλοι και ο ναπολέον πονοπάρτες επήγαν και με δύναμιν μεγάλην καθ'υπέταξαν την αλεξάνδρειαν και όλην την αίγυπτον, όθεν δια προσταγής της κραταιάς πόρτας εξέδωκεν ο κυρ γρηγόριος το κάτωθεν ε ν τ υ π ο ι ς γράμμα προς τους επτανησιώτας» παρατίθεται στο *ίδιο*, σ. 135

²⁵⁵ Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σ.79.

Το επαναστατικό κλίμα της εποχής που φάνηκε ότι είχε διαμορφωθεί για ένα τμήμα των πληθυσμών της Νότιας Βαλκανικής από την παρουσία του Βοναπάρτη στην Ιταλία, τις αναφορές στην *Εφημερίδα* καθώς επίσης και την ριζοσπαστική πολιτική πράξη του Ρήγα Βελενστινλή φαίνεται ότι μάλλον είχε ανασχέθει στα 1798: λόγω τόσο των παραπάνω εκδόσεων του Οικουμενικού Πατριαρχείου όσο και των στρατηγικών κινήσεων του «γενεράλη» που ακολούθησαν καθώς ο τελευταίος είχε πλέον κατευθυνθεί προς την Αίγυπτο.

ΜΕΡΟΣ Γ΄: Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ

Κεφάλαιο 5^ο: Βιογραφίες και ύμνοι για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη (1800-1808).

Κατά τη διάρκεια της ανόδου, της εδραίωσης και της επέκτασης της πολιτικής εξουσίας του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στη Γαλλία και στην Ευρώπη (1800-1808) εκδίδονται στην ελληνική γλώσσα τρία κείμενα (δύο βιογραφικά και ένα υμνητικό) με αποκλειστικό αντικείμενό τους τη ζωή και τη δράση του Γάλλου πολιτικού και στρατιωτικού. Οι πολιτικές αλλαγές που προκρίθηκαν στη Γαλλία (Υπατεία, Αυτοκρατορία) σε συνδυασμό με την πολεμική αναταραχή που δημιουργούσαν οι πόλεμοι που διεξάγονταν (από την Πορτογαλία και την Ισπανία μέχρι την Πρωσία και την Πολωνία) προκαλούσαν αναμφίβολα, το εν λόγω διάστημα, έντονο ενδιαφέρον και μεγάλη ζήτηση για πληροφορίες στην Ευρώπη γύρω από τον φυσικό αυτουργό αμφότερων των παραπάνω: τον Ναπολέοντα. Στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε τα τρία αυτά κείμενα προσπαθώντας παράλληλα να εξάγουμε συμπεράσματα σε σχέση τόσο με τις πληροφορίες που υπήρχαν διαθέσιμες στην ελληνική γλώσσα για τον Ναπολέοντα την περίοδο αυτή όσο και με τις «εικόνες» που πιθανόν σχημάτιζε για τον Ναπολέοντα ένας δυνητικός αναγνώστης των κειμένων αυτών.

5.1.Ο Κ.Γ. Κούτζικος και η *Βιογραφία του Μποναπάρτε* (1800).

Ο Κωνσταντίνος Γεωργιάδης Κούτζικος, «ερμηνευτής εις τα της πραγματείας και διαλέκτων, από Τζεπέλωβον του Ζαγορίου των Ιωαννίνων της Ηπείρου»,²⁵⁶ του οποίου τα ακριβή στοιχεία γέννησης και θανάτου δεν έχει εξακριβώσει η έρευνα, μετέφρασε στην Ουγγαρία, μεταξύ των ετών 1800 και 1801, τέσσερα συνολικά έργα, τρία εκ των οποίων αφορούν βιογραφίες σημαντικών ανδρών της εποχής του: το έτος 1800 την *Βιογραφία του Μποναπάρτε*, την *Ιστορία του Σουβαρώφ* καθώς επίσης και την *Βιογραφία του Πασβάνογλου*²⁵⁷ ενώ το 1801 το ποίημα του Α. Barthelemy, *Χαρίτω και Πολύδωρος*²⁵⁸. Πιο συγκεκριμένα, και σύμφωνα με τον Λέανδρο Βρανούση, ο οποίος

²⁵⁶ Α. Βρανούση, *Εφημερίς: η αρχαιότερα ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθεί. Βιέννη 1791-1797. Εκδότες: οι αδελφοί Πούλιον*, τ. 5^{ος} (Προλεγόμενα στο έτος 1797), Αθήνα, 1995, σ. 573.

²⁵⁷ Στο ίδιο, σ.971. Τα βιβλιογραφικά στοιχεία της έκδοσης του Πασβάνογλου: [Κ.Γ. Κούτζικος] *Βιογραφία του Πασβάνογλου, τριών τουϊών Πασιά της οθωμανικής αυτοκρατορίας, και πληρεξούσιου αρχηγού (κομαντάτου) εις Βιδίνι, και όλον το Παραδουνάβι*. Συλλεχθείσα από τα Γερμανικά, Εν Πέστη, Τύποις φραγκίσκου Πάτζκου, 1800.

²⁵⁸ *Χαρίτω και Πολύδωρος ήτοι βιβλίον οπού γράφει πώς να αγαπήθηκαν τούτα τα δύο αρχοντόπουλα: από τας Αθήνας τον καιρόν των παλαιών Ελλήνων ακόμι, και τα τόσα πάθη οπού εδοκίμασαν έως οπού τέλος πάντων υπανδρεύθηκαν, και απέρασαν την ζωήν τους ευτυχιστατα*, Εν Πέστη, Τύποις Φραγκίσκου Πάτζκου, 1801.

είχε πρόσβαση στην σπανιότατη βιογραφία του Πασβάνογλου²⁵⁹, -συνολικής έκτασης δεκαέξι σελίδων, ο ίδιος ο Κούτζικος στο τέλος του πονήματός του πληροφορεί τους αναγνώστες ότι είχαν προεκδοθή από τον ίδιο «ο *Βίος του Μποναπάρτε*, με το κάδρον του, και η ιστορία του αιμνήστου Σουβαρώφ (και αυτή με το κάδρον του)»²⁶⁰, η οποία ωστόσο λανθάνει και είναι επιπλέον αβιβλιογράφητη -άρα η μόνη απόδειξη της ύπαρξής της είναι η ίδια η αναφορά του Κούτζικου.²⁶¹ Περισσότερα βιογραφικά στοιχεία για τον Κούτζικο δεν μπορέσαμε να εντοπίσουμε,²⁶² γνωρίζουμε ωστόσο ότι «ήταν πολύγλωσσος και αναλάμβανε τη διερμηνεία εμπορικών υποθέσεων»²⁶³ ενώ και η εκδοτική πορεία που διέγραψαν οι εκδόσεις του 1800 μάλλον τον ικανοποίησε καθώς στον πρόλογο της έκδοσης του 1801 «προς τους Έλληνες» ανέφερε χαρακτηριστικά: «Η καλή προθυμία οπού εδείξατε δια τα εγχειρίδια, τα οποία προ ολίγου εξέδοσα με κάμνει να ελπίσω και δια το παρόν περισσότερον».²⁶⁴

Το κίνητρο της έκδοσης μιας βιογραφίας για το Βοναπάρτη ο Κούτζικος το περιέγραψε στον πρόλογο της μετάφρασης του προς τους «Ομογενείς». Πιο συγκεκριμένα αναφέρει:

«Θέλωντας να εξοδεύσω επωφελώς μερικόν καιρόν οπού μοί επερίσσευσεν από το επάγγελμά μου, μετέφρασα την παρούσαν βιογραφίαν από το πρωτότυπον του κυρίου αυγούστου σχίλλερ εκ βιέννης, δια να δείξω με αυτό και κάποιαν δούλευσιν εις το περίεργον μέρος του γένους μου, οπού ποθεί να ιξεύρη ποια παράξενος τύχη, και τι λογής περιστατικά ύψωσαν αυτό το

²⁵⁹ Ο ίδιος χαρακτηρίζει την *Βιογραφία* «απρόσιτη μέχρι σήμερα» καθώς και «πηγή ανεκμετάλλευτη» ενώ αναφέρει ότι έλαβε την *Βιογραφία* σε φωτοτυπίες χάριν στις ενέργειες της Nadja Danova από το Βαλκανικό Ινστιτούτο της Σόφιας (στο Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 191, 573).

²⁶⁰ *Βιογραφία του Πασβάνογλου*, *ό.π.*, σ. 16, παρατίθεται στο Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 573.

²⁶¹ Στο *ίδιο*, σ. 971.

²⁶² Κάποιες πληροφορίες δίνει ο ίδιος ο Κούτζικος στο αφιερωτικό της μετάφρασης *Χαρίτω και Πολύδωρος*, *ό.π.*, σ. 4:

«τω ευγενεστάτω άρχοντι Πιτάρη κυρίω Νικολάω Δαλαμάνη εις Βοδωσάνι της Μολδαυίας.
Η παιδιόθεν ακόμι, Άρχων Πιτάρη, ούμονον συγγενική αλλά και φιλική αγάπη μας ανανεωμένη τώρα με τα θερμά δείγματα της προς εμε ειλικρινειάς της, με υποχρέωσε τη αληθεία τόσον, οπού άλλο δεν εδιψούσα παρά ευκαιρίαν να την ευχαριστήσω (...)

τη 10 Ιαννουαρ.

αγαπητός εξάδελφος και ειλικρινής φίλος

Κ.Γ. Κούτζικος»

²⁶³ Στέση Αθήνη, *Όψεις της νεοελληνικής αφηγηματικής πεζογραφίας 1700-1830*, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Βιβλιοθήκη της Ιστορίας των Ιδεών, 7, Αθήνα, 2010, σ.21, υποσημείωση 64 όπου και η συγγραφέας παραπέμπει σε βιογραφικές πηγές του 19^{ου} αιώνα (Γ. Ζαβίρας, *Νέα Ελλάδα ή Ελληνικόν Θέατρον*, Εκδοθέν υπο Γ. Κρέμου, Αθήνησι, Τύποις Εφημερίδος των Συζητήσεων, 1872, σ. 412 και Παπαδόπουλος-Βρεττός, *Νεοελληνική Φιλολογία ήτοι κατάλογος των από πτώσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι εγκαθιδρύσεως της εν Ελλάδι Βασιλείας Τυπωθέντων Βιβλίων παρ'Ελλήνων...*, μέρος β', Εν Αθήναις, Τύποις Φ. Καραμπίνη και Κ.Βαφά, 1857, σ. 289). Στις πηγές αυτές, μέχρι και σήμερα, η σύγχρονη έρευνα βασίζει τις πενιχρές της γνώσεις για τον Κούτζικο.

²⁶⁴ Στο *ίδιο*, σ. 2.

υποκείμενον (τον Μποναπάρτε) από το μηδέν εις ένα τοιούτον βαθμόν, και το έκαμαν τόσον περιβόητον εις όλα τα οικημένα μέρη της σφαίρας μας;²⁶⁵

Το ενδιαφέρον λοιπόν του μεταφραστή για τις ειδικότερες συνθήκες κάτω από τις οποίες ο Βοναπάρτης «από το μηδέν» υψώθηκε «εις ένα τοιούτον βαθμόν» αποτελεί τη βασική αφορμή του Κούτζικου για αυτή τη μεταφραστική προσπάθεια, η οποία απευθύνεται ως προσφορά «εις το περίεργον μέρος του γένους, οπού ποθεί να (την) ιξεύρη». Ο Κούτζικος παράλληλα χαρακτήρισε το έργο του ως «βιαστικό»:

«Δεχθήτε το λοιπόν, αδελφοί, ευμενώς, παραβλέψατε υμείς οι προκομενέστεροι τα μερικά σφάλματα και ατελειότητα του πονήματός μου, ως άφευκτα επακόλουθα ενός βιαστικού έργου».²⁶⁶

Η *Βιογραφία* λοιπόν εκτείνεται συνολικά σε 44 σελίδες ενώ περιέχει, όπως ήδη αναφέραμε, και ένα πορτραίτο («κάδρον») του Βοναπάρτη με τίτλο: «Ο Μποναπάρτε αρχιστράτηγος του Γαλλικού τραβήγματος εις την Ιταλίαν» (βλ. εικόνα στο τέλος της εργασίας). Η δομή του βιογραφικού αυτού κειμένου διαρθρώνεται ως εξής: αρχικά, η αφήγηση ξεκινάει από τα παιδικά χρόνια του Βοναπάρτη και της οικογένειάς του στην Κορσική (σ.5-6) συνεχίζει με τη σπουδαστική ζωή του «εν τη Βασιλική ακαδημία της πολεμικής εις την επαρχίαν Μπριννέ την πωτέ Καμπανίαν»²⁶⁷ (σ.6-8) και εξακολουθεί με πληροφορίες σε σχέση με τη δραστηριότητά που ανέπτυξε από το 1785 έως και το 1796 (σ.8-12). Ο κύριος όγκος της αφήγησης, όπως είναι φυσιολογικό, περιστρέφεται γύρω από τα κατορθώματα του Γάλλου αρχιστράτηγου στην Ιταλία και την εκστρατεία όπου ανέλαβε εκεί (σ.12-32), την καταγραφή των κινήσεων του -άμα τη επιστροφή του στο Παρίσι στα τέλη του 1797 (σ.33-36), για να ολοκληρωθεί με σύντομη αναφορά στις κινήσεις του στην Αίγυπτο και την καταστροφή που υπέστη ο γαλλικός στόλος στη ναυμαχία του Αμπουκίρ «τη α' αυγούστου» (1798, σ.36-38). Η *Βιογραφία* συμπληρώνεται με την παράθεση «των χαρακτήρων και των ιδιωμάτων» του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, των στοιχείων δηλαδή που συνθέτουν τον χαρακτήρα του και προσδιορίζουν την εξωτερική του εμφάνιση (σ.39-43).

Η βιογραφία είναι ιδιαιτέρως ευνοϊκή προς το πρόσωπο του Γάλλου στρατηγού ενώ μάλιστα από τις σχετικές διατυπώσεις σε ορισμένα σημεία του έργου, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η εικόνα που σχηματίζεται για τον Βοναπάρτη έθετε τις βάσεις για την καλλιέργεια του μύθου του:

²⁶⁵ *Βιογραφία του Μποναπάρτε*, ό.π., σ. 3.

²⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 3.

²⁶⁷ Στο ίδιο, σ.6.

«τούτος ο έξοχος ανήρ», «(...) και ούτως εσυνήργησεν περισσότερον από κάθε άλλον εις την ξανάλωσιν αυτής της χώρας» (για την πολιορκία της Τουλόν), «δι' αυτό (για το πέραςμα στη γέφυρα του Λόντι) ο Μποναπάρτε έκαμεν συμβούλιον πολέμου, όλοι οι στρατηγοί είπαν με μίαν γνώμην, ότι να μην αποτολήσουν τούτο το απέρασμα, πλην ο Μποναπάρτε απετάζεται ορθός και λέγει να κτυπήσωμεν παρακαλώ, και εγώ αποκρίνομαι δια όλα», «εις το μπινάσκο εκβόλισαν απάνω εις τους Γάλλους, αυτοί αγριώθησαν, και ο αρχιστράτηγος, μ' όλον οπού αλλέως απέχει μακράν από την ωμότητα, επρόσταξεν εδώ να βάλλουν εις τον τόπον φωτιάν, και να ντουφεκίσουν τους πρωταίτιους», «πανταχού ήττον μόνος του, και εδίδασκεν πότε μεν προσωπικώς, πωτέ δε με μανιφέστα ομόνοιαν, ευταξίαν, και παράβλεψιν. το περισσότερον όμως επροσκαλούσεν τους εκκλησιαστικούς, δια να συμβουλευούν τον λαόν υπακοήν, και ειρήνην», «εφοβέρισεν να εκστρατεύση δια την Ρώμην, και από αυτάς τας απειλάς πεβοφισμένος ο Πάπας επρόβαλεν ανακωχήν αρμάτων», «εις την αρκόλην οι γάλλοι δεν ήθελαν να υπάγουν έμπροσθεν. ο Μποναπάρτε τους εφώναξεν, “πως! εσείς είσθε οι νικηταί από το λόδι; (...) ευθύς κατηβαίνει ο Μποναπάρτε από το άλογον, αρπάζει ένα φλάμυρον εις το χαίρι, και φωνάζει των γρενατίρων. “Ακολουθάτε τον στρατηγόν σας”», «από την βερόνην επήγεν ο νέος ήρωας εις την Μπολονίαν, τόπον του Πάππα», «(...) ο Μποναπάρτε ήττον τώρα το αντικείμενον της ομιλίας και στοχασμού όλων των Παρισίων.»²⁶⁸

Το ζήτημα της πηγής από την οποία αντλεί και μεταφράζει ο Κ.Γ. Κούτζικος παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον αλλά και προκαλεί μια σειρά δύσκολων ερωτημάτων. Ο ίδιος ο Κούτζικος, όπως είδαμε, αναφέρει ότι μετέφρασε «από το πρωτότυπον του κυρίου αυγούστου σχίλλερ εκ βιέννης». Πρόκειται, σύμφωνα με την Ευγενία Κεφαλληναίου πού πρώτη έκανε τη σχετική ταύτιση, για τον Charles Auguste Schiller.²⁶⁹ Το γερμανικό βιβλίο που (λογικά) καταγράφει η Κεφαλληναίου αποτέλεσε έτσι την βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκε ο Κούτζικος για να μεταφράσει τη *Βιογραφία* στα ελληνικά. Δεν καταφέραμε να έχουμε πρόσβαση στη γερμανική πρωτότυπη πηγή και έτσι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε εάν ο Κούτζικος μεταφράζει πιστά το κείμενο του Schiller²⁷⁰ ή κάνει και ο ίδιος δικές του προσθήκες. Σε κάθε

²⁶⁸ Στο *ίδιο*, σ. 5, 10, 17, 18-19, 19, 20, 22-23, 24, 33.

²⁶⁹ E. Kefallineou, “The myth of Napoleon in Modern Greek Literature and Historiography, 1797-1850”, στο *Consortium on Revolutionary Europe, 1750-1850*, University of Florida Press, Φλόριντα, 1991, σ.113. Δυστυχώς δεν κατάφερα να έχω πρόσβαση στο σημαντικό αυτό άρθρο καθώς άντλησα την πληροφορία, που εδώ παραθέτω, μέσω περιορισμένης ηλεκτρονικής πρόσβασης.

²⁷⁰ Η βιογραφία αυτή δεν είναι το μόνο έργο του Schiller που μεταφράζεται στα ελληνικά. Το 1818 εκδόθηκε ένα έργο του με θέμα τη Γαλλική Επανάσταση. Τα αναλυτικά στοιχεία της έκδοσης: *Επίτομος Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασεως και του εξ αυτής συμβάντος πολέμου*. Συντεθείσα Γερμανιστί υπό του κυρίου Γερμανού Καρόλου του Σίλλερ, και εκδοθείσα εν Λειψία της Σαξωνίας τω 1804 έτει. Μετενεχθείσα δε εις την ημετέραν διάλεκτον και τύποις πρώτον εκδοθείσα υπό Διονυσίου Συγκέλλου Φασλή του Πελοποννησίου. Εν Βιέννη της Αούστριας τω 1818. Κατά το τυπογραφείον του Σνείπερ. Στην εισαγωγή μάλιστα της έκδοσης αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «η ιστορία της Γαλλικής επανάστασεως, της οποίας την έκθεσιν επιχείρησα, διαιρείται εις εξ περιόδους (στο *ίδιο*, σ.66), «ηδέ έκτη άρχεται από της Υπατικής διοικήσεως και καταντά μέχρι της επικυρωθείσης ειρήνης του Αμιάνς, τη εικοστί Μαρτίου κατά το χλίοστόν οκτακοσιοστόν δεύτερον έτος» (στο *ίδιο*, σ.68). Η έκτη περίοδος

περίπτωση ανακύπτει το (δύσκολο) ερώτημα από πού αντλεί και ο ίδιος ο Schiller τις πληροφορίες για μια βιογραφία για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη.²⁷¹

Τα στοιχεία που παραθέσαμε στο δεύτερο κεφάλαιο σε σχέση με τις δύο πρώτες εκδόσεις βιβλίων για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην αγγλική γλώσσα αποτέλεσαν το εναρκτήριο σημείο για την προσέγγιση του παραπάνω ερωτήματος. Αρχικά, η πρώτη γνωστή έκδοση για τον Ναπολέοντα το 1797 ήταν αφιερωμένη, όπως είδαμε, στη σπουδαστική ζωή του (*Some account of the early years of Buonaparte, at the military school of Brienne*). Το γεγονός ότι και η *Βιογραφία του Μποναπάρτε* περιέχει πληροφορίες για τη νεανική και σπουδαστική ζωή του γρήγορα μας οδήγησε στην ερευνητική υπόθεση ότι ενδεχομένως να τις αντλεί, μέσω της γερμανικής έκδοσης, από το πρώτο έργο -δεδομένου του ότι και οι χρόνοι έκδοσης των δύο έργων δεν απέχουν πολύ. Η αναδρομή έτσι στο έργο του 1797 κρίθηκε απαραίτητη προκειμένου να επιβεβαιώσουμε ή να απορρίψουμε την υπόθεση. Δεν κατέστη δυνατό να αποκτήσουμε πρόσβαση (ηλεκτρονική ή άλλη) στο *Some account* καθώς είναι πολύ σπάνια έκδοση, αποκτήσαμε ωστόσο ηλεκτρονική πρόσβαση στη γαλλική μετάφρασή του, το *Quelques notices sur les premieres annees de Buonaparte* που είχε μεταφραστεί, όπως είδαμε, στη Γαλλία το ίδιο έτος.²⁷² Η αντιπαραβολή των σχετικών χωρίων στα δύο έργα επιβεβαίωσε την υπόθεση μας. Παραθέτουμε εδώ τα σχετικά όμοια αποσπάσματα:

«Madame de Buonaparte, sa mère, qu'on dit avoir été belle, avait fixé l'attention du comte de Marbeuf, nommé par Louis XV au gouvernement de la Corse; »²⁷³

«(...) και Λουδοβίκος ο ιε. Εδιώρισεν κατά πρώτον διά έπαρχον της νήσου κάποιον μαρκήν ονόματι Μαρμπέφ (...) ύστερον εκεί εγνωρισθη πολλά καλά με την μητέρα του Ναπολέοντος, από της οποίας την ευμορφίαν, και έξοχα προτερήματα τόσον εκυριεύθη(...)»²⁷⁴

«Constamment seul, ennemi de tous les jeux, de tous les amusemens de l'enfance, il ne prit jamais part à la bruyante joie de ses camarades.»²⁷⁵

ωστόσο που αναφέρεται στην πολιτική δραστηριότητα του Ναπολέοντα δεν εκδόθηκε ποτέ στα ελληνικά καθώς ο μοναδικός τόμος της *Ιστορίας της Γαλλικής Επανάστασης* εξιστορούσε τις πρώτες τρεις περιόδους.

²⁷¹ Η αναδρομή στο γερμανικό βιβλίο ενδέχεται να επιλύει πολλά προβλήματα που εδώ, λόγω έλλειψης πρόσβασης, απλώς εικάζονται.

²⁷² Η έκδοση διατίθεται σε ηλεκτρονική μορφή στην σημαντική ιστοσελίδα για τις σπουδές γύρω από τον Ναπολέοντα: http://digitalbooks.napoleon.org/book/index.php?collection=FNAP_BOURGOING_NOTICES# (τελευταία ανάκτηση: 10/10/2017)

²⁷³ *Quelques notices*, ό.π., ηλεκτρονική έκδοση, σ.11

²⁷⁴ *Βιογραφία του Μποναπάρτε*, σ.5.

²⁷⁵ *Quelques notices*, σ.17.

«(...) ωσάν να ήττον μόνος. Κανέναν μη συναναστρεφόμενος. Αποφεύγοντας την των συμμαθητών του φιλίαν, και χωρίς να ανακατώνεται εις τα ξεφαντώματα και παιχνίδια τους». ²⁷⁶

«Ses premiers pas dans les études ne furent pas marqués par des progrès extraordinaires (...). Les mathématiques, la fortification, l'attaque et la défense des places, mais par-dessus tout l'histoire, occupaient tous ses momens. » ²⁷⁷

«Εις τα γραμματικά κατ'αρχάς δεν επροχωρούσε τόσον καλά, με άλλην τόσην μεγαλητέραν επιμέλειαν όμως εσπούδαζεν, μαθηματικήν, οχυρωματικήν, τακτικήν, και ξεχωριστά την ιστορίαν (...). » ²⁷⁸

«Les arbres, déjà assez touffus, qu'il avait plantés lui-même et qu'il cultivait avec le plus grand soin, avaient fait de son jardin au bout de deux ans, la retraite d'un véritable hermite. Malheur à l'élève, eurioux, espiègle, ou même folâtre, qui osait troubler son repos! On l'eut vu alors s'élancer furieux de son asyle pour repousser les assaillans, sans s'effrayer de leur nombre. » ²⁷⁹

«εφύτευσεν τώρα την δεσποτείαν του ολοτρόγυρα με δένδρα, τα οποία με τέτοιαν προσοχήν τα επιμελήθη, όπου εις δύο χρόνια έγιναν αρκετά μεγάλα, (...) τούτο επαρωμοίαζεν ως μία οχυρωμένη σκήτη, και αλοίμονον εις εκείνον, οπού από περιέργειαν, ή δια να τον περιπαίξη επήγαινε εκεί, και του χαλνούσε την ησυχίαν! Αφρίζοντας εύγαινε έξω από τας ελεύθερας χώρας του, δια να πολεμήση τους πολιορκητάς, ας ήττον και περισσότεροι όσοι ήθελαν είναι» ²⁸⁰

«(...) il devint plus sociable pour eux. Il se mêla quelquefois à leurs jeux, et acquit ainsi le droit de proposer à son tour quelque divertissement d'un nouveau genre. (...) Les jeux olympiques de la Grèce et ceux du cirque à Rome furent les modèles qu'il nous proposa d'imiter (...) et la perte de son titre de capitaine fut bientôt réparée par celui de directeur de nos divertissemens, qui lui fut unanimement adjugé. » ²⁸¹

«άρχευσεν τώρα και μόνος του να αισθάνεται της συναναστροφής την γλυκύτητα, ανακατώνετο πλέον εις τα παιχνίδια τους από καμμιάν φοράν, και με αυτόν τον τρόπον έλαβεν την άδειαν διά να δείξη και ο ίδιος μερικά. Εδιώρισεν λοιπόν ολυμπιακούς αγώνας και αμφιθεατρικά άθλα, αυτά ήρεσαν τους νέους, και ο εως τώρα σκυθρωπός Μποναπάρτε ψηφίζεται ομοφώνως διά επιστάτης των ξεφαντώσεων.» ²⁸²

²⁷⁶ Βιογραφία του Μποναπάρτε, σ.6.

²⁷⁷ Quelques notices, σ.19.

²⁷⁸ Βιογραφία του Μποναπάρτε, ό.π.

²⁷⁹ Quelques notices, σ.22.

²⁸⁰ Βιογραφία Μποναπάρτε, σ.7.

²⁸¹ Quelques notices, σ. 26.

²⁸² Βιογραφία Μποναπάρτε, σ.8.

Η χαρακτηριστική ομοιότητα των παραπάνω χωρίων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι «το πρωτότυπον του κύριου σχίλλερ» έχει ερανιστεί πληροφορίες από το *Quelques notices*, το οποίο αξίζει επιπλέον να επισημανθεί ότι είχε μεταφραστεί, όπως είπαμε στο δεύτερο κεφάλαιο, το 1800 και στα γερμανικά.²⁸³ Οι ελαφρές διαφοροποιήσεις στις διατυπώσεις των πληροφοριών ενδεχομένως να οφείλονται στα δύο στάδια της επεξεργασίας τους μέσω της μετάφρασης: από τα γαλλικά στα γερμανικά και από τα γερμανικά στα ελληνικά. Είναι επιπλέον σαφές ότι αντλώντας από το *Quelques notices* (ή τη γερμανική της μετάφραση) ο συγγραφέας διαμόρφωσε ένα προσωπικό κριτήριο σε σχέση με το ποιες πληροφορίες άντλησε από το κείμενο καθόσον από την πυκνή και λεπτομερειακή γαλλική μετάφραση, ο Γερμανός συγγραφέας επιλέγει να ερανιστεί ορισμένα μόνο γεγονότα και πληροφορίες.

Παράλληλα με τα παραπάνω, διαπιστώνουμε και μια δεύτερη ευθεία σχέση της *Βιογραφίας του Μποναπάρτε* με τα πρώτα ευρωπαϊκά κείμενα για τον Ναπολέοντα: πρόκειται τώρα για το δεύτερο αγγλικό κείμενο του 1797: το *Biographical anecdotes of the founders of the French Republic* στο οποίο, ανάμεσα στους άλλους «ιδρυτές», περιλαμβάνεται και ένα σύντομο βιογραφικό σχέδιασμα για τον Ναπολέοντα (σ.163-179). Το έργο διατίθεται σε ηλεκτρονική μορφή και έτσι αποκτήσαμε πρόσβαση στα περιεχόμενά του. Δεν γνωρίζουμε πώς ο «κύριος σχίλλερ» απέκτησε πρόσβαση στο έργο αυτό, -πιθανότατα όμως να είχε μεταφραστεί και στα γερμανικά ή στα γαλλικά: ο πρόλογος άλλωστε της δεύτερης έκδοσης του 1799, όπως είδαμε, ενημέρωνε ότι πολλές μεταφράσεις του βιβλίου είχαν εμφανιστεί στην Ήπειρο. Παραθέτουμε εδώ τα χαρακτηριστικά όμοια αποσπάσματα -αξίζει να επισημανθεί στην περίπτωση αυτή η χαρακτηριστική ακρίβεια στη μετάφραση:

“As to his person, Buonaparte is of small stature, but admirably proportioned. He is of a spare habit of body, yet robust, and calculated to undergo the greatest fatigues. His complexions, like that of all the males of southern climates, is olive; his eyes blue, his chin prominent, the lower part of his face thin, and his forehead square and projecting.”²⁸⁴

«Κατά το σώμα ο Μποναπάρτε είναι κοντακινός, έχει όμως μιαν ισομετρίαν εξαιρετον. το κορμί του είναι λεπτόν, πλην πολλά δυνατόν, και άξιον να υποφέρει τας μεγαλητέρας κακοπάθειας. η όψις του, καθώς όλων των

²⁸³ Ο Schiller ήταν σε θέση να διαβάσει γαλλικά. Δεν γνωρίζω όμως εάν ερανίζεται τις πληροφορίες από τη γαλλική ή γερμανική μετάφραση του *Some account of the early years* καθώς και γενικά αν το «γερμανικόν πρωτότυπον» αποτελεί πρωτότυπη συμβολή του ή απλώς μετάφραση στα γερμανικά κάποιας προϋπάρχουσας βιογραφίας.

²⁸⁴ *Biographical anecdotes*, ό.π., 1797, σ. 178.

μεσημβριακών, είναι μελαγχρινή, τα όμματά του γαλανά, το πηγούνι του απεταγμένον έξω, το κάτω μέρος του προσώπου του στενόν, το μέτωπον θολωτόν, και συκωμένον επάνω.»²⁸⁵

“He converses freely, and without pedantry, on all subjects, and writes and speaks with fluency and eloquence. Above all things, he has attempted, and in a great measure obtained the mastery over his passion. He is abstemious at his meals, (...). he possesses many friends, but has no minions; and preserves an inviolable secrecy, by means of a rigorous silence (...)”²⁸⁶

«Εἰς τὰς συναναστροφάς το φέρσιμόν του εἶναι ἀβίαστον καὶ ἐλεύθερον εἰς κάθε υπόθεσιν. καὶ γράφει καὶ ομιλά με ἐμφασιν, συντομίαν, καὶ νοστιμάδα. ξεχωριστά δε ἐκ νεότητός του ἀκόμι ἐπάσχισεν διὰ νὰ καταδαμάσῃ τὰς ἐπιθυμίας του, καὶ τὰς υπόταξεν ὡς ἐπὶ τῷ πλείστον ὑπὸ τὸ ἀδαμάντινον θέλημά του. εἰς τὰ συμπόσια εἶναι πολλὰ ἐγκρατής. φίλους ἔχει πολλούς, ὁμῶς κανένα ἀγαπητόν, καὶ φυλάττει τὰ μυστικά του με ἄκραν σιωπὴν.»²⁸⁷

Με βάση τα παραπάνω, είναι, νομίζω, ορατό το γεγονός ότι η *Βιογραφία* άντλησε πληροφορίες από δύο τουλάχιστον πηγές της εποχής που υπήρχαν διαθέσιμες για τον Βοναπάρτη. Το ζήτημα της προέλευσης των λοιπών πληροφοριών και γεγονότων στα οποία αναφέρεται η *Βιογραφία* δεν μπορεί να μας απασχολήσει εδώ εξαντλητικότερα. Εικάζουμε ὁμῶς ὅτι, ἐλλείπει ἐδικῶν ἐκδόσεων (π.χ. γιὰ τὴν ἰταλική ἐκστρατεία) γιὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς «ἐκκρήξης» τῆς στρατιωτικῆς καριέρας τοῦ Βοναπάρτη, οἱ σχετικὲς πληροφορίες ἔχουν ἀντληθεῖ ἀπὸ ἐιδησεογραφικὰ ἐντυπα τῆς ἐποχῆς. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ πιθανότατα ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, ἰδιαίτερα ἀν λάβει κανεῖς ὑπόψιν τοῦ τὴν καίρια διαπίστωση τῶν Roger Chartier-Daniel Roche ὅτι:

«ἡ ἐφημερίδα καὶ τὸ βιβλίον δὲν συνιστοῦν, ὅπως σήμερα, ἀντικείμενα πολὺ διαφορετικὰ, ἀνάμεσα στὰ δύο μέσα ὑπάρχουν αὐθόρμητες καὶ σταθερές σχέσεις. Τὸ βιβλίον καὶ τὸ περιοδικὸ παράγονται ἀπὸ τὸ ἴδιο τεχνικὸ σύστημα, με ταυτόσημες μεθόδους καὶ προθέσεις, τὶς ὁποῖες καμία βασικὴ υλικὴ μεταβολὴ δὲν τὶς ἐπηρεάζει πρὶν τὸν 19^ο αἰῶνα».²⁸⁸

Ἄλλωστε, ὅταν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κούτζικος ἐντόπιζε στὸ τέλος τῆς μετάφρασῆς τοῦ ὡς βασικὴ αἰτία γιὰ τὴν ὁποία «έως ἐδῶ ἔχωμεν τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ τοῦ ἀνδρός» τὴν ἔλλειψη συγγραμμάτων «εἰς ἄλλην διάλεκτον», δὲν ἀφῆνε ἀραγε ἓνα περιθώριο νὰ ἐξακολουθήσῃ στὸ μέλλον τὴν ἀφήγησιν τοῦ γιὰ τὸν Ναπολέοντα «ἀν εὐκαιρήσῃ νὰ

²⁸⁵ *Βιογραφία Μποναπάρτε*, ὁ.π., σ. 39.

²⁸⁶ *Biographical anecdotes*, ὁ.π..

²⁸⁷ *Βιογραφία Μποναπάρτε*, ὁ.π. .

²⁸⁸ Roger Chartier-Daniel Roche, «Livres et Presse: vehicules des idees. Rapport preliminaire», *Studies on Voltaire*, 263, 1989, σ. 592 παρατίθεται μεταφρασμένο στὸ Σ. Ἀθήνη, ὁ.π., σ. 309.

τα συλλέξει (ενν. τις σχετικές πληροφορίες) μόνος του»; Ποια θα μπορούσε έτσι να ήταν η πηγή της συλλογής του εάν όχι οι εφημερίδες της εποχής;

Ανεξάρτητα από τις σύνθετες εκδοτικές και μεταφραστικές διαδρομές των πρώτων πληροφοριών που διαχέονται στην Ευρώπη σε σχέση με τη ζωή και τη δράση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, -για τις οποίες μόνο γενικές εικόνες είμαστε σε θέση να παρουσιάσουμε- το στοιχείο που ενδιαφέρει εδώ, πέρα από τις επιμέρους λεπτομέρειες, είναι η *έγκαιρη και συντονισμένη* διασύνδεση της πρώτης βιογραφίας στην ελληνική γλώσσα με τις πρώτες αντίστοιχες σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

5.2. Ο Σπυρίδων Βλαντής και ο μύθος του Ναπολέοντα στην ελληνική γλώσσα.

Δέκα περίπου χρόνια μετά την έκδοση της *Διήγησης της πανευτυχούς ταύτης παρούσης καταστάσεως* ο Σπυρίδων Βλαντής μετέφρασε και εξέδωσε την τρίτομη *Ιστορία του Ναπολέοντος*.²⁸⁹ Η προηγούμενη εκδοτική εμπλοκή του Βλαντή με το Ναπολέοντα και τους Γάλλους, όπως είδαμε αναλυτικότερα στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν υπήρξε θετική. Αντίθετα, η εχθρική στάση που είχε τηρήσει προς τους Γάλλους το 1797, μετά τη σύντομη κατάληψη της Βενετίας από τα στρατεύματα του Ναπολέοντα, φαίνεται, εκ των υστέρων (1808), ότι αναθεωρείται: η αφιέρωση της μετάφρασης του έργου (με την σχετική αφιέρωση γραμμένη και στα ελληνικά και στα Ιταλικά) «Τω εξοχωτάτω κύριω Μαρμόντ Αρχιστάτηγω της εν Δαλματία Γαλλικής Στρατιάς, Ηγεμόνι του Κυνηγετικού Τάγματος, Σύμβουλω της Επικρατείας, Μεγάλω Χορδόνιω κτλ. κτλ.»²⁹⁰ δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνειών προς τούτο. Πιο συγκεκριμένα, ο Βλαντής δικαιολόγησε το αφιερωτικό του στον Μαρμόντ, ως εξής:

«Αν αι υπέροχαι αρεταί και τα ένδοξά σου κατορθώματα σε επροβίβασαν εις ό έχεις υψηλόν αξίωμα, και σε ανέδειξαν τοις πάσιν επιφανή και θαυμάσιον. η γενναία όμως υπεράσπισις, με την οποία τιμάς τους Ομογενείς μου Γραικούς, επιτίθισι καιμοί το ήδιστον χρέος του εγκωμιάζειν διηνεκώς το Όνομά σου, και ομολογείν σοι αϊδίον την ευγνωμοσύνην. Δεχθήτι, παρακαλώ, ω Γενναίε, τα ελικρινή ταύτα φρονήματα, άτινα συνάδουσιν με τα του Γένους μου άπαντος. Έρχεται ίσως ημέρα, καθ'ην θέλεις γνωρίσει καλλήτερα, ότι δεν ήσαν της επιεικιάς σου και προστασίας ανάξιοι, των Θεμιστοκλέων και Λεωνίδων οι απόγονοι.

Εμί με βαθύτατον σέβας

²⁸⁹ Σ. Βλαντής, *Ιστορία του Ναπολέοντος πρώτου, Αυτοκράτορος των Γάλλων, Βασιλέως της Ιταλίας, Υπερασπιστού της του Ρήνου Συμμαχίας*, Νύν πρώτον μετενεχθείσα εκ της Ιταλικής εις την των Γραικών γλώσσαν, Παρά Σπυρίδωνος Βλαντή, τ.1-3, Βενετία, 1808, Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.

²⁹⁰ Βλαντής, *ό.π.*, σ. 9.

Ο «απόγονος «των Θεμιστοκλέων και Λεωνίδων» Σπυρίδων Βλαντής, ο οποίος ευελπιστεί ότι «έρχεται ίσως ημέρα» κατά την οποία ο Μαρμόντ «θέλει γνωρίσει καλλήτερα» ότι, οι μέχρι εκείνη τη στιγμή, δουλεύσεις του στους «Ομεγενείς Γραικούς» δεν θα πάνε χαμένες από αυτούς και άρα θα αξιοποιηθούν κατάλληλα, (χωρίς να διευκρινίζει βέβαια προς ποια κατεύθυνση και με ποιο σκοπό) καταπιάστηκε, ανάμεσα στις άλλες εκδοτικές και μεταφραστικές του ασχολίες, με ένα έργο για τη ζωή και τη δράση του Ναπολέοντα. Το γενικό συμπέρασμα από αυτήν την τρίτομη λοιπόν *Ιστορία* είναι ότι πρόκειται για ένα έργο εξαιρετικά ευνοϊκό προς τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη, το οποίο κινείται προς την ίδια «κατεύθυνση» με την προηγούμενη αντίστοιχη εκδοτική απόπειρα του Κ.Γ. Κούτζικου, αυτήν της μυθικής προσέγγισης του. Η διαφορά ωστόσο της βιογραφίας του Βλαντή, εκτός του ότι εκτείνεται σε μεγαλύτερο χρονικό εύρος σε σχέση με αυτήν του Κούτζικου –η αφήγηση ολοκληρώνεται στον τρίτο τόμο με την στέψη του Ναπολέοντα σε βασιλιά της Ιταλίας το 1805- είναι ότι καλλιεργεί με συστηματικότερο και εντονότερο τρόπο αυτήν την μυθική εικόνα αναφερόμενο σε πολυάριθμες πτυχές και περιστατικά της δράσης του Ναπολέοντα παραθέτοντας παράλληλα ειδικότερες και περισσότερες πληροφορίες. Η κατεύθυνση, για την οποία κάναμε λόγο, αυτήν δηλαδή της «μυθικής» προσέγγισης του Βοναπάρτη δεν είναι βέβαια προϊόν πρωτότυπης σύλληψης ούτε του Κ.Γ. Κούτζικου ούτε και του Σπυρίδωνα Βλαντή, αλλά αντίθετα αποτελεί μια πραγματικότητα, η οποία αξιοποιώντας δυνατότητες της εποχής, εκκινούσε και αναπτύσσονταν στην ίδια τη Γαλλία, ήδη από τα χρόνια της ιταλικής εκστρατείας του 1796-7.²⁹² Το στοιχείο ωστόσο που ενδιαφέρει εδώ είναι ότι ακριβώς αυτή η μυθική αντίληψη περί Βοναπάρτη, αν όχι εκκολαπτόμενη στη Γαλλία, πάντως υπό συνεχή διαμόρφωση, περνάει έγκαιρα και στην ελληνική γλώσσα: εάν τα δημοσιεύματα της *Εφημερίδος* του 1797 καθώς επίσης και η *Βιογραφία του Μποναπάρτε* αποτέλεσαν τις πρώτες πηγές πληροφόρησης στην ελληνική γλώσσα για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη και έδωσαν τον τόνο για την καλλιέργεια του μύθου του στα ελληνικά, τότε η *Ιστορία*

²⁹¹ Στο *ίδιο*, σ. 10.

²⁹² Βλ. χαρακτηριστικά το άρθρο του Philip G. Dwyer, «Napoleon Bonaparte as hero and savior. Image, rhetoric and behavior in the construction of a legend», *French History*, 18, 4, Oxford University Press and the Society for the Study of French History, Οξφόρδη, 2004, σ. 379-403, όπου και εξετάζεται η πορεία διαμόρφωσης του μύθου στη Γαλλία την περίοδο 1796-1799.

του αποτέλεσε αναμφίβολα την ωριμότερη και αποτελεσματικότερη στιγμή προς αυτήν την κατεύθυνση, οργανώνοντας και κωδικοποιώντας την πληροφορία γύρω από τον Βοναπάρτη γύρω από συγκεκριμένα μοτίβα.

Ο κύριος όγκος της αφήγησης της *Ιστορίας του Ναπολέοντος* εκτείνεται μεταξύ των ετών 1800-1805, χρονικό διάστημα κατά το οποίο, από όσο γνωρίζω, δεν εκδόθηκαν άλλα σχετικά βιβλία καθώς επίσης και δεν εντοπίζονται άλλες ειδησεογραφικές αναφορές στον Ναπολέοντα στην ελληνική γλώσσα²⁹³. Πιο συγκεκριμένα, από τους τρεις συνολικά τόμους που μεταφράσε ο Βλαντής, το μεγαλύτερο μέρος του πρώτου τόμου αναφέρεται στα βιογραφικά στοιχεία του Βοναπάρτη καθώς επίσης και στις εκστρατείες της Ιταλίας και της Αιγύπτου (σ.1-94) ενώ ολοκληρώνεται με την αφήγηση της επιστροφής του στο Παρίσι, την εκλογή του στην Υπατεία καθώς επίσης και την αφήγηση των πρώτων κινήσεών του ως απόρροια της νέας ιδιότητάς του (σ.94-128). Αντιστοίχως, οι δύο επόμενοι τόμοι αναφέρονται αποκλειστικά στην ζωή και τη δράση του στο εν λόγω χρονικό διάστημα (1800-1805). Ο δεύτερος τόμος ειδικότερα αναφέρεται στις στρατιωτικές επιτυχίες του πρώτου εξαμήνου του 1800 (σ.5-36), την εξιστόρηση της ειρήνης του Λουνεβίλ αλλά και της Αμιένης (σ.37-121) ενώ ο τρίτος - και μεγαλύτερος σε έκταση - τόμος αναφέρεται στις μεταβολές των αξιωμάτων του Ναπολέοντα από το 1802 μέχρι και το 1805 (σ.5-175): εδώ περιλαμβάνονται η εξιστόρηση της παράτασης της θητείας του εφόρου ζωής στην Υπατεία (1802), η ενθρόνισή του ως Αυτοκράτορας των Γάλλων το 1804 καθώς και ο ορισμός του ως Βασιλέας των Ιταλών (1805).

Πριν ωστόσο, αναφερθούμε σε αυτούς ακριβώς τους σημαντικούς σταθμούς στο προσωπικό δρομολόγιό του καθώς και στο πώς ακριβώς τα γεγονότα αυτά αναπτύσσονται και καταγράφονται ήδη από το 1808 (και νωρίτερα στο πρωτότυπο: 1807), κρίνουμε σκόπιμο να αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο η *Ιστορία του Ναπολέοντος* αντιμετωπίζει και ιστοριοποιεί δυο περιόδους από τη ζωή και τη δράση του Ναπολέοντα που προηγούνται: την εκστρατεία στην Ιταλία και την Αίγυπτο, καθότι ήδη από τις επιμέρους περιγραφές των γεγονότων αυτών καθίσταται φανερή στον μελετητή η προσπάθεια σταδιακής καλλιέργειας του μύθου γύρω από τη δράση και την προσωπικότητά του Γάλλου αρχιστράτηγου.

²⁹³ Μετά την διακοπή της έκδοσης της *Εφημερίδος* τον Δεκέμβριο του 1797, το αμέσως επόμενο ειδησεογραφικό φύλλο που εκδόθηκε στην ελληνική γλώσσα είναι οι *Ειδήσεις δια τα Ανατολικά Μέρη*, το δεύτερο εξάμηνο του 1811 με τόπο έκδοσης την Βιέννη.

Πιο συγκεκριμένα, και σύμφωνα με τον Philip Dwyer, «τόσο η μάχη στο Λόντι όσο και η μάχη του Άρκολα θα γίνονταν ακρογωνιαίοι λίθοι για την κατασκευή του Ναπολεόντειου μύθου (και αργότερα του θρύλου)» στη Γαλλία.²⁹⁴ Πέρα από τις εκτενείς πληροφορίες σε σχέση με τις μάχες αυτές καθαυτές που περιέχονται στην *Ιστορία του Ναπολέοντος*, στις σελίδες του έργου που μεταφράζει ο Σπυρίδων Βλαντής, οι εν λόγω μάχες αξιοποιούνται επιπλέον και συμβολικά. Έτσι, η ανάμνηση της σπουδαίας νίκης στο Λόντι, που άνοιξε το δρόμο προς την κατάληψη του Μιλάνου το 1796, παρουσιάζεται στην *Ιστορία* να αξιοποιείται συνειρμικά από τον Βοναπάρτη και σε δύσκολες στρατιωτικές στιγμές προκειμένου να κινητοποιήσει το στράτευμα του:

«Τότε ο Βοναπάρτης έρχεται με τους Εγκρίτους του επι κεφαλής του Τάγματος Ωζερώ, και ερωτά τους στρατιώτες αν τάχα δεν είναι πλέον εκείνοι οι ίδιοι, οι οποίοι υπερέβησαν την γέφυραν εις το Λόδι. Τούτος ο έλεγχος διεγείρει την ευτολμίαν των. Ο Βοναπάρτης το αισθάνεται, πηδά από το άλογόν του, λαμβάνει μίαν σημαίαν, και τρέχει επάνω εις την γέφυραν φωνάζων “Τρανατήροι, ακολουθήσετε τον Στρατηγόν σας”»²⁹⁵

Την επαύριον της επιτυχημένης μάχης του Άρκολα πληροφορούμαστε επιπλέον και το εξής περιστατικό, μέσω της εξιστόρησης του οποίου καλλιεργείται μια ορισμένη εικόνα σε σχέση με τον χαρακτήρα και την συμπεριφορά του Βοναπάρτη:

«Μετά την αιματώδη μάχην του Αρκόλα, στοχάζεται (ο Βοναπάρτης) να περιέλθῃ δια νυκτός το στρατόπεδον, με ένδυμα απλού στρατιώτου. Ενώ περιφέρεται ευρίσκει ένα φύλακα αποκοιμισμένον βαθέως επάνω εις το κοντάκι του πυροβόλου του. Εξαπλώνει ελαφρά εις την γήν τον φύλακα, λαμβάνει το πυροβόλον του, και μένει αυτός δύο ώρας εις τον τόπον του. Έρχονται να τον συκώσουν. ο στρατιώτης διεγείρεται, κοιτάζει ολόγυρα, και γνωρίσας τον Αρχιστράτηγον του, φωνάζει “αλλοίμονον! ο Βοναπάρτης, εγώ είμαι αφανισμένος!” Όχι, του αποκρίνεται με πραότητος ο Στρατηγός, “μη φοβού ω συστρατιώτα μου, ύστερα από τόσους κόπους είναι συγχωρημένον εις έναν ανδρείον να αποκοιμηθῇ. άμη άλλην φοράν έκλεξε καλλιώτερα τον καιρόν σου”».²⁹⁶

Οι πληροφορίες για τη μάχη του Λόντι και του Άρκολα, επειδή ακριβώς ανακυκλώνονται και αναπαράγονται από τα διάφορα συγγράμματα που εκδίδονται για τον Βοναπάρτη σε ευρωπαϊκή κλίμακα, βρίσκουν παρόμοιες γλωσσικές διατυπώσεις στα αντίστοιχα που μεταφράζονται στα ελληνικά. Παραθέτουμε εδώ, τις αντίστοιχες πληροφορίες για τη μάχη του Λόντι που εξιστορούνται στη *Βιογραφία* του Κούτζικου,

²⁹⁴ Dwyer, *ό.π.*, σ. 381.

²⁹⁵ Βλαντής, *ό.π.*, σ.. 23.

²⁹⁶ Στο *ίδιο*, σ. 24.

προς αντιπαραβολή με το αντίστοιχο απόσπασμα της *Ιστορίας* του Βλαντή που παραθέσαμε παραπάνω:

«εις την αρκόλην οι γάλλοι δεν ήθελαν να υπάγουν έμπροσθεν. ο Μποναπάρτε τους εφώναξεν, “πως! εσείς είσθε οι νικηταί από το λόδι; (...) ευθύς κατηβαίνει ο Μποναπάρτε από το άλογον, αρπάζει ένα φλάμουρον εις το χαίρι, και φωνάζει των γρενατίρων. “Ακολουθάτε τον στρατηγόν σας”»²⁹⁷

Επιπρόσθετα, εντοπίζουμε μια ακόμα ενδιαφέρουσα «επανάληψη» στην πληροφορία για τον Βοναπάρτη στην ελληνική γλώσσα. Πρόκειται για την αλληλογραφία που ανταλλάσσει ο Βοναπάρτης με τον Πάπα τον Φεβρουάριο του 1797 λίγο πριν τερματιστούν οι εχθροπραξίες μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα, η επιστολή που στέλνει και δέχεται ο Πάπας από τον Βοναπάρτη συνιστούσε μάλλον στοιχείο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τους αναγνώστες της περιόδου και για αυτό μάλλον επιλέγεται να παρατεθεί αυτούσια στην *Ιστορία του Ναπολέοντος*. Ωστόσο, αυτή ακριβώς η αλληλογραφία μεταξύ των δυο ανδρών προτού αποτελέσει ιστορικό τεκμήριο της δράσης του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, που χρησιμοποιείται σε πρώιμες ιστοριογραφικές απόπειρες προσδιορισμού της ζωής και της δράσης του, υπήρξε διαθέσιμη στην ελληνική γλώσσα και ως προϊόν τρέχουσας ειδησεογραφικής πληροφορίας καθότι είχε δημοσιευτεί στην *Εφημερίδα* το 1797.^{298 299}

²⁹⁷ Κούτζικος, ό.π., σ. 22.

²⁹⁸ Παραθέτουμε στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας τα χαρακτηριστικά χωρία όπου και γίνονται εύκολα αντιληπτές οι διαφορετικές γλωσσικές διατυπώσεις ως απόρροια διαφορετικών πηγών από τις οποίες γίνεται η μετάφραση ή ακόμα και διαφορετικών μεταφραστικών επιλογών.

²⁹⁹ Επιπλέον τέτοιες «επαναλήψεις» στις αφηγήσεις: *Βιογραφία Μποναπάρτε* (σ.10-11):

«πολλαί εφημερίδες (...) εκοινολόγησαν, ότι τον Μποναπάρτε τον ευγάνουν από τα πυροβόλα, και θέλουν τον διωρίση εις το πεζόν. αυτός επήγεν εις τα Παρίσια. (...) Από αυτήν (γαλλική διοίκηση στα 1795) ο Μποναπάρτε δεν ημπόρεσε δια να απολαύση τίποτες, αδημόνησεν εις άκρον, και εξήτησεν την άδειαν να αφήση την πατρίδα του, και να πηγαίνη εις την Κωνσταντινούπολιν.

και η αντίστοιχη πληροφορία στην *Ιστορία του Ναπολέοντος* (σ.5):

«Η τότε Διοίκησις ηθέλησε να τον βιάση να μεταβή από την υπουργίαν της Πυροβολικής εις την του Πεζού. όθεν αυτός απεφάσισε να αφήση την Φράντζαν, και να υπάγη εις Κωνσταντινούπολιν, πλην δεν ημπόρεσε να επιτύχη μηδέ τούτο»

Αντίστοιχη επανάληψη και από την *Εφημερίδα* σε σχέση με την αφορμή της έναρξης του πολέμου με την Βενετία στα 1797. Η πληροφορία στην *Ιστορία του Ναπολέοντος* (σ.32):

«Αλλ’η χαρά, την οποίαν ησθάνετο ο Βοναπάρτης δια τας τόσας δυστυχίας του, αι οποίαι έπρεπεν εξ ανάγκης να φέρουν την ειρήνην, εταράχθη αιφνιδίως από την είδησιν ότι περίπου τετρακόσιοι φραντζέζοι άρρωστοι εις τα Νοσοκομεία της Βερώνας, είχαν φονευθή υπο τους Βενετούς. Έγραψεν ευθύς μίαν απειλητικήν επιστολήν προς τον Δούκαν (Δόζην) της Βενετίας, με την οποίαν εξητούσε να παραδοθούν εις χείρας του οι φονείς, δηλοποιών ότι η αθέτησις του ζητήματος τούτου, ήθελε προξενήση την κήρυξιν του πολέμου εκ μέρους της Φράντζας. Ο Δόζης (...)δεν επληροφόρησε τον Βοναπάρτην. όθεν εξέδωκεν ευθύς εν

Ο τρόπος, στη συνέχεια, με τον οποίο περιγράφεται στον πρώτο τόμο η αποτυχία της εκστρατείας του Βοναπάρτη στην Αίγυπτο καθώς επίσης και η αναχώρηση του από εκεί με κατεύθυνση το Παρίσι, νομίζω, ότι έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πιο συγκεκριμένα, το «μελανό» αυτό σημείο της δράσης του Ναπολέοντα Βοναπάρτη (1799), παρουσιάζεται με τον εξής τρόπο: αρχικά καταγράφεται η μεγάλη εμπιστοσύνη των Γάλλων στρατιωτών του προς το πρόσωπό του:

«Τόσον πολύ ήταν το θάρρος των στρατιωτών του εις τον Βοναπάρτην, ώστε αν και εγνώριζον ότι δεν είχαν πλέον κανένα μέσον να εύγουν από την Αίγυπτον, ήσαν όμως καλώς πεπεισμένοι ότι η τύχη του και αγκίνοια του ήθελε τους ανοίξη μυρίους δρόμους. Ενόμισαν λοιπόν ευατούς προωρισμένους να αποθάνουν εις την Αφρικήν, όταν έμαθον την εις Φράντζαν αναχώρησίν του. Εν τούτω άρχησεν έκαστος να συλλογίζεται και να ερευνά τας αιτίας της τοιαύτης αιφνιδίου και κρυφίας αναχωρήσεώς του».³⁰⁰

Η αναχώρηση του Βοναπάρτη από την Αίγυπτο με την παράλληλη εγκατάλειψη των στρατευμάτων του συνεπάγονταν για τους στρατιώτες του με έντονη ανησυχία σε σχέση με το μέλλον τους χωρίς την εκεί παρουσία του, η οποία μάλλον θεωρούνταν απολύτως απαραίτητη. Ωστόσο, στην εξέλιξη της αφήγησης αντί να επικριθεί από τον συγγραφέα η στάση του Γάλλου αρχιστράτηγου καθώς επίσης και να καταγραφούν ενδεχόμενες αρνητικές αντιδράσεις από τους στρατιώτες του, οι οποίοι επειδή ακριβώς «ενόμισαν ευατούς προωρισμένους να αποθάνουν εις την Αφρικήν», καθένας εξ' αυτών άρχισε «να συλλογίζεται και να ερευνά τας αιτίας της αιφνιδίου αναχωρήσεως (του)», οι τελευταίοι παρουσιάζεται ότι αντιλήφθηκαν την αναχώρηση του Ναπολέοντα ως εξής:

«Εστοχάσθησαν αναλόγως ότι υποθέσεις βέβαια υψηλότεραι εδυνήθησαν να παρακινήσουν τον Βοναπάρτην να εγκαταλείψη το στρατευμά του, μάλιστα εις ένα καιρόν, εις τον οποίον εφαιnéτο ότι εβεβαίωσε την ανάπαυσίν των.

Διάγγελμα, το οποίον ετελείωνε με την προσκάλεισιν του Πρέσβεως της Φράντζας (...) να αναχωρήση από την Πόλιν των, και επρόσταζε τους Στρατηγούς του να μεταχειρισθούν εχθρικώς τα Βενετικά πλήθη.»

και το παρόμοιο δημοσίευμα της *Εφημερίδας* αρ.φ. 34, (28/4/1797) σ. 390-391 :

«Εις την Βερόναν έτυχαν προ ολίγου μεγάλοι συγχύσεις, και οι Βενετζιάνοι εφόνευσαν όχι μόνον ολίγους Φραντζέζους, αλλά και τους αρρώστοις Φραντζέζους και αυστριακούς, οπού ευρίσκοντο εις τα οσπιτάλια. (...). Κατά την βεβαίωσιν πολλών, έγραψεν ο Μποναπάρτε εις τον εν Βενετία γαλλικόν πρέβυν πολίτην λ' Άλλεμαν, δια να υπάγη εις την Γερουσίαν της Βενετίας και να της παραστήση, ότι αφού εμβήκαν τα φραντζέζικα στρατεύματα εις τους της στεράς τόπους της Βενετίας (...) η Βενετία όχι μόνον επάτησε πολλάκις την ουδετερότητα, αλλά εις μερικές περιστάσεις εφάνη και φανερά φίλη των της Ρεπούμπλικας εχθρών.

³⁰⁰ Βλαντής, *ό.π.*, σ.93.

Επέβαλον τους στοχασμούς των προς την δυστυχή κατάστασιν της Γαλλίας, και εσυμπέραιναν ότι μόνον ο Βοναπάρτης εδύνατο να την μεταλλάξῃ. τέλος δεν αμφίβαλε πλέον ουδείς ότι εκείνος ήθελε μεταχειρισθῇ όλα τα μέσα να φυλάξῃ μιαν απόκτησιν, δια την οποίαν υπέφερε τόσους κόπους, και κινδύνους. Ούτως η ελπίς των μελλόντων ευτυχιών, διεσκέδασε την εν τω παρόντι λειποψυχίαν.»³⁰¹

Οι πληροφορίες που έφταναν στην Αίγυπτο για την «δυστυχή κατάστασιν της Γαλλίας», όπως αναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο, αφορούσαν τις στρατιωτικές αποτυχίες στα μέτωπα της Ιταλίας και της Γερμανίας και την απειλή μεταφοράς του πολέμου στην ίδια την Γαλλία. Ακριβώς αυτά τα γεγονότα παρουσιάζονταν ως οι αφορμές που οδήγησαν τον Βοναπάρτη να εγκαταλείψει το μέτωπο της Αιγύπτου. Άλλωστε για τους Γάλλους η κίνησή του αυτή μάλλον υπήρξε λογική:

«Όσον και αν ησθάνοντο το βάρος τούτων των κακών, δεν είχε κανείς μήτε την ευτολμίαν, μήτε την αναγκαίαν αγχίνοιαν δια να τα θεραπεύσῃ. Εἰς μόνον άνθρωπος εδύνατο να φθάσῃ εἰς τοιούτον υψηλόν σκοπόν. ἀλλ' οὗτος δεν ήτον παρών. ἡ θεία Πρόνοια τον προσκαλεί. οὗτος ο άνθρωπος, οὗτος ο Ἡρως εἶναι ο Βοναπάρτης, του οποίου ἡ λαμπρά φήμη διεδόθη εἰς ὅλην την Οικουμένην. (...) οἱ ἐχθροὶ τον σέβονται και τον φοβούνται. Αυτός μόνος λοιπόν δύναται να σβύσῃ, ἢ να συμβιβάσῃ τας στάσεις, και να προξενήσῃ εἰς την Φράντζαν την εσωτερικὴν και εξωτερικὴν εἰρήνην.»³⁰²

Ο Βοναπάρτης λοιπόν, στην αντίληψη του συγγραφέα αναχώρησε από την Αίγυπτο, όχι επειδή απέτυχε, καθότι οι στρατιωτικές επιχειρήσεις που ανέλαβε και εκτέλεσε εκεί βρέθηκαν σε απόλυτο αδιέξοδο, αλλά αντίθετα, επειδή αντιλαμβανόμενος τον κίνδυνο στον οποίο είχε περιέλθει η Γαλλία, και προκειμένου να την διαφυλάξῃ από «τις αποκτήσεις της», έθεσε τον ευατό του στην υπηρεσία της πατρίδος: το ακριβώς δηλαδή αντίθετο από την «λειποψυχίαν».

Ο δεύτερος τόμος της *Ιστορίας του Ναπολέοντος* εκκινεί με την πληροφορία για τις προσπάθειες του Βοναπάρτη να εξασφαλίσει την ειρήνη με τους εχθρούς της «Φράντζας», προσπάθειες ωστόσο που αποτυγχάνουν (1800). Έτσι, η ειρήνη αναζητήθηκε εμμέσως, μέσω του πολέμου και της γνωστής «ευτολμίας» που επιδεικνύει σε αυτόν ο Γάλλος στρατηγός και, πλέον, πολιτικός:

«Αφ' ου ο Βοναπάρτης μετεχειρίσθη εἰς μάτην ὅλα τα μέσα, ὅσα ἐπεδέχετο ἡ τιμὴ του, δια να παρακινήσῃ τας ἐν συμμαχία Ἐπικρατείας να δώσουν τέλος

³⁰¹ Στο *ίδιο*.

³⁰² Στο *ίδιο*, σ.94-95.

εις ένα φθοροποιόν πόλεμον, εστοχάσθη τέλος να αποκτήση με την ευτολμίαν του εκείνη την ειρήνην, την οποίαν με τόσην ισχυρογνωμίαν τω ηρνούντο. κ' βλέπων ότι από έν μόνον κατόρθωμα εκρέματο η έκβασις των σκοπών του, εις τούτο μόνον κατέβαλεν όλην του την προσοχήν ». ³⁰³

Ο Ναπολέων έτσι, εκ νέου, ανέλαβε μια εκστρατεία στον ιταλικό χώρο ενώ η έμπρακτη συμβολή του ως επικεφαλής σε αυτήν τονίστηκε με όλους τους δυνατούς τρόπους:

«Θέλων δε ο Βοναπάρτης να ήναι συμμετοχος όλων των κινδύνων του στρατεύματός του, ανέβη και αυτός επάνω εις τον βράχον. αλλ' όταν έφθασεν εις την κορυφήν, ησθάνθη τον ευατόν του τοσον ατονισμένον και από την θερμότητα και από τον κόπον, ώστε δεν ημπόρεσε να αντισταθή εις τον ύπνον, και απεκοιμήθη επάνω εις μιαν πέτραν. Τότε φοβούμενοι οι στρατιώται μη ταράζουν την ανάπαυσιν του αγαπημένου Αρχηγού των, περνούν έμπροσθέν του, εν βαθυτάτη σιωπή, και διαβαίνοντες είχαν προσηλωμένους εις αυτόν μετά πόθου και ευλαβείας τους οφθαλμούς των, με τοιαύτην διάχυσιν ψυχής, ώστε είναι αδύνατον να περιγραφθή. εικών τω όντι θαυμασία, την οποίαν είθε να παραστήση ποτέ προσφυώς η γραφίς επιτηδείου τινός ζωγράφου!» ³⁰⁴

Η δεύτερη ιταλική εκστρατεία, η περιγραφή της οποίας θα καταλάβει σχεδόν το ήμισυ του δεύτερου τόμου της *Ιστορίας* (σελίδες 5-36 από τις συνολικά 80 σελίδες του κυρίως κειμένου) συμπεριέλαβε πανηγυρικές αφηγήσεις και γλαφυρές εξιστορήσεις επιμέρους πτυχών του πολέμου που τόνιζαν τα ηγετικά χαρακτηριστικά του Βοναπάρτη καθώς επίσης και τις στρατιωτικές του αρετές με αποκορύφωμα την εξιστόρηση της μάχης του Μαρένγκο το καλοκαίρι του 1800. Μάλιστα, πριν λάβει καν χώρα η μάχη, ο συγγραφέας της *Ιστορίας* ανέφερε ότι ο Βοναπάρτης μπόρεσε να προβλέψει τα αποτελέσματά της: «περιέστρεφεν εις τον νούν του την εικόνα της φοβερής μάχης, η οποία έμελλε να κροτηθή εις εκείνην την πεδιάδαν» καθώς επίσης και «επροέβλεπε το αποβησόμενον (...) και στοχαζόμενος την ευτυχή έκβασιν, όλος εφλογίζετο εις το πρόσωπον». ³⁰⁵ Το επιτυχημένο, όπως ήδη αναφέραμε, αποτέλεσμα για τους Γάλλους στην μάχη του Μαρένγκο περιεγράφηκε με τον πλέον ενθουσιώδη τρόπο και έδωσε το έναυσμα ακόμα μίας μυθικής περιγραφής της δράσης του Βοναπάρτη :

«Ποιος δύναται να περιγράψη τα έργα της ευτολμίας, όσα συνέβησαν εις τον αξιομνημόνευτον εκείνον τόπον; (...) Ο Βοναπάρτης περικυκλωμένος από νεκρούς, και ημιθανείς, κατεφρόνει τας πυρίνους σφαίρας, αι οποίαι δίκην βροχής έπιπτον επάνω του, και με την συνήθη του αδιαφορίαν, έδιδε τας αναγκαίας επιταγάς προς διαφύλαξιν του κέντρου του. Οι στρατιώται

³⁰³ Βλαντής,ό.π., τ.2^{ος}, σ.5.

³⁰⁴ Στο ίδιο, σ.13-14.

³⁰⁵ Στο ίδιο, σ.23.

θαυμάζοντες την τόλμην του, και ανδρείαν, και μην ενθυμούμενοι πλέον τον ιδικόν των κίνδυνον, εφώναζον το “Αλλοίμονον! Αυτός δύναται να φονευθή. Διά τι δεν φεύγει;” αλλ’ εκείνος κωφός εις τας φωνάς των, δεν έδειχνε καμμίαν ταραχήν εις το πρόσωπόν του, και ενω η τύχη εφοβέριζε να τον εγκαταλείψη, εφαινετο πάντοτε ο νικητής του Αρκόλου, και Αβουκήρ.»³⁰⁶

Η στρατιωτική επιτυχία στο Μαρένγκο, η οποία αποσόβησε τελικώς τον κίνδυνο μεταφοράς του πολέμου στη Γαλλία επεκτείνοντας και εδραιώνοντας παράλληλα, για δεύτερη φορά, την γαλλική επιρροή και εξουσία στον ιταλικό χώρο είχε, φυσικά, ως αποτέλεσμα τον τερματισμό του πολέμου με τους Αυστριακούς και την σύναψη ανακωχής. Μετά την λήξη της ιταλικής εκστρατείας και τη σύναψη της ανακωχής με τους Αυστριακούς, η αφήγηση συνεχίζεται με την επιστροφή του Βοναπάρτη στο Παρίσι, όπου «αφ’ ου εδαπάνησεν εν ησυχία δύο μόνον ημέρας, δια να υποδεχθή τα χαριστήρια όλων των εν Αρχή, έλαβε πάλιν εις χείρας τους οίακας της Πολιτικής Διοικήσεως».³⁰⁷ Βασική μέριμνα του την περίοδο αυτή (μέσα 1800) αποτέλεσε η εξασφάλιση οριστικής ειρήνης με τους Αυστριακούς, διαδικασία που ωστόσο εμποδίζονταν, σύμφωνα με τον συγγραφέα, τόσο από τους Αυστριακούς όσο και από τους Άγγλους. Η εξακολούθηση, ωστόσο, του πολέμου στα τέλη του 1800 εναντίων των Αυστριακών και οι νέες στρατιωτικές επιτυχίες οδήγησαν στην σύναψη της ειρήνης με την συνθήκη του Λουνεβίλ, τον Φεβρουάριο του 1801:

«Η αρχή του 1801. έτους εφοβέριζε σκληρούς και φρικτώτατους πολέμους. αλλ’ αγαθή τύχη εφάνη μετέπειτα ότι ήθελε γίνη μάλλον η πλέον χαροποιά Εποχή της Ιστορίας ταύτης, ήγουν η εποχή μιας γενικής και στερεάς ειρήνης. Ούτω τη αληθεία εσυνέβη, δια τας πολλές και διαφόρους Συγκαταλλαγάς, αι οποίαι έγιναν κατ’ αυτόν τον χρόνον με όλας σχεδόν τας Ευρωπαϊκάς Κυριαρχίας, αγκαλά προς ταλαιπωρίαν του ανθρωπίνου γένους, αυτή η ειρήνη δεν εβάσταξε πολύν καιρόν.»³⁰⁸

Η σύναψη αργότερα ανακωχής και με τους Άγγλους, όπως συμφωνήθηκε με τη συνθήκη της Αμιένης το 1802, σηματοδότησε την πρώτη, από το 1792, περίοδο γενικής και καθολικής ειρήνης στην Ευρώπη καθώς όλες οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής για ένα περίπου χρόνο σταμάτησαν τον πόλεμο (1802-1803). Ο συγγραφέας της *Ιστορίας* απέδωσε τα εύσημα της καθολικής ειρήνης στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη, για να καταλήξει αμέσως μετά στον εξής χαρακτηρισμό προς το πρόσωπό του:

³⁰⁶ Στο *ίδιο*, σ.27.

³⁰⁷ Στο *ίδιο*, σ.38.

³⁰⁸ Στο *ίδιο*, σ.54.

«τοιουτοτρόπως η ταχύτης και ορμή των συμβεβηκότων είχε αποδείξει τον Βοναπάρτην το πλέον αξιάγαστον υποκείμενον του αιώνος».³⁰⁹

Πράγματι, η προσωπικότητα εκείνη που κατάφερε να θέσει τέρμα στους πολέμους, που ταλάνιζαν τους ανθρώπους και τους τόπους της Ευρώπης για περισσότερο από δέκα χρόνια, είχε επιτύχει κάτι εξαιρετικά σημαντικό: την ειρήνη, η οποία στα μάτια των σύγχρονών του φάνταζε σχεδόν ακατόρθωτη. Τόσο ακατόρθωτη μάλιστα που ο συγγραφέας της *Ιστορίας* έσπευσε, λόγω και μόνο αυτού του γεγονότος, να τον συμπεριλάβει στους «μεγάλους» του αιώνα.

Ο δεύτερος τόμος ολοκληρώνεται με σύντομη αναφορά (σ.64-79) στις πολιτικοδιοικητικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό της Γαλλίας όπου και εδώ η συμβολή του Ναπολέοντα Βοναπάρτη παρουσιάζεται εξίσου σημαντική με την αντίστοιχη στρατιωτική:

«Διά να γίνη μία σωτηριώδης αναγέννησις έπρεπε να εκριζωθώσιν όλα τα εσωτερικά ελαττώματα της των κοινών οικονομίας, να γίνουν απλούστεροι οι τροχοί της αμέτρου ταύτης μηχανής, και να συστηθή η ενότης του κράτους και της ενεργείας. Η πρόνοια του Βοναπάρτου κατέπαυσε πάσαν δόνησιν, έφερε το ισοστάσιον, και έδωκεν εις όλα τα πολιτικά και υπουργικά σώματα ενέργειαν και δύναμιν.»³¹⁰

Ενώ, υπό το πρίσμα αυτής της διάθεσης αντιμετωπίζονται και μια σειρά άλλων, μάλλον αμφιλεγόμενων για τους σύγχρονους ιστορικούς, ενεργειών του Ναπολέοντα:

«Δεν επιχειριζόμεθα να περιγράψωμεν εδώ λεπτομερώς και τον έλεγχον του μεγάλου Συστήματος της των Κοινών οικονομίας, έργο και τούτο του Βοναπάρτου, μήτε τ' άλλα μνημεία των ευεργεσιών του. (...) δια να αποκαταστήση την στρατιωτικήν παιδείαν, (...) δια να συγκαταλλάξη τας εμφυλίους διχόνοιας (...), να οργανίση την Αστυνομίαν, να καταργήση την αυθάδειαν των ασέμων Συγγραφέων, και των στασιωδών Σατυρογράφων (...).»³¹¹

Ο τόμος ολοκληρώνεται με την προσθήκη τριών συνολικά Παραρτημάτων, τα δύο εκ των οποίων περιλαμβάναν την εκτενή δημοσίευση των συνθηκών ειρήνης: «της συνθήκης ειρήνης εις Λουνεβίλ» (σ.80-91), «Προσθήκη της εν Λουνεβίλ Συμβάσεως»(σ.119-121) αλλά και της «Συνθήκης εν Αμιένς μετά της Αγγλίας» (σ.106-116) καθώς επίσης και το ενδιαμέσο παράρτημα με τίτλο: «Κατάστασι αφορώσα την αναμόρφωσιν της Καθολικής θρησκείας εις την Φράντζαν, και τα των λειτουργών της καθήκοντα» (σ.92-105).

³⁰⁹ Στο *ίδιο*, σ. 63.

³¹⁰ Στο *ίδιο*, σ.67.

³¹¹ Στο *ίδιο*, σ.75-76.

Ο τρίτος τόμος της *Ιστορίας* αναφέρεται στη δράση του Ναπολέοντα από το 1802 μέχρι και το 1805 και τη στέψη του ως Βασιλέας της Ιταλίας (σ.6-158) καθώς επίσης και περιλαμβάνει τη δημοσίευση τριών παραρτημάτων: τη συνθήκη ειρήνης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, το «Βούλευμα Οργανικόν περί της νέας Καταστάσεως της Γαλλικής Αυτοκρατορίας» (όπου αναφέρονται οι λεπτομέρειες του κληρονομικού αυτοκρατορικού καθεστώτος, π.χ. οι ρυθμίσεις για τον διάδοχο του Ναπολέοντα κλπ.) καθώς επίσης και τη δημοσίευση μιας σύντομης ομιλίας του Πάπα Πίου Ζ' (σ.159-177). Επιπλέον στη σελίδα 128 του τόμου δημοσιεύεται ο θυρεός του «νέου» ιταλικού Βασιλείου. Η δημοσίευση του θυρεού είναι προσθήκη του ίδιου του Βλαντή στην έκδοση καθώς δεν περιλαμβάνεται στην ιταλική έκδοση, η οποία αποτέλεσε όπως είδαμε τη βάση για τη μετάφραση του Βλαντή, και συνοδεύεται με την εξής σημείωση του:

«Ο τυπογράφος κύριος Γλυκός εκτός των δύο χαλκογραφικών εικόνων του Ναπολέοντος, δηλαδή της εις τον Α' και της εν τω παρόντι Γ' Τόμω (αι οποίαι πωλούνται και χωριστά επιτηδείως χρωματισμένοι) εχάραξεν ώδε και την Σημαίαν, ήτοι το νέον Στέμμα του Βασιλείου της Ιταλίας, προς μείζοντα πληροφορίαν των εντευξομένων».³¹²

Στον τρίτο έτσι τόμο, ανάμεσα στις άλλες πληροφορίες, εξιστορούνται και οι δυο χαρακτηριστικές στιγμές της ζωής του Ναπολέοντα: πρόκειται για την απόφαση περί ισόβιας παράτασης της θητείας του ως πρώτος Ύπατος (1802) καθώς επίσης και τα γεγονότα της στέψης του ως Αυτοκράτορας των Γάλλων το 1804, τα οποία και καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος της αφήγησης του τρίτου τόμου (σ.34-96) -κοντά σε αυτά εξιστορείται εξίσου αναλυτικά και η στέψη του ως Βασιλέας της Ιταλίας (σ.97-158). Αμφότερες οι παραπάνω στιγμές, παρουσιάζονται από τον συγγραφέα της *Ιστορίας* ως «πάνδημη» απαίτηση «των Γάλλων», ή αλλιώς, και με κίνδυνο να περιπέσουμε στην ατραπό του αναχρονισμού, ιδιαίτερα όταν αναφερόμαστε σε κοινωνίες και σε χρονικές περιόδους μη μαζικής συμμετοχής στις πολιτικές διεργασίες, περίπου ως «λαϊκή απαίτηση».

Πιο συγκεκριμένα, μετά την σύναψη της συνθήκης ειρήνης της Αμιένης ο Ναπολέων «εθέσπισε προσέτι να εγχαραχθή έν Νόμισμα με την εικόνα των Τριών Υπάτων, προς αἶδιον μνήμην της μεγάλης ευεργεσίας, την οποίαν επροξένησαν όχι μόνον εις το Γαλλικό Γένος, αλλά και εις όλην απλώς την Ευρώπην». Ωστόσο, η

³¹² Στο *ίδιο*, τ.3^{ος}, σ.128. Και οι τρεις αυτές χαλκογραφίες παρατίθενται στο τέλος της παρούσας εργασίας. Βλ. εδώ, εικόνες 2 έως 4.

εξίσωση του Ναπολέοντα με τους άλλους δύο Ύπατους φαίνεται ότι «ξενίζει» κάπως τους Γάλλους:

«Από τούτο το έργο της ευγνωμοσύνης (ενν. το αναμνηστικό νόμισμα) επήγασε και εν έτερον αξιώτερον, το οποίον απέβλεπε μόνον τον Βοναπάρτην. Δεν ήσαν ευχαριστημένοι οι Γάλλοι εις το να βλέπωσι διηρημένην εκείνην την δόξαν και ανταμοιβήν, η οποία ωφείλετο όλη εις τον Λυτρωτήν των. Η Γαλλία ελευθερωθείσα από την Αναρχίαν και από τους εμφυλίους πολέμους (...) είχεν ιδή να αναστηθώσιν από τον κόλπον της άνδρες γενναίοι, οίτινες με ηρωϊκήν ευτολμίαν απαντώσι τους εχθρούς της πατρίδος, τους πλήττουσι, τους διασκορπίζουσι, τους τρέπουσι εις φυγήν, τους διώκουσιν έως εις το κέντρον της Επικρατείας των, σεμνεύουσι το Γαλλικόν Όνομα, επιτάττουσι Νόμους εις τα Έθνη, θεμελιώνουσι νέα πολιτεύματα, και Βασίλεια (...) και όλα ταύτα δια μέσου του μόνου Ναπολέοντος Βοναπάρτου».³¹³

Για να συμπληρώσει αμέσως μετά ο συγγραφέας:

«Όλαι αυταί αι παρατηρήσεις απέδειχναν εναργώς ότι η ευημερία της Γαλλίας ήτον ενδότατα συνδεδεμένη με Εκείνον, τον οποίον η Πρόνοια είχε εκλέξη, και εξαποστείλη δια να ενεργήση τοιαύτα τεράστια. Τότε δη εφανερώθη η γνώμη όλων απλώς των Γάλλων, οίτινες επόθουν να ήναι αναφαίρετοι οι χαλινοί της Διοικήσεως από τας χείρας του Βοναπάρτου. Καθότι δε ο τοιούτος πόθος ελάμβανε καθ'εκάστην περισσοτέραν αύξησιν, δια τούτο η Γερουσία ως πρώτη Καθεστώσα Αρχή, καλώς πληροφορημένη περί τούτων πάντων, και παρακινηθείσα από όλας τας τάξεις της Επικρατείας, έγινε το όργανον όλου του Γένους, και δια πάνδημου Θεσπίσματος εκήρυξε τον Βοναπάρτην Ύπατον επι ζωής»³¹⁴

Η «Γερουσία» λοιπόν, και όχι η προσωπική επιθυμία του Ναπολέοντα για τη διαχείριση και την άσκηση της εξουσίας, είναι που τελικώς επεμβαίνει και ούσα «καλώς πληροφορημένη» σχετικά με την αντίληψη « όλων των τάξεων της Επικρατείας » σε σχέση με τα έργα και τις ημέρες του Βοναπάρτη και δια μέσου « πάνδημου Θεσπίσματος » ανέθεσε στον Βοναπάρτη τα καθήκοντα του Πρώτου Υπάτου ισοβίως. Μάλιστα, την απόφαση αυτή της Γερουσίας, ο συγγραφέας της *Ιστορίας* δεν θεωρεί δεδομένο ότι ο Βοναπάρτης θα την αποδεχτεί με ευκολία:

«Αλλά θέλει δεχθή άραγε ο Βοναπάρτης την προσφοράν ταύτην της ευγνωμοσύνης του Γένους; Άραγε θέλει επιφορτισθή το υψηλόν τούτο επάγγελμα, χωρίς να ερευνήση κατά βάθος την γνώμην και συγκατάθεσιν του Λαού, και την ψήφον όλου του Γένους; Εις την ζέσιν των δημοκρατικών υπολήψεων, πρέπει τάχα να δεχθή ένα τίτλον, και μιαν υπέρτατην εξουσίαν, η οποία, ενώ κατά την έκτασιν των σκοπών του, και την θέσιν του Γαλλικού Έθνους, εφαινετο αναγκαία προς στερέωσιν της τούτου ευδαιμονίας, εδύνατο ίσως να δώση εν ταύτω και αφορμήν εις νέας και δυσκολωτέρας ταραχάς; (...).

³¹³ Στο *ίδιο*, σ.6.

³¹⁴ Στο *ίδιο*, σ. 7.

Πράγματι, η απόφαση ανάθεσης στον Βοναπάρτη ισοβίως της Υπατείας παρουσιάζεται ότι γίνεται δεκτή από αυτόν με κάποια αμφιθυμία: όχι όμως γιατί ο Βοναπάρτης φοβάται «νέες και δυσκολωτέρας ταραχές» επι τη ενδεχόμενη παράταση δια βίου της θητείας του (άραγε ο συγγραφέας της *Ιστορίας* έκανε καθόλου λόγο και για παλιότερες ταραχές;) αλλά κυρίως γιατί η προσωπική του επιθυμία ήταν να αποχωρίσει από τον δημόσιο βίο, αισθανόμενος ότι έχει ολοκληρώσει τα καθήκοντα του προς την πατρίδα:

«Αφ' ου εκηρύχθη η γενική ειρήνη ενόμιζον εγώ ότι τα προς ευτυχίαν μου συμφέροντα έπρεπε να δώσωσιν εν τέλος εις τον δημόσιον βίον μου. Αλλά βλέπω τώρα ότι η ευτυχία και δόξα του πολίτου πρέπει να σιωπώσιν, όταν αυτός προσκαλήται από το συμφέρον της Επικρατείας (...). Υμείς λοιπόν κρίνετε εύλογον ότι χρεωστώ εις τον Δήμον νέαν θυσίαν, και εγώ θέλω υπακούσει.³¹⁵

Ο Ναπολέων Βοναπάρτης λοιπόν, παρουσιάζεται ότι αποδέχεται τελικώς, την δια βίου παράταση της θητείας του ως Πρώτος Ύπατος χωρίς ωστόσο να την επιδιώξει ο ίδιος, ανταποκρινόμενος και ικανοποιώντας την απαίτηση της Γερουσίας, έχοντας παράλληλα ιδιαίτερη αίσθηση και των καθηκόντων που αναλαμβάνει καθώς επίσης και των χρεών που «χρεωστά».

Αντίστοιχα, και η στιγμή της εκλογής του Ναπολέοντα ως Αυτοκράτορα των Γάλλων δεν θα παρουσιαστεί ως ευθέως σχετιζόμενη με τις επιδιώξεις και τις υψηλές φιλοδοξίες του. Αντίθετα, εξιστορείται μάλλον ως μια πράξη «αυτοπροστασίας» του Γαλλικού Έθνους έναντι των προδοτών και των, εκ των έσω, συνωμοτών που υπονόμειαν την ευημερία και την περαιτέρω ανάπτυξη του. Πιο συγκεκριμένα, ο συγγραφέας της *Ιστορίας* δημοσίευσε αυτούσιο το Διάταγμα του στρατηγού Μουράτ, κυβερνήτη του Παρισίου «δι' ου ανήγγειλεν εις το Κοινόν την ανακάλυψιν μιας συνωμοσίας, η οποία έτεινεν εις το να αφαιρέση την ζωήν του Πρώτου Ύπατου».³¹⁶ Στην πληροφορία για την σχεδιαζόμενη συνωμοσία εις βάρος του Βοναπάρτη, οι αντιδράσεις παρουσιάζονταν ως εξής:

«Φρίττει και τρέμει όλη η Γαλλία έχουσα προ οφθαλμών την άβυσσον, εις την οποίαν εκείνο το απαίσιο τόλμημα εδύνατο να την καταβυθίση. (...) Όλοι οι Γάλλοι άλλοτι δεν επιπνέουσι την σήμερον παρά το να υπερασπιθώσι τον Βοναπάρτην, και δεν μένουσιν από το άλλο μέρος πάρεξ ολίγοι επίβουλοι, και τούτων οι περισσότεροι ξένοι, ηγορασμένοι υπο των εχθρών μας».³¹⁷

Ακριβώς λοιπόν αυτή η συνωμοσία είναι που θα οδηγήσει «όλους τους Γάλλους» στο να προτείνουν να αναδειχθεί ο Ναπολέων Βοναπάρτης Αυτοκράτορας των Γάλλων:

³¹⁵ Στο *ίδιο*, σ. 8-9.

³¹⁶ Στο *ίδιο*, σ. 35.

³¹⁷ Στο *ίδιο*, σ. 40-41.

«Η ανακάλυψις της προειρημένης συνωμοσίας, τα λείψανα των διαφόρων στάσεων, και αι μηχαναί της σιμοτινής πολέμιας Διοικήσεως, έκαμαν να αισθανθώσιν (...) ότι αν δεν ήθελε συμπεριληφθή όλη η εξουσία εις χείρας ενός μόνου, και στερεωθή η διαδοχή του Κράτους εις μίαν οικογένειαν, την πλέον έξοχον και λαμπράν δια τας προς την πατρίδα εκδουλεύσεις της, η Γαλλία ήθελεν υπόκειται συνεχώς εις περιοδικούς σπασμούς, οι οποίοι εδύναντο ανεπαισθήτως να προξενήσωσι τον γενικόν διαμελισμόν (...) ώστε διάφοροι πρεσβείαι εστάλησαν προς τον Βοναπάρτην περί ταύτης της υποθέσεως.»³¹⁸

Η «υπόθεση» τελικώς μεθοδεύτηκε και ο Ναπολέων ενθρονίστηκε Αυτοκράτορας των Γάλλων. Η *Ιστορία* αναφέρεται αναλυτικά στα γεγονότα γύρω από την στέψη με χαρακτηριστικότερο σημείο αυτής της διαδικασίας την ίδια την παρουσία του Πάπα στην τελετή της ενθρόνισης. Πιο συγκεκριμένα πληροφορούμαστε ότι ο Ναπολέων:

«επροσκάλεσε τον Ποντίφικα να έλθη εις την Μητρόπολιν της Γαλλικής Αυτοκρατορίας δια να αγιάση τον Στέφανόν του, και να δεχθή ενώπιον παντός του λαού την διαμαρτυρίαν της ειλικρινούς φιλίας του.»³¹⁹

Η αντίδραση του Πάπα στην πρόσκληση περιγράφεται ως εξής:

«Ο Πίος Ζ'. λαβών την τοιαύτην ποθεινήν αγγελίαν, εσκίρτησεν από την χαράν του, και έσπευσε να κάμη το θέλημα του Αυτοκράτορος (...). Εφανέρωσεν εις τον Ιερόν Σύλλογον την απόφασίν του να μετακομισθή προσωπικώς εις Γαλλίαν, διά να μεταδώση το ιερόν χρίσμα τω Αυτοκρατόρι, και να θέση με τας ιδίας του χείρας το Αυτοκρατορικόν Διάδημα επί της κεφαλής του Νπολέοντα Α'.»³²⁰

Οι προσδοκίες του Πάπα ωστόσο διαψεύστηκαν γιατί - ως γνωστόν- ο Ναπολέων αυτοενθρονίστηκε, γεγονός που δεν πέρασε απαρατήρητο από τις σελίδες της *Ιστορίας*:

«(...) ο Πάπας έκαμεν αρχήν της Λειτουργίας, και όταν έφθασεν εις τον πρίν του Ευαγγελίου ψαλλόμενον αναβαθμόν, ευλόγησε το σπαθί του Αυτοκράτορος, τους δύο στεφάνους, και τα δακτυλίδια τα ητοιμασμένα διά τε τούτον και δια την Αυτοκρατόρισσαν. Μετά ταύτα (...) ο Αυτοκράτωρ λαβών εις χείρας τον στέφανον, έθεκεν αυτόν επι κεφαλής του, και έπειτα μόνος του έστεψε και την Αυτοκρατόρισσαν, η οποία ήτον γονατισμένη εμπροσθέν του.»³²¹

Οι εκτενείς πληροφορίες που δημοσιεύονται για τα γεγονότα της στέψης, όπως και τα αντίστοιχα της ενθρόνισης του Ναπολέοντα ως Βασιλέα της Ιταλίας διανθίζονται από την αυτούσια παράθεση στην *Ιστορία* πολλών λόγων, δημηγοριών κλπ. διάφορων κρατικών αξιωματούχων προς τον Ναπολέοντα. Ο συγγραφέας

³¹⁸ Στο *ίδιο*, σ.44-45.

³¹⁹ Στο *ίδιο*, σ.77.

³²⁰ Στο *ίδιο*, σ.78.

³²¹ Στο *ίδιο*, σ.86.

μάλιστα αιτιολογεί την επιλογή της παράθεσης πολλών τέτοιων «δημηγοριών» ως εξής:

«Ελπίζομεν ότι δεν θέλει δυσαρεστηθή ο αναγινώσκων διά τας συνεχείς Δημηγορίας, τας οποίας εκθέσαμεν εις την συνοπτικήν ταύτην Βίβλον, κρίνοντές τας χρησίμους προς περισσοτέραν σαφήνειαν της Ιστορίας. Επαραβλέψαμεν άλλας πολλάς. Αλλ' η παρούσα δεν έπρεπε να σιωπηθή διά το να περιλαμβάνη μίαν εντελή εικόνα των κατορθωμάτων, και των στρατιωτικών αρετών του μεγάλου Ναπολέοντος»³²²

Με βάση τα παραπάνω, οι αναλυτικές πληροφορίες που δημοσιεύονται στην *Ιστορία*, πέρα από τις «στρατιωτικές αρετές» αναφέρονται και σε επιμέρους πτυχές της προσωπικότητας του Ναπολέοντα Βοναπάρτη ή αλλιώς των «κατορθωμάτων» του διαμορφώνοντας μια ορισμένη εικόνα για αυτόν. Ο Ναπολέων έτσι παρουσιάζεται ως εκείνος ο φιλόστοργος στρατηγός που αφουγκράζεται και μεριμνά για τους στρατιώτες του, ως εκείνος ο ανιδιοτελής στρατιωτικός άνδρας, του οποίου αποκλειστικό μέλημα είναι η προσφορά στην πατρίδα αλλά και ως ο ειρηνοποιός, ο άνθρωπος δηλαδή που διαπραγματεύεται και εγγυάται προσωπικά την επιβολή της ειρήνης. Λεπτομερείς εξιστορήσεις αυτών των επιμέρους χαρακτηριστικών του Βοναπάρτη, ανά περιόδους, καταγράφονται στην *Ιστορία* όπως επίσης και πολυσέλιδα παραρτήματα με τα πρακτικά αποτελέσματα της δράσης του δημοσιεύονται. Όλα τα παραπάνω «μοτίβα» της ζωής και της δράσης του Ναπολέοντα που περνάνε στην ελληνική γλώσσα με τη μετάφραση του Βλαντή, νομίζω, ότι συντείνουν προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, όχι βέβαια πρωτότυπη αλλά πάντως ορατή: αυτήν της καλλιέργειας του προσωπικού «μύθου» του Ναπολέοντα σε ακόμα μία ευρωπαϊκή γλώσσα της εποχής, την ελληνική.

Παράλληλα με τα παραπάνω, ολοκληρώνοντας την εικόνα μας για την τρίτομη έκδοση του Βλαντή μπορούμε, νομίζω, να προβούμε σε δύο ακόμα διαπιστώσεις. Αρχικά, τα περιεχόμενα της *Ιστορίας του Ναπολέοντος* για τα έτη 1796-1797 συνόψιζαν και επαναλαμβάναν σε μεγάλο βαθμό πληροφορίες και περιστατικά από τη ζωή και τη δράση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, τα οποία ο συγγραφέας άντλησε είτε από ειδησεογραφικές πηγές σύγχρονες με τα χρόνια τα οποία εξιστορούσε είτε από προηγούμενες βιογραφίες που είχαν εκδοθεί για τον Βοναπάρτη. Παράλληλα, τόσο η *Εφημερίδα* όσο και η *Βιογραφία του Μποναπάρτε*, όπως είδαμε, παρακολουθούσαν και συντονίζονταν εγκαίρως με τις σχετικές ειδησεογραφικές πληροφορίες και τις βιογραφίες αντίστοιχα, έτσι ώστε όταν ο Σπυρίδων Βλαντής μετέφρασε στην ελληνική

³²² Στο *ίδιο*, υποσημείωση 1, σ.118-119,

γλώσσα τον πρώτο τόμο της *Ιστορίας* επανέλαβε μια σειρά πληροφοριών οι οποίες είχαν μεταφραστεί ήδη ενωρίτερα στα ελληνικά.

Επιπρόσθετα, στην θεματολογία του δεύτερου τόμου ενώ η διήγηση των πολεμικών επιχειρήσεων του Ναπολέοντα σε συνδυασμό με τις προσπάθειες για την επίτευξη ειρήνης (Λουνεβίλ, Αμιένη) καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της ύλης (σ.1-64), η διήγηση των εσωτερικών μεταρρυθμίσεων που προέκρινε ο Ναπολέοντας μετά την σύναψη της ειρήνης της Αμιένης (διοικητική αναδιάρθρωση, δικαστικό σύστημα καθώς και η πολιτική του σε σχέση με τα θρησκευτικά ζητήματα) καλύπτουν σχετικά μικρό μέρος της ύλης (σ.65-79) ενώ και στον τρίτο τόμο, η έμφαση της εκεί ανάλυσης δεν συμπεριέλαβε περαιτέρω πληροφορίες για το μέγεθος και τον χαρακτήρα των πολιτικοδιοικητικών αυτών μεταρρυθμίσεων παρά μόνον μια λεπτομερή ανάλυση των (θετικών) αντιδράσεων που προκάλεσε στο εσωτερικό της Γαλλίας η άνοδός του στον θρόνο: ο *πόλεμος* και η *ειρήνη* είναι αυτά που μάλλον ενδιαφέρουν τους σύγχρονους με τη δράση του Ναπολέοντα αναγνώστες.

5.3.Ο Πολυζώης Κοντός και η *Εποποιία εις τας αριστείας του ηρώος Ναπολεόν Βοναπάρτε* (1802).

Ανάμεσα στις βιογραφικές εκδόσεις του Κ.Γ. Κούτζικου και του Σπυρίδωνα Βλαντή μεσολάβησε το 1802 η έκδοση ενός υμνητικού κειμένου για τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Πρόκειται για την *Εποποιία εις τας αριστείας του ηρώος Ναπολεόν Βοναπάρτε*³²³ που εξέδωσε στο Παρίσι ο Πολυζώης Κοντός. Ο ύμνος προς τον πολιτικό επικεφαλής της Γαλλίας γράφτηκε στα αρχαία ελληνικά με τρόπο μάλιστα που επιχειρήθηκε από τον συγγραφέα του να προσομοιάζει με την ομηρική γλώσσα. Ωστόσο, επειδή ο Πολυζώης Κοντός μάλλον επιθυμούσε να καταστήσει γνωστό το περιεχόμενο της *Εποποιίας* του κυρίως στους Γάλλους, αντικρυστά προς το αρχαίο κείμενο παρέθεσε και την γαλλική του μετάφραση. Πρόκειται σε αντίθεση με τις προηγούμενες δύο εκδόσεις για μια έκδοση που απευθύνεται έτσι στο γαλλικό αναγνωστικό κοινό και υπό αυτήν την έννοια η έκδοση αυτή παρουσιάζεται άλλης τάξεως από τις προηγούμενες δύο που απευθύνονταν αποκλειστικά στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό – παρόλα αυτά ας την παρουσιάσουμε εδώ.

³²³ Π. Κοντός, *Εποποιία εις τας αριστείας του Ηρώος Ναπολεόν Βοναπάρτε, Πρώτου Κονσούλου της Γαλλικής Πολιτείας*. Συντεθείσα παρά του εν ιερεύσι Πολυζώη Κοντού του εξ Ιωαννίνων, και αφιερωθείσα τη μεγαλοπρεπεστάτη συζυγίω αυτού Βοναπάρτε, Εν Παρισίοις, Παρά τωι Τυπογραφωι Εβερχαρτ ΑΩΒ (1802).

Η έκδοση -συνολικής έκτασης 47 σελίδων- περιλάμβανε εκτός από το κυρίως ποίημα/ύμνο του Κοντού (σελίδες 6-46 στα αρχαία ελληνικά, σελίδες 4-47 στα γαλλικά) έναν εγκωμιαστικό λόγο του J.B. Gail με τίτλο «Εἰς τὴν Εποποιΐαν τοῦ Πολυζῶη Κοντοῦ ἡρωϊκὸν ἐπίγραμμα», ἓνα «Προσφωνητικὸν τοῖς σοφωτάτοις ἀνδράσι, καὶ ἀρίστοις μέλεσι τῆς ἐν Παρισίοις ἐνδόξου ἀκαδημίας» καθὼς καὶ τὸ «Ἀφιερωτικὸν τῇ Μεγαλοπρεπεστάτῃ συζύγῳ τοῦ Ἡρώος Βοναπάρτε» Ἰωσηφίνα.

Πιο συγκεκριμένα, ὁ Gail στὸ «Επίγραμμά» τοῦ με τὴν ιδιότητα τοῦ «Professeur de Litterature Grecque du College du France» ἀποφαίνεται σὲ ἓνα δίστιχο τὸ ὁποῖο ἔγραψε σὲ ἀρχαιοελληνικοὺς στίχους ὅτι «ἓνας δεῦτερος Ἀχιλλεύς (=Βοναπάρτης) βρῆκε ἓναν δεῦτερον Ὅμηρον στὸ πρόσωπο τοῦ κύριου Πολυζῶη»³²⁴ ἢ ὅπως ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει τὸ ποίημα τοῦ Κοντοῦ στὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ ἐπιγράμματος: «La poeme veritablement Homerique de Polyzois».³²⁵ Στὸ «Προσφωνητικόν» τοῦ Κοντοῦ στὴ συνέχεια, πρὸς τὰ μέλη τῆς Γαλλικῆς Ακαδημίας, ὁ Πολυζῶης ἐπειδὴ ἀκριβῶς διαπιστώνει ὅτι:

«C'est sans doute, a Paris, dans cette Academie,
Ou les lettres, les Artes, ont fixe leurs sejour»

παρακαλεῖ τὰ μέλη τῆς ἐνδόξου Ακαδημίας νὰ ἀποδεχτοῦν «αὐτὴν τὴν ἱστορία τῶν πράξεων τοῦ ἡρώα τῆς Γαλλίας» ποὺ συνέγραψε:

«Offrez-leur, en tribute de ma reconnaissance,
Ce recit des hauts faits du Heros de la France»³²⁶

ἐνῷ ἀφιερώνοντας ἐπιπλέον τὸν ὕμνο στὴν γυναῖκα τοῦ Βοναπάρτη, τὴν ὁποία χαρακτηρίζει ὡς «Θεά» («Minerve a tes vertus voulant donner un prix | Tel, qu'on reconnut le don d'une Deesse») ὁ Πολυζῶης τὴν προσκαλεῖ νὰ ἀποδεχτεῖ καὶ αὐτὴ τὸ ἔργο τοῦ:

«Honore son Auteur, en accueillant l'Ouvrage»³²⁷

Στὸ δυσνόητο ἔπος τοῦ Πολυζῶη Κοντοῦ (στὸ ὁποῖο, λόγῳ τῆς γλώσσας, δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἐντυφήσουμε με ἀξιώσεις) περιλαμβάνονται μεταξὺ ἄλλων τιμητικὲς ἀναφορὲς στὶς στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες τοῦ Βοναπάρτη στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Αἴγυπτο:

«(...)Ἡδ' ἐνὶ δηϊότητι, ἀπ' Ἀστεος, Ἀστεα βαίνειν
Ἰταλῆς ζαθέοιο δ' ἀπ' Αἴαν υπερβάς, ἀφίκτο
Ἄχρις Αουστριάων, ἀλαπάζων Ἀστεα καλὰ,
Αἰέτος οἱ ἀτέραμνος ἐπ' ἄλλα θεῶν πετεηνά.

³²⁴ Λ. Βρανούσης, *ὁ.π.*, σ.777.

³²⁵ Κοντός, *ὁ.π.* σ.2.

³²⁶ Στὸ *ἴδιο*, σ.4.

³²⁷ Στὸ *ἴδιο*, σ.5.

Ιταλίνδ' άρα Τόνδε αριστέα έστεφ' Αθήνη,
Ευνομής μεταδόντα, ιδ' Ειρήνης ερατεινής
Λαοίς Αυσονίων, ενθ' Ηρω παύσατο χάρμης
Αντιπάλων φιλότητα, και όρκια πιστά φυλάσσων.»³²⁸

(...)

«Τίς στρατός άστεα πορθεί αρ' Αιγύπτιο ταλαίνης;
(...) 'Η Δαναοί ήκον, ιδ' Αλέξανδρος παλίνοστοι;
Των κέαρ αιέν έσκε καθ' υσμίνας ατέραμνον.
Ελθοίεν Μούσαι δε, Θεαί τε, Θεοί τε άπαντες
Είς Αίγυπτο αύθι, Θεοίσι συν ημετέροισιν.»³²⁹

Η *Εποποιία* ολοκληρώνεται με την εξής σημείωση του Πολυζώη Κοντού προς τους αναγνώστες του:

«Ο συγγραφέας τουτουϊ του Πονήματος υπόσχεται τοις ερασταίς της ομηρικής Εποποιίας, φιλοπόνως και την Γαλλιάδα, ει' ουν, την Εποχήν της γαλλικής Πολιτείας, το κατά δύναμιν, δι ομηρικών στίχων εκφράσαι, τας τε κατ' αυτήν περιστάσεις, και τους αξιομνημονεύτους πολέμους ως οίοντε φιλαληθώς καθιστορήσαι. Όστις του δ' έργου απάμενος, εύχεται αγαθή τύχη, τοις φιλέλλησι μετ' ου πολύ φιλοφρόνως και τούτ' εκδούναι».³³⁰

Με βάση τα παραπάνω, καθίσταται, νομίζω, φανερό μια ορισμένη στάση του Πολυζώη Κοντού έναντι του Ναπολέοντα Βοναπάρτη αλλά και της «Γαλλικής Πολιτείας»: είναι μια απολύτως ευνοϊκή και υμνητική στάση. Το στοιχείο αυτό παρουσιάζει ενδιαφέρον κυρίως λόγω του προηγούμενου συγγραφικού έργου του Πολυζώη Κοντού, το οποίο παρουσιάζονταν, εκ διαμέτρου, αντίθετο προς την παραπάνω εικόνα. Προτού αναφερθούμε ειδικότερα στην αντίθεση αυτή κρίνουμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε εδώ τα όσα βιογραφικά στοιχεία καταφέραμε να εντοπίσουμε³³¹ για τον Πολυζώη Κοντό προκειμένου να αντιληφθούμε καλύτερα την ιστορική συνάφεια μέσα στην οποία έδρασε και συνέγραψε.

Ο δραστήριος ιερέας Πολυζώης Κοντός (ή Κοντού) ο εξ Ιωαννίνων (1759-1829 ή 1830) υπήρξε σύμφωνα με τον Γ. Ζαβίρα «ανήρ ειδήμων της ελληνικής, ιταλικής και Γαλλικής γλώσσης πεπαιδευμένος την τε θύραθεν φιλοσοφίαν και ιεράν θεολογίαν, και ποιητής ουδενός δεύτερος».³³² Ο γιαννιώτης λόγιος παράλληλα με τις ποιητικές του δραστηριότητες υπήρξε επιπλέον, σύμφωνα με την Στέση Αθήνη, και «επιμελητής εκδόσεων αρχαίων μυθιστορημάτων, αλλά και σύγχρονων μυθοπλαστικών κειμένων

³²⁸ Στο *ίδιο*, σ.14.

³²⁹ Στο *ίδιο*, σ.18-20.

³³⁰ Στο *ίδιο*, σ.46.

³³¹ Για τα βιογραφικά στοιχεία του Πολυζώη Κόντου βασιζόμαστε σε σημαντικό βαθμό στον Λέανδρο Βρανούση και τις λεπτομερείς πληροφορίες που παρέθεσε, βλ. χαρακτηριστικά: Βρανούσης, *Εφημερίς: η αρχαιότερα ελληνική εφημερίδα*, τ. 5^{ος}, Αθήνα, 1995, σ. 348-358, 733-752 και 760-786.

³³² Γ. Ζαβίρας, *ό.π.*, σ. 519.

από τη γαλλική γραμματεία»,³³³ συνεργάτης της *Εφημερίδος* των αδελφών Πούλιου καθώς επίσης και διδάσκαλος σε διάφορα σχολεία.

Πιο συγκεκριμένα, ο Κοντός γεννήθηκε και πέρασε τα πρώτα χρόνια της ζωής του στα Ιωάννινα όπου και χειροτονήθηκε παπάς προτού αναχωρήσει για τη Βενετία. Το πέρασμά του από τα Ιωάννινα στη Βενετία σήμανε την έναρξη μιας περιόδου συχνών μετακινήσεων του σε μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις της εποχής: έτσι από την Βενετία (έφτασε μάλλον μετά το 1783) πέρασε στην Βιέννη, όπου το 1791 εγκαινίασε την συνεργασία του με τους αδελφούς Πούλιου και την *Εφημερίδα*, ενώ στη συνέχεια μετέβη -μάλλον το 1794- στην Πέστη καθώς «εκάλεσαν αυτόν οι εν Πέστα της Ουγγαρίας ορθόδοξοι δια εφημέριον της εκεί εκκλησίας» ενώ στη συνέχεια και μέχρι το 1795 «έστρεξε να μείνη εις το εκεί σχολείον ως διδάσκαλος των ελληνικών μαθημάτων». ³³⁴ Από την Πέστη (όπου μάλλον παρέμεινε τα έτη 1794-1797) μετακινήθηκε στην Τοκαία για να αναλάβει στις 15 Μαρτίου 1797 χρέη εφημέριου της εκκλησίας της ελληνικής παροικίας, παραμένοντας στην πόλη μέχρι το 1801. ³³⁵ Από την Τοκαία και μέσω Βιέννης ταξιδέψε «μετά τινός αυθέντου φίλου αυτού εις το Παρίσιον της Γαλλίας περιεργείας χάριν» το 1802 και από εκεί «απήλθεν εις λονδίνιον της Αγγλίας και μετ'ολίγον επανακάμψας επανέκαμψεν εις την βιένναν». ³³⁶ Το 1803 έχει πλέον επιστρέψει στη Βιέννη όπου και συνέχισε την εκδοτική του δραστηριότητα ενώ στα τέλη του 1804 τον συναντούμε στην Βλαχία «όπου θα μείνη εκεί (αρχικά στο Βουκουρέστι, έπειτα στο Πλοέστι) έως το τέλος της ζωής του» ³³⁷ -πιθανός λόγος της μετοίκησης του από την Βιέννη στη Βλαχία παρουσιάζονταν, σύμφωνα με τον Λέανδρο Βρανούση, το γεγονός ότι μετά την επάνοδό του στη Βιέννη από το Παρίσι, «τον παρακολουθεί εκεί η αυστριακή αστυνομία και συντάσσει σχετικές εκθέσεις». ³³⁸

Η συχνή μετακίνηση του στον χώρο, όπως είναι επόμενο, αντανακλάται και στη διασπορά των τόπων έκδοσης του συγγραφικού του έργου, έχοντας ωστόσο μάλλον την εκδοτική του βάση στην Βιέννη από όπου άλλωστε και ξεκινάει η εκδοτική του δραστηριότητα: από τα 28 συνολικά έργα (χωρίς να προσμετρώνται κάποια ποιήματα και ωδές που συνθέτει) που καταγράφει συνολικά ο Βρανούσης, ³³⁹ 12 εκδίδονται στην

³³³ Αθήνη, *ό.π.*, σ. 321.

³³⁴ Στο *ίδιο*.

³³⁵ Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 736.

³³⁶ Ζαβίρας, *ό.π.*, σ. 519-520.

³³⁷ Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 740.

³³⁸ Π. Ενεπεκίδης, *Κοραής-Κούμας-Κάλβος*, Αθήνα, 1967, σ.40-41 παρατίθεται στο Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 738.

³³⁹ Στο *ίδιο*, σ. 748-749.

Βιέννη, ένα στην Πέστη, ένα στη Βούδα, ένα στο Παρίσι και τρία στο Βουκουρέστι., ενώ δέκα έργα δημοσιεύονται σε εφημερίδες και περιοδικά της Βιέννης: διάφορα αρχαιοελληνικά επιγράμματα στην *Εφημερίδα* μεταξύ των ετών 1791-1793 καθώς και μικρά ποιήματα και ωδές στον *Λόγιο Ερμή* και τον *Φιλολογικό Τηλέγραφο* (1818-1820).

Το 1791 βρέθηκε λοιπόν στην Βιέννη όπου συνδέθηκε, όπως είπαμε, στενά με τους αδελφούς Πούλιου – εκεί μάλιστα γνωρίσε και τον περαστικό από την πόλη λόρδο Guilford με τον οποίο αντάλλαξαν φιλοφρονητικά επιγράμματα³⁴⁰- ενώ στο τυπογραφείο τους εξέδωσε δύο χρόνια αργότερα (1793) το πρώτο του βιβλίο με τίτλο *Νεκρικοί Διάλογοι*, όπου «σε ένα διάλογο μεταξύ του Χάροντος, του Βολταίρου και του μαθηματικού Dupre, καθ' οδόν προς τον Άδη, η Γαλλική Επανάσταση και οι αξίες της στιγματίζονταν, ενώ οι ευσεβείς προειδοποιούνταν αυστηρά για τα ψυχοφθόρα αποτελέσματα της νέας ελευθέριας ηθικής».³⁴¹ Το ίδιο έτος (1793) εξέδωσε ακόμα ένα έργο με τίτλο *Τα κατά την αθέμιστον αποτομήν Λουδοβίκου δεκάτου έκτου, βασιλέως Γαλλίας*, με το οποίο καταδίκασε τους Γάλλους ως βασιλόκτονες. Προς την ίδια κατεύθυνση και η σύνθεση ενός μακρού στιχουργήματος για τους Γάλλους που δημοσίευσε η *Εφημερίς* το 1793.³⁴²

Τα χρόνια από το 1790 έως και το 1797, σύμφωνα πάλι με την Στέση Αθήνη, φαίνεται ότι βρίσκονταν σε εξέλιξη «ένα κοινό εκδοτικό πρόγραμμα κειμένων οραματικής γραφής με πολιτικό περιεχόμενο, που στήθηκε στη Βιέννη γύρω από το τυπογραφείο των αδελφών Μαρκίδων Πούλιου, χάρη στη συνεργασία αρκετών προσώπων».³⁴³ Μεταξύ των άλλων προσώπων που συμμετείχαν στο εκδοτικό αυτό πρόγραμμα η Αθήνη κατονομάζει και το πρόσωπο του Πολυζώη Κοντού, του οποίου όμως η πολιτική τοποθέτηση φαίνεται ότι μάλλον κινείται προς την Αψβουργική Αυτοκρατορία -σε αντίθεση π.χ. με τον Ρήγα Βελεστινλή, ο οποίος συμπεριλαμβάνεται στον ίδιο κύκλο. Ειδικότερα, το 1795 ο Κοντός συνέθεσε δυο υμνητικά προς τους Αψβούργους έργα: το *Πένθιμον εις την άωρον θάνην του υψηλωτάτου πρίγκηπος και Αρχιδούκου Αλεξάνδρου Λεοπόλδου, παλατινού πάσης Ουγγαρίας, εκ μέρους των κατά την Ουγκαρίαν Βλάχων και Ελλήνων* καθώς επίσης και το έργο: *Ύμνος ηρωϊκός, προσφωνηθείς τω υψηλωτάτω πρίγκιπι και Αρχιδούκι Αυστρίας Ιωσήφ, υιό Λεοπόλδου Καίσαρος και αδελφώ Φραγκίσκου β' Ιμπερατόρος, τω*

³⁴⁰ Στο *ίδιο*, σ.734. Ο Π. Κοντός απεύθυνε το εξής φιλοφρονητικό επίγραμμα στον λόρδο: «Πολυζώης ιερέυς Φριδερίχω Νορθ ευ πράττειν» στο *ίδιο*, σ. 757.

³⁴¹ Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σ. 274.

³⁴² Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 349.

³⁴³ Αθήνη, *ό.π.*, σ.101.

τοποτηρητή του Βασιλείου Ουγκαρίας.³⁴⁴ Το 1797 συνέθεσε ακόμα έναν Ύμνο προς τους Καίσαρες, δηλαδή προς τους Αυτοκράτορες Ιωσήφ Β' (1780-1790), Λεοπόλδο Β' (1790-1792) και Φραγκίσκο Β' (1792-) εκ μέρους των ενταύθα μετοικησάντων Ανατολικών Ορθοδόξων.³⁴⁵

Τα στιχουργήματά του προς τιμήν των Αυτοκρατόρων της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας (ο δεύτερος μάλιστα, όπως είδαμε, εκδίδεται τη χρονιά που η Αυτοκρατορία προσπαθεί να αποκρούσει τις καταιγιστικές επιθέσεις των στρατευμάτων του Βοναπάρτη που φτάνουν ως τη Βιέννη) σε συνδυασμό με τις εκδόσεις του 1793 -με τις οποίες καταδίκασε ανοικτά και με ένταση τους Γάλλους τόσο για τις καινούργιες πολιτικές ιδέες που ευαγγελίζονταν, όσο και για τα γεγονότα της βασιλοκτονίας τους- φαίνεται ότι στάθμιζαν μια ορισμένη (ιδεολογική) στάση του Πολυζώη Κοντού σε σχέση με τα σημαντικά πολιτικά τεκταινόμενα που λάμβαναν χώρα μέχρι το 1797: μια στάση σαφώς αντιγαλλική. Ωστόσο, πέντε χρόνια αργότερα, όπως είδαμε, εξέδωσε εγκωμιαστικό ύμνο προς τον «ήρωα» Ναπολέοντα. Οι προηγούμενες έτσι «αθέμιστες» πράξεις των Γάλλων τις οποίες με σφοδρότητα είχε επικρίνει ο Κοντός στο παρελθόν δίνουν στα 1802 την θέση τους στην εδραίωση της πεποίθησής του περί των «αρίστων» πράξεων του Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Και όχι μόνον αυτού: ο γιαννιώτης ιερέας υποσχέθηκε, όπως είδαμε, ως δεύτερος «Όμηρος» να συνθέσει στο μέλλον και «Γαλλιάδα» με την οποία θα εξιστορούσε «φιλαληθώς» στους πάσης φύσεως ενδιαφερομένους τους «αξιομνημονεύτους πολέμους» στους οποίους είχε εμπλακεί επιτυχώς η Γαλλία.³⁴⁶

Συμπερασματικά και με βάση τα παραπάνω, μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε την μεταστροφή της πολιτικής διάθεσης του συγγραφέα: από μια αρνητική στάση έναντι των Γάλλων της περιόδου του Ροβεσπιέρου και του Διευθυντηρίου σε μία ευνοϊκή-υμνητική διάθεση έναντι των Γάλλων της περιόδου της Υπατείας του Ναπολέοντα Βοναπάρτη.

³⁴⁴ Βρανούσης *ό.π.*, σ. 352. Το πρώτο, δίφυλλο με αρχαιοελληνικούς και λατινικούς στίχους, το δεύτερο συνολικής έκτασης είκοσι σελίδων σε αρχαιοελληνικούς στίχους (ηρωικοί=εξάμετροι) και λατινική μετάφραση στο *ίδιο*.

³⁴⁵ Στο *ίδιο*, σ. 350-351.

³⁴⁶ Σύμφωνα με τον Λεάνδρο Βρανούση και όπως διαφαίνεται και από τις πληροφορίες που παραθέσαμε παραπάνω, ο Πολυζώης Κοντός, παρουσίαζε γενικώς ύμνους, ελεγείες και παρόμοια υμνητικά στιχουργήματα «συνθεμένα και τυπωμένα, συνήθως, με την ευκαιρία διαφόρων γεγονότων της δημόσιας ζωής, γεγονότων που επέτρεπαν (ή επέβαλαν) να δείξει την παρουσία του (ανάμεσα στους πολλούς άλλους υμνωδούς πριγκιπών, ηγεμόνων κτλ) και ένας Έλληνας ποιητής» στο *ίδιο*, σ.352.

5.4. Συμπερασματικά.

Από την αναδρομή στα περιεχόμενα των δύο βασικών βιογραφικών εκδόσεων προκύπτει το συμπέρασμα ότι πρόκειται για δυο εξαιρετικά ευνοϊκά προς το πρόσωπο του Ναπολέοντα κείμενα. Το λεξιλόγιο άλλα και οι επιθετικοί προσδιορισμοί που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τη δράση του δεν αφήνουν κανένα περιθώριο παρερμηνειών ως προς αυτό: ο Ναπολέων είναι ο «έξοχος ανήρ», «ο νέος ήρωας», «ο Λυτρωτής», «το αντικείμενον ομιλίας και στοχασμού όλων των Παρισίων» ενώ η δραστηριότητα που ανέπτυξε χαρακτηρίζεται «από λαμπρά φήμη», «τύχη και αγγίνοια». Παράλληλα, οι δυο βιογραφίες, όπως είδαμε, εστιάζουν στην εξιστόρηση των στρατιωτικών κατορθωμάτων του Ναπολέοντα. Η «εικόνα» που σχηματίζεται αφορά κυρίως αυτού του είδους τη δραστηριότητα. Εάν αυτό για την αφήγηση του Κούτζικου -που ολοκληρώνεται το 1798- είναι λογικό καθώς η έκδοση είδε το φώς της δημοσιότητας το 1800, η απουσία αναλυτικών αναφορών στη σημαντική πολιτική δραστηριότητα του Ναπολέοντα τα έτη 1800-1805 στην έκδοση του Βλαντή το 1808 αξίζει να επισημανθεί.

Κεφάλαιο 6^ο: Αναφορές στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη στις σελίδες των *Γενικών Ιστοριών* (1808, 1812).

Η στρατιωτική και πολιτική δραστηριότητα που ανέπτυξε ο Ναπολέων Βοναπάρτης εκτός από τις βιογραφικές και υμνητικές εκδόσεις βιβλίων που, όπως είδαμε, προκάλεσε στην ελληνική γλώσσα αποτέλεσε το αντικείμενο καταγραφής και μιας άλλης κατηγορίας βιβλίων, κύριος σκοπός της οποίας υπήρξε η «προαγωγή των ιστορικών ενδιαφερόντων, όπως εκδηλώνεται και στην εκδοτική δραστηριότητα της εποχής, και στην ιδιάζουσα προοπτική την οποία απαντούμε τότε μέσα στην ελληνική λογιосύνη».³⁴⁷ Οι δυο αυτές συνεκτικές παράμετροι που διέκρινε ο Κ.Θ. Δημαράς προσδιορίζουν το φαινόμενο που ο ίδιος περιέγραψε ως «ιστορισμό», την στροφή δηλαδή των ελληνικών εκδόσεων προς την ιστορία μέσω της (μεταφρασμένης) ιστοριογραφίας.

Αρχικά, η εκδοτική δραστηριότητα της εποχής: από τις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα έως και τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, ο Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης αρίθμησε οκτώ συνολικά εκδοτικές προσπάθειες για τη συγκρότηση μιας γενικής ιστορίας (παγκόσμιας και κοσμικής) στην ελληνική γλώσσα.³⁴⁸ Από την σκοπιά του θέματος που μας απασχολεί εδώ, ας επισημάνουμε αρχικά το γεγονός ότι ο κύριος όγκος των εκδόσεων αυτών έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων χρόνων -και λίγο μετά από αυτούς- καθώς με την εξαίρεση τόσο της ιστορίας του Καγκελάριου το 1750³⁴⁹ όσο και της *Παγκοσμίου Ιστορίας της Οικουμένης* του Γεώργιου Κωνσταντίνου σε δύο τόμους (1759, 1763) οι υπόλοιπες έξι εκδόσεις *Γενικών Ιστοριών* που αρίθμησε ο Σκλαβενίτης εκδόθηκαν μεταξύ των ετών 1806 και 1820 (αναλυτικά οι χρονολογίες έκδοσης: 1806, 1808, 1812, 1817-1818, 1819, 1820).

³⁴⁷ Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, 4^η έκδοση, Ερμής, Αθήνα, 1985, σ.55.

³⁴⁸ Τ. Σκλαβενίτης, «Ιστοριογραφία και εθνικές συνειδητοποιήσεις στο τέλος του 18^{ου} αιώνα» στο Σ. Κακλαμάνης-Α. Καλοκαιρινός-Δ. Πολυχρονάκης (επιμ.), *Λόγος και χρόνος στη νεοελληνική γραμματεία (18^{ος}-19^{ος} αιώνας)*, Πρακτικά Συνεδρίου προς τιμήν του Αλέξη Πολίτη, Ηράκλειο 2015, σ. 103. Αναλυτικά οι οκτώ εκδόσεις στην υποσημείωση 16.

³⁴⁹ Η αρίθμηση των οκτώ εκδόσεων *Γενικής Ιστορίας* του Τ. Σκλαβενίτη ξεκινάει με τη *Παλαιά Ιστορία* του Charles Rollin που μετέφρασε στα ελληνικά το 1750 ο Αλέξανδρος Καγκελάριος. Με την επιλογή της συμπερίληψης του έργου του Ρολλίνου στην κατηγορία των *Γενικών Ιστοριών* και στην προσπάθεια για την εδραίωση μιας «νεωτερικής ιστορικής αντίληψης» φαίνεται ότι διαφοροποιείται η Νάσια Γιακωβάκη, καθώς θεωρεί ότι η *Παλαιά Ιστορία* «παρά την αναβάθμιση της κοσμικής αρχαίας ιστορίας που επιδιώκει (...) διατηρεί το παραδεδομένο από την ιερή ιστοριογραφία σχήμα της ενιαίας αρχαίας ιστορίας, (ενώ) ούτε σπάει τους δεσμούς με τις εκλεπτυσμένες παραδόσεις της όψιμης χριστιανικής ιστοριογραφίας» στο Ν. Γιακωβάκη, ««Προς τους Αρχαίους μέσω Ευρώπης: Τέσσερις «ιστορίες της Ελλάδος», 1806-1807» στο *Η δύση της ανατολής και η ανατολή της δύσης. Ιδεολογικές αντανάκλασεις και στερεότυπα (τέλη 18^{ου}-αρχές 20^{αι.})*, Εγνατία-Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, Παράρτημα 9^{ου} τόμου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2005, σ. 88.

Εκτός από τις εκδόσεις βιβλίων *Γενικής Ιστορίας*, τα χρόνια αυτά είδαν το φώς της δημοσιότητας και βιβλία αποκλειστικά αφιερωμένα στην ιστορία της αρχαίας Ελλάδας συνιστώντας μια εκδοτική παραγωγή, η οποία είχε αισθητά πυκνώσει ήδη από το δεύτερο μισό της πρώτης δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα: τέσσερις μόνο σχετικές εκδόσεις την διετία 1806-1807 γεγονός που, σύμφωνα με τη Νάσια Γιακωβάκη, «οδηγεί μάλλον στην επισημάνση μιας νεοελληνικής ιδιοτυπίας: η εμφάνιση του μικρού ρεύματος προς την Ιστορία της Ελλάδος τα έτη 1806-1807 φαίνεται να προηγείται της εμφάνισης στα ελληνικά εκδόσεων (...) *Γενικής Ιστορίας*».³⁵⁰

Το εδώ ενδιαφέρον μας ωστόσο για τις *Γενικές Ιστορίες* δεν είναι αυτοδύναμο ως προς αυτό καθαυτό το φαινόμενο αλλά αντιθέτως, προκύπτει από άλλο δρόμο: η προσπάθεια για μιαν αντίληψη του παρελθόντος με νέους όρους βρήκε «μοιραίες» συνδέσεις και με το ιστορικό παρόν, το οποίο δεν ήταν άλλο παρά ναπολεόντειο. Πιο συγκεκριμένα, και σύμφωνα με τον Πασχάλη Κιτρομηλίδη, εάν η πρώτη ατραπός που οδήγησε από την παραδοσιακή αντίληψη του παρελθόντος στη διαμόρφωση της νεότερης ιστορικής συνείδησης³⁵¹ αποκάλυψε το δεσμό με τους αρχαίους Έλληνες, τότε η δεύτερη «τους οδήγησε προς το σύγχρονο κόσμο»³⁵². Πράγματι, οι *Γενικές Ιστορίες*, όπως υπενθυμίζει και η καίρια παρατήρηση του Τριαντάφυλλου Σκλαβενίτη, εκτός από την πρόθεση της αντίληψης με νέους όρους και νέα κριτήρια του ιστορικού παρελθόντος καθώς και την σύμπτυξη του για λόγους γνωστικούς, συμπεριέλαβαν παράλληλα στην ύλη τους «κοντά σε αυτές, και (τις) εξιστορήσεις των σύγχρονων γεγονότων, με μεγαλύτερες ή μικρότερες ιστορικές αναδρομές, με κοινό χαρακτηριστικό την αμεσότητα στην κυκλοφορία, για την εξυπηρέτηση των αναγκών ενημέρωσης και τις πολιτικές επιδιώξεις προφανείς».³⁵³ Υπο το φως αυτής της βασικής διαπίστωσης, η εδώ πρόθεση μας είναι να αναδείξουμε την αξιοποίηση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη και της δραστηριότητάς του και σε αυτή ακριβώς τη διάσταση. Χαρακτηριστικά προς αυτήν την κατεύθυνση και τα όσα αναφέρει ο

³⁵⁰ Γιακωβάκη, *ό.π.*, σ. 107. Για μια αναλυτική παρουσίαση των εκδόσεων των «Ιστοριών της Ελλάδας» βλ. στο *ίδιο*, σ. 91-111.

³⁵¹ Η έννοια της «νέας ιστορικής αντίληψης» χρησιμοποιείται εδώ σε αντιδιαστολή με την παλαιά «χριστιανική εσχατολογία» με την οποία προσεγγίζονταν ως τότε η ιστορία και αναφέρεται στην επιθυμία «για κατανόηση του ανθρώπινου παρελθόντος με λογικά κριτήρια (που) πρόβαλε έτσι ως συγκεκριμένο αποτέλεσμα της γνωσιολογικής ανασυγκρότησης που συντελέστηκε στη φιλοσοφία του Διαφωτισμού» στο Πασχάλη Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1996, σ. 83.

³⁵² Στο *ίδιο*, σ.123.

³⁵³ Σκλαβενίτη, *ό.π.*, σ.100.

Λάμπρος Αντωνιάδης μεταφραστής της *Επιτομής Χρονολογικής της Γενικής Ιστορίας*, στον πρόλογο του, προς «τοίς εντευξομένοις» (1808) :

«Προς δε επειδή και ο συγγραφεύς του παρόντος εναρχόμενος από Αδάμ παύεται εν τω α ψ ξ έ έτει από Χριστού, *επρόσθεσα* μίαν επανάληψιν των παραλειπομένων, εμπεριέχουσιν μεταβολάς μβ' ετών τηλικαύτας, (...), αναπληρώσας την χρονολογικήν ταύτην ιστορίαν μέχρι του παρόντος αω ή. (...) Αλλ'εις τούτο ημπορεί τινάς να ειπή, ότι η τοιαύτη επανάληψις είναι περιττή, καθότι τα εν ταύτη συμβάντα εγένοντο σχεδόν επ' οφθαλμών μας, και εισί τοίς πάσι δηλά. Προς αυτόν λοιπόν αποκρίνομαι, ότι το ου ένεκα τη τοιαύτης φιλοπονίας αφορά μάλλον εις το να βελτιώση εκείνους οπού δια την φυσικήν, και ηθικήν θέσιν δεν έχουσι τα αναγκαία φώτα παρά τους πεπαιδευμένους».³⁵⁴

Έτσι και με βάση τα παραπάνω, στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να απομονώσουμε τις σχετικές προς τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη αναφορές που εντοπίζονται σε δύο *Γενικές Ιστορίες*³⁵⁵ ενώ συμπληρωματικά προς αυτήν την μέριμνα θα επιχειρήσουμε να καταγράψουμε και τις μεταβολές που σημειώνονται στην πυκνότητα αυτών των αναφορών ανάμεσα στις δύο εκδόσεις: από την *Χρονολογική Ιστορία* του 1808, στην *Επιτομή Ιστορίας Γενικής* του 1812.

³⁵⁴ *Επιτομή Χρονολογική της Γενικής Ιστορίας*, Εκ της Γαλλικής εις την ημετέραν μετενεχθείσα Διάλεκτον, και μετά πλείστων σημειωμάτων επαυξηνηθείσα, υπό του Φιλογενούς ΛΑΜΠΡΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΜΟΙΣΙΑΣ, Προς χρήσιν των Φιλομαθών νέων Ελλήνων. Σπουδή και επιμέλεια του λογιωτάτου Κύρ Παναγιωτάκη Κωνσταντινίδου. Αδεία και προτροπή του Παναγιωτάτου ημών Δεσπότη Κυρίου Κυρίου Γρηγορίου, του Οικουμενικού Πατριάρχου, Εν τω του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολεως Τυπογραφείω, Έτει 1808, χ.σ. («Τοίς Εντευξομένοις»)- η έμφαση δική μου. Χαρακτηριστική επιπλέον η αντίληψη του ρόλου της ιστορίας στην σκέψη του Αντωνιάδη (στο *ίδιο*): «Ούτως άρα η ιστορία και φωτίζει τον νούν, και торνεύει πολίτας χρήσιμους εις την πολιτικήν κοινωνίαν, καθότι παρέχει χείρα βοήθείας και εις την ηθικήν, και εις την πολιτικήν επιστήμην, και ειδίδως ειπείν, κατά τον Κικέρωνα, η ιστορία είναι λύχνος της αληθείας και χειραγωγός εις την ευζωίαν, διότι δύο είναι τα είδη της γνώσεως, δι' ών βελτιούται ο άνθρωπος, τα ενεστώτα των πραγμάτων, και τα παρεληλυθότα».

³⁵⁵ Από τις έξι συνολικά εκδόσεις των ετών 1806-1820, η πρώτη έκδοση (*Στοιχεία της Γενικής Ιστορίας*...παρά του Αββά Μιλλιότ, Μεταφρασθέντα...υπό Γρηγορίου Ιερ. Κωνσταντά ... και Ζήσου Κάβρα, τ. Α'-Β', Βενετία, Θεοδοσίου, 1806) δεν μπορεί να μας απασχολήσει εδώ γιατί από το αρχικό έργο του Millot, εκδόθηκαν στα ελληνικά μόνο οι πρώτοι δύο τόμοι και έτσι η ύλη της *Γενικής Ιστορίας* δεν επεκτείνεται καν σε μεταγενέστερους αιώνες «ώστε τελικά η ραχοκοκαλιά της δίτομης ελληνικής έκδοσης να ταυτίζεται, εκ των πραγμάτων, με την «Ιστορία των Ελλήνων» έως και την υποταγή της Ελλάδας στους Ρωμαίους» (Γιακωβάκη, «Προς τους αρχαίους...», *ό.π.*, σ. 93) ενώ αντίστοιχα, και οι δύο *Γενικές Ιστορίες* των ετών 1819 και 1820 (*Καθολική Ιστορία*... υπό Σ. Κονδού, τ.Α', Παρίσι, Βοβαίος, 1819 και *Γενική Ιστορία*... υπό Ν.(ικολάου) Π.(ολυαίνου), τ. Α', Ιάσιο, 1820) παραμένουν και αυτές ημιτελείς καθώς εκδίδονται μόνον οι πρώτοι τους τόμοι και άρα τα περιεχόμενα της ιστορικής αφήγησης δεν επεκτείνονται στην περίοδο που εδώ ενδιαφέρει. Η *Σύντομος Ιστορία* του Δημήτριου Δάρβαρη δεν θα μας απασχολήσει εδώ παρότι αναφέρεται στα «σύγχρονα» γεγονότα για πρακτικούς λόγους. (*Σύντομος Γενική Ιστορία εις δύο τόμους διηρημένη* συλλεχθείσα εκ παλαιών τε και νεωτέρων Συγγραφέων προς χρήσιν των σπουδαζόντων Νέων υπό Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως και εκδοθείσα δαπάνη Αυταδέλφων Δαρβάρεων Ιωάννου και Μάρκου, τ.Α'-Β', Εν Βιέννη της Αουστρίας παρά τω τυπογράφω κυρίω Α. Αουκούλω. (τ.Β': «περιέχων την Ιστορίαν των νυν κρατούντων εθνών»)).

6.1. Η *Επιτομή Χρονολογική της Γενικής Ιστορίας του Λάμπρου Αντωνιάδη (1808)*.

Η *Γενική Ιστορία* του Λάμπρου Αντωνιάδη εκδόθηκε το 1808 από το Πατριαρχικό Τυπογραφείο της Κωνσταντινούπολης «αδεία και προτροπή» του ίδιου του Οικουμενικού Πατριάρχη. Το σύγγραμμα, όπως αναφέρει και ο ίδιος ο μεταφραστής του, απευθύνονταν «προς εντελεστέρους ακροατάς, και περιεργότερους. Τα δε στοιχεία της χρονολογίας ταύτης, χρησιμεύουν ως επί το πλείστον προς τους, όσους αναγινώσκουσι τα ελληνικά, και τους νέους οπού αγνοούσι τας ευρωπαϊκάς διαλέκτους».³⁵⁶

Ας ξεκινήσουμε από το μεταφραστή. Τα βιογραφικά στοιχεία του Λάμπρου Αντωνιάδη είναι πολύ περιορισμένα. Στην *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* το οικείο λήμμα δεν λαμβάνει έκταση μεγαλύτερη τεσσάρων προτάσεων αναφέροντας απλώς ως μόνο βιογραφικό στοιχείο την μετάφραση της *Ιστορίας* από τον Αντωνιάδη, χωρίς επιπλέον να παραθέτει καν τις χρονολογίες γέννησης και θανάτου του συγγραφέα: «ζήσας κατά τας αρχάς του ΙΘ΄ αιώνος εν Κωνσταντινούπολει, όπου εξήσκει φαίνεται, μάλλον εμπορικών ή διδασκαλικών επάγγελμα, μετέφρασεν εκ του Γαλλικού (...) «Επιτομήν Χρονολογικήν της Γενικής Ιστορίας» ουχί πολυσέλιδον».³⁵⁷ Το κενό στα βιογραφικά του στοιχεία παραμένει, από όσο γνωρίζω, και στην μεταγενέστερη βιβλιογραφία³⁵⁸ καθιστώντας έτσι τον μεταφραστή του βιβλίου σχεδόν, άγνωστη προσωπικότητα για τη σύγχρονη έρευνα.

Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο τμήματα, από τα οποία το πρώτο περιέχει την κυρίως ανάπτυξη της ιστορικής ύλης (σ. 1-159) και το δεύτερο (σ. 160-253) με τίτλο «Σημειώσεις» περιέχει 24 συνολικά αριθμημένες σημειώσεις που επεξηγούν και παραθέτουν αναλυτικότερες πληροφορίες για συγκεκριμένα γεγονότα που αναφέρονταν στο κυρίως κείμενο. Επιπλέον, το πρώτο τμήμα του βιβλίου χωρίζεται σε δύο μέρη: το Α΄ Μέρος, που αναπτύσσεται σε εννιά συνολικά περιόδους περιγράφοντας τα «από Κτίσεως κόσμου» μέχρι και «της γεννήσεως του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού», (σ. 1-40) και το Β΄ Μέρος, το οποίο αποτελείται από την εξιστόρηση

³⁵⁶ *Επιτομή Χρονολογική*, ό.π.. χ.σ.

³⁵⁷ *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, έκδοσις Δευτέρα, ενημερωμένη δια συμπληρωμάτων, τ. 5^{ος}, Εκδοτικός Οργανισμός «Ο Φοίνιξ», χ.χ., σ.12.

³⁵⁸ Στις βασικές εργασίες του Κ.Θ.Δημαρά και Π. Κιτρομηλίδη για τον *Νεοελληνικό Διαφωτισμό* δεν εντοπίζουμε ευρηματικές αναφορές για τον Λάμπρο Αντωνιάδη και άρα ούτε ειδικές αναφορές σε αυτήν καθαυτή την έκδοση του 1808.

«Δι' οκτωκαιδέκα αιώνων διαιρούμενον από της γεννήσεως του Χριστού, μέχρι της σήμερον».

Στην εξιστόρηση των συμβάντων από τον «Αιώνα ΙΗ' κ' αρχή του ΙΘ'» όπως είναι εύλογο, εντοπίζονται οι σχετικές, προς τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη, αναφορές (σ. 146-159). Για το διάστημα αυτό η *Ιστορία* περιέχει πράγματι «ουχί πολυσέλιδες» πληροφορίες για τα εξής «έθνη»: την Αψβουργική Αυτοκρατορία, τη Γαλλία, την Ισπανία, τη Πορτογαλία, τη Νεάπολη, τη Ρώμη, την Αγγλία, τη Ρωσία, την Ολλανδία, τη Σουηδία, τη Δανία και την Πολωνία. Στις περιπτώσεις ωστόσο της Αγγλίας, της Ισπανίας, της Δανίας και της Σουηδίας η αφήγηση δεν επεκτάθηκε για να συμπεριλάβει και ημερομηνίες που αναφέρονται στον 19^ο αιώνα και έτσι ολοκληρώνεται λίγο μετά τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Για όλες τις υπόλοιπες όμως χώρες, πλήθος διαφορετικών «ναπολεόντειων» ημερομηνιών περιλαμβάνονται στην ιστορική-χρονολογική εξιστόρηση που επιχειρείται, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, τόσο ο Ναπολέων Βοναπάρτης και η δραστηριότητα που ανέπτυξε λαμβάνουν ήδη κεντρική θέση στην χρονολογική ιστορία του αιώνα (η έμφαση μάλλον δίνεται στις «αρχές του ΙΘ'» παρά στον 18^ο αιώνα) όσο και παράλληλα το ότι και η ίδια η ιστορία των εν λόγω «εθνών» για το διάστημα αυτό οργανώνεται και κωδικοποιείται από τον συγγραφέα γύρω από τους Ναπολεόντειους Πολέμους, ως κοινό άξονα στην χρονολογική ιστορία τους. Κοντολογίς, ο Βοναπάρτης και οι πόλεμοι του αποτελούν πλέον μια δεδομένη πραγματικότητα που εμπλέκει πολλά «έθνη» και ο βαθμός μάλιστα της εμπλοκής αυτής καθίσταται αναλογικά εμφανής στις χρονολογίες που, κάθε φορά, απομονώνονται καθιστώντας πότε περισσότερο, πότε λιγότερο -αλλά πάντως σταθερά, σαφώς διακριτή την πανευρωπαϊκή διάσταση των πολέμων και του Ναπολέοντα.

Στην ιστορία της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας το 1798, το 1801 και το 1806 αποτελούν έτσι τις χρονολογίες που απομονώνονται στην αφήγηση: καθώς οι μεν δύο πρώτες σηματοδοτούν τις σημαντικές ήττες της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας στους πολέμους με τη Γαλλία ενώ η τελευταία συνεπάγονταν με την δημιουργία μιας νέας ανταγωνιστικής κρατικής δομής:

«ούτος (Φραγκίσκος β.) συλλαβών πολύ μίσος κατά της Φράντζας, επολέμησε κατ'αυτής, αλλά τα πολυάριθμα αυτού στρατεύματα πάντοτε ενικήθησαν, και δια της ειρήνης του Κάμπο Φόρμιο τω 1798. Και της του Λούνεβιλ τω 1801».³⁵⁹

«αλλ'ο αυτοκράτωρ των Γάλλων Ναπολέον ά. κατατροπώσας τα στρατεύματα αυτού, και κυριεύσας την Βιέννην, τον ηνάγκασε (τον

³⁵⁹ Στο *ίδιο*, σ.147.

Αυτοκράτορα) να δεχθή την ειρήνην, και να παραιτηθή της εξουσίας, ην είχαν επι των γερμανικών επαρχιών, και να γνωρίση την Κομφεδερασιόνε του Ρίνου και ούτως έμεινεν αυτός εξουσιαστής μόνων των κληρονομικών του επαρχιών». ³⁶⁰

Παράλληλα με τα παραπάνω, επισημαίνεται, ήδη από το 1808, και η «τρέχουσα» πολιτική συσχέτιση των Βασιλείων της «Νεαπόλεως» και της «Ολλάνδας» με τη Γαλλία του Ναπολέοντα:

«τηνικαύτα (μετά το 1795) οι Φραντζέζοι κατέσχον της Νεαπόλεως, ων ο αυτοκράτωρ Ναπολ. Βοναπάρτε εγκαθίδρυσε τον νύν βασιλεύοντα αδελφόν αυτού Ιωσήφ εις τον θρόνον της Νεαπόλεως». ³⁶¹

«ο δε τόπος διώκειτο κατά τον τρόπον της Φράντζας, υπό τω ονόματι Δημοκρατίας Βατάβας, και πάλιν αυτή η διοίκησις μετεβλήθη τω 1801. Τελευταίον τω 1805 Λουδοβίκος ο αδελφός του αυτοκράτορος των Φραντζέζων, κατέστη βασιλεύς της Ολλάνδας». ³⁶²

Η συνθήκη ειρήνης του Τίλσιτ που συμφωνήθηκε ένα χρόνο πριν την έκδοση της *Επιτομής* λαμβάνει επιπλέον κεντρική θέση στις αφηγήσεις των επιμέρους κρατών. Πιο συγκεκριμένα, για τη Ρωσία το Τίλσιτ σηματοδοτεί την ειρήνη που έκλεισε ο Αλέξανδρος Α' «μετά του αυτοκράτορος αυτών Ναπολέοντος ά». ³⁶³ Για την Πρωσία, και τον Φρειδερίκο Γουλιέλμο Γ' σηματοδοτεί την απώλεια τμήματος του Βασιλείου του: «έπειτα δια της εν Τίλσιτ γενομένης ειρήνης ανέλαβεν αυτό ηκρωτηριασμένον». ³⁶⁴ Για την Πολωνία «δια δε της του Τίλσιτ ειρήνης, εν έτει 1807 η Προυσιακή Πολωνία εγένετο εν μέγα δουκάτον, ονομασθέν της Βαρσοβίας, και ενώθη τω νεοσυστηθέντι βασίλειον της Σαξονίας». ³⁶⁵

Στην χρονολογική ιστορία της ίδιας της Γαλλίας, όπως είναι φυσικό, ο Ναπολέων και η δράση του κατέλαβε τη μεγαλύτερη έκταση στις σχετικές διηγήσεις. Πιο συγκεκριμένα, η αφήγηση εκκινεί το «1789» όπου και αναφέρεται ότι εκείνο το χρόνο η «γενική συνέλευση» την οποία σύστησε ο άτυχος Λουδοβίκος ΙΣΤ' «δια να ήθελε θεραπεύση τα κακά, οπού υπέφερε το γένος, (...) έκαμεν μίαν μεταβολήν της πρώτης διοικήσεως δι' ης ελλατώθη πολύ η εξουσία του βασιλέως» ³⁶⁶ και αφού ο συγγραφέας περιέγραψε σε μισή σελίδα τα τεκταινόμενα από τότε μέχρι και το 1800 (μετατροπή

³⁶⁰ Στο *ίδιο*, σ.148.

³⁶¹ Στο *ίδιο*, σ.151.

³⁶² Στο *ίδιο*, σ.156.

³⁶³ Στο *ίδιο*, σ.155.

³⁶⁴ Στο *ίδιο*, σ.159.

³⁶⁵ Στο *ίδιο*, σ.158.

³⁶⁶ Στο *ίδιο*, σ.149.

της Γαλλίας σε Δημοκρατία, Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, περίοδος Ροβεσπιέρου κλπ.) πρόσθεσε τις εξής πληροφορίες για τη δράση του Ναπολέοντα:

«(...) τω δε 1800 ο Γενεράλ Βοναπάρτε επιστρέψας εις Παρίσιον από Αιγύπτου, ην είχε κυριεύσει, δια προσταγής της Δημοκρατίας, *κατώρθωσε να ακυρώσει* την επικρατούσαν διοίκησιν, και να συστηθή εν Προβιζουάριον, όπερ ενησχολήθη να μετατρέψη *τας της προτέρας διοικήσεως καταχρήσεις* εις άλλην *νεωτέραν διοίκησιν*, καθ' ην αυτός εψηφίσθη ά Κονσουλός ετέρων δύο Κονσούλων. Είτε μεταβάς εις Ιταλίαν ενίκησε τας Αουστριακάς δυνάμεις εν τη περιφήμω μάχη του Μαρέγκου. Μετά δε την γενομένην Γενικήν ειρήνην τω 1801. Μετά πάσης της Ευρώπης, αυτός από ά. Κόνσουλός *οργάνισας ευφυώς, ανηγορεύθη αυτοκρατωρ* των Φραντζέζων, συναινέσει παντός του έθνους.»³⁶⁷

Παράλληλα με τα παραπάνω σε σχέση με τον Βοναπάρτη, στον σχολιασμό των οποίων θα επανέλθουμε στη συνέχεια, ο συγγραφέας δίπλα από την λέξη «μεταβολή» παρέπεμψε στην 24^η σημείωση και στο δεύτερο μέρος του βιβλίου (σ. 240-253) όπου και εντοπίζουμε μια εκτεταμένη και πλούσια σε πληροφορίες αφήγηση για αυτήν ακριβώς την «μεταβολή», η οποία ξεκινάει το 1788 για να επεκταθεί μέχρι και το 1801 και η οποία στην ουσία συνιστά μια λεπτομερή περιγραφή της ίδιας της Γαλλικής Επανάστασης. Στην εξιστόρηση αυτή, η οποία δεν μπορεί να μας απασχολήσει εδώ αναλυτικά -αλλά θα μπορούσε να αποτελέσει μελλοντικά ξεχωριστό αντικείμενο έρευνας αυτή καθαυτή- περιλαμβάνονται επιπλέον αναφορές στη δράση του Ναπολέοντα ως εξής: αρχικά, ο συγγραφέας αναφέρθηκε στη δράση του στο Ιταλικό μέτωπο: «τον δε επόμενον χρόνον (1796) ο Βοναπάρτε (έως τότε ολίγον γνωστός εν τω μέσω τωσούτης πληθύος Γενεράλιδων) ψηφισθείς αρχιστράτηγος εις Ιταλίαν (...),»³⁶⁸ όπου και περιγράφονται οι επιτυχίες των ετών 1796-1797, οι νίκες έναντι του Πάπα, η πορεία προς την Βιέννη, η σύσταση δημοκρατιών, η ειρήνη του Κάμπο Φόρμιο κλπ., ενώ στη συνέχεια, ο συγγραφέας περιέγραψε τα γεγονότα της ανάληψης της Υπατείας από τον γάλλο αρχιστράτηγο ως εξής:

«Κατ'εκείνον τον καιρόν και ο Γενεράλ Βοναπάρτε μετά πολλούς κινδύνους επέστρεψεν εις Φράντζαν (...). Ο Βοναπάρτε λοιπόν διά της αγχινοίας του και των φίλων του *κατώρθωσε να αλλάξει την διοίκησιν* και να ψηφισθή αυτός ά Κόνσουλός επί άλλων δύο Κονσούλων, με όλον οπού ολίγον έλειψε να φονευθή εις την βουλήν των πεντακοσίων όταν πρώτον επρόβαλλεν αυτοίς να δεχθώσιν *αυτό το νέον σύστημα της δημοκρατικής διοικήσεως*. Αρχηγός λοιπόν ών της δημοκρατίας (...) ο Βοναπάρτε μετά μεγάλης δυσκολίας, ως άλλος αννίβας διαβάς τα άλπεα όρη με τα στρατεύματά του (...) ενίκησε κατά κράτος τας

³⁶⁷ Στο *ίδιο*, σ.150-151. (η έμφαση δική μου).

³⁶⁸ Στο *ίδιο*, σ.250.

Αουστριακάς δυνάμεις (...) όθεν ο αυτοκράτωρ (...) ειρήνευσε μετά της Φράντζας δια των εις Λούνεβιλλ συνθηκών τω 1801 (...)»³⁶⁹.

Από το παραπάνω απόσπασμα αλλά και από το αντίστοιχο του κυρίως κειμένου της *Ιστορίας* που παραθέσαμε στην προηγούμενη σελίδα προκύπτει το συμπέρασμα ότι στην αντίληψη του συγγραφέα ο Ναπολέων Βοναπάρτης αναδείχτηκε στην πολιτική εξουσία της Γαλλίας μάλλον ανατρέποντας την προηγούμενη πολιτικό-διοικητική πραγματικότητα καθώς επέβαλε ένα «νέον σύστημα της δημοκρατικής διοικήσεως», το οποίο μάλλον αντιμετωπίζεται με θετικό τρόπο («οργανίσας ευφυώς», «συναινέσει παντός του έθνους»). Σε τι ακριβώς όμως συνίσταται αυτό το «νέο σύστημα» το οποίο θεμελίωσε ο Ναπολέων και ποιες ακριβώς υπήρξαν οι «καταχρήσεις» του προηγούμενου, ο συγγραφέας δεν διευκρίνισε σχετικά. Οι καταληκτικές προτάσεις της 24^{ης} σημείωσης που ανέλαβε να επεξηγήσει την «ρεβολουσιώνα» δημιουργούν πάντως την εντύπωση ότι η ανάδειξη του Ναπολέοντα στην πολιτική εξουσία της Γαλλίας συνιστούσε τομή:

«Ταύτα περί της Ρεβουλωσιώνος. και όντες βέβαιοι ότι τα περί ταύτη κινούσι τους αδαείς των ευρωπαϊκών διαλέκτων εις περιέργειαν, εξετάνθημεν πέραν του δέοντος, με όλον οπού εσημειώσαμεν μόνον τα κεφαλαιωδέστερα του μεγάλου τούτου συμβεβηκότος, το οποίον μετέβαλε την πολιτικήν μορφήν της Ευρώπης».³⁷⁰

Ο Βοναπάρτης λοιπόν και η δραστηριότητα που ανέπτυξε μετά την άνοδο του στην πολιτική εξουσία (π.χ. Λουνεβίλ το 1801) για το συγγραφέα μάλλον εγκαινιάζουν μια καινούργια και άρα διαφορετική περίοδο στην ιστορία της Γαλλίας σε σχέση με την προηγούμενη της «Ρεβουλωσιώνος», η εξιστόρηση της οποίας πλάι στις πληροφορίες για τη «μεταβολή» του 1789 συνιστά μάλλον μιαν «πέραν του δέοντος» επέκταση της ιστορικής ύλης. Το στοιχείο αυτό, από κοινού με την αντίληψη, όπως αναφέραμε, του «νέου συστήματος» που κατάφερε να εδραιώσει ο Ναπολέων σε αντίθεση με το προηγούμενο «καταχρηστικό», σκιαγραφούν, νομίζω, και τη στάση του συγγραφέα έναντι αυτής της νέας πραγματικότητας: μάλλον ευνοϊκότερη από την «Ρεβουλωσιώνα». Το γεγονός παράλληλα, ότι η έκδοση του Αντωνιάδη έγινε «αδεία και προτροπή» του Οικουμενικού Πατριάρχη Γρηγόριου σε συνδυασμό με το γεγονός, όπως προκύπτει από τη λίστα των συνδρομητών που είχαν προεγγραφεί,³⁷¹ ότι το

³⁶⁹ Στο *ίδιο*, σ.252-253.

³⁷⁰ Στο *ίδιο*, σ.253.

³⁷¹ Βλ. αναλυτικά τον «Κατάλογο των Φιλολόγων Συνδρομητών της εκδόσεως του Παρόντος» στο τέλος του βιβλίου.

βιβλίο προμηθεύτηκαν με αρκετά αντίτυπα «Πανιερώτατοι Μητροπολίτες» (εκτός από τον ίδιο τον Οικουμενικό Πατριάρχη και μια σειρά Δεσποτών ανάμεσα στους οποίους και ο Δεσπότης Κωνσταντινουπόλεως, Εφέσου, Φιλιππουπόλεως κλπ.) καθώς επίσης και ανώτατοι Οθωμανοί κρατικοί αξιωματούχοι (ο Μέγας Δραγουμάνος κύριος Ιωάννης Καρατζάς, ο Μέγας Λογοθέτης κύριος Αλέξανδρος Μάνος κλπ.), οι βασικοί πυλώνες δηλαδή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μάλλον δεσμεύουν -ή δεσμεύονται από- τον τρόπο με τον οποίο και αυτοί οι ίδιοι αντιλήφθηκαν τη σύγχρονη με αυτούς δράση του «αγχίνου» Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Άλλωστε το βιβλίο εκδίδεται από το «εν τω Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως Τυπογραφείω» μόλις δέκα χρόνια μετά τις πρώτες εκδόσεις του Τυπογραφείου οι οποίες, όπως είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο, σε καμία περίπτωση δεν αντιλήφθηκαν, έστω εκ των πραγμάτων, την «μεταβολή» ως ένα συμβάν που «μετέβαλε την πολιτική μορφήν της Ευρώπης». Η διαφοροποίηση της αντίληψης του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε σχέση με τη δράση του Ναπολέοντα, που εδώ γενικώς εντοπίζουμε, θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο εξαντλητικότερης έρευνας στο μέλλον, με την επιπλέον συνεξέταση στη σχέση αυτή και του ίδιου του παράγοντα «Οθωμανική Αυτοκρατορία».

6.2. Η Επιτομή Ιστορίας Γενικής του Αθανάσιου Σταγειρίτη (1812).

Ο Αθανάσιος Σταγειρίτης μετέφρασε το 1812 την *Επιτομή Ιστορίας Γενικής* του Λουί Δομαιρών (1745-1807) σε τρεις τόμους.³⁷² Στον πρόλογό του προς τους αναγνώστες («Τοις αναγιγνώσκουσι») ο μεταφραστής εξήγησε επακριβώς την στόχευση και τη δομή του μεταφραστικού του εγχειρήματος καθώς επίσης και τον λόγο για τον οποίο επιλέγει ειδικώς να μεταφράσει το έργο του Δομαιρών:

«Τοιαύτη τοίνυν τίς των επιτόμων εστί και η παρούσα πραγματεία, ην ο συγγραφεύς πάνυ ευμεθόδως εξεπόνησεν. ου γάρ ως τινες κατά περιόδους και συγκεχυμένως έγραψαν, αλλ' απ' αρχής την εκάστου έθνους Ιστορίαν αδιάκοπον μέχρι τέλους, μετά των συγχρόνων αυτού εθνών χρονολογικώς. επειδή δε ο συγγραφεύς έγραψε μέχρι του 1760, ανεπλήρωσα τα μετά ταύτα εκάστω έθνει συμβεβηκότα, μέχρι τέλους του 1811. αν δεν συμβώσι και τινα νεώτερα μέχρι της εκδόσεως του τρίτου τόμου αξιόλογα, προσαρμόσω και ταύτα εν τω οικείω τόπω.»³⁷³

³⁷² Δομαιρών, *Επιτομή Ιστορίας Γενικής Κριθείσα υπό της εν Παρισίοις Εφορίας των Κλασικών βιβλίων, και δεχθείσα προς χρήσιν των Λυκείων και των λοιπών σχολείων. Μεταφρασθείσα δε εκ της τρίτης και νεωτέρας εκδόσεως του Γαλλικού, εις την ημετέραν Ελληνικήν Γλώσσαν, και επαυξηθείσα προς χρήσιν των ημετέρων σχολείων, και πάντων των φιλομαθών, υπό Αθανασίου Σταγειρίτου*. τ.1^{ος}-3^{ος}, Τυπογραφία Σχράεμβλ, Βιέννη, 1812.

³⁷³ Στο ίδιο, τ.1^{ος}, σ. viii.

Ήδη από τον πρόλογο του πρώτου τόμου³⁷⁴ γίνεται αντιληπτό ότι για τα χρόνια 1760-1811 και τα «εκάστω ἔθνει συμβεβηκότα» αυτής της περιόδου οι πληροφορίες δεν αντλούνται από τον Δομαιρών (ο οποίος ἄλλωστε πεθαίνει το 1807) αλλά από ἄλλες πηγές τις οποίες ο μεταφραστής δεν κατονομάζει. Παράλληλα, η ἴδια η επέκταση της ιστορικής αφήγησης σε γεγονότα της μετά-Δομαιρών εποχής ὑπο τον τίτλο ὁμως του ἔργου του Δομαιρών νομιμοποιείται στη σκέψη του Σταγειρίτη με τον εξής τρόπο:

«Ταῦτα δε διασκεψάμενος³⁷⁵ οὕτως, και διανοούμενος τί το κοινωφελές κατάγε (;)την παρούσαν κατάστασιν του γένους, εὔρον την Ιστορίαν κοινωφελεστέραν, και μάλιστα παντάπασιν ελλείπουσα ἡμίν. δόξαντος ουν και τούτου οὕτως, και ζητούντός μου ιστορίαν ανάλογον τη ανάγκη, εφάνη μοι η παρούσα και προς χρήσιν των σχολείων αρμόδια, και προς ανάγνωσιν ἐκάστω ικανή».³⁷⁶

Ο Σταγειρίτης επιπλέον θα διευκρινίσει σχετικά και το ποια πρέπει να είναι τα περιεχόμενα μιας «κοινωφελούς ιστορίας». Το παράδειγμα της Γαλλίας, ὅπως είναι μάλλον φυσικό, δίνει τον τόνο:

«ἐκ δε της αρχαίας ιστορίας των Γάλλων, ἐνθα εξετείνετο πολύ ο συγγραφεύς, ἀφείλον τινά, και μάλιστα τα πλείστα ἐκκλησιαστικά, ὡς μη αναγκαία τῷ ἡμετέρῳ γένει, ἢν' ἔχω τόπον δια τα νεώτερα μετά την ἐπανάστασιν αὐτῶν συμβεβηκότα».³⁷⁷

Το κριτήριο, το οποίο προσδιορίζει τις ανάγκες «της παρούσας καταστάσεως του γένους» είναι πλέον σαφές: «τα νεώτερα μετά την ἐπανάστασιν συμβεβηκότα» είναι τα αναγκαία «τῷ ἡμετέρῳ γένει» και ἐπειδή ακριβώς ελλείπουν «παντάπασιν» και στους ἀναγνώστες ἀλλα και «προς χρήσιν» των σχολείων, ο μεταφραστής ἀναλαμβάνει να τα μεταφράσει και να καταστήσει γνωστά. Πράγματι, το πρώτο κεφάλαιο της διήγησης της *Γενικής Ιστορίας* που ξεκινά με το «Βασίλειον της Γαλλίας»³⁷⁸ λαμβάνει την εξής

³⁷⁴ Ο πρώτος τόμος είναι αποκλειστικά αφιερωμένος στην «Ιστορία ἱερά» καθὼς ἐπίσης και στην «Ιστορία Κοσμική των ἀρχαίων ἐθνῶν», βλ. ἀναλυτικά τα περιεχόμενα στο *ἴδιο*, σ. 321-335.

³⁷⁵ Μεταξύ ἄλλων σκέφτηκε και περιέγραψε σε ἀδρές γραμμές ο Σταγειρίτης: «ταῦτα (τα) χαρακτηριστικά του γένους των ἐλλήνων, και προπατορικά προφανή φρονήματα εἰς τους γνησίους ἀπογόνους αὐτῶν. ταῦτα τα φρονήματα ἔδειξαν την Ἑλλάδα ὡς ἥλιον λάμπουσιν εἰς πάσαν την οἰκουμένην και φωτίζουσιν αὐτήν δια των λαμπροφύρων ἀκτίνων αὐτῆς (...)» στο *ἴδιο*, σ. ἰν-ν.

³⁷⁶ Στο *ἴδιο*, σ.ν.

³⁷⁷ Στο *ἴδιο*, σ. viii.

³⁷⁸ Η ἐπιτομή θα περιλάβει την ἐξιστόρηση 25 συνολικά ευρωπαϊκῶν «ἐθνῶν» καθὼς ἐπίσης και την ἐξιστόρηση «ἐθνῶν» ἀπὸ ἄλλες Ηπείρους: Ἀσία (Αραβία, Περσία, Σκυθία, Ἰνδία, Κίνα, Ἰαπωνία), Ἀφρική (μισή σελίδα συνολικά) και Ἀμερική. Τα ευρωπαϊκά «ἔθνη» εἶναι με τη σειρά που ἀναπτύσσεται η ἱστορία τους τα εξής: Βασίλειον της Γαλλίας (σ.1-130), Ἀγγλία (σ.131-157), Σκωτία (σ.157-160), Ἰρλανδία (σ.160-162), Ἰσπανία (σ.162-174), Πορτογαλλία (σ.174-180), Ἰταλία: Νεάπολις και Σικελία, Μάλτα και Ἅγιος Μαρίνος, Τοσκάνα, Λούκα Μοδένα Πάρμα Μάντουα, Βενετία, Μεδιόλανα, Γένοβα, Σαβοΐα, Ἑλβετία και Γένεβα (σ.180-206 συνολικά), Ἐπαρχίαι Ἡνωμένοι (σ. 206-209), Γερμανία: Βοεμία, Προυσία, Ουγκαρία (σ.209-217 συνολικά), Πολωνία (σ. 218-225), Δανία (σ.225-229), Σβεκία (σ.229-235), Ρωσία (σ.235-247) και Τουρκία (σ.247-254). Στο τέλος της ἀφήγησης περιλαμβάνονται ἐπίσης οι εξής προσθήκες: «Αἰτίαι της ἐπαναστάσεως των Σέρβων» (σ.308-314) καθὼς ἐπίσης και «Ναυμαχία του Τραφαλγάρ» (σ. 315-321) με τα οποία και ολοκληρώνεται ο τρίτος και τελευταῖος τόμος.

δομή: από τις συνολικά 130 σελίδες που αφιερώνονται συνολικά στη Γαλλία, οι πρώτες 55 σελίδες αναφέρονται στην περίοδο από το 420 μ.Χ. μέχρι και το 1763, ενώ οι υπόλοιπες (σ. 55-130) περιλαμβάνουν την αποκλειστική εξιστόρηση των συμβάντων από το 1774 και μετά, μέχρι και την «17^η Ιουνίου του 1812», την παραμονή δηλαδή της εκδήλωσης της ρωσικής εκστρατείας. Η δραστηριότητα του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στις σελίδες αυτές διαδραματίζει κεντρική θέση.

Οι σχετικές αναφορές που περιλαμβάνονται στην *Επιτομή* για τον Ναπολέοντα και τη δράση του λοιπόν, ακολουθούν τα «μοτίβα» που ακολουθούσαν μέχρι τότε όλες οι αντίστοιχες εκδόσεις στα ελληνικά: αυτήν της μυθικής προσέγγισης. Αρχικά, οι περιγραφές για την δράση του στην ιταλική εκστρατεία:

«Τω δε 1796, διορισθείς ο Μποναπάρτης στρατηγός, του εν Ιταλία στρατεύματος, εστερημένου τότε παντός είδος αναγκαίων, και νικήσας εις διαφόρους μάχας (...) έδωκεν εις τους Γάλλους την Σαβοΐαν και την Νήσαν. Αυταί ουν αι εις διάστημα ενός μηνός εκτελεσθείσαι νίκαι, έδειξαν τα στρατιωτικά προτερήματα τούτου του ηρώος, και τα μέλλοντα κατορθώματα αυτού. Όστις πρώτον εφρόντισεν, ινα ελκύση την εύνοϊαν των στρατιωτών».³⁷⁹

Στην συνέχεια, εξιστορούνται αναλυτικά οι κινήσεις του στην εκστρατεία της Αιγύπτου. Ξεχωρίζουμε εδώ την χαρακτηριστική ευνοϊκή αναφορά στην πολιορκία του Άκρι:

«Επιστρέψας δε εις το Άκρι, ήρξατο την τολμηράν εκείνην και αξιομνημόνευτον πολιορκίαν. Λύπης άξιον εστίν, επειδή τα όρια της παρούσης πραγματείας, ου συγχωρούσιν ινα περιγράψωμεν λεπτομερώς, όλα τα στρατιωτικά επιχειρήματα, και τολμηρά συμβεβηκότα. Τούτο μόνον λέγομεν, ότι εις ταύτην την πολιορκίαν έδειξαν, οι μεν πολιορκούντες την πηγήν της τακτικής, την δύναμιν του πνεύματος και την ενέργειαν της ανδρείας (...)».³⁸⁰

Η επιστροφή του Ναπολέοντα από την Αίγυπτο και η άνοδος του στην Υπατεία εξιστορούνταν ως να ήταν η μόνη επωφελής λύση για τους Γάλλους σχηματίζοντας παράλληλα την εικόνα του Βοναπάρτη ως «σωτήρα»:

«Εν ώ δε ο Μποναπάρτης ηγωνίζετο ενδόξως εις την Αίγυπτον, το Διοικητήριον διέφθειρε τα εν τη Ευρώπη πράγματα της Γαλλίας, διά τας εσωτερικάς διχονοίας, και διά την περί των στρατευμάτων αμέλειαν».³⁸¹

³⁷⁹ Στο ίδιο, σ.72.

³⁸⁰ Στο ίδιο, σ.76.

³⁸¹ Στο ίδιο, σ.78.

«Τότε δε, εν ώ η Γαλλία είχεν ανάγκην της παρουσίας του Μποναπάρτη, εφάνη και αυτός απροσδοκήτως εις το Παρίσιον τη 15 Οκτω(βρίου).»³⁸²

Η επάνοδος του στη Γαλλία συνοδεύεται με νέα σπουδαία στρατιωτικά κατορθώματα:

«Ο Μποναπάρτης, νικήσας πάλιν τους Αουστριακούς εις το Μόντεβελον, συνεκρότησε την περίφημον μάχην του Μαρέγκου, 14 Ιουν, ένθα έδειξαν τέρατα ανδραγαθίας και επιτηδειότητος, και οι στρατηγοί και οι Στρατιώται αμφοτέροθεν (...)»³⁸³

Η έμφαση στη συνέχεια της αφήγησης δίνεται στην μετά το 1805 δραστηριότητα του Βοναπάρτη καθώς η λοιπή δραστηριότητα των ετών 1800-1805 αναλύεται σε δύο συνολικά σελίδες (σ. 83-84). Οι τρεις σημαντικές στιγμές του Ναπολέοντα την περίοδο αυτή, η παράταση δηλαδή της εκλογής του στην Υπατεία εφόρου ζωής, η στέψη του ως Αυτοκράτορα των Γάλλων το 1804 και ως Βασιλιάς των Ιταλών το 1805, περιγράφονται σε μια συνολικά παράγραφο σε αντίθεση π.χ. με τις εκτενέστατες περιγραφές των ίδιων γεγονότων στην *Ιστορία* του Σπυρίδωνα Βλαντή (όλος ο τρίτος τόμος του οποίου αφιερώθηκε, όπως είδαμε, στην εξιστόρηση αυτών των περιστατικών):

«Τω δε 1802, Αυγούστ. 3, εκήρυξαν οι Γάλλοι τον Μποναπάρτην Ύπατον επι ζωής. (...) επειδή δε ανεκαλύφθη τις συνωμοσία τον φνευρ. 1804, κατά του Μποναπάρτη, ής ενέργια ην Αγγλία και όργανον ο Πισεγρής (...) εκήρυξαν αυτόν οι Γάλλοι Αυτοκράτορα των Γάλλων, τον δε θρόνον διαδοχικόν εις τους απογόνους αυτού, και τον Τίτλον, Ναπολέοντα α'. Εστέφθη ουν υπό του Πάπα εις το Παρίσιον 2 Δεκ. 1804. Έπειτα ελθών εις την Ιταλίαν εστέφθη Βασιλεύς αυτής εις τα Μεδιόλανα, τη 26 Μαϊ. 1805».³⁸⁴

Η αφήγηση στη συνέχεια εξακολουθεί με την εξιστόρηση των σημαντικών στρατιωτικών κατορθωμάτων των Γάλλων και της «μεγάλης στρατιάς»:

«Ο δε Ναπολέων, έχον το στράτευμα αυτού έτι εις την Βολώνιαν, έστειλεν αυτό ευθύς προς την Γερμανίαν, διαιρέσας εις οκτώ μέρη (...). Ταύτα δε τα οκτώ σώματα ωνόμαζον οι Γάλλοι τότε, μεγάλην στρατιάν».³⁸⁵

Έτσι περιλαμβάνονται λεπτομερείς εξιστορήσεις τόσο διαφόρων σημαντικών στρατιωτικών μαχών (όπως π.χ. της μάχης του Αούστερλιτς: «(...) η υπεροχή της τακτικής, και η επιτηδειότης του Ναπολέοντος, ενίκησε κατακράτος εις ταύτην την

³⁸² Στο ίδιο, σ.82.

³⁸³ Στο ίδιο, σ.83.

³⁸⁴ Στο ίδιο, σ.84.

³⁸⁵ Στο ίδιο, σ.87.

ολέθριαν μάχην, ήτις εκράτησεν επτά ώρας»³⁸⁶) όσο και των διαφόρων συνθήκων ειρήνης που συνάφθηκαν (όπως της «πολυθρίλλητου ειρήνης του Τίλσιτ»³⁸⁷ κλπ.). ενώ και σε αυτήν την πυκνή ιστορική αφήγηση δεν περιλαμβάνονται καθόλου πληροφορίες για τις σημαντικές πολιτικές και διοικητικές ενέργειες που ανέλαβε και προώθησε ο Ναπολέων στο εσωτερικό της Γαλλίας. Όπως και στην *Ιστορία* του Σπυρίδωνα Βλαντή η έμφαση της διήγησης περιστρέφεται γύρω από τον πόλεμο και την ειρήνη.

Η αφήγηση εξακολουθεί με την περιγραφή της επέκτασης της Γαλλίας στο γεωγραφικό χώρο, τόσο από τα ανατολικά το 1808: «Κατέβη έπειτα και ο Ναπολέων εις την Ισπανίαν ίνα ταπεινώση αυτήν, επειδή επαναστάτησε το περισσότερον μέρος αυτής, ερεθιζόμενον υπο των Άγγλων»³⁸⁸ όσο και από τα δυτικά στα τέλη του 1811: «Μετά δε την μάχην του Βαγράμ, εφάνη η κρίσις των πραγμάτων σχεδόν τετελειωμένη επειδή οι Γάλλοι έμειναν κύριοι και του αριστερού μέρους του Δουνάβεως όπερ ενομίζετο πρότερον αδύνατον».³⁸⁹

Η θετική, επί της αρχής, αντιμετώπιση της Γαλλίας και του Ναπολέοντα σε ένα μόνο σημείο της αφήγησης φαίνεται κάπως να υπονομεύεται. Πρόκειται για την εξιστόρηση κάποιας μάχης στους πολέμους που διεξήγαγε η Γαλλία εναντίον της Αυστρίας το 1809:

«Ταύτην την ημέραν όλην εμάχοντο οι Αουστριακοί ως λέοντες, ενίκων και έλαβον πολλούς αιχμαλώτους. Αλλά προς το εσπέρας, ενίκησεν η συνειθισμένη επιτηδειότης των Γάλλων, την οποίαν μεταχειρίζονται πάντοτε εις τας μάχας, πάσχοντες ίνα περικυκλώσωσι τον εχθρόν (...).»³⁹⁰

Στους πολέμους μάλιστα αυτούς καταγράφεται και η σφοδρότητα ορισμένων από τις μάχες που έλαβαν τότε χώρα. Σταχυολογούμε ένα χαρακτηριστικό χωρίο που αναφέρεται στις συρράξεις που σημειώθηκαν στο «Α(ου)σπέρ»:

«εις ταύτην την άθλιαν κόμην, συνέβησαν δεκατρείς μάχαι εις τας δύο ημέρας, και έμεινε κατερημωμένη, ένθα φαίνονται έτι εις τους τοίχους τα σημεία των σφαιρών, διαφόρου μεγέθους, άπερ ιδίοις οφθαλμοίς είδον».³⁹¹

Η αφήγηση ολοκληρώθηκε με την είδηση της συμμαχίας της Γαλλίας με την Αυστρία (και τους γάμους του Βοναπάρτη με την «Λουδοβίκαν» Μαρία Λουΐζα, κόρη

³⁸⁶ Στο *ίδιο*, σ.89.

³⁸⁷ Στο *ίδιο*, σ.98.

³⁸⁸ Στο *ίδιο*, σ.99.

³⁸⁹ Στο *ίδιο*, σ.127.

³⁹⁰ Στο *ίδιο*, σ.103-104.

³⁹¹ Στο *ίδιο*, σ.111.

του Αυτοκράτορα των Αψβούργων) και τις πληροφορίες για τον επικείμενο πόλεμο μεταξύ της Γαλλίας και της Ρωσίας:

«Εφάινετο δε εν τούτοις μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας τις διαφωνία, και πολέμου υποψία, ήν και εβεβαίωσεν η κατά την άνοιξιν τω 1812 κίνησις των Γαλλικών στρατευμάτων προς την Πολωνίαν, και τέλος η έλευσις του Ναπολέοντος κατά τον Μάϊον εις την Δρέσδαν της άνω Σαξονίας, ένθα ήλθε και ο Αυτοκράτωρ της Αουστρίας, έπειτα και ο Βασιλεύς της Προυσίας, και διέτριψαν τινάς ημέρας εκεί (...). Τη δε 17 Ιουνίου τω 1812 εδημοσιεύθη εν τη Βιέννη της Αουστρίας, η μεταξύ Γαλλίας και Αούστριας, συμμαχία (...).³⁹²

Εκτός από την Γαλλία, ο ρόλος και η δράση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη αποτέλεσαν κεντρικά σημεία και στην ιστορία των υπόλοιπων ευρωπαϊκών κρατών, όπως προκύπτει από τις σχετικές πληροφορίες που περιέχει η *Επιτομή Ιστορίας Γενικής*. Έτσι, με τρόπο συστηματικότερο και αναλυτικότερο από την *Επιτομή Χρονολογική* του Λάμπρου Αντωνιάδη, στην ιστορία όλων των λοιπών μεγάλων ή και λιγότερο μεγάλων «εθνών» περιλαμβάνονται, όπως είναι εύλογο, τόσο γενικές αναφορές στην κοινή και διαρκή, πλέον, εμπειρία του πολέμου όσο και ειδικότερες αναφορές στο Ναπολέοντα σε συνάρτηση με την πολιτική που ακολούθησε ανά χώρα: στην Αγγλία, στην Ισπανία, στην Πορτογαλία, στη Πολωνία.³⁹³ Σταχυολογούμε ενδεικτικά ένα χαρακτηριστικό τέτοιο απόσπασμα από την ιστορία της Ρωσίας:

«Τω δε 1805, συνεμάχησε (ο Τσάρος) μετά της Αγγλίας, Αούστριας και των λοιπών δυνάμεων κατά της Γαλλίας, (...) *όρα εν τη Γαλλική Ιστορία* περί του πολέμου τούτου, *ομοίως και περί του άλλου* τω 1806 και 1807».³⁹⁴

6.3. Συμπεράσματα.

Σε αντίθεση με τη *Χρονολογική Επιτομή*, στην οποία οι αναφορές στη δραστηριότητα του Ναπολέοντα κρίνονται μάλλον περιορισμένες, οι αντίστοιχες προσθήκες του Σταγειρίτη στην *Ιστορία Γενική* κρίνονται μάλλον εκτεταμένες. Πράγματι, στην ιστορία της Γαλλίας, η οποία καταλαμβάνει σχεδόν το ήμισυ του τρίτου τόμου, δεκάδες σελίδες αφιερώθηκαν στην εξιστόρηση των πολεμικών συμβάντων από το 1789 μέχρι και το 1812 καλύπτοντας έτσι και το κενό των ετών 1805-1808 που είχε καταλείψει η *Ιστορία* του Βλαντή. Παράλληλα, και στην ιστορία των άλλων εθνών, ο Ναπολέων και οι πόλεμοι του βρήκαν συστηματικότερη θέση από

³⁹² Στο *ίδιο*, σ.130.

³⁹³ Στο *ίδιο*, αντίστοιχα σ.155-156, 175, 179, 225.

³⁹⁴ Στο *ίδιο*, σ.245. (η έμφαση δική μου).

την αντίστοιχη στο έργο του Αντωνιάδη. Μάλιστα και στην περίπτωση που ο αναγνώστης ενδιαφέρεται να πληροφορηθεί ειδικότερες λεπτομέρειες για τα «συμβεβηκότα» σε κάποια συγκεκριμένη χώρα, παραπέμπεται από το Σταγειρίτη στην ίδια την ιστορία της Γαλλίας («όρα εν τη Γαλλική ιστορία»). Στα 1812 άλλωστε μια εξιστόρηση της τρέχουσας ιστορίας της Ευρώπης, σαν και αυτή που επιχειρεί ο Σταγειρίτης, είναι λογικό να περιστρέφεται κυρίως γύρω από την γαλλική ιστορία.

Πέρα από τη διαφορά στην πυκνότητα των αναφορών που εντοπίσαμε, οι δυο εκδόσεις *Γενικής Ιστορίας* παρουσιάζουν και μια ομοιότητα. Καμία από τις δύο δεν αναφέρεται στην πολιτική δραστηριότητα που ανέπτυξε ο Ναπολέων στο εσωτερικό της Γαλλίας. Όπως και τα βιογραφικά βιβλία έτσι και οι *Γενικές Ιστορίες* δεν φαίνεται ότι ενδιαφέρονται ιδιαίτερα να καταγράψουν τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις του Ναπολέοντα: η πολεμική δραστηριότητα είναι που μάλλον ενδιαφέρει κυρίως και το συγγραφέα και τους αναγνώστες.

Κεφάλαιο 7^ο: Οι εκδόσεις από τα ρωσικά των ετών 1813-1814.

«Τι συζητάγαμε, λοιπόν, πρίγκιπα μου; Πώς η Γένουα και η Λούκα έγιναν πια ιδιοκτησία της οικογένειας του Βοναπάρτη. Έ, σας δηλώνω προκαταβολικά πως θα πάψετε νάσαστε φίλος μου, «ο αφοσιωμένος δούλος μου», καθώς λέτε, αν εξακολουθείτε ν'αρνιέστε πως θάχουμε πόλεμο και να επιμένετε στην υπεράσπιση των απαίσιων εγκλημάτων που έκανε τούτος ο Αντίχριστος... Γιατί είναι η προσωποποίηση του Αντίχριστου, δεν αμφιβάλλω καθόλου για αυτό. Και τώρα καλημέρα, αγαπητέ πρίγκιπα. Βλέπω πως σας τρομάζω...»

(Λ. Τόλστοι, *Πόλεμος και Ειρήνη*, μτφ. Γιάννη Κουχτσόγλου, 1962, τ. Α', σ.7 -έναρξη του έργου – α' έκδοση στα ρωσικά: 1869)

Η πολεμική αναμέτρηση της Γαλλίας του Ναπολέοντα με τη Ρωσία του Τσάρου Αλέξανδρου Α' και η συνακόλουθη ήττα των στρατιωτικών δυνάμεων του πρώτου από το δεύτερο προκάλεσαν την παραγωγή και την έκδοση στη ρωσική γλώσσα σειράς βιβλίων με αποκλειστικό περιεχόμενο την εξιστόρηση των λεπτομερειών του πολέμου που είχε μόλις διεξαχθεί. Ακριβή εικόνα για το εύρος και το μέγεθος αυτής της βιβλιοπαραγωγής δεν είμαστε σε θέση να έχουμε παρά μόνον στο μέτρο που αυτή «περνάει» και στην ελληνική γλώσσα: ήδη από το 1813, λίγους δηλαδή μήνες μετά την οριστική λήξη του πολέμου επί ρωσικού εδάφους, μεταφράζεται και εκδίδεται στην Αγία Πετρούπολη, η *Εκστρατεία των Φραντζέζων εις την Ρωσσίαν κατά το 1812 έτος*³⁹⁵ με την οποία εγκαινιάζεται μια βιβλιοπαραγωγή η οποία πύκνωσε αισθητά τον επόμενο χρόνο με τη μετάφραση ακόμη τριών-συν ενός, παρόμοιας θεματολογίας, αλλά με θέμα την Ισπανία – βιβλίων. Πρόκειται για τα εξής έργα: *Εκστρατεία του Ναπολέοντος Ιμπερατόρος των Γάλλων ήτοι η επιδρομή αυτού εις Ρωσσίαν, και η εκείθεν κατεστραμμένη και βίαιος φυγή του*³⁹⁶, το *Ρώσσοι και Ναπολεόν Μποναπάρτες*³⁹⁷

³⁹⁵ *Εκστρατεία των Φραντζέζων εις την Ρωσσίαν κατά το 1812 έτος*, προσετέθησαν τινά γράμματα και δημοσιεύσεις εν καιρώ του πολέμου εκδοθείσαι, Εν τη Αυτοκρατορική Τυπογραφία παρά τω πολιτικώ Συμβούλω Ιωακείμ Δανιλόβσκη, Πετρούπολη, 1813.

³⁹⁶ *Εκστρατεία του Ναπολέοντος Ιμπερατόρος των Γάλλων ήτοι η Επιδρομή αυτού εις Ρωσσίαν, και η εκείθεν κατεστραμμένη βίαιος φυγή του*. Περιέχουσα διήγησιν εποχής σπανιωτάτων και αξιομνημονεύτων συμβάντων..., Συλλεχθείσα εκ των δημοσίων επιβεβαιωμένων εφημερίδων αναφορών του των Στραταρχών και ετέρων διαφόρων εκδόσεων ..., Τύπω εκδοθείσα φιλοτίμω δαπάνη της φιλογενούς Αυταδελφότητος των πανευγενών Κυρίων Ζωσιμάδων, Εν τη Ιμπερατορική Τυπογραφία. Παρά τω πολιτικώ Συμβούλω Ιωακείμ Δανιλόβσκη, Πετρούπολη, 1814

³⁹⁷ *Ρώσσοι και Ναπολέον Μποναπάρτες, ήτοι αναθεώρησις της διαγωγής του νύν δεσπότης της γαλλίας, από της ειρήνης του Τίλζητ, άχρι της καταδιώξεως αυτού, εκ της Ρωσσίακής αρχαίας καθέδρας συγγραφείσα, και Εφοδιαθείσα μετά πολλών περιέργων Ανεκδότων, παρ'εγκατοίκου Μόσκβας*. Μεταφρασθείσα δε και αφιερωθείσα, τω εξοχωτάτω Αρχόντι γεννικώ πολιτικώ συμβούλω ... κύριω κυρίω Κωνσταντίνω Δημητριάδη τω Βαρλαάμ. Τύποις Σελιβανοβσκίοις, Μόσχα, 1814.

καθώς επίσης και το δίτομο έργο *Οι Γάλλοι εν τη Ισπανία ή περιγραφή της υπερόπτου πλεονεξίας του Ναπολέονος Ιμπερατόρος των Γάλλων και των αυτού ομοφρόνων*.^{398 399}

Η παραγωγή αυτή συνιστά την τρίτη και τελευταία κατηγορία βιβλίων, μαζί με τα βιογραφικά-υμνητικά και τις *Επιτομές Γενικών Ιστοριών* στις οποίες εντοπίζονται συστηματικές αναφορές στον Ναπολέοντα με τη διαφορά ωστόσο, ότι οι αναφορές σε αυτή την κατηγορία παρουσιάζονται, όπως μάλλον είναι φυσικό, εξαιρετικά δυσμενείς και οξείες προς τον Βοναπάρτη. Πριν ωστόσο, εστιάσουμε σε αυτές καθαυτές τις μεταφράσεις κρίνουμε σκόπιμο να αναφερθούμε με συντομία στη γενικότερη συνάφεια εντός της οποίας λαμβάνουν χώρα οι αναφορές αυτές, και αυτή δεν είναι άλλη από τον ίδιο τον πόλεμο μεταξύ των δύο δυνάμεων ο οποίος, εκ των υστέρων και λόγω της φύσης του, χαρακτηρίστηκε στη Ρωσία -για να διατηρηθεί ο χαρακτηρισμός μέχρι και σήμερα- ως «ο πατριωτικός πόλεμος του 1812» (Отечественная война 1812 года).

Η πρώτη περίοδος της γαλλικής εκστρατείας στη Ρωσία χαρακτηρίζεται από τις συνεχείς υποχωρήσεις των Ρώσων: στις 28 Ιουνίου ο Ναπολέων εισέβαλε στο Βίλνιους ενώ στις 18 Αυγούστου οι Γάλλοι κατέλαβαν το Σμόλενσκ, 400 μίλια μέσα στα εδάφη της Ρωσικής Αυτοκρατορίας.⁴⁰⁰ Η προέλαση των στρατών του Ναπολέοντα υπήρξε ταχεία καθώς οι Ρώσοι εφαρμόζοντας την τακτική της «καμένης γης» υποχωρούσαν προς τα ενδότερα της Αυτοκρατορίας. Στις 7 Σεπτεμβρίου οι δυο δυνάμεις συγκρούστηκαν στο Μποροντίνο, όπου και οι Γάλλοι σημείωσαν πύρρειο νίκη, η οποία ωστόσο, τους άνοιξε το δρόμο προς τη Μόσχα, την οποία και κατέλαβαν στις 14 Σεπτεμβρίου.⁴⁰¹ Ο Ναπολέων παρέμεινε στη Μόσχα για έξι περίπου εβδομάδες, περιμένοντας μάταια από τον Τσάρο -που με την εκκένωση της Μόσχας είχε καταφύγει στην Πετρούπολη- πρόταση σύναψης ανακωχής. Η απόφαση, ωστόσο, του Τσάρου να μην δεχθεί κανενός είδους συνεννόηση με τον Ναπολέοντα και να επιμείνει στη

³⁹⁸ *Οι Γάλλοι εν τη Ισπανία ή περιγραφή της υπερόπτου πλεονεξίας του Ναπολέονος ιμπερατόρος των Γάλλων και των αυτού ομοφρόνων*, Μετάφρασις Διημιμένη εις Μέρη δύο..., Τύπω εκδοθείσα χάριν των φιλοϊστορων Γραικών. Μέρος Πρώτον. Εν τη Ιμπερατορική Τυπογραφεία. Παρά τω πολιτικώ Συμβούλω Ιωακείμ Δανιλόβση, Πετρούπολη, 1814 και ο δεύτερος τόμος: *Ζημιαί των Γάλλων εν τη Ισπανία ήτοι περιγραφή των εν τη Ισπανία ζημιών των Γάλλων και Σκέψις επί τα κυριώτερα αποτελέσματα του πολέμου εν ταύτη τη Χερσονήσσω, από του 1807. Έτους, μέχρι τέλους του 1811 έτους*. Τύπω εκδοθείσα φιλοτίμω συνδρομή του Ευγενεστάτου Ευπατρίδου και Καβαλέρου Κυρίου Ζώη Ζωσιμά χάριν των φιλοϊστόρων και φιλοπατρίδων Γραικών. Μέρος Δεύτερον. Εν τη Ιμπερατορική Τυπογραφεία. Παρά τω πολιτικώ Συμβούλω Ιωακείμ Δανιλόβσκη, Πετρούπολη, 1814.

³⁹⁹ Το τέταρτο έργο είναι η *Ιστορία της αναχωρήσεως των Γάλλων από την Ρωσσίαν. Συγγραφέας από τίνι Ρωσσικόν αξιοματικόν, Μόσχα, 1813*, το οποίο δυστυχώς είναι διαθέσιμο μόνο στην Εθνική Βιβλιοθήκη, η οποία κατά την περίοδο της εκπόνησης της παρούσας εργασίας ήταν κλειστή και άρα δεν είχαμε πρόσβαση στα περιεχόμενά του.

⁴⁰⁰ A. Grab, *Napoleon and the Transformation of Europe*, σ. 199.

⁴⁰¹ Broers, *Europe under Napoleon*, σ. 228. Μόνο στη μάχη του Borodino υπήρξαν 75 χιλιάδες θύματα: 45.00 Ρώσοι και 30.000 Γάλλοι στο Grab, *ό.π.*.

συνέχιση του πολέμου σε συνδυασμό με τις δυσκολίες ανεφοδιασμού που συνάντησαν τα γαλλικά στρατεύματα στη Μόσχα και αντίστοιχα τις ελλείψεις σε τρόφιμα και σιτηρά ανάγκασε τελικώς τον Ναπολέοντα να την εγκαταλείψει καθώς δεν μπορούσε πλέον να συντηρήσει εκεί επαρκώς τα στρατεύματά του. Η δεύτερη περίοδος της γαλλικής εκστρατείας στη Ρωσία χαρακτηρίζεται τώρα από τις συνεχείς υποχωρήσεις των Γάλλων.

Οι μεγάλες απώλειες του γαλλικού στρατού στην πορεία προς την Μόσχα και η δυσκολία στους ανεφοδιασμούς -από τους 650.000 χιλιάδες επέστρεψαν τελικώς μόνο οι 93.000 στις πατρίδες τους- ανάγκασαν έτσι τους Γάλλους να υποχωρήσουν προς την ανατολική Ευρώπη. Στις 19 Οκτωβρίου ο Ναπολέων εγκαταλείπει έτσι την Μόσχα, την οποία λίγες μέρες αργότερα ανακατέλαβε ο Τσάρος Αλέξανδρος.⁴⁰² Μετά την Μόσχα οι Ρώσοι αποκατέστησαν την εξουσία τους και στο Σμόλενσκ (16 Νοεμβρίου) συνεχίζοντας έτσι την αντεπίθεση τους ακόμα και πέρα από τα ρωσικά σύνορα. Ο Ναπολέων στις 10 Δεκεμβρίου εγκατέλειψε οριστικά το στράτευμά του και, μέσω της Βαρσοβίας, κατευθύνθηκε προς το Παρίσι, όπου και έφτασε στα τέλη του ίδιου μήνα.

7.1.Ο μεταφραστής Σπυρίδων Δεστούνης.

Το πρώτο βιβλίο με το οποίο εγκαινιάζεται η σχετική, με τον πόλεμο του 1812, ελληνική βιβλιοπαράγωγή, δηλαδή η *Εκστρατεία των Φραντζέζων εις την Ρωσσίαν* μεταφράζεται από το Σπυρίδωνα Δεστούνη. Το βιβλίο εκδίδεται σίγουρα κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1813 καθότι στην αφήγηση συμπεριλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, η είδηση του θανάτου του Ρώσου Αρχιστράτηγου και ήρωα του «πατριωτικού πολέμου» Μιχαήλ Ιλλαριόνοβιτς Κουτούζωφ, ο οποίος απεβίωσε τον Απρίλιο του 1813, ενώ επιπλέον περιέχεται η πληροφορία ότι το άψυχο σώμα του μεταφέρθηκε στην Πετρούπολη στις 11 Ιουνίου.⁴⁰³

Το όνομα του μεταφραστή Σ. Δεστούνη δεν αναφέρεται στο εξώφυλλο του βιβλίου αλλά αντίθετα μας γίνεται γνωστό από το αφιερωτικό της έκδοσης αυτής «Προς τον ευγενέστατον κύριον Δημήτριον Ιγγλέσην». Πιο συγκεκριμένα, ο Δεστούνης αφού ευχαριστήσει τον Ιγγλέση για την «ευγένειά» του «να εκδωθή εις φώς

⁴⁰² Broers, ό.π., σ. 228. Ο Broers υπενθυμίζει ότι, ακριβώς, αυτή η δυστοκία ανεφοδιασμού σε τροφές και εξοπλισμούς διαμέλισε την *Grande Armée* και όχι ο περίφημος ρωσικός χειμώνας, ο οποίος άλλωστε ξεκίνησε να γίνεται αισθητός μόνο κατά τα τελευταία στάδια της γαλλικής υποχώρησης, στο *ίδιο*.

⁴⁰³ *Εκστρατεία των Φραντζέζων*, ό.π., σ. 74.

τούτο το συγγραμμάτιον» θα του αφιερώσει την έκδοση χαρακτηρίζοντάς τον, «φιλόπατριν και φιλόμουσον Έλληνα».⁴⁰⁴ Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη: το πρώτο (σ.1-75) το οποίο εξιστορεί τα γεγονότα της εκστρατείας μέχρι λίγο πριν «το Ρωσικόν στράτευμα ήτον να έμβη εις τα χώματα της Σαξονίας»⁴⁰⁵, και το δεύτερο μέρος (σ.77-98) στο οποίο αναδημοσιεύονται «Βασιλικά τινά γράμματα δημοσίως εκδοθέντα κατά το 1812 έτος», τα οποία περιλαμβάνουν επιστολές και εντολές του Τσάρου Αλέξανδρου προς κρατικούς αξιωματούχους καθώς επίσης και προκηρύξεις του προς το ρωσικό λαό επ'αφορμή σημαντικών στρατιωτικών και άλλων εξελίξεων (είσοδος των Γάλλων στη Μόσχα κλπ.). Πριν αναφερθούμε στις αναφορές για τον Βοναπάρτη στην *Εκστρατεία* κρίνουμε σκόπιμο να συνοψίσουμε τις σχετικές λιγοστές πληροφορίες που διαθέτουμε για τα πρόσωπα «ελληνικού» ενδιαφέροντος που εμπλέκονται στην παρούσα έκδοση: τον μεταφραστή και τον χρηματοδότη της.

Αρχικά, ο Σπυρίδων Δεστούνης (1782-1848) γεννήθηκε στην Κεφαλλονιά ενώ από το 1802 και μετά βρέθηκε στη Ρωσία (Πετρούπολη) όπου και υπηρέτησε την αυτοκρατορία από διάφορες κρατικές θέσεις. Το 1809, όταν έφτασε στην Πετρούπολη ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο Δεστούνης συνδέθηκε μαζί του με στενή φιλική σχέση. Μάλιστα, και σύμφωνα με τον Γκρέγκορι Άρς, από προσωπικές μαρτυρίες του ίδιου του Δεστούνη που σώζονται στα ρωσικά αρχεία αντλούμε σημαντικές πληροφορίες για την δράση του Καποδίστρια τα πρώτα χρόνια της παραμονής του στην Πετρούπολη (1809-1811).⁴⁰⁶ Το 1818 διορίστηκε πρόξενος της Ρωσίας στην Σμύρνη ενώ, σύμφωνα με τον Άρς, μυήθηκε και στη Φιλική Εταιρεία.⁴⁰⁷ Επιπλέον πληροφορίες για τον Δεστούνη αντλούμε από μια ανώνυμη επιστολή που δημοσιεύεται στον *Λόγιο Ερμή* τον Μάρτιο του 1819. Πιο συγκεκριμένα, ο συντάκτης της επιστολής, ο οποίος προσδιορίζεται ως «ένας φίλος σας από τη Σμύρνην» περιγράφοντας την

⁴⁰⁴ Στο *ίδιο*, σ.iii.

⁴⁰⁵ Στο *ίδιο*, σ.74.

⁴⁰⁶ Γ. Άρς, *Η Φιλική Εταιρεία στη Ρωσία*, Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2011, σ. 221, 224-225, όπου και οι πληροφορίες ότι ο Καποδίστριας πρότεινε το 1809 στον κύκλο «ορισμένων γνωστών του Ελλήνων να μην μιλούν μεταξύ τους στα ιταλικά και στα γαλλικά, αλλά στα ελληνικά». Βλ. επίσης, του ίδιου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας στη Ρωσία*, Εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα, 2015, σ. 35-36, όπου και πληροφορίες για τις πνευματικές δραστηριότητες του Καποδίστρια στην Πετρούπολη πάντα με βάση της μαρτυρίες του Δεστούνη.

⁴⁰⁷ Άρς, *Η Φιλική Εταιρεία*, ό.π., σ. 311. Η τεκμηρίωση της μύησης Δεστούνη στην Εταιρεία από τον Άρς γίνεται με παραπομπή στον Ι. Φιλήμονα και το *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ.1^{ος}, Αθήνα, 1859, Τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτενά, σ.39, 391 όπου και στον συγκεντρωτικό πίνακα που δημοσιεύει ο Φιλήμονας τα στοιχεία μύησης (χρόνος, τόπος και μνητής) παρουσιάζονται κενά. Στον αξιόπιστο συγκεντρωτικό κατάλογο των μελών της Φιλικής Εταιρείας που δημοσίευσε ο Βαλέριος Μέξας ωστόσο, το όνομα του Δεστούνη δεν συμπεριλαμβάνεται στα μέλη της Φιλικής Εταιρείας βλ. Β. Μέξας, *Οι Φιλικοί: Κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του αρχείου Σέκερη*, Αθήνα, 1937, σ. 84.

προσωπικότητα και τη δραστηριότητα του Δεστούνη καλεί το περιοδικό «να τον κυρήξει εις το γένος μας, όχι μόνον φιλόλογον σοφόν, αλλά και ως άνδρα ενάρτεον και φιλογενέστατον».⁴⁰⁸ Έτσι, ανάμεσα στα άλλα πληροφορούμαστε ότι ο Δεστούνης «είναι αυλικός σύμβουλος της αυτοκρατορικής αυτού Μεγαλειότητος του Ιμπεράτορος πασών των Ρωσσιών, (...) μέλος της εν Πετροπόλει εταιρείας των εραστών της φιλολογίας, και της εν Μόσχα εταιρείας της Ρωσικής φιλολογίας, μέλος ανεπιστέλλον του αυτοκρατορικού Συστήματος της φιλανθρωπίας κτλ.κτλ.».⁴⁰⁹

Στη συνέχεια, ο χρηματοδότης της έκδοσης Δημήτριος Ιγγλέσης γεννήθηκε και αυτός στην Κεφαλλονιά με καταγωγή από σημαντική αριστοκρατική οικογένεια του νησιού.⁴¹⁰ Δεν γνωρίζουμε τις ακριβείς συνθήκες κάτω από τις οποίες μετανάστευσε στη Ρωσία, όπου αρχικά, βρέθηκε για να εργαστεί στο Ταιγάνιο ενώ από το 1804 τον βρίσκουμε μόνιμα εγκατεστημένο στην Οδησσό όπου και αναπτύσσει σημαντική εμπορική δραστηριότητα.⁴¹¹ Μάλιστα, σύμφωνα με τον Arsh, ο εμπορικός οίκος του Ιγγλέση συγκαταλέγονταν ανάμεσα στους πλουσιότερους της Οδησσού ανάμεσα στους αντίστοιχους του Θεόδωρου Σεραφίνου, Αλέξανδρου Μαύρου, Γρηγόριου Μαρασλή κ.ά.⁴¹² Σύμφωνα πάλι με τον Arsh, υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας ενώ σώζεται στα ρωσικά αρχεία επιστολή που του απεύθυνε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στις 11(23) Μαρτίου 1821, με την οποία τον ευχαριστεί για τη δωρεά 20.000 γροσιών υπέρ των σκοπών της Εταιρείας.⁴¹³

Στα 1813 λοιπόν, ο Δεστούνης έκρινε απαραίτητη τη μετάφραση ενός συγγράμματος αφιερωμένου στα «μεγάλα συμβάντα» του πολέμου του 1812. Ο

⁴⁰⁸ *Ερμής ο Λόγιος*, (6/3/1819), σ.228.

⁴⁰⁹ Στο ίδιο.

⁴¹⁰ Ευρυδίκη Σιφναίου, «Δημήτρης Ιγγλέσης» στο *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού-Εύξεινος Πόντος*, 2008, ηλεκτρονική δημοσίευση: <http://blacksea.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11118> (Τελευταία ανάκτηση: 25/8/2017).

⁴¹¹ Στο ίδιο.

⁴¹² Άρς, ό.π., σ. 196.

⁴¹³ Στο ίδιο, σ. 417, 419. Η επιστολή αυτή μάλλον οδηγεί τον Άρς στο συμπέρασμα ότι ο Ιγγλέσης υπήρξε Φιλικός. Αντίθετα, στο λήμμα που συνέταξε η Σιφναίου, (Σιφναίου, ό.π.) αναφέρεται ρητά ότι ο Ιγγλέσης δεν υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας ενώ αντίστοιχα και στον κατάλογο του Μέξα το όνομα του δεν συμπεριλαμβάνεται ανάμεσα στους λοιπούς Φιλικούς (Μέξας, ό.π., σ. 85). Η πληροφορία που περιέχεται στα απομνημονεύματα του Σταμάτη Κουμπάρη, διακεκριμένου Φιλικού της Οδησσού ότι ο ίδιος «δεν αποφάσιζε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα να αποκαλύψει το μυστικό της Φ.Ε. στους πλούσιους έμπορους Δ. Ιγγλέση, Γ. Μαρασλή (...) φοβούμενος ότι λόγω της φιλαργυρίας τους θα αρνούνταν να δώσουν αφιερωτικές εισφορές και τότε, σύμφωνα με τον όρκο που είχε κάνει, θα έπρεπε να τους δολοφονήσει για να φυλάξει το μυστικό της ύπαρξης της οργάνωσης» (παρατίθεται στο Άρς, ό.π., σ. 360) υπονοεί ότι τελικώς κάποια στιγμή το «μυστικό» κοινωγήθηκε στους εν λόγω έμπορους και άρα και στον Ιγγλέση, ωστόσο η αξιοπιστία της πληροφορίας ελέγχεται.

μεταφραστής ήδη από την πρώτη σελίδα περιέγραψε με συγκεκριμένο τρόπο τα κίνητρα που υπαγόρευσαν το μεταφραστικό του εγχείρημα:

«αλλ’ο σκοπός μου δεν είναι άλλος, παρά να δώσω εις τους μη ειδότας ομογενείς μου λεπτήν τινα ιδέαν της αρχής, της προβάσεως και του τέλους της των Γάλλων εκστρατείας εις την Ρωσσίαν, μη πως μένωσι μόνοι αυτοί ανήκοι των πραγμάτων, τα οποία αντηχούσι εις τα ότα του κόσμου όλου, και ινα λάβωσιν εκ τούτου ιδέαν, *τι άνθρωποι είναι οι Γάλλοι, και τι απ’αυτούς πρέπει να ελπίζη το ταλαίπωρον γένος μας, αν ποτέ καταντήση εις τας χείρας των*».⁴¹⁴

Η στάση του Δεστούνη έναντι των Γάλλων και του Ναπολέοντα όπως αυτή καταγράφεται στα προλεγόμενά του⁴¹⁵-και αντιστοίχως και των Ρώσων, όπως θα δούμε, παρουσιάζεται κάπως πιο σύνθετη. Μπορεί το «ταλαίπωρον γένος» να μην πρέπει να ελπίζει τίποτα από τους Γάλλους αλλά ωστόσο και αυτοί και ο Ναπολέων υπήρξαν κάποτε «πεπαιδευμένοι» και «θαυμάσιοι» αντίστοιχα. Πιο συγκεκριμένα, αφού συγκρίνει την εκστρατεία των Γάλλων στην Ρωσία με την αντίστοιχη του Ξέρξη και των Περσών εναντίον της αρχαίας Ελλάδας, ο Δεστούνης κατέληγε:

«Ηλπιζε τις εις τον δέκατον έννατον αιώνα, εις τον αιώνα, τον πρό πάντων των πρώην, ως άδεται, πεφωτισμένον, να ιδή τα ίδια εκείνα δεινά? Ηλπιζε τις, ότι έθνος, όχι αμαθές και απαίδευτον ως οι πάλαι Πέρσαι, αλλ’ ευφύεστατον, αγχινούστατον και μάλλον πάντων πεπαιδευμένων, όχι δεσποζόμενον από τινα τρισβάρβαρον και ανόητον Ξέρξην (...) αλλ’ ηγεμονευόμενον από τον μέγαν ήρωα και θαυμάσιον στρατηγόν του αιώνος μας, τον (δικαίως ή αδίκως) παραβαλλόμενον τω Αλέξανδρω και Καίσαρι, ήλπιζε τις, λέγω, ότι τοιούτον έθνος ήθελ’ ανανεώσει εκείνας τας φοβεράς τραγωδίας, τας οποίας αναγινώσκων είς τους ιστορικούς, δεν εδύνετο να μην φρίττη?»⁴¹⁶

Η απόφαση του «μέγα ήρωα» Ναπολέοντα να εκστρατεύσει στη Ρωσία είναι που απογοήτευσε πλήρως τον κρατικό αξιωματούχο Δεστούνη καθώς μάλλον παρουσιάζεται αναντίστοιχη με τις προηγούμενες «θαυμάσιες» ενέργειες που είχε αναλάβει: η αντίληψη του περί «βαρβαρότητας» του Ναπολέοντα και των Γάλλων έτσι φαίνεται ότι θεμελιώνεται στα 1812 και με αφορμή την επίθεση στη Ρωσία -οι προηγούμενες άλλωστε ενέργειες του Γάλλου στρατηγού «δικαίως ή αδίκως» ήταν πράγματι τόσο σπουδαίες που μπόρεσαν να τον αντιπαραβάλλουν με τον Καίσαρα και τον Αλέξανδρο. Για τον Δεστούνη λοιπόν το «ταλαίπωρον γένος» δεν θα πρέπει να

⁴¹⁴ *Εκστρατεία των Φραντζέζων*, ό.π., σ.3. (η έμφαση δική μου).

⁴¹⁵ Η έκδοση ξεκινάει χωρίς ένδειξη «Προλεγόμενων» από τον μεταφραστή, ωστόσο οι σελίδες 1-3, νομίζω, πρέπει να θεωρηθούν ως τέτοιες κυρίως λόγω των «ελληνικού» ενδιαφέροντος αναφορών και συσχετίσεων από τον Δεστούνη, έτσι ώστε το μεταφρασμένο έργο να ξεκινάει μάλλον από την σελίδα 4.

⁴¹⁶ Στο *ίδιο*, σ.2.

«ελπίζη» τίποτα από τον Ναπολέοντα και τους Γάλλους «αν ποτέ καταντήση εις τας χείρας του». (Αξίζει να επισημανθεί, ότι στα 1813 η πιθανότητα το «γένος» να περιπέσει στα χέρια του Ναπολέοντα στη σκέψη του Δεστούνη δεν αποκλείονταν αλλά αντίθετα παρουσιάζονταν ως μια δυνατότητα της εποχής).

Τόσο η έκδοση του Δεστούνη όσο και οι άλλες δύο εκδόσεις που ακολουθούν αμέσως παρακάτω και αναφέρονται επίσης στο Ρωσογαλλικό πόλεμο, αναπτύσσονται με σχεδόν όμοιο τρόπο γύρω από συγκεκριμένα γεγονότα: τη μάχη στο Μποροντίνο, την κατάληψη του Σμόλενσκ και της Μόσχας αλλά και την ανακατάληψη των περιοχών αυτών από τον Τσάρο. Λόγω της σχετικής μονοτονίας των αφηγήσεων κρίνουμε σκόπιμο να συνεξετάσουμε και τις τρεις εκδόσεις σε μία ενότητα.

7.2.Η εκστρατεία του 1812: τρεις εξιστορήσεις.

Η *Εκστρατεία του Ναπολέοντος Ιμπερατόρος των Γάλλων* που εκδίδεται στην Πετρούπολη καθώς επίσης και το *Ρώσσοι και Ναπολεών Μποναπάρτες* που εκδίδεται στη Μόσχα αποτελούν τις άλλες δύο εκδόσεις που αναφέρονται στην εκστρατεία του 1812. Αμφότερα τα βιβλία, μεταφράζονται ανώνυμα στα ελληνικά και, όπως προκύπτει από τους ακριβείς τίτλους τους, υπόσχονται ότι εμπλουτίζουν την διήγηση του πολέμου είτε «μετά πολλών περιέργων Ανεκδότων» είτε με την «διήγησιν εποχής σπανιωτάτων και αξιομνημονεύτων συμβάντων (...) συλλεχθείσα εκ των δημοσίων επιβεβαιωμένων εφημερίδων αναφορών τε των Στραταρχών και ετέρων διαφόρων εκδόσεων». Το ενδιαφέρον για τα όσα συνέβησαν λοιπόν στη Ρωσία το 1812 καθώς επίσης και οι «περιέργειες» για την πληροφόρηση ειδικότερων γεγονότων και «αξιομνημόνευτων» συμβάντων της εκστρατείας φαίνεται ότι υπήρξαν ιδιαίτερα έντονες και για τους Έλληνες που διαβιούσαν και δραστηριοποιούνταν εκεί έτσι όπως τουλάχιστον προκύπτει και από την σημαντική αυτή εκδοτική πύκνωση αλλά και τη γεωγραφική διασπορά των εκδόσεων (Μόσχα, Πετρούπολη). Ποια όμως είναι τα περιεχόμενα των τριών αυτών βιβλίων;

Ένα στοιχείο στο οποίο δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις τρεις εξιστορήσεις είναι η περιγραφή της μεγάλης στρατιωτικής και πολιτικής ισχύος που διέθετε η Γαλλία τις παραμονές της εκδήλωσης της εκστρατείας:

«(...) κατά τούτην την εποχήν, όλα της Ευρώπης τα βασίλεια, εκτός της Ρωσίας, της Αγγλίας, της Τουρκίας και μέρος της Ισπανίας, ήτον υπήκοα ή σύμμαχα των Φραντζέζων. Ποτέ εις την Ευρώπην δεν εφάνη δυνατότερα Ηγεμονίαν, ύστερα από την των Ρωμαίων».⁴¹⁷

⁴¹⁷ Στο *ίδιο*, σ.8.

για να τονιστούν παράλληλα και οι απολύτως δυσμενείς για τους Ρώσους συσχετισμοί δυνάμεων:

«Δεν ήθελε φανεί παράξενον αν με την βοήθειαν των Γάλλων, όλων των Γερμανών, των Ιταλών, των Λέχων και κατά μέρος των Ισπανών, υπέταξε (ο Ναπολέων) μιάν βασιλείαν, ήτις ήτον γυμνή από συμμάχους και βοηθούς, και ακόμα επολέμα με τους Τούρκους και με τους Πέρσας.»⁴¹⁸

Ο σχηματισμός του παραπάνω συνασπισμού δυνάμεων τοποθετείται από τους συγγραφείς ήδη από την εποχή της ειρήνης του Τίλσιτ (1807) και τις σημαντικές ήττες που υπέστησαν τα διάφορα κράτη τότε. Σε αντίθεση με τα κράτη αυτά ωστόσο παρουσιάζεται η Ρωσία καθώς «μεταξύ των τωσάυτων απείρων μεταβολών, δι' όν το στερέωμα της Ευρώπης εσαλεύθη, μόνη η Ρωσσία διέμενεν ακλόνητος».⁴¹⁹ Οι συμμαχικές σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και της Γαλλίας, έτσι όπως αναπτύχθηκαν στην μετά το Τίλσιτ εποχή, σταδιακά και με ευθύνη του Ναπολέοντα αρχίζουν να διαταράσσονται: «Αι πλεκόμεναι πανουργίαι και δόλοι παρά του Ναπολεών κατά της Ρωσσίας αδύνατον εστάθη να μη παρατηρηθούν από το άγρυπνον όμμα του πατρός των υπηκόων αυτού»⁴²⁰ έτσι ώστε:

«άστραψε το ξίφος εν τη χειρί ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, αλλ' αυτό δεν είναι όπλον κακίας και εκδικήσεως, ή δίψας προς νέας αποκτήσεις, αλλ' υπεράσπισις των ιδίων, περίφραγμα των Ρωσσιακών συνώρων, και σωτηρία παντός του κόσμου».⁴²¹

Μια από τις κεντρικές αφορμές του πολέμου στη συνέχεια παρουσιάζονταν το Δουκάτο της Βαρσοβίας και οι Πολωνοί καθώς «Ο Ναπολέων έσπερνε ζυζάνια μεταξύ των. Αυτοί εμφαντάζοντο μόνον νεωτερισμούς, και ήσαν φανεροί ότι ευρίσκοντες ευκαιρίαν ήθελαν επαναστατήση κατά της Ρωσσίας».⁴²²

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, «ο δια είκοσι χρόνων κατά συνέχειαν φίλος εράσμιος της τύχης Ναπολεών»⁴²³ χωρίς να κηρύξει επισήμως πόλεμο στη Ρωσία, εισέβαλλε σε αυτήν. Το γεγονός της μη επίσημης κήρυξης πολέμου μάλιστα αποδόθηκε «εις την διεστραμμένην καρδίαν του ανθρώπου, η οποία εντρέπεται

⁴¹⁸ Στο ίδιο, σ.9.

⁴¹⁹ *Εκστρατεία του Ναπολέοντος*, σ. 3.

⁴²⁰ *Ρώσσοι και Ναπολεών Μποναπάρτες*, σ. 16.

⁴²¹ Στο ίδιο, σ. 29-30.

⁴²² *Εκστρατεία των Φραντζέζων*, ό.π.

⁴²³ *Εκστρατεία του Ναπολέοντος*, σ. 47.

εκείνους μόνον τους οποίους και φοβάται, και δεν έχει καμμίαν συστολήν από εκείνους, τους οποίους νομίζει αδυνάτους και τους οποίους καταφρονά». ⁴²⁴

Πριν η αφήγηση αφιερωθεί αποκλειστικά στη λεπτομερή εξιστόρηση των πολεμικών επιχειρήσεων οι συγγραφείς περιέγραψαν και τους μακροπρόθεσμους στόχους της εκστρατείας του Ναπολέοντα, οι οποίοι δεν εστιάζονταν αποκλειστικά στη Ρωσία. Στο σημείο αυτό (όπως και αλλού) οι δύο από τις τρεις αφηγήσεις που συνεξετάζουμε παραθέτουν ακριβώς τις ίδιες πληροφορίες με σχεδόν ταυτόσημο τρόπο:

«Το εγχαραχθέν παρά του Ναπολεών σχέδιον της εκστρατείας ταύτης ήτο καταπολλά τολμηρόν, ήλπιζεν αυτός βέβαια ότι περί το μέσον του Αυγούστου, ο Ρολάνδος του (Ουδινότ) θέλει φθάση εις την Πετρούπολιν (...) και ότι εις τον ίδιον καιρόν πεσείται προ ποδών του νικητού η Μόσκηβα, όπου και προβληθήσεται τω Ιμπεράτορι ΑΛΕΞΑΝΔΡΩ μεγάλωνυχως ειρήνην με μετρίαν παραίτησιν εις την Γαλλίαν, (...) εíta υπόθετεν ο προβλεπτικός Ναπολεών δια να μεταφέρει του χειμώνα τον τροπαιοφόρον του στρατόν εις το θερμόν κλίμα της Μολδαβίας και Δακίας, και την ερχόμενην άνοιξιν να εκστρατεύση με επτακοσίας χιλιάδας στρατόν προς το Βυζάντιον, δια να ελευθερώση τους Χριστιανούς απο τον ζυγόν των απίστων, να φωτίση τους υστέρους να διαρπάση αμφοτέρους, και τελευταίον να προσφέρει εις θυσίαν τινά εξ αυτών μιλλιούνια εις τας αββάτους και τρομεράς αμμόδεις ερημίας της Λυβίης, να κατακυριεύση τους πλούσιους τόπους της μικράς Ασίας, και να αφανίση δι'όλου την ισχύν, και εμπορίαν των Ιγγλέζων, εις τας ανατολικάς Ινδίας» ⁴²⁵

«Η εκστρατεία αυτή του Ναπολέονος με μεγάλην και υπέρογκον υψηλοφροσύνην προεικονίσθη. Αυτός βέβαιος ήτον εις τας φαντασίας του, ότι εις τα ήμισυ του Αυγούστου μηνός ο ανίκητος Ουδινώ, αφεύκτος θέλει είναι εις Πετρούπολιν, (...) και ούτως εις ολίγον καιρού διάστημα και η Μόσκηβα θέλει πέσει υπό τους πόδας του τροπαιούχου, όπου θέλει σφαλίσει με τον Αυτοκράτορα Αλέξανδρο μιαν γενναιόψυχον ειρήνην, παραχωρών εις την Γαλλίαν μίαν μέτριαν απόλαυσιν (...) και μετά ταύτα εφαντάζετο ο οξυρεπής Κορσικανός, να περάση τα τροπαιούχα του στρατεύματα δια να ξεχειμάσωσιν εις το ζεστόν κλίμα της Μολδαβίας και Βλαχίας, και εκείθεν την ερχόμενην άνοιξιν να εκστρατεύση με επτακόσιας χιλιάδας στράτευμα διά το Βυζάντιον, να ελευθερώση τους Χριστιανούς από τον ζυγόν των Αγαρινών, να φωτίση τούτους τους ύστερους, και να διαγουμίση χωρίς εξαίρεσιν όλους, και ακολούθως να θυσιάση εξ αυτών αρκετά μιλλιούνια εις την φοβεράν αμμόδη έρημον της Αφρικής, δια να κυριεύση τους πλουσίους τόπους της Ασίας, και να καθήρη ολοτέλως την ισχύν και εμπόριον των Άγγλών εις τας Ανατολικάς Ινδίας». ⁴²⁶

Με βάση τα παραπάνω αποσπάσματα μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε, δια μέσου των ελληνικών μεταφράσεων, ότι οι δύο πρωτότυπες ρωσικές εκδόσεις ταυτίζονται στα περιεχόμενά τους και εδώ αλλά και σε αρκετά ακόμα σημεία της αφήγησης τους ⁴²⁷,

⁴²⁴ *Εκστρατεία των Φραντζέζων*, σ. 14.

⁴²⁵ *Ρώσσοι και Ναπολεών Μποναπάρτες*, σ. 34-35.

⁴²⁶ *Εκστρατεία του Ναπολέονος*, σ. 28-29.

⁴²⁷ Παραθέτουμε εδώ ακόμα τρία κοινά σημεία στις δυο αφηγήσεις:

Ρώσσοι, (σ.46): «Τινές των Μαρσίαλων του Ναπολέον έδιδον γνώμην να σταματίσουν αι της μάχης ενέργειαι εις την Σμολένσκαν, περιμένοντες ενδυνάμωσιν και τρώξιμα έφόδια. Τα ετοιμαζόμενα εις Πολωνίαν, να ενδυναμώσουν το των Αυστριακών σώμα (...). Μόνος ο Ναπολέον με ολίγον αριθμόν κολάκων προσηλωμένων αυτώ ήτο γνώμης εναντίας,»

Εκστρατεία, (σ. 57): «Τινές των Μαρσεάλων του Ναπολέονος έδιδον γνώμην να σταθώσιν εις το Σμολένσκο, δια να προσμύνωσι τας ητοιμασμένας εις Λεχίαν θροφάς, να δυναμώσωσι το Αουστριακόν σώμα (...). Μόνος ο Ναπολεών με μερικούς του κόλακας ήτον εναντίας γνώμης (...)

ενώ και οι παρόμοιες μεταφράσεις στα ελληνικά μάλλον μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο ένας, εκ των δυο Ρώσων συγγραφέων, ερανίστηκε και δημοσίευσε ολόκληρα και αυτούσια χωρία από το έργο του άλλου. Πράγματι, η υπόθεση αυτή θα μπορούσε να προσεγγίζει την πραγματικότητα ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς το γεγονός ότι, όπως είδαμε, δηλώνεται από τον συγγραφέα στον ακριβή τίτλο της *Εκστρατείας του Ναπολέονος* ότι το υλικό για την έκδοση της συλλέχθηκε τόσο από διάφορες εφημερίδες και αναφορές Ρώσων αξιωματούχων όσο και από πηγές «ετέρων διαφόρων εκδόσεων». Έτσι, κατά πάσα πιθανότητα μια, από τις πηγές από τις οποίες άντλησε ο συγγραφέας της *Εκστρατείας του Ναπολέονος* θα πρέπει να υπήρξε το έργο *Ρώσσοι και Ναπολεών Μποναπάρτες* του άλλου Ρώσου συγγραφέα. Άλλωστε, το τελευταίο αυτό έργο είναι μικρότερης έκτασης (σ. 1-140 σελίδες) σε σχέση με την, από πολλές πηγές διανθισμένη, *Εκστρατεία* (σ. 1-170).

Οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στον Ναπολέοντα αλλά και οι «εικόνες» που σχηματίζονται για το πρόσωπό του στις εκδόσεις αυτές εκτός του ότι είναι ιδιαιτέρως δυσμενείς παρουσιάζονται και εξαιρετικά γλαφυροί. Πιο συγκεκριμένα, ο συγγραφέας της *Εκστρατείας των Φραντζέζων* αναφερόμενος στον Ναπολέοντα και στους άλλους στρατιωτικούς επικεφαλής των επιχειρήσεων στη Ρωσία (μεταξύ άλλων και οι Βασιλείς της Νεαπόλεως και της Βεστφαλίας) επιχειρήσε να τους υποτιμήσει σχολιάζοντας την πραγματική προέλευση των βασιλικών και στρατιωτικών τους αξιωμάτων: «όλοι εξησκημένοι εις τα του πολέμου, δια του οποίου από της κοπριάς

Ρώσσοι, (σ. 58-59):(για τη μάχη στο Borodino) «Ο κτύπος με τον ήχον των κανονίων, αι χαροποιαί κραυγαί των νικητών, το συνεχώς αναδιωπλούμενον ουρά! Στεναγμοί των θνησκόντων ολοφυρμοί των πληγόμενων, ο χρεμετισμός ίππων, αι των διοικούντων φωναί και απόγνωσης, εις εννέα διαφόρους Ευρωπαϊκάς γλώσσας προσφερόμεναι, συνεννούμενα ταύτα πάντα διέδιδον πρόσωπιν εις την τρομεράν ταύτην εικόνα, την οποίαν ο κάλαμος να ιστορίση αδύνατον.

Εκστρατεία (σ. 67-68): «Η φωτία, ο κρότος, οι νικιτήριοι αλαλαγμοί των νικητών, συχνάκις διπλασιαζόμενοι με το Ούρα! Αι κραυγαί των πληγωμένων, οι στενεγμοί των λειποψυχούντων, οι χρεμετισμοί των αλόγων, αι φωναί των στρατηγών και η απελπισία εκφωνουμένη εις εννέα διαφόρους Ευρωπαϊκάς διαλέκτους, επαράσταινον τούτο το θέαμα τόσον ελεεινόν και φρικώδες, ώστε αδύνατον ο κάλαμος του ιστοριογράφου να το περιγράψει, ούτε του ζωγράφου να το σχηματίση».

Ρώσσοι, (υποσημείωση σ. 60-61): «Γνωστόν τοις πάσι ότι εν Αιγύπτω ο Ναπολεών εδολοφόνησε 3500 ασθενείς και πληγόμενους γάλλους, οι οποίοι δεν ήτον πλέον εις κατάστασιν δια να κρατήσουν άρματα, και εις το Μποροδίν πολλοί από συμπάθειαν εθανάτουν ένας τον άλλον (...)»

Εκστρατεία, (υποσημείωση, σ. 70): «Γνωστόν είναι τοις πάσιν, ότι ο Ναπολεών εις την Αίγυπτον εφαρμάκωσε 3500 στρατιώτας πληγωμένους και αρρώστους Γάλλους, όσοι δεν ήσαν εις κατάστασιν να βαστώσιν άρματα.-Εις το Μποροδινό, πολλοί συμπαθεία κινούμενοι, ένας τον άλλον εσκοτώναν, (...)»

ανέβησαν εις τον υπέρτατον βαθμόν των πολεμικών και πολιτικών αξιωμάτων». ⁴²⁸ Παράλληλα, από τις σχετικές αφηγήσεις δεν λείπουν και οι υπερβολές: την ολοένα και αυξανόμενη δυσaráσκεια του γαλλικού στρατεύματος για τη συνέχιση της εκστρατείας προς τη Μόσχα, ο Ναπολέων την αντιπαρέρχονταν, σύμφωνα με το συγγραφέα της *Εκστρατείας του Ναπολέοντος* με έναν συγκεκριμένο τρόπο: «τον μέν αυστηρόν και αιμοβόρον, και γαρ επυροβολούσεν εκ των τοιούτων (διαμαρτυρομένων) καθημερινώς σχεδόν από δέκα ανθρώπους, δια ικανάς ημέρας». ⁴²⁹ Επιπρόσθετα, το μέγεθος των λεηλασιών που διέπραξε ο Ναπολέων κατά την είσοδό του στη Μόσχα και την εκεί παραμονή των στρατών του οδηγούν τον ίδιο συγγραφέα να αμφιβάλλει για την ψυχική υγεία του Ναπολέοντα:

«Πως λοιπόν δεν είναι όλως δι'όλου αίτιος των τοσούτον ανηκούστων κακών ο παράφρων Ναπολέων, τον οποίον τινές των λατρευτών του δια φιλόφρονα τον σέβονται?» ⁴³⁰

Οι παραπάνω μάλιστα λεηλασίες δεν ήταν καν δυνατόν να περιγράφουν με λέξεις:

«Όσον πλούσιαν και αν ήναι η διάλεκτος μας, μ'όλον τούτο λόγους δεν ευρίσκω αρκετούς, να περιγράψω τας μέχρι της σήμερον γνωστάς θηριώδεις μανίας του Μποναπάρτε και του στρατεύματος του, ίσως εις την Γαλλικήν να περιγράφοντο, αλλ' εξ ατυχίας, ή μάλλον ειπείν ευτυχίας, εγώ άπορος ειμί αυτής». ⁴³¹

Η απόφαση στη συνέχεια της αποχώρησης των Γάλλων από τη Μόσχα έδωσε το έναυσμα για μια (ακόμη) σειρά δυσμενών και ειρωνικών αναφορών. Η περιγραφή της υποχώρησης των γαλλικών στρατευμάτων παρουσιάζεται έτσι εξαιρετικά γλαφυρή:

«Εις το διάστημα τούτο ό,τι συνέβη δεν είναι άξιον να ονομασθή πολεμικών, αλλά κυνηγετικών. Εις την καρδίαν φοβερωτάτου χειμώνος, όταν το κρύον έφθανεν έως τους 20 βαθμούς και εθέριζεν αδιακόπως, οι ταλαίπωροι ούτοι άνθρωποι, τα σφάγια της φιλαρχίας, (...) εκινούνται, όχι τόσοσιν ως άνθρωποι, αλλ' ως σκιαί ανθρώπων» ⁴³²

Η ίδια η αποχώρηση του Ναπολέοντα από τη Ρωσία περιγράφεται με τον πλέον απαξιωτικό τρόπο καθότι αφενός την εγκατέλειψε πρώτος αφήνοντας έτσι ακέφαλο το στράτευμά του ενώ αφετέρου υποχώρησε από εκεί μεταμφιεσμένος:

« Ως τόσοσιν ο Μέγας Ναπολέων, αφήνωντας το στράτευμά του εις την προστασίαν του γαμβρού του Βασιλέως της Νεαπόλεως, πρώτος ως είπομεν έφυγε, και λαβών παρ'Εβραίου τινός παλαιόν αμάξι, (...) με

⁴²⁸ *Εκστρατεία των Φραντζέζων*, σ.13.

⁴²⁹ *Εκστρατεία του Ναπολέοντος*, σ.58.

⁴³⁰ Στο ίδιο, σ. 82-83.

⁴³¹ Στο ίδιο, σ.91.

⁴³² *Εκστρατεία των Φραντζέζων*, σ. 61-62.

Εβραίου φορέματα διέβη τα σύνορα. Μετ' ολίγας ημέρας έφθασεν εις Βαρσοβίαν, και τας 20 Δεκεμβρίου ήτον ήδη εις το Παρίσιον».⁴³³

« (...)και ο Ναπολέων, ο Κυρίαρχος όλης σχεδόν της Ευρώπης, ο Ήρωας του αιώνος μας, ο Ευφυής εκείνος και αγχίνους την γνώμην, ο πάντα προνοών και προκαταλαμβάνων, αφ'ου είδεν ότι, ούτε οι αιματώδεις ρύακες της υπ'αυτού αμελημένης ανθρωπότητας, ούτε οι προδοσίαι, ούτε οι υπουλότητες, ούτε οι φοβερισμοί δεν ίσχυσαν να τω βοηθήσωσι (...) και εφαινετο και αυτός ως εις των λοιπών απλώς ανθρώπων, οι οποίοι εν καιρώ κινδύνου έντρομοι γινόμενοι, άλλον καταφύγιον δεν ευρίσκουσιν, ειμή την φυγήν, και φυγήν κατασχυμμένην»⁴³⁴

Κοντολογίς, στις τρεις παραπάνω εκδόσεις ο Ναπολέων γίνεται αντιληπτός ως «παράφρων», με «διεστραμμένην καρδίαν», δολοπλόκος και δειλός καθώς εγκατέλειψε πρώτος το στράτευμά του στη δύσκολη στιγμή της υποχώρησης. Αν θα έπρεπε επιπλέον να περιγράψουμε συνολικά και με συντομία τις τρεις παραπάνω εκδόσεις θα χρησιμοποιούσαμε αυτούσια τα λόγια του ανώνυμου Έλληνα μεταφραστή όπως καταγράφηκαν στα Προλεγόμενά του έργου *Ρώσσοι και Ναπολέον Μπωναπάρτες*:

«(...) η παρούσα εκ του Ρωσσιακού εις την πάτριον ημών καθομιλουμένην γλώσσαν μετάφρασις, διατριβήν περιέχουσα πολιτικής Ναπολεών του *Παγκακίστου*, και εξοστρακισμόν αυτού (θεία συνάρσει)».⁴³⁵

7.3. Μια ακόμα αποτυχία της Αυτοκρατορίας: η Ισπανία.

Πέρα από τα βιβλία που μεταφράζονται στα ελληνικά με θέμα το Ρωσογαλλικό πόλεμο, το 1814 μεταφράστηκε ανώνυμα και μια δίτομη έκδοση με θέμα την περιγραφή της εκστρατείας των Γάλλων στην Ισπανία (τ.1^{ος}) καθώς επίσης και τις ζημιές που υπέστησαν εκεί τα γαλλικά στρατεύματα (τ.2^{ος}). Η επιλογή της μετάφρασης στα ελληνικά ενός τέτοιου συγγράμματος παρουσιάζεται εξαιρετικά ενδιαφέρουσα κυρίως γιατί αναφέρεται σε μια (ακόμα) στιγμή ουσιαστικής αποτυχίας του Ναπολέοντα να επιβάλλει την επιτυχή εφαρμογή των στρατιωτικών του σχεδίων.

Οι Γάλλοι εισέβαλαν στην Ισπανία το 1808 και επέβαλλαν προσωρινά την εξουσία τους εκεί. Παρά την τοποθέτηση στον θρόνο του αδελφού του Ναπολέοντα Ιωσήφ, δεν κατάφεραν ωστόσο ποτέ να εδραιώσουν την κυριαρχία τους εκεί και

⁴³³ Στο ίδιο, σ.65-66.

⁴³⁴ *Εκστρατεία του Ναπολέοντος*, σ.108.

⁴³⁵ *Ρώσσοι και Ναπολέον Μπωναπάρτες*, σ. 1-2. (η έμφαση δική μου).

προκειμένου μάλιστα να αντιληφθούμε την παρουσία τους εκεί, θα πρέπει, σύμφωνα με τον Broers, να διακρίνουμε ανάμεσα στον στοιχειώδη στρατιωτικό έλεγχο της περιοχής (τον οποίο και επέτυχαν) και στην πραγματική επιρροή τους σε αυτήν (πράγμα που δεν επέτυχαν).⁴³⁶ Ο ίδιος ο Ναπολέων, με την εξαίρεση μιας «σύντομης και τάχα επιτυχημένης εκστρατείας» που ανέλαβε εκεί στα τέλη του 1808, δεν «ξαναπάτησε ποτέ το πόδι του στη χώρα».⁴³⁷ Η γαλλική έτσι κυριαρχία στην Ισπανία υπήρξε, από το 1807 και μέχρι πριν την οριστική πτώση της Ναπολεόντειας Αυτοκρατορίας, μια συνεχής διαρροή σε στρατεύματα και πόρους που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν σε άλλα μέτωπα ενώ παράλληλα, η ισπανική αντίσταση «αποδείχτηκε μια διαρκής έμπνευση σε σχέση με το πώς θα μπορούσαν να αντισταθούν και οι άλλοι εχθροί (του Ναπολέοντα)».⁴³⁸ Για τους λόγους αυτούς, στη σχετική βιβλιογραφία, η επέκταση της Αυτοκρατορίας στην Ισπανία χαρακτηρίζεται γλαφυρά ως το «Ισπανικό έλκος» της.

Τα περιεχόμενα της δίτομης αυτής έκδοσης ακολουθούν σε γενικές γραμμές τα μοτίβα που συναντούμε και στις εκδόσεις για την εκστρατεία του 1812 :

«Οι Ισπανοί απεφάσισαν να μη δεχθώσι τον Κορσικανόν, τον τύρρανον των Γάλλων, και η απόφασίς των αναμφιβόλως θέλει ευδοκιμήσει.»⁴³⁹

Οι εξιστορήσεις από τη μία των στρατιωτικών λεπτομερειών της εκστρατείας των Γάλλων εκεί σε συνδυασμό με την έλλειψη της φυσικής παρουσίας του Ναπολέοντα στα εκεί πεδία των μαχών καθιστούν περιττή την αναλυτικότερη παρουσίαση των περιεχομένων της έκδοσης αυτής. Το στοιχείο που ενδιαφέρει εδώ είναι, νομίζω, η ανάδειξη άλλης μιας στρατιωτικής αποτυχίας για τη Γαλλία και τον Ναπολέοντα μετά την αποτυχία στη Ρωσία. Η Αυτοκρατορία στα 1814 έδειχνε να τρίζει.

⁴³⁶ Broers, *ό.π.*, σ. 203.

⁴³⁷ Emsley, *ό.π.*, σ.19.

⁴³⁸ Doyle, *ό.π.*, σ. 61.

⁴³⁹ *Οι Γάλλοι εν τη Ισπανία*, *ό.π.*, σ.5.

Συμπεράσματα

Η ελληνική βιβλιοπαραγωγή για το Ναπολέοντα την περίοδο που έζησε και έδρασε υπήρξε, όπως από νωρίς αναφέραμε, φτωχή και αποσπασματική σε σύγκριση με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή. Τα βιβλία που μεταφράστηκαν στα ελληνικά δεν κάλυψαν με την ίδια εκδοτική πυκνότητα τη δραστηριότητα του «φαινομένου» σε σύγκριση με τα αντίστοιχα σε διάφορες άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες καθώς επίσης και δεν παρείχαν συστηματικές πληροφορίες στους αναγνώστες τους σε σχέση με το πλήρες εύρος της πολιτικής και στρατιωτικής δράσης του Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Στην εργασία αυτή επιχειρήσαμε να φέρουμε στο προσκήνιο τα λίγα -πράγματι- βιβλία που εκδόθηκαν αποκλειστικά για εκείνον αλλά και καταγράψαμε τις πυκνές αναφορές προς το πρόσωπό του σε άλλες εκδόσεις της εποχής. Η λεπτομερής αναδρομή στα περιεχόμενα των βιβλίων αυτών που προηγήθηκε, μας επιτρέπει τώρα να καταλήξουμε σε ορισμένα συμπεράσματα σε σχέση με τον τρόπο με τον οποίο ο Ναπολέων έγινε αντιληπτός από τους σύγχρονούς του σε αυτές τις πηγές.

Η πρώτη διαπίστωση έχει να κάνει με την κυρίως «εικόνα» που σχημάτιζε ο αναγνώστης των βιβλίων της περιόδου και αυτή δεν είναι άλλη από την εικόνα ενός άνδρα που αποφάσιζε, προετοίμαζε, διεξήγαγε και εντέλει κέρδιζε τον πόλεμο. Σε όλες τις εκδόσεις με τις οποίες καταπιαστήκαμε, ο Ναπολέων προβάλλεται κυρίως ως ο χαρισματικός στρατηλάτης, ο επιτυχημένος στρατιωτικός επικεφαλής της Γαλλίας. Ο κύριος όγκος των -λιγοστών- πληροφοριών που υπήρχαν διαθέσιμες στα ελληνικά αναφέρονταν ακριβώς σε αυτές τις πολεμικές δραστηριότητες σε αντίθεση με την πολιτική δραστηριότητά του Ναπολέοντα η οποία και δεν φαίνεται να προσέλκυσε εξίσου το ενδιαφέρον καθότι αναπτύχθηκε είτε ελάχιστα είτε και καθόλου στις σχετικές εξιστορήσεις. Οι εκστρατείες στην Ιταλία και την Αίγυπτο, η μάχη στο Μαρένγκο και η συνθήκη ειρήνης του Τίλσιτ είναι έτσι μερικά μόνο σημαντικά επεισόδια γύρω από τα οποία οργανώθηκαν οι βασικές βιογραφικές πληροφορίες για το Βοναπάρτη. Παράλληλα όμως, τα παραπάνω γεγονότα αποτέλεσαν κομβικά σημεία και της ίδιας της ιστορίας των πολέμων που ταλάνισαν την Ευρώπη και τους πληθυσμούς της, χωρίς σχεδόν καμία διακοπή, για είκοσι και πλέον χρόνια.

Η διαπλοκή του παράγοντα «πόλεμος» με τον παράγοντα «Ναπολέον» (ποιος άραγε να προηγείται;) είναι, νομίζω, κρίσιμη και οδηγεί με τη σειρά της στη δεύτερη διαπίστωση. Εάν η στάση των συγγραφέων-μεταφραστών στους οποίους εδώ αναφερθήκαμε θα έπρεπε να προσδιοριστεί επι τη βάση ενός «φιλογαλλικού» ή

«αντιγαλλικού» άξονα ανάλογα με τον τρόπο που αντιμετώπιζαν τον ίδιο τον Ναπολέοντα, τότε η στάση αυτή επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τα αποτελέσματα που επέδειξε ο τελευταίος στην αρένα του πολέμου: οι επιδόσεις αυτές ήταν, νομίζω, που καθόριζαν και τις μεταστροφές της διάθεσης των συγγραφέων έναντι του Ναπολέοντα. Πράγματι, η πρώτη αμηχανία της κατάλυσης της Βενετικής Δημοκρατίας και η «συντηρητική», ως προς την καινούργια πραγματικότητα, φιλοαυστριακή στάση του Σπυρίδωνα Βλαντή το 1798, μετεξελίχθηκε στην απόφαση του τελευταίου να μεταφράσει δέκα χρόνια αργότερα -όταν οι πόλεμοι είχαν πάρει πια ξεκάθαρη κατεύθυνση- μια ευνοϊκή προς το Βοναπάρτη βιογραφία την οποία μάλιστα και αφιέρωσε σε έναν εκ των κορυφαίων στρατηγών του. Αντίστοιχο και το παράδειγμα του Πολυζώη Κόντου: η σαφής και ολόθερμη καταδίκη των αρχών της Γαλλικής Επανάστασης το 1793, έδωσε τη θέση της λίγα χρόνια αργότερα στην απόφαση του όχι μόνον να συγγράψει μία *Εποποιία* για τον Ναπολέοντα αλλά και να υποσχεθεί και τη σύνθεση -στο μέλλον- «Γαλλιάδας». Οι διαδοχικές ήττες της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας από τον Ναπολέοντα στο Καμποφόρμιο και στο Λουνεβίλ δεν θα πρέπει να πέρασαν έτσι απαρατήρητες από τον Κόντο: ο υμνητής των Αψβούργων μοναρχών του δεύτερου μισού της τελευταίας δεκαετίας του 18^{ου} αιώνα, επεδίωκε στα 1802 να μετεξελιχθεί σε υμνητή του ανθρώπου που επέτυχε να τους επιβληθεί στρατιωτικά.

Στο ίδιο πνεύμα αλλά προς την αντίθετη κατεύθυνση και οι εκδόσεις από τα ρωσικά των ετών 1813-1814. Η σαφής αντιγαλλική στάση -έτσι όπως εκφράστηκε στο πρόσωπο του Βοναπάρτη- πυροδοτήθηκε αρχικά, από το αντικειμενικό γεγονός της αποτυχίας της εκεί εκστρατείας του, για να εμπλουτιστεί στη συνέχεια από την ίδια τη φύση του πολέμου που είχε μόλις κερδηθεί. Η κριτική στο πρόσωπό του Ναπολέοντα συνοψίζεται έτσι στην ανάδειξη των στρατιωτικών αστοχιών και αδυναμιών του αλλά και στην επισήμανση του μάταιου του εγχειρήματός του -ο πόλεμος άλλωστε ήταν «πατριωτικός». Η μετάφραση στα ελληνικά τεσσάρων διαφορετικών βιβλίων αποκλειστικά αφιερωμένων στην εκστρατεία του 1812 στόχευε, νομίζω, παράλληλα στο να υπερθεματίσει και τις μεταβολές που είχαν επέλθει στην ίδια την εξέλιξη των πολέμων και να υπερτονίσει τη συμβολή των Ρώσων στην νέα πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί: ο Ναπολέων είχε ηττηθεί από τον Τσάρο και αυτή ακριβώς η ήττα επέτρεπε, ανάμεσα στα άλλα, να αναδειχθούν οι Ρώσοι σε πλεονεκτικότερη από τον Ναπολέοντα θέση ή όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ένας από τους ανώνυμους συγγραφείς στους οποίους αναφερθήκαμε: «αλλά τον μέφομαι, ότι υπεχώρησε

άτακτα όχι ως ήρωας και Αυτοκράτωρ, αλλ'ως αρχηγός λησταρχικού και κακοσύντακτου όχλου». ⁴⁴⁰ Κοντολογίς, όπως είναι μάλλον αναμενόμενο, η εχθρική στάση προς τον Ναπολέοντα οργανώθηκε και εξυπηρετήθηκε κυρίως γύρω από τις ίδιες τις στρατιωτικές αποτυχίες του: η επιλογή της μετάφρασης στα ελληνικά και ενός δίτομου έργου το οποίο αναφέρονταν σε μία ακόμα, πλην της ρωσικής, αποτυχία, αναμφίβολα εντάσσεται προς την κατεύθυνση της υπονόμησης του Ναπολέοντα ως στρατιωτικού αντίπαλου: εφόσον ηττήθηκε στη Ρωσία και στην Ισπανία θα μπορούσε να ηττηθεί και αλλού καθότι πλέον δεν ήταν αήττητος.

Είτε νικηφόρος είτε όχι ο πόλεμος για τον Ναπολέοντα δεν έπαυε να καταλαμβάνει κεντρικό, κεντρικότατο ρόλο στα χρόνια που εδώ εξετάζουμε. Από τη μία, πρωταγωνιστεί ως θέμα στις σελίδες των βιβλίων και από την άλλη οι ιδιαίτερες επιδόσεις του Ναπολέοντα σε αυτόν προκατέλαβαν σε σημαντικό βαθμό τη θετική ή μη στάση των συγγραφέων μας έναντι της δραστηριότητάς του. Το στοιχείο αυτό είναι που οδηγεί στην τρίτη διαπίστωση: εάν οι διαψεύσεις ή οι προσδοκίες έναντι του Ναπολέοντα εδράζονταν κυρίως σε αυτό ακριβώς το επίπεδο τότε η πολιτική δραστηριότητα του Ναπολέοντα, οι μεταρρυθμίσεις που προέκρινε στο εσωτερικό της Γαλλίας και στις άλλες χώρες αλλά και η φύση της εξουσίας και του καθεστώτος του αξίζει να επισημανθεί ότι μάλλον δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ιδιαίτερου στοχασμού για τη θετική ή μη αποτίμηση της δράσης του. Η απόφαση, παραδείγματος χάριν της μετατροπής της εξουσίας του Ναπολέοντα από Υπατική σε Αυτοκρατορική το 1804, που προκάλεσε την αντίδραση του Αδαμάντιου Κοραή και οδήγησε στην μετατροπή της στάσης του έναντι του Γάλλου επικεφαλής, όχι μόνο δεν προκάλεσε ομόλογες με του Κοραή αντιδράσεις αλλά αντίστοιχα σε όσες πηγές εξιστορείται δεν σχολιάζεται ξεχωριστά ούτε με θετική αλλά ούτε και με αρνητική φόρτιση.

Σε αντίθεση με τη φτωχή και αποσπασματική ελληνική βιβλιοπαραγωγή για τον Ναπολέοντα, οι εκτενείς και συστηματικές αναφορές που εντοπίστηκαν στην *Εφημερίδα* μας οδηγούν στην τέταρτη και τελευταία διαπίστωση. Η λειτουργία στη Βιέννη του ειδησεογραφικού εντύπου των αδελφών Πούλιου και η αναδρομή στα ακριβή περιεχόμενα των φύλλων που εκδίδονταν εκεί απέδειξαν τον καταπληκτικό συντονισμό της *Εφημερίδος* με τα όσα εξελίσσονταν στο ιταλικό μέτωπο σε πραγματικό χρόνο: η «πρώιμη» αναφορά του 1794, οι εκτενείς πληροφορίες για τις στρατιωτικές εξελίξεις αλλά και τις πολιτικές μεταβολές που προωθήθηκαν από τον

⁴⁴⁰ *Εκστρατεία των Φραντζέζων εις την Ρωσίαν*, σ. 69-70.

Βοναπάρτη πρόσφεραν στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό μια περίοδο συστηματικής ενημέρωσης για τη δράση του Βοναπάρτη, η οποία διακόπηκε μαζί με το κλείσιμο της τυπογραφίας των αδελφών Πούλιου από τις αυστριακές αρχές, για να αποκατασταθεί ξανά, μετά από δεκαπέντε περίπου χρόνια, όταν εκδόθηκαν πάλι από την Βιέννη οι *Ειδήσεις δια τα Ανατολικά Μέρη* (1811), τα οποία έδωσαν στη συνέχεια τη θέση τους στον *Ελληνικό Τηλέγραφο* (1812-1836).

Παράρτημα 1^ο: Η δημοσίευση της επιστολής του Πάπα προς τον Βοναπάρτη έτσι όπως την μετέφρασαν και την δημοσίευσαν οι αδελφοί Πούλιοι στην *Εφημερίδα* (αριστερή στήλη) και η αντίστοιχη επιστολή έτσι όπως την μετέφρασε ο Σ. Βλαντής (δεξιά στήλη):

«Η γραφή του Πάπα προς τον
Μποναπάρτε

Πίος ο ς' προς τον Μποναπάρτε.

“Ηγαπητέ μοι, υιέ έστω σοι σωτηρία και αποστολική ευλογία! με σκοπόν να τελειώσωμεν με τον πλέον καλήτερον τρόπον τας μετά της Φραντζέζικης Ρεπούμπλικας διχονοιάς μας, τραβώντας τα στρατεύματα οπού κυβερνάται οπίσω, εδιορίσαμεν και πέμπομεν προς εσάς ως πληρεξουσίους τοποτηρητάς 2 πνευματικούς, τον κύριον καρδινάλην Ματθαίον, όστις σας είναι κατά πάντα γνωστός, και τον κύριον Γαλέππι. και 2 κοσμικούς τον δούκα δόν Λουίζι Μπράσι τον ανεψιόν μας, και τον μαρκέζον Καμίλλο Μασσίνι, τοις οποίοις εδώσαμεν την αναγκαίαν επιτροπίαν δια να πολιτεύσουν μετ’εσάς, να υποσχεθώσιν εν ονόματι ημών και να υπογράψουν τας συνθήκας, οι οποίαι, καθώς ελπίζομεν, θέλουν είναι δίκαιαι και εύλογαι. ημείς υποσχόμεθα ακόμι εις την εμπιστοσύνην και πίστιν μας να τας επικυρώσωμεν, όπως ήθελαν έχει το κύρος αιωνίως.- - - βεβαιωμένοι δια μέσου της ευνοϊκής σας γνώμης, οπού εφανερώσεται, αποφασίσαμεν δια να μην αναχωρήσωμεν από την Ρώμην. και τούτο θέλει σας είναι μια απόδειξις, οπόσον θάρρος έχομεν προς εσάς. τελευταίον σας βεβαιώνωμεν περί του μεγαλωτάτου ημών σέβας και σας δίδομεν την αποστολικήν ημών ευλογίαν.

“Εδόθη εις τον άγιον Πέτρον εν Ρώμη, τη 12 Φεβρουαρίου (νέου) 797, εις τον 22 χρόνον του ποντιφικάτου ημών”. Πίος ο ς’»⁴⁴¹

Εκ του εν Ρώμη Αγίου Πέτρου, 12
Φεβρουαρίου 1797

“Υγεία σοι και Αποστολική Ευλογία. Επιποθούντες να τελειώσωμεν φιλικώς τας παρούσας διαφοράς μας με την Γαλλικήν Πολιτείαν, δια της αναχωρήσεως των υπό της εξουσίας σου στρατευμάτων, ημείς στέλλομεν και διορίζομεν προς σε, ως Πληρεξουσίους δύο Εκκλησιαστικούς, δηλ. τον Κύριον Καρδινάλην Ματθαίον τον γνωστότάτόν σοι, και τον Επίσκοπον Γαλέππιν, και δυω Κοσμικούς, τον Δούκα Δόν Λουϊγην Βράσκην τον ανεψιόν μας, και τον Μαρχίονα Κάμιλλον Μάξιμι, οι οποίοι είναι ενδεδυμένοι της παρ’ημών πληρεξουσιότητα, δια να συμφωνήσουν μετά σου, να υποσχεθούν και να υπογράψουν τας συνθήκας, τας οποίας ελπίζομεν δικαίας και ευλόγου. ημείς δε υποχρεώνομεν την πίστιν μας και τον λόγον μας να τας δεχθώμεν και επικυρώσωμεν κατ’εξάίρετον τρόπον, διά να έχωσιν εις κάθε καιρόν την ισχύν των και αμετάτρεπον τήρησιν. Βεβαιωθέντες δια την ευνοϊκήν διάθεσιν, την οποίαν μας εφανέρωσες, ημείς δεν εκινήθημεν από την Ρώμην, και εκ τούτων θέλεις καταπεισθή πόσον είναι το ημέτερον θάρρος εις το Υποκειμένόν σου. Ταύτα, και με εξάίρετον σέβας σοι δίδομε την πατρικήν μας και αποστολικήν ευλογίαν.”⁴⁴²

⁴⁴¹ *Εφημερίς*, αρ.φ. 21(13/3/1797), σ. 235-236.

⁴⁴² Σ. Βλαντής, *Ιστορία Ναπολέοντος...*, ό.π., σ.28.

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1: Το πορταίτο του Βοναπάρτη στη *Βιογραφία του Κούτζικου* (1800).

Τίτλος Πορταίτου:

«Ο Μπονάπαρτε, αρχιστράτηγος του Γαλλικού τραβήγματος εις την Ιταλίαν»

Πηγή: *Βιογραφία του Μπονάπαρτε*, Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Πρωτογενείς Πηγές.

A. Εφημερίδες

Εφημερίς (1797).

B. Βιβλία.

Αντωνιάδης Α., *Επιτομή Χρονολογική της Γενικής Ιστορίας*, Εκ της Γαλλικής εις την ημετέραν μετενεχθείσα Διάλεκτον, και μετά πλείστων σημειωμάτων επαυξηνηθείσα, Προς χρήσιν των φιλομαθών νέων Ελλήνων..., Εν τω του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως Τυπογραφείω, Κωνσταντινούπολη, 1808.

(Ανώνυμος) *Biographical anecdotes of the founders of the French Republic and of other eminent characters, who have distinguished themselves during the progress of the Revolution, A new edition with corrections and additions*, Λονδίνο, 1799. (α' έκδοση: 1797, β' έκδοση: 1799).

(Ανώνυμος) *Διδασκαλία Πατρική Συντεθείσα Παρά του Μακαριωτάτου Πατριάρχου της αγίας πόλεως Ιερουσαλήμ κυρ ΑΝΘΙΜΟΥ εις ωφελείαν των ορθοδόξων χριστιανών νυν πρώτον τυπωθείσα δι' ιδίας δαπάνης του Παναγίου Τάφου, Παρά τω Τυπογράφω Πογώς Ιωάννου εξ Αρμενίων, Κωνσταντινούπολη, 1798.*

(Ανώνυμος) *Istoria di Napoleone Primo Imperator de' Francesi, Re d'Italia, Protettore della Confederazione Renana*, Βενετία, 1807, Nella Stamperia Graziosi a S. Apollinare, τόμοι 1-3.

(Ανώνυμος), *Εκστρατεία των Φραντζέζων εις την Ρωσσίαν κατά το 1812 έτος*, προσετέθησαν τινά γράμματα και δημοσιεύσεις εν καιρώ του πολέμου εκδοθείσαι, Εν τη Αυτοκρατορική Τυπογραφία παρά τω πολιτικώ Συμβούλο Ιωακείμ Δανιλόβσκη, Πετρούπολη, 1813.

(Ανώνυμος), *Εκστρατεία του Ναπολέονος Ιμπερατόρος των Γάλλων ήτοι η Επιδρομή αυτού εις Ρωσσίαν, και η εκείθεν κατεστραμμένη βίαιος φυγή του. Περιέχουσα διήγησιν εποχής σπανιωτάτων και αξιομνημονεύτων συμβάντων ...*, Τύπω εκδοθείσα φιλοτίμω δαπάνη της φιλογενούς Αυταδελφότητος των πανευγενών Κυρίων Ζωσιμάδων, Εν τη Ιμπερατορική Τυπογραφία, Πετρούπολη, 1814.

(Ανώνυμος), *Οι Γάλλοι εν τη Ισπανία ή περιγραφή της υπερόπτου πλεονεξίας του Ναπολέονος Ιμπερατόρος των Γάλλων και των αυτού ομοφρόνων*, Μετάφρασις Δηριμένη εις Μέρη δύο..., Τύπω εκδοθείσα χάριν των φιλοϊστορων Γραικών. Μέρος Πρώτον. Εν τη Ιμπερατορική Τυπογραφία, Πετρούπολη, 1814.

-----, *Ζημιαί των Γάλλων εν τη Ισπανία ήτοι περιγραφή των εν τη Ισπανία ζημιων των Γάλλων και σκέψις επί τα κυριώτερα αποτελέσματα του πολέμου εν ταύτη τη Χερσονήσσω, από του 1807. Έτους, μέχρι τέλους του 1811 έτους*. Τύπω εκδοθείσα φιλοτίμω συνδρομή του Ευγενεστάτου Ευπατρίδου και Καβαλέρου Κυρίου Ζώη Ζωσιμά χάριν των φιλοϊστόρων και φιλοπατρίδων Γραικών. Μέρος Δεύτερον. Εν τη Ιμπερατορική Τυπογραφία, Πετρούπολη, 1814.

(Ανώνυμος), *Ρώσσοι και Ναπολέον Μποναπάρτες, ήτοι αναθεώρησις της διαγωγής του νύν δεσπότου της γαλλίας, από της ειρήνης του Τίλζιτ, άχρι της καταδιώξεως αυτού, εκ της Ρωσσίακής αρχαίας καθέδρας συγγραφείσα, και Εφοδιαθείσα μετά πολλών περιέργων Ανεκδότων, παρ' εγκατοίκου Μόσκβας.* Μεταφρασθείσα δε και αφιερωθείσα, τω εξοχωτάτω Αρχόντι γεννικώ πολιτικώ συμβούλω ... κύριω κυρίω Κωνσταντίνω Δημητριάδη τω Βαρλαάμ, Τύποις Σελιβανοβσκόις, Μόσχα, 1814.

Βλαντής Σ., *Διήγησις της πανευτυχούς παρούσης καταστάσεως ταύτης της μεγαλουπόλεως, ήτοι σύντομος σκιαγραφία Τινών αξιόλογων των, όσων συνέβησαν εν τη κλεινή Βενετία.* Από την Ιβ' του Μαρτίου 1797, μέχρι της ιη'. Ιανουαρίου 1798. κατά το Ν.Ε. Συγγραφθείσα, Βενετία, 1798.

-----, *Ιστορία του Ναπολέοντος πρώτου, Αυτοκράτορος των Γάλλων, Βασιλέως της Ιταλίας, Υπερασπιστού της του Ρήνου Συμμαχίας, Νυν πρώτον μετενεχθείσα εκ της Ιταλικής εις την των Γραικών γλώσσαν, Παρά Σπυρίδωνος Βλαντή, τ.1-3^{ος}, Βενετία, 1808, Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*

Κοντός Π., *Εποποιΐα εις τας αριστείας του ηρώος Ναπολεόν Βοναπάρτε, πρώτου Κονσόλου της Γαλλικής Πολιτείας, Παρίσι, 1802.*

Κούτζικος Γ. Κ., *Βιογραφία του Μποναπάρτε από το Γερμανικόν στην ημετέραν απλήν διάλεκτον, Εν Βούδα, Τύποις του Καισαροβασιλικού πανδιδακτηρίου, 1800.*

Πάριος Α., *Χριστιανική Απολογία συντεθείσα μεν υπό τινος Φιλαδέλφου Χριστιανού προς ωφέλειαν των ευσεβών, αξιώσει ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, Εν τω του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως τυπογραφείω, Κωνσταντινούπολη, 1798.*

Σταγειρίτης Α., *Δομαιρών, Επιτομή Ιστορίας Γενικής. Κριθείσα υπό της εν Παρισίοις Εφορίας των Κλασσικών βιβλίων, και δεχθείσα προς χρήσιν των Λυκείων και των λοιπών σχολείων. Μεταφρασθείσα δε εκ της τρίτης και νεωτέρας εκδόσεως του Γαλλικού, εις την ημετέραν Ελληνικήν γλώσσαν, και επαυξηθείσα προς χρήσιν των ημετέρων σχολείων, και πάντων των φιλομαθών υπο Α θ α ν α σ ί ο υ Σ τ α γ ε ι ρ ί τ ο υ, τ.1^{ος}-3^{ος}, Εν Βιέννη της Αούστριας, εν τη Τυπογραφία Σχράεμβλ, 1812.*

Quelques notices sur les premières années de Buonaparte: recueillies et publiées en Anglais par un de ses condisciples/mises en français par le C[itoyen]. B.[ourgoing], Paris: Dupont, An VI and Basel: Decker, 1797.

II. Βιβλιογραφία.

A. Ξενόγλωσση.

Blanning C. W. T., *The French Revolution. Class War or Culture Clash?* Palgrave-Macmillan, Νέα Υόρκη-Χαμπσάιρ, 2003.

Broers M., *Europe under Napoleon,* I.B. Tauris, Λονδίνο-Νέα Υόρκη, 2η έκδοση, 2014.

-----, «Napoleon, His Empire, Our Europe and the “New Napoleonic History” » στο M. Broers, P. Hicks και A. Guimera (επιμ.), *The Napoleonic Empire and the New European Political Culture,* Palgrave Macmillan, Χαμπσάιρ-Νέα Υόρκη, 2012, σ.1-15.

Cuccia R., *Napoleon in Italy. The sieges of Mantua, 1796-1799*, University of Oklahoma Press, Νόρμαν, 2014.

Doyle W., *The ancien regime*, Macmillan, Χαμπσάιρ-Λονδίνο, 1986.
-----, *Napoleon Bonaparte*, The History Press, 2015 (ηλεκτρονικό βιβλίο).

Dwyer G. Ph., «Napoleon Bonaparte as hero and savior. Image, rhetoric and behavior in the construction of a legend» στο *French History*, 18, Oxford University Press and Society for the study of French History, Οξφόρδη, 2004, σ. 379-403.
-----, «Napoleon and the British», ηλεκτρονική βιβλιοκριτική στην ιστοσελίδα www.history.ac.uk/reviews/review/490 (τελευταία ανάκτηση 8/12/2017).

Ellis G., *The Napoleonic Empire*, Palgrave-Macmillan, Νέα Υόρκη-Χαμπσάιρ, 2003.

Emsley C., *Napoleon. Conquest, reform, reorganization*, 2^η έκδοση, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 2015.

Furet F., *The French Revolution: 1770-1814*, Blackwell Publishers, Οξφόρδη, 1996.
-----, «The French Revolution revisited» στο Gary Gates (επιμ.), *The French Revolution. Recent debates and new controversies*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 1998, σ.71-90.
-----, «Napoleon Bonaparte» στο Gary Gates (επιμ.), *The French Revolution. Recent debates and new controversies*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 1998, σ. 337-355.

Grab A., *Napoleon and the Transformation of Europe*, Palgrave-Macmillan, Νέα Υόρκη-Χαμπσάιρ, 2003.
-----, «The Napoleonic Legacy in Italy» στο Deborah Burton, Susan Vandiver Nicassio, and Agostino Ziino (επιμ.), *Tosca's Prism: Three Moments of Western Cultural History*, Northeastern University Press, Βοστώνη, 2004, σ. 3-18.

Hazareesingh S., *The legend of Napoleon*, Granta Books, Λονδίνο, 2004.

Hicks P., «Late 18th-century and very early 19th century British writings on Napoleon: myth and history», *Napoleonica. La Revue*, 2010, 3, σ. 105-117.

Kefallineou E., «The myth of Napoleon in Modern Greek Literature and Historiography, 1797-1850», στο *Consortium on Revolutionary Europe, 1750-1850*, University of Florida Press, Φλόριντα, 1991, σ.106-115.

Kitromilides P., *Enlightenment and Revolution. The making of modern Greece*, Harvard University Press, Μασαχουσέτη-Κέιμπριτζ-Λονδίνο, 2013.

Lentz T., «A brief history of an oft-forgotten secondary source for the revolution and empire period: The Memoirs of Napoleon», *Napoleonica. La Revue*, 2012, σ.52-64.

Popkin D. J., *A Short history of the French Revolution*, 4^η έκδοση, Pearson, Νιου Τζέρσεϊ, 2006.

Semmel S., «British uses for Napoleon», *MLN*, 120, The Johns Hopkins University Press, 2005, σ. 733-746.

Sklavenitis T., «La Révolution Française dans les textes de l'historiographie neohellénique (1789-1832) », στο ΚΝΕ/ΙΙΕ, *La Révolution Française et l'Hellénisme moderne: Actes du IIIe Colloque d'Histoire CNR/FNRS.*, Διεθνές Συνέδριο, Αθήνα, 14-17 Οκτωβρίου 1987, ΕΙΕ, Αθήνα, 1989, σ.431-439.

Wald J., «Periodicals and Periodicity» στο Simon Eliot- Jonathan Rose (επιμ.), *A companion to the History of the Book*, Wiley-Blackwell, 2009, σ.421-433.

Β. Ελληνική.

Αθήνη Σ., *Όψεις της νεοελληνικής αφηγηματικής πεζογραφίας, 1700-1830*, ΙΝΕ-ΕΙΕ, Σειρά: Βιβλιοθήκη της Ιστορίας των Ιδεών, 7, Αθήνα, 2010.

Άμαντος Κ., *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Βιβλιοπωλείον Ι. Ν. Σιδέρη, Εν Αθήναις, 1930.

Αρς Γ., *Η Φιλική Εταιρεία στη Ρωσία*, πρλγ. Κ. Σβολόπουλος, εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2011.

-----, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας στη Ρωσία*, πρλγ. Β. Παναγιωτόπουλος, εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα, 2015.

Βελεστινλής Ρ., *Άπαντα τα σωζόμενα*, τ.4^{ος}-5^{ος}, Εισαγωγή-επιμέλεια-σχόλια Πασχάλης Κιτρομηλίδης (τ.4^{ος}, επιμ. Άννα Ταμπάκη), Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2000.

Βρανούσης Α., *Εφημερίς: η αρχαιότερα ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθεί. Βιέννη 1791-1797. Προλεγόμενα στο έτος 1797*, τ.5^{ος}, Αθήνα, 1995.

-----, *Ρήγας*, Βασική Βιβλιοθήκη αρ.10- Αετός, Αθήνα, 1953.

-----, «Ο “πατριωτικός ύμνος του Ρήγα και η Ελληνική καρμανιόλα», *Εις μνήμην Κ. Άμαντου*, Αθήνα, 1960, σ. 299-336.

Γιακωβάκη Ν., *Ευρώπη μέσω Ελλάδας. Μια καμπή στην ευρωπαϊκή αυτοσυνείδηση. 17^{ος}-18^{ος} αιώνας*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 2011.

-----, «Στον ορίζοντα της Ευρώπης. Το ευρωπαϊκό υπόβαθρο της νεοελληνικής ταυτότητας» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1700-2000*, τ.2^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 55-74.

-----, ««Ο Λόγιος Ερμής ως τόπος διαμόρφωσης του ελληνικού κοινού», στο Σ. Κακλαμάνης-Α. Καλοκαιρινός-Δ. Πολυχρονάκης (επιμ.), *Λόγος και Χρόνος στη Νεοελληνική Γραμματεία (18ος - 19ος αιώνας)*, Πρακτικά Συνεδρίου προς τιμήν του Αλέξη Πολίτη, Ηράκλειο 2015, σ. 207-238.

-----, «Οι μεταμορφώσεις του Παπατρέχα και η διαμόρφωση της ελληνικής κοινής γνώμης στη δεκαετία του 1810», στο *Νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική από τον Διαφωτισμό έως σήμερα*, Πρακτικά ΙΓ Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης. Μνήμη Παναγιώτη Μουλλά, Τομέας Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, Τμήμα Φιλολογίας Α.Π.Θ., Αθήνα: Σαββάλας 2013, σ. 163-176.

-----, «Προς τους Αρχαίους μέσω Ευρώπης: Τέσσερις «ιστορίες της Ελλάδος», 1806-1807» στο *Η δύση της ανατολής και η ανατολή της δύσης. Ιδεολογικές*

αντανακλάσεις και στερεότυπα (τέλη 18^{ου}-αρχές 20^{αι.}), Εγνατία-Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, Παράρτημα 9^{ου} τόμου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2005, σ. 85-112.

Γκίνης Δ.- Μέξας Β., *Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. Α', Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1939-1957.

Δημαράς Θ. Κ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, 4^η έκδοση, Νεοελληνικά Μελετήματα, Αθήνα, 1985.

Δρούλια Α., «Η εικόνα της Γαλλικής Επανάστασης στο Νέο Ελληνισμό», στο *Νέα Εστία*, τ. 126, τχ. 1499, Αθήνα, 1989, σ. 283-287.

-----, «Ελληνική αυτοσυνειδησία. Μια πορεία γεμάτη λέξεις και σημασίες» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ.2^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ.39-54.

Δρούλια Α.- Κουτσοπανάγου Γ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974*, τ.1^{ος}-4^{ος}, ΙΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα, 2008.

Ζαβίρας Γ., *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν θέατρον*, Εκδοθέν υπό Γ. Κρέμου, Αθήνησι, Τύποις Εφημερίδος των Συζητήσεων, 1872.

Ζώρας Γ., «Ο Ναπολέων Βοναπάρτης και η σύγχρονη ελληνική ποίησης», *Νέα Εστία*, τχ. 1018, 1969, σ. 1661-1676.

Ηλιού Φ., *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19^{ου} αιώνα. Βιβλία-φυλλάδια*, τ.1^{ος} (1801-1818), Βιβλιολογικό Εργαστήρι-ΕΛΙΑ, Αθήνα, 1997.

-----, *Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες-Συμπληρώσεις*, ΚΝΕ-ΕΙΕ, Σειρά: Τετράδια Εργασίας, 4, Αθήνα, 1983.

-----, *Άσμα Πολεμιστήριον. Ανώνυμο έργο του Κοραή*, Αθήνα, 1982.

-----, «Νεοελληνικός Διαφωτισμός: η νεωτερική πρόκληση» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 2^{ος}, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 9-26.

Hobsbawm E., *Η εποχή των επαναστάσεων, 1789-1848*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, 2008.

Καλλιβρετάκης Α., «Ενοπλα ελληνικά σώματα στη δίνη των ναπολεόντειων πολέμων (1798-1815) στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 1^{ος}, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 185-200.

Καραπιδάκης Ν., «Τα Επτάνησα: ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί μετά την πτώση της Βενετίας» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 1^{ος}, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 151-184.

Κατσιαρδή Όλγα, «Ελληνικά διαβήματα στον Βοναπάρτη. Η περίπτωση του Γεώργιου Παλατιανού», *Ο Ερανιστής*, 14, 1977, σ. 36-68.

ΚΕΜΝΕ, *Επαναστατικά τραγούδια του Ρήγα και ο ύμνος στον Μποναπάρτε του Περραιβού. Η έκδοση της Κέρκυρας (1798)*. Εισαγωγή-επιμ. Κώστα Λάππα, Αθήνα, 1998.

Κεφαλληνάου Ε., «Η Γαλλική Επανάσταση και το Ελληνικό βιβλίο των ετών 1789-1820 ως φορέας αλλαγής» στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, *Διεθνές συνέδριο για τα 200 χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης (1789-1989)*, Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, 9-12 Νοεμβρίου 1989, Αθήνα, 1990, σ. 183-196.

Κιτρομηλίδης Π., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1996.

-----, *Η Γαλλική Επανάσταση και η Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Αθήνα, Πορεία, 2000.

-----, *Ρήγας Βελεστινλής: ο οραματιστής της «Ελληνικής Δημοκρατίας»*, Εκδόσεις «Τα Νέα-Ιστορική Βιβλιοθήκη», Σειρά: Οι ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας (επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος), τ. 1^{ος}, Αθήνα, 2009.

-----, «Ρήγας Βελεστινλής: Το όραμα και η πολιτική του πράξη» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ.1^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 215-226.

Κουμαριανού Α., *Ο Ελληνικός Προεπαναστατικός Τύπος, Βιέννη-Παρίσι (1784-1821)*, Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού, 1995.

-----, «Προεπαναστατικός Τύπος: η ώρα των εφημερίδων και των περιοδικών, 1784-1821» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 2^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 101-124.

-----, «Ενέργειες του Κωνσταντίνου Σταμάτη για την απελευθέρωση της Ελλάδος 1798-1799», *Πρακτικά του Τρίτου Πανιονίου Συνεδρίου*, Αθήνα, 1967, τ. Α', σ. 154-174.

Κοκολάκης Μ., «Οι Ναπολεόντειοι Πόλεμοι: η Οθωμανική Αυτοκρατορία στα χρόνια του “σωφρονισμού”» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 1^{ος}, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 201-214.

Konstam A., *Ιστορικός Άτλας των Ναπολεόντειων Χρόνων*, Αθήνα, Σαββάλας, 2006.

Λαδάς Γ.-Χατζηδήμος Α., *Ελληνική Βιβλιογραφία των ετών 1796-1799*, Αθήνα, 1973.

Λαΐος Γ., *Ο ελληνικός τύπος της Βιέννης. Από τον 1784 μέχρι τον 1821*, Διατριβή επι διδακτορία, υποβληθείσα εις την Φιλοσοφικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1961.

-----, «Οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου, ο Γεώργιος Θεοχάρης και οι άλλοι σύντροφοι του Ρήγα. Ανέκδοτα έγγραφα από τα αρχεία της Βιέννης», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*, 12, 1957, σ. 202-270.

Legrand E., «Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή», *Δελτίον Ιστορικής Εθνολογικής Εταιρείας*, μτφ. Σπυρίδωνα Λάμπρου, Αθήνα, 1891

Lefebvre G., *Η Γαλλική Επανάσταση*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, 2012.

Μέξας Β., *Οι Φιλικοί: κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του Αρχείου Σέκερη*, Αθήνα, 1937.

Μπόκος Γ., *Άγνωστα επανησιακά μονόφυλλα (1798-1817)*, Τετράδια Εργασίας, 3, ΚΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα, 1982.

Οικονόμου Φ., *Έλληνες μισθοφόροι στην υπηρεσία της επαναστατικής Γαλλίας (1789-1815)*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2016.

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, *Η Γαλλική Επανάσταση και η Ευρώπη*, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, 1994.

Πολέμη Π. (επιμ.), *Δια του γένους τον φωτισμόν: Αγγελίες προεπαναστατικών εντύπων (1734-1821). Από τα κατάλοιπα του Φίλιππου Ηλιού*, Βιβλιολογικό Εργαστήρι «Φίλιππος Ηλιού»-Βιβλιοθήκη Μουσείου Μπενάκη, Αθήνα, 2008.

Σβολόπουλος Κ., ««Ο Βοναπάρτης, ο Πασβάνογλου και τα επαναστατικά σχέδια του Ρήγα. Αποκαλυπτικές μαρτυρίες από τα γαλλικά και βρετανικά αρχεία», *Νέα Εστία*, τχ. 1747, Αθήνα, 2002, σ.122-134.

-----, «Έπανεκτιμώντας την επαναστατική πρόταση του Ρήγα Βελεστινλή», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, 80, Αθήνα, 2005, σ. 134-154..

Σειρηνίδου Β., *Το εργαστήριο του Λόγιου: Αναγνώσεις, λόγια παραγωγή και επικοινωνία στην εποχή του Διαφωτισμού μέσα από την ιστορία της βιβλιοθήκης του Δημήτριου Ν. Δάρβαρη*, ΕΙΕ-ΠΕ, Σειρά: Βιβλιοθήκη της Ιστορίας των Ιδεών, Αθήνα, 2013.

Σκλαβενίτης Τ., «Ο Σπυρίδων Βλαντής και η ιδιωτική διδασκαλία *Piano di Studi/ Εκθεσις Μαθημάτων*: Βενετία 1794», *Θησαυρίσματα*, 34, 2004, σ.421-446.

-----, «Ιστοριογραφία και εθνικές συνειδητοποιήσεις στο τέλος του 18^{ου} αιώνα» στο Σ. Κακλαμάνης-Α. Καλοκαιρινός-Δ. Πολυχρονάκης (επιμ.), *Λόγος και χρόνος στη νεοελληνική γραμματεία (18^{ος}-19^{ος} αιώνας)*, Πρακτικά Συνεδρίου προς τιμήν του Αλέξη Πολίτη, Ηράκλειο 2015, σ. 97-107.

-----, «Ιστορία του Βιβλίου: Συνέχειες και ανανεώσεις», *Συναντήσεις της ελληνικής με τη γαλλική ιστοριογραφία από τα χρόνια της Μεταπολίτευσης έως σήμερα. Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 40 χρόνων από την ίδρυση της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού (1971-2011)*, Πρακτικά συνεδρίου Γαλλική Σχολή Αθηνών 17-19 Μαΐου 2012, École Française d' Athènes, Αθήνα, 2015, σ. 101-125.

Τόλιας Γ., «Κοραής και Επτάνησα (1798-1814): Αποδοχή και ενδοιασμός των Ιδεολόγων» στο Αλίκη Νικηφόρου (επιμ.), *Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807): τα μείζονα ιστορικά ζητήματα*, Πρακτικά Διήμερης Συνάντησης, Κέρκυρα, 18-19 Νοεμβρίου 2000, ΓΑΚ-Αρχαία Νομού Κέρκυρας, Κέρκυρα, 2001, σ.75-101.

Φραγκίσκος Εμμ., *Αδαμάντιος Κοραής*, Εκδόσεις «Τα Νέα-Ιστορική Βιβλιοθήκη», Σειρά: Οι ιδρυτές της Νέοτερης Ελλάδας (επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος), τ.16^{ος}, Αθήνα, 2010.